

סדר רב עמרם גאון

ערוך ומוגה על-פי כתבי-יד ודפוסים
עם השלמות, שנויי-נוסחאות ומבוא

בידי

דניאל בהר"ר שלמה גולדשמידט

הוצאת מוסד הרב קוק • ירושלים

כל הזכויות שמורות למוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ב
Copyright by Mossad Harav Kook, Jerusalem 1971

דפוס מ' גרינברג, רח' תושיה 2, תל-אביב

Printed in Israel

מבוא

א. מבנה הסדר ועריכתו

בראש סדר רב עמרם שבכתבי היד שבידינו נמצאת אגרת המלווה את ה"סדר". באגרת זאת מסופר שרב עמרם בר ששנא שלח אל ר' יצחק ב"ר שמעון מספרד, לפי בקשתו, "סדר תפלות וברכות של כל השנה" שהוא חיברו.

החיד"א¹ היה הראשון שפקפק אם אמנם רב עמרם הוא מחבר ה"סדר" שבידינו. י' נ' אפשטיין² העמיק לחקור זאת והגיע למסקנה שהמחבר האמיתי הוא רב צמח, אב"ד של רב עמרם בסורא. מסקנה זאת מיוסדת על העובדה שמספר הגון של פסקי הלכה שבסדר מובאים ע"י הראשונים בשם רב צמח ולא בשם רב עמרם. ל' גינצבורג³ ערער על מסקנה זאת בטענות חשובות: (א) לא מצאנו שחיבורו של אב בית דין ייחוס לגאון שבישיבתו — ואין זה דומה כלל לשיתופו של רב האי גאון הבן, אב"ד של אביו, בעבודות אביו הזקן, רב שרירא גאון; (ב) באגרת הנלווית לא נזכר שרב צמח השתתף בחיבור ה"סדר"; (ג) ב"סדר" כלולות עשרים ושש תשובות של רב נטרונאי — גינצבורג מדבר אפילו על שלשים — בעוד שכל שאר הגאונים לא נזכרו אלא כחמש עשרה פעמים, והרי יודעים אנו שהיחסים בין רב עמרם לבין קודמו בסורא, רב נטרונאי, לא היו ידידותיים ביותר. לכן מתקבלת על הדעת השערתו של גינצבורג שרב עמרם חיבר "סדר" אשר הכיל את נוסח התפלות עם ההלכות שלקט מן התלמוד והמדרש, וש"סדר" קצר זה נשלח על ידו לספרד. טופס שני של ה"סדר" הונח בארכיון של ישיבת סורא, ורב צמח הרחיב אותו ע"י הוספת הלכות ותשובות גאונים, וביניהן גם תשובות רבות של רבו רב נטרונאי גאון; בצדק מובאות הלכות כאלה ע"י הראשונים בשם רב צמח.

ההנחה שבתחילה היתה קיימת מהדורה קצרה של סרע"ג היא עדיין השערה, כי לא נמצא עד היום טופס של סדר כזה, אך השערה זו מקבלת חיזוק ע"י העובדה שגם למהדורה שבידינו נוספו במשך השנים שלאחר פירסומה תוספות מסויימות. בתחילה נוספו בה פסקים של רב עמרם עצמו, והוא נזכר בכמה מהם בגוף שלישי (למשל ח"ב סי' יד, יז), אח"כ הוכנסו תשובות של גאונים מאוחרים יותר, כגון רב צמח בן פלטוי, רב סעדיה, ואף רב האי גאון נזכר במקום אחד (ח"ב סי' נט). דבר זה מוכיח שגם דורות מאוחרים בבבל החזיקו בידם טופס של סר"ע אשר

1. שם הגדולים ח"ב, ערך סדר ר"ע: ומצאתי כתוב שתלמידיו חברוהו ונתיחס לרבם.
2. סדר רב עמרם, סידורו ומסדריו. ציונים לזכר נ' שמחוני, ברלין תרפ"ט, ע' 122 ואילך.
3. JQR כרך 34 (1942) ע' 322. בעברית: על הלכה ואגדה, תל-אביב תש"ך, ע' 176.

הוסיפו בו דרך קבע פסקים חדשים כדי שהטופס שבידם יתאים למציאות ההלכתית שבימיהם. אך נראה שלא כל ההוספות נחשבו ל"רשמיות", ויש לנו הרושם שקטעים מסדור רב סעדיה, לדוגמא, נוספו בכ"י ע"י אנשים פרטיים שרצו לתת מקום לדיונים ומחלוקות בעניני תפלה.

טופס אחד של המהדורה המורחבת של הסדר הגיע גם לארץ ישראל או למצרים והוכלל שם בתוך חיבור תפלות שש. אסף⁴ כינהו "סדור תפלה קדמון". חיבור זה, שלדאבוננו לא הגיע אלינו בשלמותו, כולל בתוכו מובאות מתוך סדר רב עמרם וביניהן גם קטע רצוף די גדול (מתוך ח"ב סי' א—כא), אך יש בקטע זה גם תוספת מאוחרת. בחיבור זה ישנם גם קטעים שלקוחים הם מתוך מהדורת "הלכות גדולות" (דפ' ברלין, שנוהגין לקרוא בה"ג אספמיה), ומאידך יש קטעים שקשה לקבוע עליהם אם נלקחו ישירות מתוך ה"ג או מתוך סדר רע"ג. העתקים אחרים הובאו לארצות אירופה, ובכל מקום הפך סרע"ג לסמכות עליונה והשפיע השפעה עצומה. פוסקי ספרד, כגון ר' יצחק אבן גיאת, מצטטים אותו החל במאה אחת עשרה, ובאיטליה הוא גרם לביטול כמעט גמור של נוסח א"י. עקבות השפעתו ניכרים ביותר בקהילות אשכנז וצרפת: רוב המובאות של הראשונים שבידינו הן מספרי הפוסקים של אשכנז וצרפת, ובכל כתבי היד של סדר רע"ג ששרדו ניכרת השפעה צרפתית.

בתכנון אפשר להבחין בסרע"ג שני סוגים שונים: קטעי הלכה, המביאים דינים הקשורים לתפלה, וקטעי ליטורגיה, בהם ניתן נוסח התפלות. שתי קבוצות אלה סודרו זו בתוך זו ליד כל ענין וענין. מתכונת זו של קטעי הלכה ותפלה וכן קביעת הסדר בהתאם ל"מחזור" השנה הפכו לדוגמא לכל ה"סידורים" שלעתיד לבוא. היא נחשבה בכל בית ישראל לטבעית ביותר וגם לנוחה ביותר לשימוש הרבים⁵, וכך יצר רב עמרם גאון את אבי-הטיפוס של "סידור התפלה". אין אנו יודעים אם אייפפעם היתה מהדורה של סרע"ג שעריכתה היתה מוגמרת. בכתבי היד שבידינו מעידים סימנים שונים על עריכה שאינה מושלמת: יש חזרות

4. מספרות הגאונים, ירושלים תרצ"ג, ע' 71 ואילך. גינצבורג, על הלכה ואגדה, ע' 175 מדבר על מהדורה ארצישראלית של סרע"ג. נראה לי שזה מופרז. אמנם חסר בסידור זה פסקו של רב גטרונאי נגד אמירת "אשר כלה מעשיו" בערבית של שבת (ח"ב סי' ג), והנוסח "אשר כלה" נמצא כאן, אך זהו קרוב לודאי לפי מנהג יהודי בבל שהגרו למצרים או לא"י ותפסו נוסח זה שגם ר' סעדיה התיר לאמרו. אין להוכיח שמתפללי ה"סידור" התפללו לפי נוסח א"י שהרי נוסח ברכות קריאת שמע (מאן, HUCA כרך 11 ע' 308), ובפרט החתימה "מלך צור ישראל וגואלו" (במקום "גאל ישראל") אינו נמצא כאן.

5. גינצבורג, על הלכה ואגדה ע' 177, חוזר ומבליט את יתרונות הסדר הגיוני של התפלות וההלכות שבסדר רס"ג לעומת העריכה המכאנית וגורמת לחזרות רבות שבסדר ר' עמרם. אך רק עוד פעם אחת חזרו לערוך בסדר הגיוני כזה סדור תפלה: ב"סדר התפלות של הרמב"ם". הנסיון הוכיח שסדר כזה אינו שימושי. לאמיתו של דבר אין זה "סידור" אלא חיבור שיכול לשמש יסוד לעריכת סידור. זוהי כנראה אחת הסיבות שסידור ר' סעדיה לא היה נפוץ ביותר. ועי' מה שכתבתי בקרית ספר י"ח (תש"ב) ע' 341.

על ענינים במקומות שונים, ויש חוסר קשר בין קטעים סמוכים. להלן כמה דוגמאות לכך:

הקדמה שורה 16 :	ודוד מלך ישראל תקנן... (חוזר סי' ד, 1 והלאה)		
ח"א סי' ב' שורה 9 :	וקורא וידבר ה'... (חוזר סי' ח, 1 והלאה)		
" ל "	1 : ואין אומרים דברים אחר אמת ויציב (חוזר סי' לב, 1)		
" לז "	1 : ומבעי ליה לכווני כרעיה (חוזר סי' מח, 1)		
" מג "	1 : אבל בתר דמסיים צלותיה, אי בעי למימר ודוי... רשותא בידיה (מצטרף לסי' מא : ולא מבעי ליה לאינש לאוסופי... וסי' מב הוסף במקום שאינו מתאים)		
" עח "	13 : ובשבת פותח בנחמה וחותר בנחמה (הענין חוזר להלן סי' עט, 4 ובח"ב סי' יט, 10)		
" ק "	5 : יהי רצון... (חוזר ח"ב סי' מו, 8)		
ח"ב " לה "	1 : ודבר זה משום כבודו של משה רבינו שנפטר... (חוזר להלן שורה 8)		
" נג "	13 : היתה לי נחלתי כאריה ביער... (חוזר סי' נד, 14)		
" נז "	: (סימן זה חסר בשני כ"י, ותמציתו נמצא בסי' נח ובהוספה לכ"י אחד)		
" ס "	1 : ואומר יחיד עננו בשומע תפלה (חזרה ממה שבא מקודם סי' נג, 5 יחיד שקבל עליו תענית...)		
" פג "	5 : קיי"ל שידים עסקניות הן (חוזר להלן סי' פה, 26)		
" צה "	10 : אמר רבא יו"ט שחל להיות בשבת... (הלכה זו חוזרת סי' קכג, 3)		
" קיב "	17 : ולאחר התפלה מריעין... (חוזר להלן סי' קיד, 89)		
" קכו "	11 : ואין אומר במוסף אבינו מלכנו (חוזר סי' קכח, 18 וסי' קל, 21)		

דוגמא בולטת לחוסר עריכה סופית⁶ הוא הענין הבא: בח"ב סי' ד מובאת תשובת רב נטרונאי גאון בענין הברכה האחרונה של ק"ש בשבת ויו"ט, והנה חלקה האחרון של התשובה, המובא גם בספר המנהיג (הל' שבת סי' ג' דף כ"ג ב'), נדחק לתוך הל' שבועות (סי' צה).

קשה ג"כ לקבוע אלו מן הפסקים שבסדר היו בו מתחילה ואלו הם הוספות מאוחרות. לדוגמא: בח"א סי' א' נמצא סיכום מאה הברכות של רב נטרונאי גאון, אך הוא חסר בכ"י אחד. לדעת גינצבורג⁷ זוהי תוספת מאוחרת — אע"פ שהוא מובא, כנראה מתוך סדר ר' עמרם, במחזור ויטרי ע' 3—5 ובמנהיג דף ז' ב' — וטעמו הוא שהוא מיותר לאחר שזמן קצר לפני כן נשלחו „מאה ברכות" לספרד ואפשר היה להסתפק ברמז קצר. ואפשר לחזק עוד את דעת גינצבורג: עריכת התחלת הסידור היא שטחית, שהרי התפלה אינה מסודרת לפי מהלכה, אלא ראשית באו ברכות השחר עד לסוף לימוד פ' קרבנות עם המשנה והברייתא (סי' ב'), ומצטרף כאן (סי' ג') חשבון מאה ברכות לפי רב נטרונאי (שמקומו ודאי היה

6. עסק בו גינצבורג, Geonica כרך ו ע' 153.
7. גינצבורג, שם ו 151. הנוסח המלא של תשובת ר' נטרונאי על ק' הברכות נדפס שם כרך ו ע' 114.

לפני ברכות השחר), ואחריו ממשיך הדיון על ברכות השחר וענינים דומים (סי' ד—ז) עד שבסוף רומז העורך במלים „וסדר שכתבנו למעלה“ אל הקטעים הקודמים (סי' ח'). ולכן נראה מאד שיש כאן תוספת מאוחרת. כן מניח גינצבורג⁸ שהלכות סעודה (סי' ע"ג—פ') הן תוספת. גם הן חסרות בכ"י הנ"ל, והן מובאות בספר המנהיג (הל' סעודה סי' ה' דף ל"ו א') מתוך תשובה עצמאית ולא מתוך סרע"ג. אך עדיין ייתכן שמעבד כתב היד הוא אשר השמיט את הקטעים הנ"ל.

נוסח התפלות שונה מאד מכתב יד אחד למשנהו, ולכן היו חוקרים שנטו לסבור שבתחילה לא כלל הסדר את לשון התפלות⁹. גינצבורג¹⁰ כבר הוכיח שסברה זאת אינה מתקבלת על הדעת: שם החיבור הוא „סדר תפלות וברכות“ ומשמעותו הוא שבספרד ביקשו לקבל את נוסח לשון התפלות ושאמנם נשלח נוסח זה ע"י הגאון. כן רומז המחבר בכמה מקומות אל לשון התפלות שבחיבור¹¹. מאידך בודאי נכון שגם על החלק ההלכתי וגם על נוסח התפלות עברו שינויים רבים. החלקים ההלכתיים שימשו כספר לימוד, וטבעי הוא שיתוספו בו דיונים על הלכות שבמחלוקת או פסקים מנוגדים, על כך מעידים כתבי היד שבידינו, ודין סדר ר' עמרם לענין זה כדין כל ספרי ההלכה¹². גורל נוסח התפלה היה תלוי בסופרים המעתיקים: כל אחד רשם ללא כל חשש את הנוסח שהוא היה רגיל להתפלל בו, ובזה טשטש כליל את המסורת. נראה שבימי הבינים נהגו לכתוב מחזורים לפי המנהגים השונים ולהשלימם ע"י העתקת ההלכות המתאימות מתוך סרע"ג. ממילא מובן שאין לנוסח התפלה שבכתבי היד ערך רב לענינו, דהיינו לא נוכל להעזר בו כמעט בשום מקרה כדי להכיר את נוסח התפלה שבימי הגאונים. לזה יש להוסיף שאין בידינו אלא כתבי יד מאוחרים של סרע"ג שנוסחם שובש הלאה בהעתקות ממקורות בינים.

8. גינצבורג, שם ו 152.

9. אלבוגן [Elbogen], Der jüdische Gottesdienst, ע' 360 וההערה בע' 565.

10. על הלכה ואגדה ע' 175. הוא שם דגש על ענין הברכה השלישית של העמידה, שנוסחה בסרע"ג הוא „לדור ודור המליכו לאל“, ולדעתו נוסח זה אינו נמצא במקום אחר, אך הוא נמצא בעמידה של הימים הנוראים במנהג ספרד וגם, עם שינוי פעוט אחד, בתפלת כל יום שבמחזור רומא.

11. ח"א סי' ח, וסדר שכתבנו למעלה לקרוא בצו ולשנות... — סי' יט, ולפני ישיבה אין אומרים ויתקלס. — סי' כט, ואין להוסיף דבר על ה' ימלך... — סי' מא, ולא מבעי ליה לאינש לאוסופי אסדר צלותא דכתבין לעיל. — ח"ב סי' יט, ואוכל ומברך ברכת המזון כמו שכתבנו. ובברכה שלישית פותח בנחמה... כמו שכתבנו לעיל. וכשנכנס לישון קורא ק"ש כמו שכתבנו למעלה. — סי' קח, ואבינו מלכנו דקא אמרינן הכי מסדר ואזיל...

12. יש בידינו כמה טפסים של סידורי תפלה ספרדיים עם תוספות כאלה. להלן נביא כדוגמא את כ"י מ של סרע"ג. כ"י הוטיקאן מס' 320 (מנהג הבלקאן) כולל הלכות של סר"ע (עי' במאמרי בספר זכרון ליצחק בן צבי — ספונות ח' — ע' רט). ידוע לנו שחכמי ההלכה הצרפתיים השתמשו בהרבה בסרע"ג, ואין זה אלא שהיו בנמצא העתקי סר"ע משולבים בנוסחי התפלה לפי מנהג צרפת; דוגמא לכך הוא קטע הגניזה שנביא להלן בסימן ג, שהוא סופו של העתק כזה. גם מחזור ויטרי לא היה כנראה במקורו אלא חיבור משולב מסוג זה. בעל „אור זרוע“ מזכיר (ח"א דף כ"ו ע"ב), „מחזורים דרב עמרם“ לפי מנהג אשכנז. על כל זה עי' גינצבורג, גאוניקה ח"א ע' 145.

כבר אמרנו שמקור ההלכות שבסדר רב עמרם הוא כמעט תמיד התלמוד. הוא מביא את לשון התלמוד בהרחבה, ולרוב מעתיקו מלה במלה. נדיר הוא שמסתמך בעל הסדר על מדרש אגדה. פסקי גאונים מובאים במקומות דלקמן:

ר' יהודאי (757) ח"ב סי' עג. קז. קלו. קמה.

ר' צדוק (816) ח"ב סי' צג.

ר' משה (825) ח"א סי' קב. ח"ב סי' ת. סח. פב. פד.

ר' פלטי בר אביי, גאון פומבדיתא (842) ח"א סי' עג. ח"ב סי' עו. קו. קלד.

ר' שר שלום (848) ח"א סי' צג. ח"ב סי' ד. כה. לה. לז. נז. סא. פג. פו. קמג. קמה. קמח.

ר' נטרונאי (853) ח"א סי' א. ה. נז. נח. נט. עח. קב. קג. ח"ב סי' ד. י. יט. כח. כט. לא. לו. לט. מב. פ. פז. צב. צה. ק. קא. קכ. קכח. קלב.

בשני מקומות (ח"א סי' סט. ח"ב סי' קכ) מובאים פסקים של "ריש מתיבתא" שלא נזכר שמו (שמא הושמט באשמת המעתיקים), ובשני מקומות (ח"א סי' סח. ח"ב סי' קמח) פסקי רב צמח בן פלטי גאון פומבדיתא (החל בשנת 872), בן דורו של רב עמרם גאון.

בתוספות המאוחרות מובאים פסקים של רב עמרם עצמו (ח"ב סי' יד. יז. עב. עט. פג); של יורשו רב נחשון (871) (ח"א סי' יח) ושל רב סעדיה גאון (928) (ח"א סי' כ. סב. ח"ב סי' ה. קמב). כן נזכר ר' נתן (ח"ב סי' נט. סח), והוא כנראה ר' נתן מקירואן¹³; רב האי גאון (998) (ח"א סי' ב בהוספה בכ"י אחד), וכן ר' ניסי בריה דרב שמואל (ח"א סי' עז) שעדיין לא זוהה¹⁴.

ב. כתבי היד

הטקסט של סדר רע"ג נמסר לנו בכתבי יד הבאים:

מ = כ"י המוסיאון הבריטי Or. 1067 (מרגליות 206), מאה י"ד/ט"ו, קלף, 8° (11,3×14,2 ס"מ, והשטח התפוס ע"י הכתב 9×8,4 ס"מ). 358 דף, שתי עמודות, 20 שורות בכל עמוד.

זהו סדור תפלה ספרדי, מעובד לפי מנהג התפלה של קהלת הסופר, ושולבו בו קטעי ההלכה של סרע"ג. הספר מנוקד ברובו. לתפלות חוברו פרקים שונים שלא היו בסרע"ג, כגון פרקי אבות ושאר פרקי לימוד, וכן פיוטים רבים שרוב מחבריהם הם מתקופות מאוחרות. הכתב הוא ספרדי, מלא שגיאות, ברובן טעויות הסופר מחמת מלים דומות (Homoioteleuta). גם בקטעי ההלכה יש תוספות מאוחרות. סדר החלקים הוא כזה: דף 1—108:

13. ע"י גינצבורג, גאוניקה ח"א ע' 149 ואילך. גם י"נ אפשטיין (ציונים ע' 138) מסכים לזיהוי זה.

14. ע"י פרומקין בהקדמה למהדורתו ע' י"ב. במחזור ויטרי (הנדפס ע"פ כ"י לונדון) סי' סא שמו ר' ביבי, אך בכ"י אוקספורד הוא כלפגינר.

תפלות חול ושב. 108—123ב': פרקי אבות וכו'. 123ב'—177א': מוצאי שבת, ר"ח, תעניות, חנוכה, פורים, פסח, שבועות, ט' באב, ר"ה. 177א'—226ב': לילי אשמורות. 226ב'—243ב': תקון ליל ר"ה. 244א'—251ב': מקדמה למלכיות זכרונות ושופרות. 252א'—265ב': תקון ליל שבת שבין ר"ה ליו"כ. 265ב'—322ב': מחזור ליום כפור. 322ב'—358א': תפלות יו"כ, סוכות וסדר הברכות¹⁵.

כתב יד זה שימש כנראה את המתפלל בבית הכנסת, ולכן חסרות בו כל "הלכות סעודה" שבסרע"ג עם התפלות שבסעודה, אך מאידך יש בו "סדר ליל פסח" וכן הלכות ברכות שבסוף החיבור. על אף הפגמים הבולטים, כתב יד זה הוא העתיק מבין אלה שבידינו והמיצג היחיד של המסורת הספרדית.

א = כ"י אוקספורד, בודל. Opp. Add. 4²⁸ (נויבואר 1095), 14,3×19,5 ס"מ (שטח הכתב 9,5×15,3 ס"מ), בקונטרסים של 10 דפים כל אחד, מהם שני דפים החיצונים ושני דפים הפנימיים קלף והשאר נייר. ס"ה 111 דף; דף 1—90א' כוללים את סדר רב עמרם (לאחריו מועתק פירוש למסכת אבות המיוחס לרש"י). 27—28 שורות בכל עמוד. הכתב הוא יוני-רבני, בדיו חומה עם תיקונים, בחלקם מאת הסופר עצמו אשר הוסיף בגליון דברים שדילג עליהם, ובחלקם תיקוני שיבושים רבים ע"י יד מאוחרת הרבה יותר. נוסח החתימה הוא: ונשלמו בסיעתא דשמיא פה בעיר רודוס על ידי לי תולעת ולא איש משה ב'כ"ר' יצחק גרסיאן ביום ג' בכ"ד לסבת שנת הקפ"ו [1426 =] ויקיים עלי מקרא דכתי' לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה. ובקשה מכל הקורא בספר הזה שידין לכף זכות המחבר והמעתיק.

כ"י זה הוא המיצג העיקרי של המסורת הצפון-צרפתית, ונוסח התפלה הוא כמעט כולו לפי נוסח צרפת. בחלקים ההלכתיים יש שינויים מאוחרים רבים אשר בחלקם מיוסדים הם על סידור ר' סעדיה גאון. הסופר היה כנראה בור והעתיק את החיבור מתוך מקורו בדרך מכאנית, בלי לתקן אף שגיאות בולטות, אך מאידך שמר על ידי כך גם על גירסאות חשובות. לעתים מובא "סדר אחר", ומכאן שמעבד מקורו (הישיר או העקיף) של כ"י זה השווה לעתים את הנוסח שהיה לפניו עם מסורת אחרת.

במאה השמונה עשרה העתיק מישהו את כל כתב היד וכלל אף את החתימה הנ"ל. המעתיק שינה שינויים ניכרים בחלק ההלכתי ובעיקר בנוסחאות התפלה. העתק זה היה בבעלות י' אלמנצי, והשתמשו בו חכמים שונים במאה הי"ח והי"ט. כיום נמצא העתק זה במוסיאון הבריטי (Add. 26978, מרגול. 164) ¹⁶. מובן מאליו שאין להשתמש בו במהדורה מדעית.

15. כ"י זה שימש יסוד לנ"נ קורונל להדפסת מהדורתו, ע"י להלן. הוא שינה את הסדר בכמה ענינים, ע"י מרכס, JJLG ה' (1907), ע' 363.
16. על פרטים נוספים בקשר לכה"י ולמשתמשים בו ע"י מרכס, שם ע' 358 ואילך.

ז = כ"י בית המדרש לרבנים בניו-יורק מס' 4074 (לפנים הלברשטם 490/489, אוסף זולצברגר). $13,9 \times 20,5$ ס"מ (שטח הכתב 10×15 ס"מ בערך), נייר, 61 דף, 34 שורות. נוסח החתימה: מכתב ידי ימיני אני חיים בכמה"ר שבתי לבית יונה פה טראני והשלמתיו ליל א' כ"א לחדש מרחשון משנת ה'רס"ז ליצירה [= 1506] וס' השנה לפרט ונהרו אל טוב יי. הכתב הוא איטלקי-רבני ברור, עם קצת טעויות סופר, אבל בדרך כלל יש בכתב יד זה טקסט קריא שיכול לשמשנו יפה בקביעת נוסח חיבורנו, ופעמים רבות נעדיף אותו על גירסאות אחרות. יש בו תוספות מאוחרות מעטות יחסית. אחת מהן גדולה היא ועוסקת בקביעת הלוח, ובודאי אינה שייכת לסר"ע המקורי¹⁷. קטעי התפלה מעובדים בהתאם למנהג מיוחד במינו שאינו מתאים למנהגי ספרד, צרפת או איטליה.

מלבד כתבי היד השלמים הנ"ל יש בידינו מספר קטעים מגניזת קהיר:

ב = כ"י בודפסט, אקדמיה למדעים, גנזי קויפמן G 3
2 דפים, קלף, 18 שורות, תואר ע"י א' י' רות, סורה ב' (תשט"ו—ט"ז) ע' 305. פרופ' א' שייבר הואיל בטובו לשלוח לי מיקרופילם של קטע זה, והנני מודה לו מאד על אדיבותו. קטע זה כולל ח"א ס' פג, 5 העונה אמן בכל כחו פותחין לו... עד ס' צ, 4 וכמה כוכבים. גירסאות קטע זה מתאימות בדרך כלל עם א או אז.

ג = כ"י אוקספורד, בודל. Heb. C 20 (נויבואר-קולי F 2736), 6 דפים, קלף, 26—27 שורות, כולל את סוף החיבור, החל בח"ב ס' קמא ובשמיני ספק שביעי. לפני זה נמצא הטקסט המלא של ההושענות לפי מנהג צרפת. לפ"ז לפנינו שריד של מחזור צרפתי ששולבו בו קטעי ההלכה של סרע"ג. שינויי הנוסח מתאימים בדרך כלל ל ז.

ד = כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה, T-S 10 H/1 (לפנים H 9/103), 2 דפים, קלף, 18 שורות. כולל ח"א סוף ס' מג ימינך וענני. יהיו לרצון אמרי פי... עד תחילת ס' מז ואסיר ליה למיקם, ושוב החל מסי' סה, 14 תצריכני לידי מתנת בשר ודם... עד 26 ותן חלקי בתורתך [כאן חסר קטע כיון שנחתכו שלש שורות בראש העמוד] (30) אבינו מלכנו חנינו וענינו אין בנו מעשים... עד 41 ואני זאת בריתי אותם.

לדאבוני מצאתי קטע זה רק לאחר שהטקסט המתאים כבר סודר בדפוס, ואני רושם כאן את שינויי הנוסח:

סי' מד, 7	המגהק... לית לן בה (=מ)
" מה, 8	אילו לא באתי: אלמלא לא באתי לכאן
9	ליה חס'
13,11	באפקריסתו

17. תיאור מפורט אצל מרכס, שם ע' 355 ואילך.

מ ב ו א

סי' 12	הוה קאימנא
" מו, 1	דכי מצלי... מן קמי צבורא
3	להתפלל אל ה' חס'
5	דאמר ר' יהושע... כנגד המתפללים חס'
" סה, 20	למימר הא דבית ר' ינאי אמר כד נעור
21	לחיי לימא חס'
22	רבנו של עולם : רבוני
23	וחבר : וסבר
24	בפני : בפי אחריתי... ותקותי
25	תצריכני למתנות... מזונותי
26	ותן חלקי בתורתך
33	יחי חסדך... יחלנו לך חס'
38	עוד יהללך... אשרי כלו חס'
41	ואומר שליח צבור ובא לציון גואל... נאם יי. וענו צבורא בתריה. ואומר שליח צבור ואני זאת בריתי אותם

מלבד הקטעים הנ"ל מביא מרכס¹⁸ עוד את הקטעים הבאים כאן. לקטעים אלה ניתנו כנראה סימנים חדשים בשעת שינויים בספריית קמברידג', ולא הצלחתי לאתרם.

אוסף טיילור-שכטר (לפנים : הל' גדולות 9). 2 דפים, קלף, 18 שורות, שייכים קרוב לודאי לכ"י ד הנ"ל, כוללים ח"א סי' ל, 4 עד סי' לא, 4, ושוב סי' מ, 4 עד סי' מב, 22. בקטע אין שינויי נוסחאות ראויים לציון. בסי' ל, 5 הוא גורס „בתלמוד ארץ ישראל" כמו אז.

ה = אוסף טיילור-שכטר (לפנים H 9/100), 2 דפים, קלף, קרועים מאד, בתבנית 4⁰ קטן. כוללים ח"ב סי' ה, 8—ז, 5 ושוב סי' כב, 2 הכל יודוך.... השינויים רשומים במקומם.

מרכס, ע"פ ידיעות שקיבל מאלבוגן, מזכיר עוד שני קטעים שלפנים היו רשומים באותו האוסף לפי הסימנים H 9/101, H 9/102, כנראה מתוך עיבודים או קיצורים של סרע"ג. אך ידיעותינו עליהם מועטות מדי, ולא יכולנו להעזר בהן.

לאחרונה נתגלה ע"י ע' פליישר¹⁹ דף אחד בין קטעי הגניזה הנמצאים בקמברידג', ווסטמינסטר קולג' (סימנו: Talmudica כרך א', 38). דף זה כולל כנראה את נוסח החיבור בעיבוד מסויים ובתוספת פיוטים בשלימותם. לדאבוני הכתב הוא כל כך מטושטש שלמרות כל המאמצים לא הצלחתי לקרא אותו אלא במקומות ספורים, ולכן אין בידי לתת את שינויי הנוסח בשלמות. הקטע מתחיל בטקסט שנשמר לנו בסרע"ג בסוף הסליחות (להלן ע' קנט) לפני מלך רם ונישא [הזכירו לפניו] השמיעו לפניו תורה ומעשים של שוכני עפר. הזכירו לפניו כושל דורנו [] יזכר אהבתו ויחיה [] להלן אנו קוראים (שם ע' קס)

18. שם ע' 360—361.

19. תודתי נתונה לד"ר ע' פליישר על אדיבותו להודיע לי על זיהוי הדף הנ"ל.

מתרצה ברחמים ומתפיש בתחנונים... כי אין עוזר. אבינו מלכנו... צדקה והושיענו. ואמ' [ריש מתיבתא]

שורה 10 קוראים כדלקמן (עי' ח"ב סי' קכג): ואם חל יום הכפור להיות בש' שליח צבור יורד ערבית ואומר [ויכלו ומגן אבות] בדברו וחותר מקדש [השב] ת [] ואין צריך להזכיר יום הכפור [] להזכיר... ואת מוספי [] אבל חטאנו [] וחותר מקדש השבת [] ובתפילת נעילה [] אבן מעמסה (הנוסח הבא כאן נראה להיות דומה למה שנדפס במחזור לימים הנוראים, ירושלים תש"ל, כרך ב' ע' 750, עם כמה שינויים, ונמשך בעמוד השני במלים ונקראך ותענה, אך הכתב בעמוד זה (וגם בעוד עמוד שייתכן שגם הוא שייך הנה) אינו ניתן לקריאה כלל וכלל.

לסיפוקנו יכולים אנו להשלים בהרבה את מקורותינו ע"י טקסטים שהם ספק מסורת ישירה ספק מסורת עקיפה. חלקים גדולים של סרע"ג שולבו בתוך שני חיבורים מבית מדרשו של רש"י: הסידור המכונה סדור רש"י (מהדורת ש' בובר, ברלין תרע"ב—1911) ומחזור ויטרי (מהדורת ש' הורוויץ, ברלין תרנ"ג). קטעים אלה הן אמנם רק מובאות מתוך סרע"ג בתוך ספרים שחוברו מאות שנים לאחר חיי הגאון, אך המובאות גדולות כל כך עד שאין עוד לדבר על "מסורת עקיפה" במשמעות הרגילה. נכון שקטעים אלה מעובדים הם ע"י שינויים ותוספות ע"פ המסורת הצרפתית, אלא אסור לשכוח שלפנינו העתקות מן המאה הארבע עשרה, כלומר מתקופה שהיא קדומה לכתבי היד של הסדר עצמו. לכן ראיתי לנכון לרשום את שינויי הנוסחאות שבשני דפוסי החיבורים הנ"ל באופן רצוף בתוך המנגנון המדעי, אע"פ שלא בדקתי מחדש את מקורות כ"י שלהם. אביא אותם לפי הסימנים הבאים:

ו = מחזור ויטרי, נדפס ע"פ כ"י של המוסיאון הבריטי בלונדון Add. 2700-2701.
20, מן המאה הי"ד²⁰.

ר = סדור רש"י, נדפס ע"פ כ"י ספרי פלטינה בפרמא, דה-רוסי 858, מן המאה הי"ד (החלק הראשון של כ"י זה נסתיים בשנת 1350), ובחלקים החסרים שם ע"פ כ"י קמברידג' Or. 786/1, שנכתב בשנת 1282.
מטעמים טכניים אי אפשר היה לבחור בסוג אותיות מיוחד לסימון ר ו ו, כדי להבחין בינם ובין כתבי היד של סרע"ג עצמו.

לא הצלחתי לעיין ב"סדר חבור ברכות" שבכ"י טורינו מס' 51. זהו חיבור של מנחם בן שלמה (מאה שנים עשרה), מחבר מדרש שכל טוב, והכותרת שלו נותן מקום לחשוב כאילו לפנינו טכסט של סרע"ג או לפחות עיבוד

20. במקרים נדירים הבאתי שינויי נוסח מתוך כ"י אחרים של מחזור ויטרי (כ"י רג'יו, כעת בבית המדרש לרבנים בניו יורק, או כ"י אוקספורד 59 Opp.).

הטכסט שלו²¹. כתב היד עצמו נשרף בשנת 1910, אך ש"ז שכטר העתיקו בזמנו. ההעתק נמצא בבית המדרש לרבנים באמריקה, ואברהם שכטר תיאר אותו בהרחבה בדיסרטציה שלו²², אך לא פירסם את הטכסט עצמו. לדאבוני לא יכולתי להשיג מבית המדרש לרבנים תצלום העתק זה²³. ברם נראה מתוך התיאור כמעט בעליל שעל אף השם שבראש כה"י אין לו קשר לסרע"ג.

ג. היחס בין כתבי היד

כל כתבי היד של סרע"ג שבידינו נובעים בעקיפין ממקור אחד שהוא אב־טיפוס שלהם. הוכחה לכך הן טעויות וחסרונות משותפים לכל כתבי היד. ואלו הן הדוגמאות:

ח"א סי' ח, 12	ומשי ידיה [ומברך] (ומברך חס')
" כא, 27	עדיפא... דברים (צ"ל ועדיפא... מדברים)
" כג, 7	שתהא לימודה תמה (צ"ל שיהא לימודך תם)
" כז, 15	[לא] יאות קא עביד (לא חס')
" לב, 2	[אפילו] כסדר יוה"כ (אפילו חס')
" לה, 5	אשר תזכיר את שמי חס'
8	אשר השתחזה שם חס'
" נג, 21	בהבאה מהתלמוד חסרים שני משפטים
" עב, 5	[טעמיה דחנקתיה אומצא] חס'
" עג, 7	[מידי דהוה אסם (חסרון כמה מלים)]
ח"ב סי' לז, 7	אין אומרים [ואין אומרים אותו] חס'
" עו, 5	[בזמן אהל מועד נוהגין] חס'
28	[ולמה] ברביעית חס'
" פ, 10	ואילך: בתשובת ר' נטרונאי גאון ישנן השמטות
" פג, 13	ואין צריך לברך [ואינו מברך אלא] חס'
25	[חלילה. לא כי אלא היו מברכין ענ"י] חס'
26	[ומתרגמינן ויקדשון] חס'
" פה, 27	וכן (צ"ל והוא)
" פו, 12	ואין אנו אומרים בין [ראשון לשני ובין] שני לשלישי חס'
" צב, 14	[אי בשבת הוה פסחא ליכא] חס'
" צה, 1	תחלת הסימן לקוי הוא

21. זה סדר חיבור ברכות של כל דברי עמרם גאון בר שישנא ריש מתיבתא דמן מתא מחסיא לרבנא יצחק בריה דרבנא שמעון חביב ויקיר עלינו ועל כל ישיבה כולה שלום רב ורחמנות מן השמים יהיה עליך ועל זרעך ועל כל חכמים ותלמידים ואחינו השרוים שם שאו שלום רב ממנו ומן רב צמח אב בית דין ומן אלופים וחכמי ישיבה שלנו. ששאלתם סדר ברכות ותפלות של כל השנה כך אנו נוהגים וכך למדונו אבותינו.

(הובא לפי מרכס, שם ע' 361 הערה 104).

22. [א. שכטר] Abraham I. Schechter, Studies in Jew. Liturgy, Philadelphia 1930

23. שלטונות בית המדרש לרבנים סירבו לתת היתר לצילום ההעתק, מפני שהוא נמצא בעיבוד ע"י איזה מלומד — פרקטיקה מפוקפקת למדי.

מ ב ו א

סי' צט, 4 (וכן סדר קדושה הכי נמי) צריך למחוק, והוא לקוח מסדר מו"ש
 " קג, 11 [וכך אמרו משום ר' יוחנן] מלים אלה שייכות לסוף סי' קב
 " קיב, 3 וכולל מלכיות עם קדושת השם. צ"ל היום, או שחסר כאן נוסח המשנה בשלמותו
 " קלד, 15 אדם יוצא [מביתו ולולבו בידו. הולך] לבית הכנסת חסר
 " קמב, 10 ופוסק בערבית ושחרית [וחוזר ומתחיל במוספין. רבא אמר] כיון
 שמתחיל חסר

" קמו, 20 ואילך הטקסט לקוי

בולטים ברשימה זאת הדילוגים מחמת הדומות (Homoioteleuta) בכל כתבי היד, והם הוכחה ברורה למקור אחד לכולם.

לכתבי היד מ, ז מקור עקיף משותף, כי להם כמה טעויות משותפות. להלן כמה דוגמאות.

ח"א סי' כא, 39	בצרן להו חדא :	חדא חס'
" נח, 9	טעמא דלא הגיע לכלל מצות...	חס'
" ס, 5	ר' חלבו כו' עד בשם ר' סימון	(הועתק כד ממקור משותף !)
" סא, 3	בפניו ידיו ורגליו (ידיו חס')	
" סו, 85	ואומר	חס'
ח"ב סי' כא, 24	ואומר הצבור כל אחד ואחד	חס'
" נב, 6	אמר רב	"
" נה, 2	להוציאו ו	"
" פה, 28	ובוצע	"
" 36	בלא ברכה	"

שני כתבי היד מתאימים ביניהם גם בכמה פרטים בהם נוסחם המשותף שונה מנוסח אחר שבכ"י א, כגון שינויים מארמית לעברית :

ח"א סי' טז, 9. 11	באורייתא מז בתורה א
מב, 16. 18. 30	דכתיב מז שנאמר א
נא, 3	תמני סרי מז שמונה עשרה א
נז, 7	ואי מז ואם א
נז, 1 = צג, 4	ריש מתיבתא דמתא מחסיא מז גאון א
ח"ב סי' יט, 1	והתיב הכי מז והשיב הכי א
לא, 6	דהכי א דכן מז

וכן כשיש בשני כה"י אלה ניסוח שונה של הענין :

ח"א סי' טו, 14	רבנן א קמאי מז
ח"ב " פו, 7	בלא ברכה מז ולא יברך א
" קכו, 29	אומר מז מזכיר א

מאידך יש לכל אחד משלשת כתבי היד כל כך הרבה שינויי נוסחאות מיוחדים עד שברור לגמרי שכל אחד מכה"י או ממקורותיהם עובד בכיוון נפרד.

כ"י א מעובד כולו לפי המסורת של צפון צרפת. נוסחאותיו, הן בחלקים הליטורגיים הן בקטעי ההלכה, מעידות על כך — במקומות רבים הם בהתאמה לרן, כגון ח"א סי' ט, 20 וקא מתרץ רבא ; ח"ב סי' יז, 4 הרי זה ; נו, 1 המרבה —

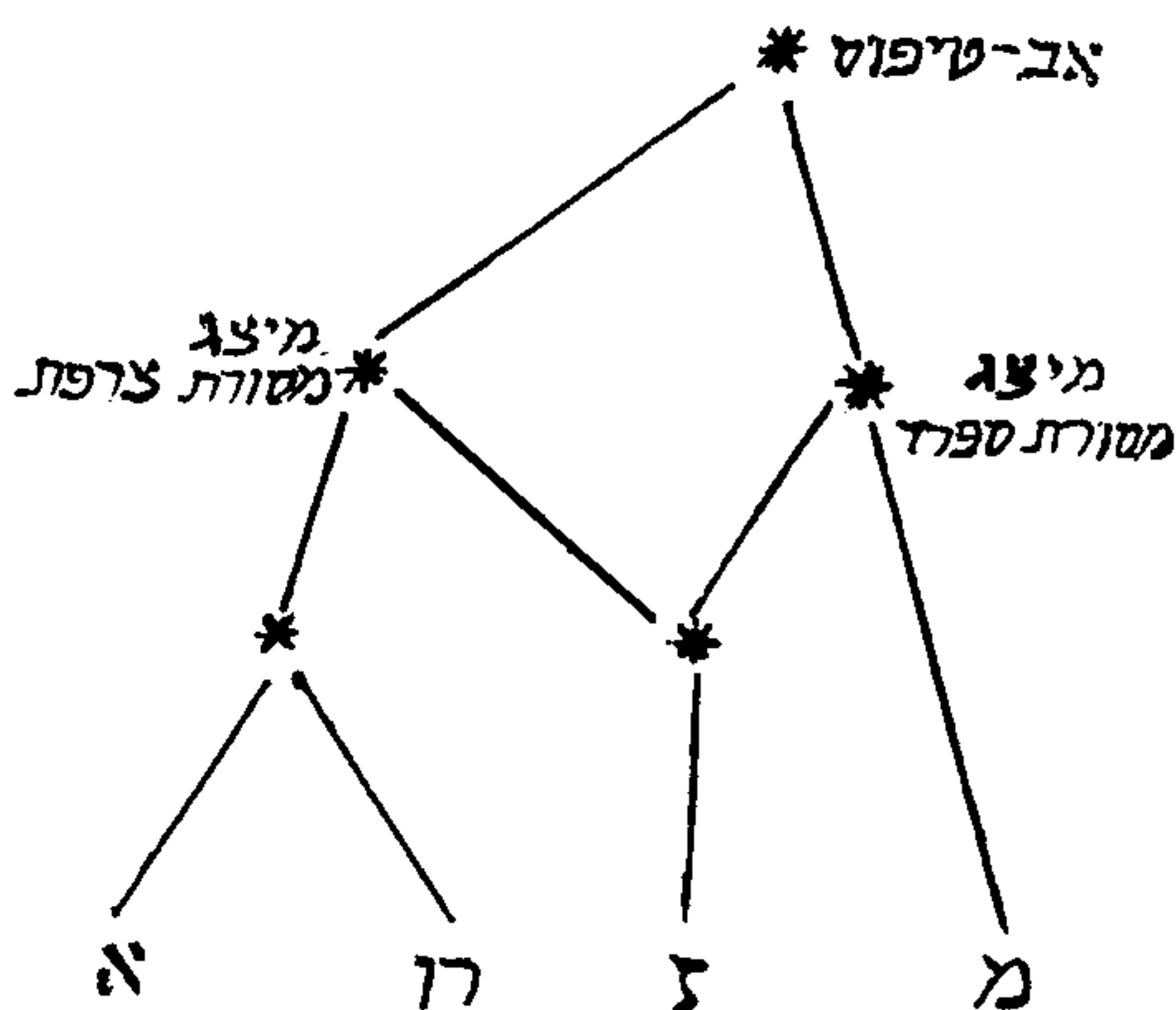
ולעתים מתגלים גם שינויים בעניני הלכה, כגון ח"א סי' ו1 בברכות התפלין, ח"ב סי' פה, 33 בברכה על אכילת מצה, וכן כמה תוספות הנמצאות רק בכ"י זה. אלה לא נכנסו במהדורתנו בתוך גוף הספר ונדפסו בסופי הסימנים המתאימים בכתב קטן.

גם במקורו של כ"י ז ניכרת השפעת המסורת של ארז, ולכן מתאימים ארז או ארזו בכמה וכמה לשונות, כגון ח"א סי' טו, 3 כדי שיכיר ארז; סי' עג, 12 ובלילה ידאג... ארז; סי' פד, 6 בצרורות ארז. כ"י ז עבר הגהה מדויקת, ותוקנו בו שגיאות רבות.

קטעי הגניזה ב,ג,ד מתאימים הרבה לא או לארז, והם נובעים כנראה ג"כ ממסורת צרפתית.

כ"י מ מוסר לנו, הן בנוסחות התפלה והן בחלקי ההלכתיים, את המסורות הספרדיות, אשר בחלקן אולי זהות עם דבריו של הגאון המחבר (למשל בנוסח ברכות התפלין). גם בכ"י זה יש הוספות מפסקי רב סעדיה גאון (עיין למשל בבעית אמירת קדושת יוצר ביחיד, ח"א סי' כ). גם כאן יש שינויי סגנון כלפי הניסוח המקורי.

תרשים היחס שבין כתבי היד הוא כזה:

ד. המסורת העקיפה

סדר רב עמרם מובא החל מימי חיבורו הרבה פעמים בספרי ההלכה, אבל לרוב לא נהגו להביא דבריו מלה במלה, ולכן לא נוכל להעזר במובאות אלה לצורך קביעת הטקסט אלא לעתים נדירות. לרוב מזכירים קצרות פסק הלכה או נוהג של הגאון. י"נ אפשטיין תיאר במאמרו הנ"ל²⁴ את תולדותיהן של המובאות העתיקות ביותר. הראשון המשתמש בסרע"ג הוא העורך של מהדורת ההלכות

24. ע"י לעיל הערה 2.

גדולות דפוס ברלין (הילדסהיימר) אשר נעשתה בקירואן בשנת תר"ס בערך. אח"כ יש להזכיר את רב שרירא²⁵ ורב האי גאון²⁶ וראשונים רבים עד למאה החמש עשרה. ייתכן שחלק מהם לא ראו את ה"סדר" עצמו אלא שאבו את ידיעותיהם מכלי שני. נזכיר כאן מבין הספרדים: ר' יצחק אבן גיאת, בעל ספר העתים, ומאוחר יותר ר' דוד אבודרהם ואף ר' יוסף קארו (בית יוסף); מפרובנס בעל ס' האשכול, בעל העיטור, רבינו ירוחם, ומאוחר יותר בעל המנהיג ובעל ארחות חיים; מבין האיטלקים: בעל שבלי הלקט; מבין חכמי צרפת: בית מדרשו של רש"י, בעלי התוספות, ר' משה מקוצי בעל הסמ"ג, בעל ס' יראים; באנגליה ר' יעקב מלונדרש בעל עץ חיים; מבין האשכנזים: הראב"ן, הראב"ה, בעל הרוקח, אור זרוע, מהר"ם מרוטנבורג ותלמידיו (בעל הגהות מיימוניות, מרדכי הרא"ש), בעל ס' התרומה, בעל ס' האגודה, ומעל כולם בעל הטורים. בעל ס' האגור הוא כנראה האחרון המביא את סרע"ג בעצמו. בעלי ספרי המנהגים שלאחר מכן, כגון מנהגי מהרא"ק, מהרי"ל, ר' אייזיק טירנא, וכן בעל "תרומת הדשן" ותלמידו בעל "לקט יושר", אינם מזכירים אותו עוד.

יש במובאות אלה משפטים שאינם מופיעים במסורת סרע"ג שבידינו, ויש שהנוסח המובא שונה — הערנו על כך במהדורה זאת, אך לרוב אי אפשר היה להסיק מכך מסקנה נוספת איזו שהיא.

ה. מהדורות

סדר רב עמרם לא נדפס עד שנת תרכ"ה. חוקרים שונים, כגון צונץ ושל"ל ולפנים החיד"א, השתמשו בהעתק הנ"ל מתוך כ"י א' המונח היום במוסיאון הבריטי.

נ"נ קורונל היה הראשון אשר פרסם בדפוס בשנת תרכ"ה מהדורה בעלת שני חלקים של סרע"ג לפי כ"י מ' שהיה אז בבית המדרש בחברון. המהדיר קיצר קצת בקטעי תפלה וכן שינה בכמה מקומות את סדר הקטעים מבלי להעיר על כך²⁷. החלק השני כולל פיוטים וסליחות ללילי האשמורות וליום כפור ואינו שייך כלל לסדר. בהעתקה מכתב היד נפלו שגיאות²⁸. יש במהדורה זאת מבחר מן המסורת העקיפה, וכן נוספו בסוף חלק ב' הערות חשובות ותקונים של אברהם יעבץ ובכמה מקומות בחלק א' הערות של המדפיס י' גולדמן (מסומנות בכוכב).

ברור שמהדורתו של קורונל אינה יכולה לספק אותנו, ולו בגלל הקטעים החסרים בכ"י מ', הנמצאים בכתבי היד האחרים. על חסרונות מהדורה זו דן א' מרכס במאמרו הנ"ל Untersuchungen zum Siddur des Gaon R. Amram (Jahrb. der Jüd.-lit. Ges. V (1907) S. 341—366. Hebr. Teil 1—38). מרכס דן שם על תולדות מסורת סרע"ג ומביא גם שינויי נוסח ("הוספות ותיקונים") לפי כ"י א'.

25. ע"י גם גינצבורג, גאוניקה ח"א ע' 123 הערה 4 (הקטע המובא שם נמצא שבה"ל סי' קכט, ע' 101 [לא 111] בובר = 427 מירסקי).

26. הלכות מהרי"ץ גיאת ע' ס"ג.

27. ע"י לעיל הערה 15.

28. ע"י בהערותיו של שז"ח הלבשרשטם (העתיקים מרכס, שם ע' 363—365).

המאמר היווה הכנה למהדורה בקורתית של סרע"ג שמרכס עמד לפרסם, אך עד למותו בשנת תשי"ד לא יצאה תכנית זו לפועל.

המהדורה השניה של סרע"ג יצאה לאור בשנת תרע"ב בירושלים בשם „סדר רב עמרם השלם" מאת אריה ליב פרומקין אשר העתיק את כ"י אוקספורד (א) על כל פרטיו והשתמש גם בהעתק כ"י מ של קורונל ובידיעות על כ"י ז מתוך מאמרו של מרכס. המהדיר נתן פירוש ארוך ורצוף אשר אינו מטפל הרבה בפירוש הטקסט אלא בבעיות תלמודיות והלכתיות הקשורות לטקסט, ולצורך זה הצליח ללא ספק לאסוף חומר רב וחשוב. גם מהדורה זאת אינה מספקת את הדרישות של מהדורה מדעית, המנגנון אינו ערוך כהלכה, ולרוב אי אפשר להכיר מתוכו מה כתוב בכתבי היד השונים. המהדיר גם לא התחשב במסורת העקיפה אלא לעתים. קשה להשתמש בספר זה מטעם נוסף: המהדיר נהג מנהג משונה להדפיס במקביל, זה כנגד זה, את הטקסט של סרע"ג מן המאה התשיעית לעומת נוסח התפלה האשכנזי המודרני, וזאת בגלל סברתו שסרע"ג הוא המקור הבלתי-אמצעי של סידור התפלה של ימינו.

מהדורה נוספת הוכנה ע"י חיים יהודה אהרנרייך הי"ד, והופיע ממנה גליון לדוגמא²⁹ (8 עמודים, עד לסי' ב' מוציא שם שמים לבטלה). מתכונתה היתה כנראה כמתכונת שאר מהדורותיו של המחבר (ס' הפרדס, ס' אבודרהם). המחבר נספה בשואה ולא זכה לסיים את חיבורו.

המהדורה האחרונה, הכוללת את חלק א' בלבד, נעשתה ע"י חוקר לא יהודי, דוד הדגרד (David Hedegard, Seder R. Amram Gaon, Part I. Hebrew Text) with critical apparatus, translation with notes and introduction. Lund 1951). יסודה בהשוואה מחודשת של שלשת כה"י א"ז (הטקסט העברי סודר לדפוס ע"י מ' שפיצר בירושלים), ופירושו, בלשון האנגלית, מכוון בעיקרו אל חוקרים לא יהודיים. יתרונה הוא שהמהדיר השמיט מן הטקסט קטעים שמופיעים בכ"י אחד בלבד והדפיסם באפראט של שינויי הנוסחאות. על מעלותיה וחסרונותיה של מהדורה זו דנתי במאמר בקורת³⁰.

ו. מהדורה זאת

דיוננו על תולדות מסורת הטקסט העלה שאף לא אחד מכתבי היד שבידינו מוסר נוסח נאמן של המקור. כולם נובעים ממקורות משניים ומחוליות אמצעיות של שרשרת המסורת, ויש בהם שינויים ותוספות. מכאן שאין סיכוי שנוכל לשחזר את הנוסח המקורי של סרע"ג³¹, ואין בידינו אף לקבוע את מידת היקפו. כל אשר ביכלתנו לעשות הוא לקבוע נוסח קריא ומשכנע יחסית, אשר מוסר לנו על כוונותיו של המחבר, ואשר, מבחינת תכנו, מתקבל על הדעת.

29. גרפס ע"י המהדיר בירחון אוצר החיים שבעריכתו, דיווה (רומניה) גיסן תר"ץ.

30. ע"י קרית ספר כ"ט (תשי"ד) ע' 71—75.

31. ע"י גינצבורג, גאוניקה ח"א ע' 124.

מטרת מהדורה זאת למסור טקסט כזה כשהוא ערוך בצורה ברורה ושקופה. יסודה בהשוואה חדשה של כתבי-היד הידועים וקטעי הגניזה עד כמה שהצלחתי להשיגם, עם תיקון טעויות הקריאה של קורנל ופרומקין. באפראט רשמתי את שינויי הנוסח שבכתבי היד ואת אלה שבמסורת העקיפה, אמנם לא העירותי על הרגלי כתיבה של הסופרים או טעויות סופר ודאיות. משוכנע אני (ע"פ דרכם של פילולוגים גדולים ומוכרים) שאין לסרב בפרטים כאלה את האפראט המדעי שתפקידו לתת מידע על המסורת. המתעניין בהרגלי כתיבה של סופרי ימי הביניים, בין אם הוא בלשן ובין אם הוא חוקר שאר נושאים בתולדות הרוח, חייב לעיין בכתבי היד עצמם או במהדורות הקודמות. סימנתי את שינויי הנוסח לפי מספרי השורות שבכל סימן. כל תוספת שנמצאת בכ"י אחד בלבד נדפסה באותיות קטנות לאחר הסימן המתאים. כן הדפסנו באותיות קטנות קטעים שבגלל תוכנם חשודים הם שהם תוספות, אף אם הם נמצאים בכל כ"י.

השלמות המהדיר לטקסט, ברובם ע"פ השערה, ניתנות בתוך סוגרים מרובעים [], ומה שיש למחוק, בתוך סוגרים עגולים ()³². שינויי כ"י רשומים לרוב לאחר הגירסא המופיעה בטקסט, ולעתים, כשהענין ברור, נרשם השינוי לבדו. תוספות מלים (הוס') ודילוגים (חס') שבכתבי היד נרשמו בקיצור.

רשמתי את מקורות המסורת העקיפה, דהיינו המובאות שבספרות הרבנית של ימי הביניים, מתחת לאפראט בצורה זאת: אם מובא סרע"ג בלשונו ממש, סימנתי את הקטע המובא; אם מובא הענין ולא בלשונו, ציינתי רק את מראה המקום.

באשר לקביעת הנוסח: בכל מקום שמטעמים לשוניים וענייניים היה הדבר אפשרי, הלכתי אחר נוסחאותיהם של מז, כיון שנראה בעיני שענף זה הוא בדרך כלל המוסמך יותר. מאידך לא היססתי לבחור בנוסחאות א, ר או לעתים אף של המסורת העתיקה, אם מצב הטקסט דרש זאת. יסודות הטקסט בחיבור זה הם כה רופפים עד שאנו זכאים, ואף חייבים, לפתוח לפנינו דרכים רחבות בסילוק מכשולים וקלקולים ולעשות הכל כדי לקבל נוסח המתקבל על הדעת. המובאות הרבות מתוך התלמוד הבבלי שבסרע"ג נדפסו לפי הנוסח שבכ"י של חבורנו³³. באפראט רמזתי אל שינויי נוסח שבדפוסים הרגילים ובדקדוקי סופרים; אפשר שייעזרו בהם חוקרי התלמוד.

בקטעי התפלה הדפסתי מה שיכול לשמש תמורת נוסח תקין ע"פ כתבי היד שבידינו וע"פ מה שידוע לנו על תקופת גאוני בבל ממקורות אחרים. ועוד ועוד יש להזכיר שאין לנוסח זה שום סמכות ושאינו יכול להיחשב כמקור נאמן לתולדות התפלה בתקופת הגאונים.

סדר רב עמרם גאון הוא נושא לענין בראש וראשונה של המעוניינים בתולדות התפלה לפי הרכבה והיקפה, ותקותי היא שאלה יבואו על סיפוקם במהדורה זאת.

32. מטעמים טכניים אי אפשר היה לתת את ההשלמות בסוגרי זווית ואת המחיקות בסוגרים מרובעים, כמו שנהוג כיום במהדורות מדעיות.

33. כמובן היה צורך להשלים לעתים את הטקסט במקומות שיש בהם השמטות מחמת טעויות במלים דומות, השכיחות דוקא במובאות מתוך התלמוד.

מבוא

תודתי נתונה לספריות שבכתבי היד שבאוצרותיהם שימשו יסוד לקביעת
הנוסח ולתיקונו: למוסיאון הבריטי בלונדון, לבודלייאנא באוקספורד, לבית
המדרש לרבנים בניו יורק, לספריה האוניברסיטאית בקמברידג', לאקדמיה
למדעים בבודפשט.

ירושלים, אייר תשל"א

ד. ג.

חקדשך לעולם מכל ברכתך שיהיה ויהושע בן נון ויהושע בן נון
 בעלמא ויהושע בן נון יהא שלמא רבא מן שמיה וחי' ושי' וכו'
 על כל ישראל ואמר אמן עשה שלום במדבר הזה ביהושע בן נון
 שלום על כל ישראל ברכת אבות ב' אלה דין אמת
 שחבט צדק אמונת ש' צדק אמת כח' הצדק והג' כעל
 כי כל דרכי משפט י' ב' מנחם אבות ב' ברכת המנוח
 למכלם עבד מנחם אבות ש' כלם מכלם נבטובו חי' ב' א'
 חמה חון מה העולם כל בחסד ומעב' לפול כי על הפול צדק
 חמנו וחסדך ועל ישראל רחל' וסוף ככ' פותח את דך ומעב'
 לב' ח' דין והכין מנוח לב' בדיוותיו ב' ח' חון את הכל על אדסן
 ערה ל' א' א' ש' העליתם את חמדה טובה ורחבה בדיוות ומה
 חיים ומנוח על הכל את מעדים לך ומבדכן את שמך המיד לה
 יש עמ' ב' על החדך ועל המנוח רחם א' א' על שדל שך
 ועל דיוש' עירך ועל דיון משכן כבודך ועל הבית העול'
 והקדוש שנקרא שמך עליו נחם א' א' את אבלי דיון ואת
 אבלי ירוש' ואת האבות המעבדים באב' זה נחם מעבדים
 ש' מנחם מ' א' א' אשר אמן תנחמם כן א' א' א' א' א'
 ובירוש' תנחמנו ב' מנחם אבות נבונה דוס' אמן ב' א'
 אלה אבינו מלכ' אדיד' קדוש' קדוש' יעקב המלך הטוב
 והמלך שבב' ויום ויום הוא מעב' עמ' אמת דין חל' ש' ש'
 בצדק שלט' במעש' ש' ש' עמו ועבדיו וחייבין את בבל
 להודות לו ולברכו עיר פרדוס ב' ישראל יצדק את הפרדוס
 וקדוש מבית זה ומעל' ומעל' כל עמי ישראל לחיים זהו יצמל
 לג' חן חסד ורחמים וכל טוב הרחמן ישתבח לו ר' ר'
 ושלט' ב' ש' ש' כה בעיר קדוש על ידי ל' וט' וט' וט' א'
 משה ב' יצחק וצדק ב' א' ככ' לעב' ש' ש' הקט' ויקים על
 מקדש רב' ל' א' ש' ש' חמדה הזה מפך וחנות ב' ויחם וללה
 נבן ש' מכל הקדש בס' הזה ש' דין לבק' וכות
 המעב' והמעב'

426
 9.3.
 העונה אמן בכל כוחו פותחין לו שיעריגן עין שני
 פתחו שיערים ויבאנו צדיק שומר מצוות אל תיקון
 ואלה שמורין אמן מלך יהוה שני
 וכל העונה אמן שמייה רבא מב כל כוחו פתחו
 צור דינו ענכפר עין עין ביע בהתגבר עם ביע
 מה טעם בפר עין עין מיעוט דבר פתח דתתן
 אבה אמר יוחס ופתח טוב שמך עכ וזה פתח דתתן
 אבה בפר עין ופתח דתתן בפר עין דתתן
 אדם לענות דא שמייה רבא בכל כוחו והם הכי פתח
 בכל כוחו פתח אמן ואלה שמורין אמן מלך יהוה שני
 עין עין המינה עין עין דתתן דתתן דתתן דתתן
 מים לטל דתתן אמן וידע שיש מים לפני עין עין
 מליו ומליו עין עין דתתן דתתן דתתן דתתן
 ואת עין עין שני ואת עין עין דתתן דתתן
 שמייה רבא פתח אמן ואלה שמורין אמן מלך יהוה שני
 אמן שמייה רבא פתח אמן ואלה שמורין אמן מלך יהוה שני
 אמן שמייה רבא פתח אמן ואלה שמורין אמן מלך יהוה שני

כ"י בודאפסט, אקדמיה למדעים, גנזי קויפמן

סדר ר' עמרם גאון

(חלק א)

עמרם בר ששנא ריש מתיבתא דמתא מחסיא לרבנא יצחק בריה דרבנא שמעון חביב ויקיר ונכבד עלינו ועל ישיבה כלה. שלום רב מרחמנות מן השמים יהא עליך ועל זרעך ועל כל חכמים ותלמידים ואחינו ישראל השרוים שם. שאו שלום ממני ומן ר' צמח אב בית דין ישראל ומן אלופים ומן חכמי ישיבה ובני ישיבה שלנו 5 ושל עיר מחסיא שכלנו בשלום חכמים ותלמידים ואחינו ישראל השרוים כאן שתמיד אנו שואלים. בשלומכם וזוכרים אתכם בזכרון טוב ומתפללים בעדכם ומבקשים רחמים עליכם שירחם הקב"ה עליכם ויגן עליכם ויציל אתכם מכל צרה ונזק וימלא ברחמיו הרבים כל משאלות לבבכם. שגר לפנינו רבנא יעקב בן רבנא יצחק עשרים זהובים ששגרת לישיבה, חמשה שלנו וחמשה עשר לקופה של ישיבה. 10 וצוינו וברכנו אותך ברכות שיתקיימו בך ובזרעך ובזרע זרעך. וסדר תפלות וברכות של כל השנה ששאלת שהורו מן השמים ראינו לסדר ולהשיב כמסורת שבידינו כתקון תנאים ואמוראים. דתניא (מנחות מג:) היה ר' מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום. ובגמרא דארץ ישראל גרסינן הכי (ירו' ברכות ט' ט' דף י"ד ד') תני בשם ר' מאיר אין לך אדם מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום. 15 שנ' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. אל תקרי מה אלא מאה. מאה ברכות אני שואל מעמך. ודוד מלך ישראל תקנן כשהודיעוהו יושבי ירושלים שמתים מישראל מאה איש בכל יום עמד ותקן מאה ברכות. ונראה הדבר שנשתכחו ובאו תנאים ואמוראים וסדרום.

1 לרבנא : לרבנא מ דרבנא : דרבנא ורבנא מ 2 ומרחמנות ז 3 החכמים והתלמידים מ ישראל : מכאן עד 14 וסדרום חס' (ונשאר עמוד חלק) א 4 שלנו ו חס' ז 6 וזוכרים : ותמיד אנו זוכרים ז בעדכם : עליכם ז 7 ומבקשים : ואנו מבקשים ז צרה : צער ז 8 ונזק : ומכל חלי ומכאוב ומשלאטון רע ומכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות המתרגשות בעולם הוס' מ רבנא : רבננו מ 9 עשרים : עשרה מ לישיבה : שלנו הוס' ז עשר חס' מ 11 כל השנה : שנה כלה מ שהורו : שהראנו מ להשיב : ליישב שיער ניוצבורג, על הלכה ואגדה 175. 12 היה חס' מ אדם : מישראל הוס' לו 14 בשם ר' מאיר חס' לו 15 מאה ברכות אני שואל מעמך חס' מרו 16 ודוד . . . תקנן : ולכך תקן דוד מיי ר 17 שמתים : שהיו מתים ז איש חס' מו : כני אדם ר ותקן מאה ברכות : ותקנן מ דכתיב נאם דוד . . . עד אה ברכות (ד. 51) הוס' לו שנשתכחו : אותם הוס' ז 18 ובאו : ועמדו מ וסדרום : ויסדרום מרו

[סדר ברכות השחר]

א וסדר אלו מאה ברכות. כך השיב רב נטרונאי בר הילאי ראש מתיבתא דמתא מחסיא לבני קהל אליסאנו על ידי ר' יוסף מאור עינינו. לברך כל אחת ואחת בשעתה אי אפשר מפני טנופת ידים שהן עסקניות ועשויות למשמש. אלא כשנעור אדם משנתו רוחץ פניו ידיו ורגליו כהוגן. לקיים מה שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל. ומתחיל ומסדרן. וכל יחיד ויחיד חייב בהן.

ומנהג כל ישראל שבספרד היא אספמיה כך הוא. להוציא למי שאינו יודע מתחיל החזן ומברך. כהשיב ר' נטרונאי בר הילאי ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים. ברוך אתה ה' אמ"ה אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים. גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אינו יכול להתקיים אפילו שעה אחת. ברוך אתה ה' רופא כל בשר ומפליא לעשות. בא"י אמ"ה הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה. אלהי גשמה שנתת בי טהורה אתה בראתה ואתה יצרת אתה נפחתה בי אתה משמרה בקרבי ואתה נטלת המני ואתה החזרת בי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלהי רבון כל המעשים [אדון כל הנשמות] ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים. 10 ברוך אתה ה' אמ"ה שלא עשאתי גוי. ברוך אתה ה' אמ"ה שלא עשאתי עבד. ברוך אתה ה' אמ"ה שלא עשאתי אשה. ברוך אתה ה' אמ"ה מגביה שפלים. ברוך אתה ה' אמ"ה פוקח עורים. ברוך אתה ה' אמ"ה זוקף כפופים. ברוך אתה ה' אמ"ה מלביש ערומים. (ברוך אתה ה' אמ"ה מתיר אסורים.) ברוך אתה ה' אמ"ה רוקע הארץ על המים. ברוך אתה ה' אמ"ה המכין מצעדי גבר. ברוך אתה ה' אמ"ה אשר לא חסר מצרכי כלום. ברוך אתה ה' אמ"ה אזור ישראל בגבורה. (ברוך אתה ה' אמ"ה עוטר ישראל בתפארה.) ברוך אתה ה' אמ"ה 20

א, וסדר אל... עד 2 מאור עינינו חס' ר' ברכות : כולו הוס' א 2 ר' יוסף : מר ר' יוסף מ 3 בשעתה : כמו שמפורש בפרק הרוואה (ברכות ס:) הוס' א מפני טנופת ידים : מפני שהידים ר מפני מה שהידים ר שהן עסקניות ועשויות א : העסקניות ז העשויות מ עשויות ו למשמש : בהן הוס' ר 4 רוחץ : ירחץ ר' 5 ומתחיל חס' מ ומסדרן חס' אמ יחיד ויחיד : אחר ואחר ר 6 בספרד אמ יודע : בקי ר' ומתחיל א 7 ומברך : מיושב הוס' א כהשיב : כך אמר א כשהשיב מ בר הילאי חס' א' כהשיב ר' נטרונאי בר הילאי... עד ב, 11 ויכריע ביניהם חס' ר' 9 כסא חס' א או : או אם מ 10 אינו יכול : אי אפשר מ 11 ברכה זו במקום זה א' לאחר לפגרים מתים (14) מ שנתן א להבחין א' : להבין מ 12 בראת בי... יצאתי בי א אתה בראת חס' מ אתה נפחתה בי חס' א' אך עי' נוסח תשובת ר' נטרונאי, נאוניקה ב', 115 הימני : ממני א ואתה נטלת... החזרת בי חס' מ 13 ולהחזירה : ואתה עתיד להחזירה מ בי חס' א 14 רבון : אדון מ וכ"ה בתשובת ר' נטרונאי אדון כל הנשמות השלמתי ע"פ אבודרהם 15-16 עשאתי עשני ג"פ מ 16 ברוך... המגביה שפלים חס' א 17 לאחר זוקף כפופים : בא"י אמ"ה רופא חלולים מ ברוך... מלביש ערומים חס' א, לאחר פוקח עורים (16) מ 17 ברוך... מתיר אסורים כוטר בקו א 18 ברוך... רוקע... לאחר אזור ישראל א 19 אשר לא : שלא מ 20 ברוך... עוטר ישראל בתפארה

א, ראבי"ה סי' קמ"ו (ע' 140). טור סי' מ"ו.
6 מנהיג סי' א' (דף ז' ב'). בית יוסף סי' מ"ו.
11 תשב"ץ ח"ג סי' רמ"ז : ובסדור ר' עמרם, וכן בפרק ו' מהל' תפלה כתוב להבין [וברמב"ם שלפנינו פ"ז ד' הגירסא, להבחין].
14 אבודרהם דף י"ז ב' [= ע' מ].
16 שבה"ל סי' ד': מצאתי בתשו' הגאונים ז"ל שרב עמרם גאון זצ"ל הסיר מגביה שפלים.
20 שבה"ל סי' ד': וכן מצאתי בתשובות שהסיר רב עמרם גאון זצ"ל עוטר ישראל בתפארה ...

סדר ברכות השחר

המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי. יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתתן חלקי בתורתך ותדביקני במצותיך ותחזקני ליראתיך ותכוף את יצרי להשתעבד לך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ואל תביאני לידי חטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון ואל ישלוט בי יצר הרע וישלוט בי יצר טוב ותנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני 25 כל רואי וגמלני חסדים טובים ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים.

ב. ולא אמרינן מתיר אסורים דבזוקף כפופים סגי ליה. דקיימא לן (ברכות לג.) כל המברך ברכה שאינו צריכה מוציא שם שמים לבטלה.

2 לאחר לבטלה באה בכ"י א תוספת זו : מצאנו בתשובה דרבינו האיי זצ"ל דמברך מתיר אסורים לכשיתעסק בידיו. וכתב התם וכך כתב בתלמוד (ברכות ס:) כד פקח עיניה כד זקיף קומתיה כד אפיק גופיה (גיסיה א, הגיה מארכס) כד לביש מאניה וכו' אבל בנסחם (בנוסחתנו, הגיה פרומקין) בתלמוד כולן לא אישתכח הכי. באותו מקום באה בכ"י מ תוספת תפלה : יהי רצון מלפניך ה' או"א שתצילני מעזי פנים ומעזות פנים מיצר רע ומשכן רע ומחבר רע ומפגע רע ומדין קשה ומבעל דין קשה בין בן ברית ובין שאינו בן ברית.

ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה כלנו לומדי תורתך ונהיה אנחנו 5 וצאצאינו מיודעי שמך ברוך אתה ה' נותן התורה. ברוך אתה ה' אמ"ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה. (יברכך ה' וישמרך : יאר ה' פניו אליך ויחנך : ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום : ושמך את שמי על בני ישראל ואני אברכם :)

וקורא וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל... ריח ניחוח לה'. ובשבת

חס' א וחס' נ"כ בתשובת ר' גטרונאי. ועי' שבה"ל סי' ד'. 21 שתתן חלקי : שתרנילני מ' 22 ותבדקני א' ודבקני מ' ותחזקני... עד 23 לדבר עברה חס' מ' ליראה אותך א' 23 בזיון... נסיון א' 14 וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע א' והרחיקני מיצה"ר ודבקני ביצר הטוב מ' 25 ותגמלני א' ב.1 אמרינן : אמרן א' ובזוקף א' דקיימא לן מ' : דתנן ז' ותנן א' 2 שאינה צריכה מ' (וכ"ה בתלמוד) : שאינו (שאינה א') צריך לה א' 5 ובפיפיות א' : ובפה מ' בית חס' ז' ישראל : ובצאצאינו ובצאצאי עמך בית ישראל חס' מ' ונהיה כלנו : וצאצאינו חס' מ' לומדי : מלומדי מ' ונהיה אנחנו (אנו ז') וצאצאינו א' : חס' מ' 5 מיודעי ז' : יודעי א' ויודעי מ' נותן התורה א' : המלמד תורה לעמו ישראל ברחמים מ' 7 יברכך... ואני אברכם חס' ז' ובמקום זה א' 9 וקורא חס' מ' וידבר : פרשת וידבר ופ' וכיום חשבת ומשנת איזהו מקומן ופרק ר' ישמעאל בשלמות מ"א

ב.1 טור א"ח סי' מ"ו (ועיי"ש בית יוסף). אגור סי' פ"ז.

3 על דברי תורה : מנהיג כי' י' (דף ט' ב').

5 ארחות חיים הל' מאה ברכות י"ב : ובתלמוד ובסדר ר"ע חותם לעסוק בד"ת (צ"ל נותן התורה) והוא כולל עסק הלמוד ועשיית המצות, וכן מנהג ספרד.

7 טור וב"י סי' מ"ח : ובסדר ר"ע כתוב פ' ברכת כהנים אחר ברכת התורה קודם פרשת התמיד.

9 וקורא : הגה' מיימונ' סדר תפלה אות א' : בסדר ר' עמרם. מברך ברכת התורה וקורא פרשת התמיד ושונה משנת איזהו מקומן ודורש די"ג מדות דר' ישמעאל. כך מצוי בתשובה ומנהג כל ישראל שבאספמיה. ובשבת... : מנהיג סי' ט"ו (דף ט' ב').

סדר ר' עמרם גאון

10 מוסיף וביום השבת... ושונה איזהו מקומן של זבחים... אלא צלי. ודורש ר' ישמעאל... ויכריע ביניהם.

10 לאחר זביום השבת וגו' באה בכ"י א תוספת זו: ואיכא דמוסיף האי וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו... עד ואני אברכם.

11 לאחר ויכריע ביניהם באה בכ"י א תוספת זו: אלו דברים שאין להן שעור הפאה והביכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה. אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא כיבוד אב וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולן.

ג והכי סליק חושבן מאה ברכות. הני דכתיבן לעיל תמני סרי ודברוך שאמר ודישתבח הרי עשרין קודם ק"ש ותלת דק"ש דשחרית שתיים לפניו יוצר המאורות והבוחר בעמו ישראל ואחת לאחריה גאל ישראל. כדתנן (ברכות יא.) בשחר מברך שתיים לפניו ואחת לאחריה. הרי תלת. ותלת זמנין דתישסרי תישסרי דצלוחא דרמשא ודצפרא ודמנחתא דאינון עם ברכת המינים מן תישסרי תישסרי הרי שיתין. 5 ועשרים קמיתא הרי תמנן ודסעודתא דיממא תמני. הא כיצד חדא דנטילת ידיים. והמוציא לחם וארבע דברכת מזונא הזן על הארץ ובונה ירושלים והטוב והמטיב. ותירתי דמשתיא אי דחמרא בורא פרי הגפן ועל הגפן ועל פרי הגפן. אי דמיא שהכל ובורא נפשות רבות, כגון אתרא דרגילין מיכל והדר משתיא הרי תמני. 10 וארבע דק"ש דרמשא תירתי לקמה ותירתי לבתרה, כדתנן (שם) בערב מברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה. לפניו המעריב ואוהב עמו ישראל. לאחריה גאל ישראל ושומר עמו ישראל. ותמני דסעודתא דרמשא הרי עשרין, ותמנן לעיל הא מאה. בר מהמולך בכבודו דאוסיו רבנן בתראי בתר פסוקי דשבחא דקודשא בריך הוא ודרחמי. ובר מהמפיל חבלי שינה דק"ש על מטתו ובר מן כמה זמני דמצטריך 15 לגדולים או לקטנים ובר ממאכל פירי או ירקי ובר ממירת. וכי לימא מר, בשלמא ביומא דחול דאיכא תלתא זמני תישסרי תישסרי ממליין כלהו, אלא בשבתא דליכא צלותא דתישסרי היכי מתמליאן. אין. אפשר לאשלומינהי כדקא אמרינן (מנחות מג:) ר' חייא בריה דר' אויא בשבתא וביומא טבא טרח וממלי לה באספרמקי ומגדי ומיני בשמים ומיני פירות כגון [בורא] עצי בשמים ובורא 20 עשבי בשמים ובורא מיני בשמים וכל פירא ופירא כדחזי ליה.

ג, והכי עד ה, 10 עכר זיל טפי חס' מ חושבן ארן : לחשבון ז דכתיבן א : דכתיבין ז הכתובים רן 2 דשחרית חס' א יוצר המאורות והבוחר בעמו ישראל א : יוצר אור ואהבה רבה ז 6 קמיתא : קדמתין ז חדא ז 7 מזונא : המזון רן 8 ועל הגפן חס' א 9 דרגילין : דנהיגי רן תמני : תירתי רן 11 לפניו (השני) חס' כאן ארן ואוהב עמו : עמו חס' א ישראל : לפניו חס' כאן ארן ושתיים לאחריה א 12 לעיל חס' ז 13 מהמולך ז : מהמלך ארן פסוקי דשבחא דקב"ה : עסיקי בשבחאי ר 14 דמצטריך : למכריך חס' ר 15 פירי : פירות רן או ירקי : או ירק ז ואכילת ירקות ז וכי לימא מר : וכי תימא ר חס' ז 16 ביומא דחול : בחול א כולה ז בשבת א 17 אין. אפשר הניה פרומקין : אין אי אפשר א אפשר ז אי אפשר רן לאשלומינהי : משלם להו חס' רן כדקא ז : כי קא א 18 בשבתא : ביומי דשבתא רן וביומי טבאי א 19 באספרמקי א ובמגדי ז ומיני בשמים ז 20 ובורא מיני בשמים חס' ז

ג, והכי סליק : ס' יראים סי' י'. שבה"ל סי' א'.

סדר ברכות השחר

ד ודקא אמרינן דדוד מלכא דישראל תקנינהי דכתיב (ש"ב כ"ג א) גאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על. על בגמטריא מאה הוי. וכל יום ויום היו מתים מישראל מאה איש ולא היו יודעין בשביל מה עד שבא דוד והקר בדבר והבין ברוח הקדש ותקן מאה ברכות. ואסמכתא דמלתא ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. 5 [אל תקרי מה אלא מאה.] מאה ברכות הקב"ה שואל מעמך.

ה ומאן דמברך שלא עשני בור לא עביד כהלכתא, דאע"ג דגרסינן בפרק התכלת (מנחות שם) היה ר' יהודה אומר שלש ברכות חייב אדם לומר בכל יום שלא עשני גוי ושלא עשני אשה ושלא עשני בור. ובגמרא דארץ ישראל (ירו' ברכות ט' ב' דף י"ג ב') נמי תני בשם ר' יהודה שלשה דברים צריך אדם לומר בכל יום וכו' ברוך שלא עשני גוי שאין הגוים כלום, שנ' כל הגוים כאין נגדו, ברוך 5 שלא עשני בור, שאין בור ירא חטא, ברוך שלא עשני אשה שאין אשה מצווה על המצות, אפילו הכי לא חזי לברוכי, חדא דשאלו מקמי ר' נטרונאי גאון ז"ל ולא שדרה. ותו בגמרא (מנחות שם) אסתלקא לה, דר' אחא בר יעקב שמעיה לבריה דקא מברך שלא עשני בור. אמר ליה כולי האי נמי. אלא מאי איבריך. 10 שלא עשני עבד. היינו אשה. עבד זיל טפי.

ו ומאן דמנח תפילי נמי מברך על תפלה של יד ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קב"ו על מצות תפילין. ועל תפלה של ראש אומר ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קב"ו לשום תפילין. וכד מכסה בטלית אפילו מאה זמני מברך אשר קב"ו להתעטף בציצית. וכן בסוכה, ודוקא ביממא, אבל בליליא לא.

ו, 4 לאחר בלילא לא באה בכ"י מ תוספת זו : שאין מצות ציצית אלא ביום. וכן בתפילין כל זמן שמניחן מברך עליהם. תאנא (מנחות לו.) כשהוא מניח מניח של יד ואחר כך מניח של ראש. וכשהוא חולץ חולץ של ראש ואחר כך של יד. ומצות תפילין אינה בלילה ולא בשבתות ולא בימים טובים. [כנראה היתה תוספת זו גם לפני בעל המנהיג].

ד, 1 מלך ישראל א 3 איש : בכל יום הוס' ז בדבר חס' ז 4 דמלתא : דא הוס' א 5 אל תקרי מה אלא מאה השלמתי, עי' לעיל, הקד' 15 ה, 1 בפרקין דהתכלת ז 3 ר' יהודה אר"י כהר"ף, וכ"ה רא"ש ברכות פ"ט אות פ"ח ובתוספתא ו' [ז] י"ח : ר' מאיר ז תלמוד 4 בשם ר' יהודה ז : ר' יהודה אומר א' : חס' ר 7 דשאלוה ז 8 כגמרא : מגמרא ר' (הא הוס' ז, האי הא הוס' ר) 9 איבריך זר ככ"מ ור"ף ורא"ש סוף ברכ' : כו (צ"ל כו, תיקון א²) מברך א כואיברך ז סי' ח' מסודר קודם לסעיה ו' בכ"י מ ו, 1 ומאן : וכיון ז חס' ר דמנח תפלי נמי מברך על תפלה (תפלין ז תפלי ז) של יד (של יד חס' ז) א' : דמנח תפלי של יד מברך מ דמנח תפילין אומר ר 2 על מצות מ להניח תפילין אר"י ועל תפלה של ראש א : ועל תפלין של ראש זר ועל של ראש מ לשום א' : על מצות מר"י 3 אפילו מאה זמני חס' אר"י וכן ז וכן נמי מ : וכן בסוכה . . . עד בליליא לא חס' אר"י 4 בלילה א

ה, 1 ומאן דמברך . . . עד 10 עבד זיל טפי : מנהיג סי' א' (דף ז' ב').
1, 1 מנהיג סי' א' (דף ז' ב').

4 ראב"ה סי' קכ"ו (ע' 141) ושמעתי שרב עמרם גאון מנאם בחשבון ק' ברכות שתיים של תפלין על של יד להניח תפלין ושל ראש על מצות תפלין [ובסדר רע"ג שלפנינו

בכ"י א באה במקומה תוספת זו : לית הכי הלכתא. דאין מברך שתיים אלא א"כ סה.
דאמר רבא אמ' ר' חסדא (מנחות לו.) סח בין תפלה לתפלה חוזר ומברך. ואקשינן
ותרצינן דהיכא דלא סח לא מברך. ובירושלמי (ברכות ט' ג' דף י"ד א') כשהוא
לובשן מברך אקב"ו להניח תפילין ושמע מינה דאינו מברך על שתיהן אלא אחת.
אבל אם סח מברך על של ראש על מצות תפילין.

ז ואמרו חכמים לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת
בלבבו וישכים ויאמר

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמך הרבים.
מה אנו ומה חיינו ומה חסדנו ומה צדקנו ומה גבורותינו. מה נאמר לפניך ה' אלהינו
הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו. וחכמים כבלי מדע וגבונים כבלי
השכל. כי כל מעשינו תוהו ובוהו וימי חיינו הבל לפניך. שכן כתוב בדברי קדשך.
ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם
אוהבך שנשבעת לו בהר המוריה. זרע יצחק יחידך שנעקד על גבי המזבח. עדת יעקב
בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתו ששמחת בו קראת אותו ישראל וישורון.
לפיכך אנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפארך וליתן הודאה ושבח לשמך. ולומר לפניך
בכל יום. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו שאנו משכימים
ומעריבים ערב ובקר בכל יום תמיד ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד.
אתה הוא עד שלא נברא העולם. ואתה הוא משנברא העולם. אתה הוא בעולם הזה.
אתה הוא לעולם הבא. קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך. ובישועתך
תרום ותגביה קרננו. ברוך אתה ה' מקדש את שמו ברבים. אתה הוא ה' אלהינו בשמים
ממעל ובשמי השמים העליונים. אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים.
קבץ קוץ מארבע כנפות הארץ. יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה האלהים לבדך לכל
ממלכות הארץ. אתה עשית את השמים ואת הארץ. ומי בכל מעשה ידיך בראשונים

ז, ואמרו חכמים חס' א"מ 3 העולמים : ארון כל הדורות הוס' א' 4 אנו : אנחנו א' מה
צדקנו : מה ישענו מה כחנו הוס' מ' ה' או"א א' 5 לפניך : נגד א' 6 מעשינו : מעשי
ידינו מ' ובוהו חס' מ' שכן כתוב בדברי קדשך חס' מ' 8 יחידך : עקידך מ' המזבח א' :
מזבחך מ' 9 אהבת אותו : אהבת לו א' קראת לו א' 10 ולשבחך חס' ז' הודאה ושבח ז'
שבח והודאה מ' הודיה (שבח חס') א' ולומר א' : וחייבין אנו לומר מ' 11 בכל יום חס' ז'
יפה : מאד הוס' מ' 12 ובקר : ונאמר לפניך הוס' ז' תמיד : ומיחדים את שמך הוס' א' 13 ואתה
הוא משנברא העולם חס' א' 14 לעולם : בעולם מ' קדש את שמך על מקדישי שמך לאחר קדש
את שמך בעולמך ז' : חס' מ' את ראשון חס' א' את שני חס' מ' מקדישי א' בעולמך :
בעולם א' 15 אתה ה' חס' ז' מנהיג 16 ממעל חס' מ' ומבלעדיך אין אלהים : אין לנו אלהים
זולתך ז' 17 כל הארץ מ' כי אתה האלהים : כי אתה ה' מ' 18 הארץ חס' ז' ומי בכל
... מה תעשה : כי כל מעשה ... אין מי יאמר לך מה תפעל מ' או בראשונים ז' בראשונים

אין ברכות תפלין נמנות בחשבון ק' ברכות. עי' אפטוביצר, הערה 19 שם].
שם ע' 142 : ואם סח חוזר ומברך שתיים על של ראש. הלכה זו מביאים בשם ר' עמרם
גאון גם ס' התרומה סי' ריג (ד"ה משפט הברכות). רא"ש הל' תפלין י"ד. עץ חיים
ע' קלט (עי' הערה 7). הגה' מיימ' הל' תפלין ד' ה' אות ב'. סמ"ג עשין כ"ב
(דף ק"ה ג'). אבודרהם דף י"ט ב' [= ע' מו]. ר' ירוחם דף ק"ע ד'. אגור סי' ל"ו,
[ובסדר שלפנינו ליתא].

ז, טור א"ח סוף סי' מ"ו : וראיתי בסידורי ר' עמרם אחר שכתב משנת איזהו מקומן
וברייתא דר' ישמעאל סידר אותו, וכן כתב לעולם יהא אדם ...

סדר פסוקי דזמרה

20 או באחרונים או בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה. אבינו שבשמים ממעל עשה עמנו בעבור שמך הגדול הגבור והנורא. וקיים עלינו מה שהבטחתנו על ידי נביאך ככתוב בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם. כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותכם לעיניכם אמר ה'.

ח וסדר שכתבנו למעלה לקרוא בצו ולשנות באיזהו מקומן ולדרוש בר' ישמעאל כן מצוי בתשובות וכן מנהג כל ישראל שבאספמיה. וראיה מנין (קדושין ל.) דאמר ר' ספרא משום ר' יהושע בן חנניה מאי דכתיב ושננתם לבניך, אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם. לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה ושלש בתלמוד. ומקשינן שניה מי ידע כמה חיי. ומשינן לא צריכא ליומי. ודקא תקינו מדרש חלופי תלמוד, דקא גרסינן בפרק מאימתי (ברכות יא:) אמר ר' יהודה אמר שמואל השכים לשנות קודם שקרא ק"ש צריך לברך. לאחר שקרא ק"ש אין צריך לברך. מ"ט שכבר נפטר באהבה רבה. אמר רב הונא למקרא צריך לברך למשנה אין צריך לברך. ר' אלעזר אומר אף למשנה צריך לברך לתלמוד אין צריך לברך. 10 ר' יוחנן אומר אף לתלמוד צריך לברך. ודקא מסהיד ר' חייא בר אשי זמנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי בספרא דבי רב (דהוא תורת כהנים) ומקדים ומשי ידיה [ומברך] ומתני לן פרקין.

[סדר פסוקי דזמרה]

ט וכשנכנסין ישראל לבתי כנסיות בעירות להתפלל עומד חזן הכנסת ופותח

ברוך שאמר והיה העולם ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים ברוך עושה בראשית ברוך מרחם על הארץ ברוך מרחם על הבריות ברוך משלם שכר טוב ליראיו ברוך אל חי

או באחרונים חס' מ 19 שיאמר: מי יאמר ז' ממעל חס' מ 20 עמנו: פלא הוס' מ' הגבור חס' א' והנורא: שנקרא עלינו הוס' א' עלינו: לנו מ' עלינו מהרה א' על ידי נביאך חס' מא 22 אמר ה': אתה הוא ה' לברך... עד לך משתחוים (נחמ' ט ו) הוס' א' ח. סעיף זה קודם סעיף ו' מ

1 וסדר... 2 מנין: וקורא בסדר פרבנות... ושונה באיזה מקומן ודרוש בר' ישמעאל עם כמה הוספות ר' וביתר אריכות ז' למעלה חס' מ' בצו: את בני ישראל הוס' א' 2 מצוי: מצינו א' בתשובות א': בשאלות ותשובות מ' בתשובות שאלות ז' ישראל חס' א' 5 שניה מי יודע: מי יודע שניה מ' כמה חיי מ': כמה חיי הא ז' כמה חיי ארן 6 בפרקין א' 8 מ"ט חס' ר' 9 למשנה: נמי הוס' ז' 10 לתלמוד: נמי הוס' ז' 12 ומברך ר' וכי"א: ובריד ש"ס הנדפס: חס' מאז פרקין חס' מ'

ט, וכשנכנסין: ייתכן שקדם לסעיף זה מה שנמצא בקטע מהננייה (REJ) כרך 54 (1907) ע' 204) הכולל כנראה קיצור סדר רע"נ: לעולם (ברכות לב.) יסדיר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתחיל. דכתיב ה' אלהים אתה החלת להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה. וכתוב בתריה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה 2 העולם: ברוך הוא הוס' מ' ומקיים: ברוך אל חי לעד וקיים לנצח הוס' כאן בשולים א' בראשית: ברוך מעביר אפלה ומביא אורה הוס' א' 3 ליראיו: ברוך שאין לפניו לא עולה ולא שכיחה

ח, 1 אור זרוע ח"ב סי' מב. שבה"ל סי' ה'. תוס' קדושין דף ל' א' ד"ה לא צריכי ליומי. 10 אף לתלמוד: סמ"ג עשין י"ט (דף ק"ב ב') אף לתלמוד צריך לחזור ולברך, וכך הגירסא בסדר ר' עמרם [דלא כסדר שלפנינו].

לעד וקיים לנצח ברוך הוא וברוך שמו. ברוך אתה ה' אמ"ה האל המלך המהולל בפי עמו
5 המשובח המפואר בלשון כל חסידיו ועבדיו ובשירי דוד עבדך נהללך ה' אלהינו בשבחות
ובזמירות נהודך נגדלך ונשבחך ונרוממך ונעריצך ונמליכך ונזכיר שמך מלכנו אלהינו
יחיד חי העולמים משובח ומפואר עדי עד. ברוך אתה ה' מלך מהולל בתושבחות :

ומאן דקא חתים מהולל ברוב התשבחות שבשתא בידיה, דקא אמרינן בפרקין
דמאימתי מזכירין גבורות גשמים (תענית ו:) א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא
מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה. ומאי מברך. אמר רב יהודה
10 מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו. ור' יוחנן מסיים בה הכי.
אלו פיננו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו ושפתותינו שבת כמרחבי הרקיע
ועינינו כשמש וכירח וידינו כנשרי שמים ורגלינו קלות כאילות אין אנו מספיקים
להודות לך ה' אלהינו ולברך את שמך על אחת מאלף אלפים ורוב רובי
15 רבבות פעמים הטובות שעשית עמנו ועם אבותינו. ממצרים גאלתנו ה' אלהינו
ומבית עבדים פדיתנו ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו ומחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו
ומחלים רעים ורבים דליתנו. ועד הנה עזרנו רחמיך ולא עזבונו חסדיך. על כן
אברים שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפינו ולשון אשר שמת בפינו. הם הם
יודו ויברכו וישבחו ויפארו לשמך מלכנו. ברוך אתה ה' אל רוב ההודאות.
20 ומקשינן רוב ההודאות ולא כל ההודאות. ומתרצינן אמר רב אימא אל ההודאות.
וכי היכי דקא משמע רוב ההודאות ולא כל ההודאות, הכי נמי משמע רוב
התשבחות ולא כל התשבחות. הלכך מאן דמסיים ברוב התשבחות שפיר דמי
לשתוקיה.

וּלְפָנֵינוּ בִּישִׁיבָה כַּךְ מְנַהֵג. עוֹמֵד הַחֹזֵן וְאוֹמֵר

אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר. המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו
ונתעודד. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. ברוך אתה ה' אמ"ה האל המלך המהולל בפי

ולא משוא פנים ולא מקח שחד (ברוך אל חי לעד... חס' כאן) הוס' א ברוך מעביר אפלה ומביא אורה.
ברוך שאין לפניו לא עולה ולא שוכה ולא משוא פנים ולא מקח שחד. צדיק הוא בכל דרכיו. ובשבת אומר
ברוך אשר נתן שבת מנוחה לעמו ישראל. ובמועד אומר ברוך אשר נתן מועדי שמחה וחגי נדבה לעמו ישראל
הוס' מ 4 וברוך שמו: וברוך זכרו לעולמי עד הוס' מ המלך: הגדול והקדוש אב הרחמן הוס'
אמ' המהולל בפי (כפה מ) עמו מא: חס' ז 5 המפואר: תמיד הוס' א והמתנשא הוס' ז נהלל
חס' ז בשבחות א אבוד: בשבחיו מ בתשבחות ז 6 ובזמירות מ נהודך חס' א ונשבחך חס'
ז נפאך הוס' מ ונעריצך ונמליכך חס' א: ונמליכך ונקדישך ונעריצך מ 7 ומפואר חס' ז:
שמו הוס' מ 8 ברוב חס' מ שבשתא היא ז דקא אמרינן: מכאן עד 24 לשתוקי חס' מ
10 מברכין על הגשמים: מזכירין גבורות גשמים א משיצא: משעה שיצא ז יהודה חס' א
11 שהורדת לנו ארל: שהורדתנו ז 13 ועינינו: מאירות הוס' א וידינו: פרושות הוס' א
14 שמך: מלכנו הוס' א 15 עם אבותינו ועמנו מלפנים א ה' אלהינו וכו' א, וחס' עד 17 חסדיך
18 הם שני חס' א 19 לשמך מלכנו א וכו' ז 20 ומתרצינן אמר רבא: וקא מתרץ רבא ארל
הא ז ז 22 ושפיר דמי לשתוקי (עי' לעיל 8) ממשיך מ
י, חזן הכנסת ז 2 רק ראשי הפסוקים א 3 המלך כלו א

ט, 4 בא"י אמ"ה: אבודרהם דף כ"ד א' [= ע' נט]: ואין לומר האל דהא אמרינן אלהינו.
וכן כתב רב עמרם בברכה שלאחר המגלה...
5 בשבחות ובזמירות: אבודרהם (שם [= ע' ס]) ובסידור ר' עמרם כתוב בשבחות.

סדר פסוקי דזמרה

5 עמו משובח ומפואר בלשון כל חסידיו ועבדיו. ובשירי דוד עבדך וכו' ואומר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. ממזרח שמש עד מבוא מהולל שם ה'. רם על כל גוים ה' על שמים כבודו. ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור. ה' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה. ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים ה' מלך. ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד. ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו. ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור. כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד. כי בחר ה' בציון אוה למושב לו. כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו. כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. אשרי יושבי ביתך עוד יהללך סלה אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו. תהלה לדוד וגו' עד שם קדשו לעולם ועד. 15

יא ומוסיפין בתר שם קדשו לעולם ועד האי פסוקא ואנחנו גברך יה מעתה ועד עולם הללויה לשלשולי הללויה בתר הללויה. דכולי פרשייתא עד כל הנשמה תהלל יה איתנהי סוף פרקא הללויה וריש פרקא הללויה והללויה דבתר תהלת ה' ידבר פי ריש פרקא הוא. ואמטו להכי מוסיפין ואנחנו גברך יה וכו'.

יב ומבעי ליה לאינש לכווני דעתיה בתהלה לדוד. דאמר ר' אלעזר בר אבינה (ברכות ד:) כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ואמרינן מ"ט. אי נימא משום דאתיא בא"ב, נימא אשרי תמימי דרך דאתיא בתמניא אפיין. אלא משום דכתיב ביה פותח את ידך, נימא הלל הגדול דכתיב ביה גותן לחם לכל בשר. ומסקינן אלא משום דאית ביה תרתי, אתיא בא"ב וכתוב ביה נמי פותח את ידך. 5

יג ובתר ואנחנו גברך יה פותח הללויה הללי נפשי את ה' וכו' הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים וכו'. הללויה הללו את ה' מן השמים וכו'. הללויה שירו לה' שיר חדש וכו'. הללויה הללו אל בקדשו וכו'. ויברך דוד את ה' עד ומהללים לשם תפארתך.

8 ה' מלך חס' א 13 ביום קראנו : אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' הוס' א 14 תהלה לדוד עד סוף הפרק א
יא, 1 ומוסיפין עד 2 בתר הללויה חס' ר' האי פסוקא בתר לעולם ועד א 2 כדי לשלשולי מ דכולי : וכולהו ר' 3 והללויה דבתר . . . עד 4 נברך יה וכו' חס' מ 4 הוא חס' ר' יב, 2 בכל יום : ג' פעמים בכל יום ר' כמו כ"מ. ועי' להלן סי' קג 3 ואמרינן . . . עד 5 תרתי חס' מ אי נימא חס' ר' 4 ביה חס' א
יג, 1 הללויה . . . עד סוף תהלי ק"ג בשלמות, ואחריו ברוך יי לעולם אמן ואמן. ויברך דוד . . . עד ומהללים לשם תפארתך 4 תפארתך : ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה. אתה הוא ה' לברך וכו' עד במים עזים. ויושע ה' עד ה' ימלך לעולם ועד. כי לה' המלוכה . . . ועלו מושיעים . . . והיה ה' למלך . . . הוס' מ

יא, 2 לשלשולי . . . : טור א"ח נ"א.

יג, 3 מנהיג סי' כ"ד (דף י' ב') וביסוד העמרמי עד ומהללים לשם תפארתך ותו לא. ארחות חיים ה' ק' ברכות סי' ל"ב.

יד ועומד שליח צבור וחותם

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה ה' אלהינו
ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עז וממשלה נצח וגבורה גדולה ותהלה ותפארת
קדושה ומלכות ברכות והודאות לשמך הגדול מעולם ועד עולם אתה אל ברוך אתה ה'
5 מלך גדול בתושבחות אל ההודאות אדון הנפלאות אדון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה
חי העולמים.

ולאלתר מבעי ליה לאינש לאתחולי בפריסת שמע ביוצר אור ואסיר לאישתעויי
בין ישתבח לפריסת שמע.

[סדר קריאת שמע וברכותיה]

טו ומחייבין לאיזדהורי למפרס ית שמע בעונתה כדתנן (ברכות ט:) מאימתי קורין
את שמע בשחרין. משיכיר בין תכלת ללבן. ותנא בין תכלת שבה ללבן שבה.
ותניא היה ר' מאיר אומר כדי שיכיר בין זאב לכלב. ר' עקיבא אומר כדי שיכיר
בין חמור לערוד. אחרים אומרים כדי שיעמוד חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירהו.
5 ואמרינן אמר ר' הונא הלכה כאחרים. ואביי קא פסיק לתפלין כאחרים לק"ש
כותיקין. דאמר ר' יוחנן ותיקין היו גומרינן אותה עם הנץ החמה. ותניא נמי הכי
יהודה בן תימא אומר מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא
מתפלל ביום. וכך מצוה מן המובחר. ומאן דקרי ק"ש בעונתה שקיל אגריה יותר
מן כד עסיק באורייתא. דתנן גבי מצות ק"ש עד אימת. ר' אליעזר אומר עד
10 הנץ החמה. ר' יהושע אומר עד שלוש שעות. ומדקתני סיפא הקורא מכאן ואילך
לא הפסיד כאדם שקורא בתורה. מכלל דבעונתה עדיפא טפי מדעסיק באורייתא.
ופסיק הילכתא כר' יהושע. ולא הפסיד דקתני מאי פירושא. לא הפסיד ברכות
אלא מברך לפניה ולאחריה. דאע"ג דבסוף שתי שעות קא קארי לא מבעי ליה
לשנויי ביה בקריית שמע ממאי דתקינן רבנן.

יד, ועומד... וחותם חס' מ' שליח צבור זרן: השליח א': לפני התיבה הוס' ארן 2 ושכחה:
ושבח ז' 3 תהלה גדולה מ': גדולה חס' ז' 4 לשמך הגדול חס' א' מעולם: מעתה א' אתה אף
חס' ז' 5 גדול: מהולל ז' אדון כל המעשים חס' א' כל חס' ז' 7 להתחיל ר'
טו, לאיזדהורי חס' ז' למפרס ית: לפריסת רן 2 ותנא: ותנן א' 3 היה ר' מאיר אומר ז'
א"ר מאיר מ' כדי שיכיר א"ז כ"מ: משיכיר רן עד שיכיר מ', וכן הלאה, ע"י ד"ס ע' 38 4 כדי
שיעמוד חבירו: כדי שיעמוד אדם... מחברו רן 6 כותיקין: מאי ותיקין הוס' ז' נמי הכי הוס' ז'
7 יהודה בן תימא רן ועוד מקורות, ע"י ד"ס ע' 38 אות ס': ר' יוחנן בן תימא (!) מא' היה ר' מאיר ז'
9 באורייתא: בתורה אן מצות חס' א' 11 עדיפא טפי: שפיר עדיף ז' ממעסק מן באורייתא:
בתורה א' 12 ופסיקה א' 13 ואע"ג רן אע"ג א' דבסוף שתי שעות: דשלש שעות ר', אבל
כנראה לדעת המחבר 'עד ג' שעות' פירושו 'עד סוף ב' שעות'. וע"י ס' יראים ס' ר"נ. סמ"ג עשין י"ח.
דגה' מיימ' הל' ק"ש א' י"א אות ט' (שרחה את זאת). לא רן: ולא מזא 14 רבנן ארן: קמאי מן

יד, ולאלתר... בין ישתבח לפריסת שמע: טור א"ח נ"ד. אבודרהם דף כ"ה ד' [= ע' סד]
(וע"י ג"כ מנהיג סי' ד')

סדר קריאת שמע וברכותיה

טז והאי דקא אמרינן דמצי אינש למקרי ק"ש בתר שתי שעות חס ושלום לכתחלה לא שרי למעבד הכי. ומאן דעביד הכי בכוונה דלאו מחמת אונסא ולא מחמת איעכובי במידי דמצוה מתקרי פושע. ובמאי מידי שרי איעכובי כגון שבתות וימים טובים ותענית צבור דמשתהו עד דמיכנפין צבורא. אי נמי בני בי רב דיתבי וגרסי וממשיך להו גרסייהו. כגון הני מילי דשכיחי אינון דאי לא מעכבי עד דמיכנפין ממנעי רבים מק"ש ומן התפלה. ותלמידי דיתבי וגרסי ואתו בעלי בתים למשמע ולמילף מפלפוליהו. ודוטיקין מלתא דלא שכיח היא ולא כולי עלמא מצו לכווני כותיקין. ואע"ג דא"ר יוחנן (שבת יא.) לא שנו אלא בדורות הראשונים כגון ר' שמעון בן יוחאי וחביריו שתורתן זו היא אומנתן, אבל כגון אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה. הני מילי לתפלת המנחה דליכא למיקם אשיעורא. אי נמי לק"ש דשחרית היכא דליכא תקנת אחרים. אבל היכא דאיכא מידי תקון כיון דהאי שכיח ודוטיקין לא שכיח שפיר דמי לאיעכובי. אבל בשאר יומי אסיר למיפק לאורחא מקמי ק"ש ותפלה. דאמר ר' אידי בר אבין אמר ר' יצחק בר אשיאן (ברכות יד.) אסור לאדם לצאת לדרך קודם שיתפלל. שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. וק"ש ותפלה כהדדי נינהו.

יז ודקא אמרינן אסיר לאישתעויי בין ישתבח לפריסת שמע. הני מילי דלאו צרכי צבור נינהו אבל לצרכי צבור או לצורך מי שבא להתפרנס מהצבור ובעו למפסק ליה צדקה איסורא ליכא. אבל בתר דמשתעו צורכייהו קאים חזנא ומקמי דלימא ברכו פתח הכי.

5 יתגדל ויתקדש שמיא רבא. אמן. בעלמא די ברא כרעותיה וימליך מלכותיה בחייכון וביומיכון ובחיייהון דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן. ועונין הצבור אמן יהא שמיא רבא מברך לעלם ולעלמי עלמא. ואומר יתברך. אמן. וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתקלס שמיא דקודשא בריך הוא. אמן. לעילא מכל ברכתא ושירתא תושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן.

טז, והאי : ומאי א 2 שרי : ליה חס' א בכונה הכי ז דלא מחמת אונס א 3 מתקרי מ' : נכרא א מיפרי ז איתקרי ר' ובמאי מידי שרי א' : ובמאי מידי דשרי מ' ובמאי שרי ר' 4 דמיכנפא ז דמתכנפין ר' כי חס' ז 5 כגון ז : ס"א א אי נמי מ' דשכיחי אינון : כיון דשכיחי רבים (!) אינון א דאי : אי א 6 ואתו : דאתי ר' דאיכא ז 7 וזאו : דזאו א 9 זו היא חס' מ' אכא ז : אלא א כגון חס' מ' 10 לק"ש : לקרות ק"ש ר' לתפלתה ש' מנחה א 11 אחרים : חכמים ר' 12 ידוטיקין מ' : וכיון כותיקין א וכיון דוטיקין ז' 13 ר' אידי : ר' דימי מ' 15 וישם : וחדר וישם ז' בהדדי מ'

יז, הני מידי מר' : מידי זא דזאו : דלא מ' 2 או לצורך אר' (ועי' ג"כ הקטע נ"ד, 207) : כגון מ' 3 חזנא : שליחא מ' 4 פתח הכי : פותח בקריש ר' 5 לנסח הקריש השוה הקטע ה"ל' ובחיייהון ז' : ובחיי מא 6 ואמרו אמן חס' א ואמרו חס' מ' ועונין הצבור חס' מ' 7 ואומר חס' מ' יתברך (ויתברך ז') אמן א' : יתברך שמיא דקודשא בריך הוא אמן א' ויתפאר חס' ז' 8 ויתעלה ויתהדר הקטע : ויתקלס : ויתעלה הקטע : אמן חס' מ' 9 דאמרו ז' בעלמא הרן

טז, 1 לכתחלה. . . עד 8 לכווני כותיקין : מנהיג סי' ל"ה (דף י"ב ב').
יז, 7 יתברך. . . 9 ואמרו אמן : טור א"ח נ"ו.
8 לעילא : אבודרהם דף כ"ז ד' [= ע' ע].

10 ואומר ברכו את ה' המבורך ועונין הצבור ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ולפני ישיבה שאין דרכן של בני ישיבה לספר אומר ברכו ואין צריך לומר יתגדל.

יח והכי אמר ר' נחשון ריש מתיבתא כריעות שכורעין בקדיש כיון שאמר יתגדל ויתקדש שמים רבא כורע. בחייכון וביומיוכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב כורע. יתברך וישתבח כורע. שמים דקודשא בריך הוא כורע. עושה שלום כורע ושל רשות היא. והללו ארבע כריעות כנגד ארבעה שמות שיש בפסוק (מלאכי א יא) כי ממזרח שמש ועד מבוא גדול וגו'. ואמן יהא שמים רבא שעונין ביחד למה. כנגד גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו.

שם כריעות

יט ולפני ישיבה אין אומרים ויתקלס. לא מפני שהוא גנאי. אלא כך שמענו מרבתינו. שהיו אומרים חייב אדם להזכיר כאן שבעה דברים בשבחו של הקב"ה כנגד שבעה רקיעים. ומי שאינו אומר ויתקלס, כיון שאמר ויתברך ואלו ששה, הרי כאן שבעה. והאומר ויתקלס אומר כיון דמפסיקין באמן דיתברך צריך שיהו שבעה. 5 ואין טעות לא ביד זה ולא ביד זה.

כ ופותח שליח צבור ואומר ברוך אתה ה' אמ"ה יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל. המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. המחדש טובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קניניך. המלך המרום לבדו מאז המשובח והמפואר והמתנשא מימות עולם. אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו אדון עזנו צור משגבנו מגן ישענו 5

הקטע 10 ואומר חס' מ ולפנינו בישיבה שאין מספרים בין ישתבח ליוצר אור עומד שליח צבור ואומר הקטע

יח, ריש מתיבתא: ראש ישיבה ז"ל א 2 שמים רבה חס' א בחייכון עד ישראל חס' מ בחייכון... בעגלא ובזמן קריב כורע: בעגלא כורע א יהא שמים רבא כורע א: חס' ר 3 יתברך וישתבח כורע מ: ויתברך שמים רבא (שמים דקודשא א) כורע אזור שמים דקודשא בריך הוא כורע מ: ויתעלה ויתקלס (ויתפאר א ויתעלה ר ויתברך א) שמים דקודשא (חס' א) כורע אזור 4 ארבע: חמש מ, ועי' כל הענין (בשינוי לשון) בס' ארח' חיים, מנהיג, ס' הפרדס ולקוטי הפרדס

יט, ולפני ישיבה חס' רל וקטע הנ"ל כד חס' א 2 שהיו אומרים חס' רל 3 יתברך מ 4 שבעה: דברים הוס' א אומר חס' מ: אין טעות בידו רל שיהו שבעה: אחריו הוס' א 5 ואין טעות (בריוח שתי מלים) חס' א 3. המחדש טובו א: טובו (ושוכו א) מחדש מא 4 המלך חס' א 6 התקין: הכין מ

10 ואומר ברכו...: טור א"ח נ"ז ונוהגין בכל המקומות שאומרים הקהל יתברך וישתבח וכו' בשעה שש"ץ אומר ברכו... וגם רב עמרם לא כתבו. עכ"ל. וכן אבודרהם דף כ"ז ד' [= ע' ע]. [ברם עי' נוסח שונה 'ישתבח שמו ויתעלה זכרו'... לשבת, להלן ח"ב סי' כא].

יח, 4-1 מנהיג סי' כ"ח (דף י"א ב'). פרדס פ' התפלות דף י' ב' דפוס ורשה = ע' שכה מהד' אהרנרייך. לקוטי פרדס דף י"ג ב דפ' מונקטש. הגה' מיימ' נוסח הקדיש אות א'. טור א"ח נ"ו. אבודרהם דף כ"ז ד' [= ע' ע]. ארחות חיים דין קדיש ח' (כולם בשינוי לשון).

יט, 5-1 קטע מהגניזה, בעתון הצרפתי כרך 54 ע' 204. אבודרהם דף כ"ז ד' [= ע' ע]. 1 רד"ק ס' השרשים, שרש קלס (ע' 328): ובענין השבח אמרו בקדיש ויתעלה ויתקלס. אבל רב עמרם גאון ז"ל כתב בסדור תפלות שחבר שאין ראוי לומר ויתקלס.

סדר קריאת שמע וברכותיה

משגב בעדנו. אל ברוך גדול דעה. התקין ופעל זהרי חמה. טוב יצר כבוד לשמו. מאורות נתן סביבות עזו. פינות צבאות קדושים רוממי שדי תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו. תתברך ה' אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. תתברך צורנו מלכנו וגואלנו בורא קדושים. ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים. אשר משרתיו כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי אלהים חיים ומלך עולם. כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים. כלם עושים באימה רצון קוניהם. כלם פותחים את פיהם בקדושה ובטהרה. ומשבחים ומפארים ומקדישים את שם המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא. כלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה. ונותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרם בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה קדושה כלם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה. קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלוא כל הארץ כבודו. והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעומתם משבחים ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו. לאל ברוך נעימות יתנו. למלך אל חי וקים זמירות יאמרו ותושבחות ישמיעו. כי הוא לבדו פועל גבורות. עושה חדשות. בעל מלחמות. זורע צדקות. מצמיח ישועות. בורא רפואות. נורא תהלות. אדון נפלאות. המחדש טובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. ... ברוך אתה ה' יוצר המאורות.

כ, 20 לאחר סעיף זה באה בכ"י מ תוספת זו : אמר אדוננו סעדיה אסור לומר אור חדש על ציון תאיר בברכה זו מ"ט מפני שאין אנו מברכין על האור העתיד להיות לימות המשיח אלא על האור שאנו רואין בכל בקר ובקר כענין שאנו מברכין בערב המעריב ערבים אבל אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה.

בכ"י א מובא ענין זה בצורה זו : והכי אמר ר' סעדיה גאון ז"ל מי שחותם אור חדש וכו' תועה לפי שלא תקנו חכמים ברכה זו על האור העתיד לימות המשיח אלא על אור היום המאיר בכל יום כמו שמברך (שנתברך!) (א) בערב המעריב ערבים. הלכך מאן דא מדבר ליה שפיר הוא לשתוקיה. אלא כשמגיע המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ידלגנו ויאמר כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. בא"י יוצר המאורות.

וממשיך מ : והכי נמי אמר רב סעדיה ראש ישיבה זכר אדוננו לברכה. יחיד הפורס על שמע כיון שאסור לומר קדושה בפחות מעשרה כדקיי"ל כל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה. ואי אפשר לו נמי לפתוח בבורא קדושים. שכיון שהתחיל אסור לגמור אלא מברך כך. ברוך אתה ה' אמ"ה יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא את הכל. המאיר לארץ ולדירים עליה ברחמים. טובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. בא"י יוצר המאורות. דעה שונה מזו מובאת בס' תורתן של ראשונים (הורוויץ) ח"א ע' 52 סי' כ"א : בסדר רב עמרם. וששאלתם יחיד המתפלל בינו לבין עצמו בשחרית יכול לומר בורא קדושים עד יחד כולם עונים באימה ואומרים ביראה. או דילמא כיון דקדושה היא יחיד אינו (כצ"ל) אומרה כל עיקר. כך המנהג. יחיד המתפלל אם אמר

ופעל : ופאר : זהרי : זהר א 8 מתחת : ועל כל שבח מעשה יריך ומאורי אור שעשית יפארוך כלה הוסי' א מלכנו צורנו א 9 אשר : ואשר א ברום עולם ומשמיעים חס' א 10 בקול : קול מ חס' א דברי : בדברי מ ומלך עולם חס' א כלם אהובים חס' א 11 וכולם פותחים א 12 ומשבחים (ומפארים חס') ומקדישים א מקדישי ומשבחים ומפארים מ ומברכין ומשבחים ומפארים ומקדישים ומעריצין א 13 עול : את עול א שמים : רוכב שמים א 14 עונים ביראה ואומרים באימה א 16 למלך חס' א חי וקים : רם ונשא הוסי' מ 17 זמירות חס' מ 18 מצמיח : משמיע א 19 טובו חס' א כאמור : ככתוב א כי לעולם חסדו : ייתכן שהיה כאן נוסח אור חדש על ציון תכין ... כמו שמובא ע"י ר' נחשון גאון. בה"ג (הילד). ע' 224 (ע' ג"כ דברי ר' שרירא, טור א"ח (ט) שהוסר ע"פ פסקו של רס"ג, ע' גינצבורג, גאוניקא א' 128. מאידך מתאים חסרון, אור חדש' לדעתו של

עונין באימה ואמרין ביראה צריך לומר קק"ק אבל אין לו רשות לומר קדושה כולן
כאחד עונין וכו' אלא אומר בורא קדושים וכשיגיע עד שפה ברורה ובנעימה מדלג
ואומר לאל ברוך וכו'. וייתכן שפיסקא זו שייכת לטכסט המקורי של סרע"ג, וייתכן
שהיא תשובת ר' נטרונאי גאון (שבה"ל סי' י"ג. מנהיג סי' ל"א [דף י"א ב']. טור
סי' נט ותשובה דומה של ר' נחשון גאון, מובאת בה"ג (הילד.) ע' 224), עי'
אפשטיין, ציונים ע' 140.

אהבה רבה אהבתנו ה' אלהינו. חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו. אבינו מלכנו בעבור
אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים כן תחננו. אבינו אב הרחמן רחם עלינו ותן
בלבנו להבין להשכיל ולשמוע ללמוד וללמד לשמור לעשות ולקיים את כל דברי תלמוד
תורתך באהבה. והאר עינינו במצותיך ודבק לבנו ביראתך. ויחד לבבינו לאהבה את שמך.
25 כי שם קדשך הגדול באמת נקרא עלינו. עשה עמנו בעבור שמך הגדול והנורא. מהרה
באהבה תרום קרננו ותמלוך עלינו ותושיענו למען שמך. כי בך בטחנו לא נבוש ובשמך
חסינו לא נכלם ולא נכשל עד עולמי עד. כי אל אבינו אלהינו אתה ורחמיך וחסידיך אל
יעזבונו נצח סלה ועד. והבא עלינו שלום מארבע כנפות הארץ והוליכנו קוממיות לארצנו.
כי בנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול באהבה. ברוך אתה ה' הבוחר בעמו
30 ישראל באהבה.

כא הרי שנים לפניך. וקורין ק"ש בכונה ובהשמעת אזנים ובדקדוק האותיות.
וקריאתה כל אדם כדרכו. דתנן (ברכות י:) בית שמאי אומרים בערב כל אדם
יטו ויקרו ובבקר יעמדו, שנ' ובשכבך ובקומך. ובית הלל אומרים כל אדם קורין
כדרכו. ומאי כדרכו כי הא דתנו רבנן (שם יא.) בית הלל אומרים עומדין וקורין
5 מטין וקורין יושבין וקורין עוסקין במלאכתן וקורין. ואוקימנה בפרק שני (שם יג:)
עוסקין במלאכתן וקורין והיה אם שמוע תשמעו. אבל בפרק ראשון בטלין
ממלאכתן וקורין. ומדקתני במתניתין בית הלל אומרים קורין כדרכו סתמא,
וקמפרש בברייתא עומדין מטין יושבין עסיקין. לא עומדין דוקא ולא מטין דוקא
ולא יושבין דוקא ולא עסיקין דוקא. אלא כי היכי דמתרמי ליה לאינש, אי אזיל
10 באורחא אורחיה למיקם ולמקרי כי קאים אבל לא כי מסגי. דקיימא לן (שם יג:)
עד על לבבך בעמידה. אי גני אמדי כגון אינש דאניס לאו מיגנא אפרקיד אלא

ר' נטרונאי גאון לפי מנהיג סי' ל"א (דף י"ב א.). 21 בעבור: בעבור שמך הגדול ובעבור מ
22 ותלמדם: ותלמדנו ו הרחמן: הרחם הוסי' מ רחם: נאנ הוסי' ו 23 כלבנו:
לכבנו א להשכיל חס' מ וללמד לשמור חס' ו ולקיים חס' מ 24 ודבק לבנו ביראתך: ודבק
כלבנו תורתך מ (וכ"ה באבודרהם) לאהבה ו: ליראה מ לאהבה וליראה א את שמך: ולא נבוש
ולא נכלם לעולם ועד הוסי' מ 25 כי שם קדשך... עד 27 אתה: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו
נגילה ונשמחה בישועתך מ שמך: כבוד שמך א הגדול והנורא: האל הגדול הנכבד והנורא א
27 א: אלהים א וחסידיך חס' ו 28 שלום: ברכה ושלום א הארץ: כל הארץ מ ותוליכנו
מא: מהרה הוסי' א 29 כי בנו: כי אל פועל ישועות אתה ובנו מא . באהבה: באמת מא:
להורות לך וליחד באהבה הוסי' א

כא, 1 ובהשמעת ו: ובהשמיע מא בשמיעת ר ובדקדוק האותיות חס' מ: ובדקדוק שפתים האותיות א
2 כדרכו ו: 5 מטין וקורין חס' מ עוסקין במלאכתן וקורין חס' מ 6 מכבדין מר מלאכתן מ
7 סתמא חס' מר 9 דוקא חס' מ 10 כי קאים חס' ו דמתרמי: דקא מתרמי ו 11 אי גני מר: אי סגי ו אי זגי א
לא כי מסגי: כי מסגי לא ר: כי מסגי (במקום חלק) חס' מ

כ, 21 אהבה רבה: אבודרהם דף כ"ט ג' [= ע' עה].

כגון דמסתמך לסטר ימיניה או לסטר שמאליה שרי ליה למקרי ק"ש. אבל מפרקד
 אע"ג דמצלי אסיר. ודאי כי אורחא דכולי עלמא בבי כנישתא דמיכנפין ויתבין
 וקא אמרין פסוקי דזמרה כי יתבי. ופתחי ביוצר אור וחתמין ביוצר המאורות
 ובהבוחר בעמו ישראל כי יתבי הם. הכי נמי מבעי למקרי ק"ש כי יתבי. 15
 והני דמתחזי מחמירין אנפשייהו למימרא דמקבלין מלכות שמים בעמידה, טעות
 ותעות בידם והדיוטות ובורות ושטות. למה להו אשתבושי כולי האי. כבר קיימא לן
 הילכתא כבית הלל בכל התורה כולה. ובכמה דוכתא גרסינן בית שמאי במקום
 בית הלל אינה משנה. ובכל פלוגתא דפליגי בית שמאי ובית הלל בכולי תנואי
 לא מיתוקמא הלכתא כבית שמאי אלא בשית. חדא בפירקין דאלו דברים שבין
 בית שמאי לבית הלל (ברכות נא:) בית שמאי אומרים מכבדין את הבית ואחר כך
 נוטלין לידים ובית הלל אומרים נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית. ואמרינן
 עלה (שם נב:) אמר ר' יצחק בר' חנינא אמר ר' הונא בכוליה פרקין הלכתא כבית
 הלל, לבר מיהא דהילכתא כבית שמאי. תנייתא נמי בסוף האי פרקין (שם נג:) 20
 מי שאכל ושכח ולא ברך בית שמאי אומרים יחזור למקומו ויברך ובית הלל
 אומרים יברך במקום שנוצר. והלכתא כבית שמאי מדתרי תלמידי ומדרבה בר בר
 חנא. [ו]עדיפה מתרויהו [מ]דברים הטעונין ברכה לאחריהם במקומן הויא פת.
 תליתאה (סוכה ג.) סוכה מחזקת ראשו ורובו ושלחנו. דקא אמרינן אמר רב שמואל
 בר ר' יצחק אמר רב הונא הלכתא צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושלחנו.
 אמר ליה ר' אבא כמאן כבית שמאי. ואלא כמאן. איכא דאמרי אמר ליה ר' אבא
 דאמר לך מני, בית שמאי היא, לא תזוז מינה. אע"ג דאיכא אתקפתא דרב גחמן
 מסקינן לה דבתרתי פליגי, בסוכה גדולה ובסוכה קטנה שאינה מחזקת כדי ראשו
 ורובו ושלחנו, שבית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין והלכתא כבית שמאי. ותרתין
 בהתכלת (מנחות מא:) כמה חוטין הוא נותן. בית שמאי אומרים ארבעה ובית הלל
 אומרים שלושה. וכמה תהא משולשלת, בית שמאי אומרים ארבע ובית הלל שלש. 25
 והלכתא כבית שמאי בתרויהו. שתיתאה סדין בציצית (שם מ.) ב"ש פוטרין וב"ה

דאניס חס' א' אלא חס' מ' 12 לפטר: ע' פטר פעמיים ר' 13 כבי כנישתא: דעילי לבי
 כנישתא מ' 15 מבעי: להו הוס' מ' ליה הוס' ו' 16 דמתחזי: דקא מוקמי ו' מלכות: ע' ו'
 טעות (ותעות חס') הוא כירם אר' 17 ושטות חס' ו': זה הוס' מ' 18 הילכתא חס' א': הלכה מ'
 גרסינן: בגמרא הוס' מר' כמקום: לגבי מ' 19 פלוגתא אתא (ו) א' 20 הלכתא: הלכה ו'
 אלא בשית: כדאמרינן התם הוס' ר' וחסר שם עד 39 בצרן להו חרא דפרקין א' 21 הלל: וכו'
 הוס' ו' 23 פרקין עד 24 האי חס' מ' 27 [ו]עדיפא... [מ]דברים הנהתי ע"פ מנהיג סי' לו
 28 תליתיתא א' 29 אמר ר' הונא בכי"מ ובה"ג ורי"ף ועוד מקורות, עי' ד"ס ע' 4 אות ח': חס' תלמוד
 שלפנינו 30 ואלא: א"ל ואלא תלמוד שלפנינו, ועי' כי"מ וד"ס אות ט' 32 מסקינן: הא מסקינן
 מסקינן ו' 36 והלכתא א' הלכה מ' שתיתאה א': והו' ו' ותו מ'

כא, 16 טור א"ח ס"ג (עי' להלן שורה 65).

18 תוס' סוכה דף ג' א' ד"ה ואמר. תוס' שבת דף כ"ה ב' ד"ה סדין בציצית.

19 ובכל פלוגתא...: אשכול הל' ציצית ע' 212. מנהיג סי' לו (דף י"ג א') [והנוסח
 שלפנינו משובש הוא]. אגור סי' קי"ג.

36 תוס' מנחות דף מ' א' ד"ה סדין בציצית. עץ חיים הל' ציצית א' (ע' קמד). סמ"ג
 עשין כ"ו (דף ק"ט א').

מחייבין. ואע"ג דקתני והלכה כבית הלל גזרה משום כסות לילה, אהדרה כבית שמאי הרי שית כבית שמאי. ולר' אושעיא דמתני אפכא, בית שמאי אומרים נוטלין לידים ומכבדין את הבית ובית הלל אומרים מכבדים ונוטלין, בצרן להו חדא. ותו 40 ארבע דתנן בבחירתא (עדויות א' י"ב) חזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי אבל בכולי תנאי הילכתא כבית הלל.

והני לא סגי' להו דעברי אדבית הלל, אלא אפילו כבית שמאי לא עבדי. דאי כבית שמאי בצפרא מעומד וברמשא מוטה. ואינון לא שנא צפרא לא שנא רמשא מעומד. יש לך כסילות גדולה מזו. מכדי מאן תקינו ק"ש ערבית ושחרית. רבנן. 45 ניזיל בתרייהו.

כי היכי דנהיגין בתרתי מתיבתא ובכל אספמא ובכל קהלות שבארץ אשכנז כלם זכורים לאלף טובות וברכות. שכלם מלאים תורה ומצות כרימון ומעשיהם מעשים נאים ומחמירים בבדיקת טרפה ובטבילת הגדה ובכל מה שראוי להחמיר. אבל בק"ש מיושב.

ואותן האנשים שאומרים כמנהג ארץ ישראל אנו עושים. הלא כך גורסין בתלמוד 50 ארץ ישראל (ירו' ברכות א' ז' דף ג' ב') תני יצתה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים אבל הלכה כבית הלל לעולם. ועוד באותו הענין בתלמוד ארץ ישראל (שם) עד שלא יצתה בת קול ואמרה המחמיר על עצמו כחומרי אלו וכחומרי אלו עליו הכתוב אומר והכסיל בחושך הולך. כקולי אלו וכקולי אלו רשע. אלא או כדברי בית שמאי כקוליהון וכחומריהון או כדברי בית הלל כקוליהון וכחומריהון. אבל משיצתה בת קול הלכה כבית הלל לעולם, וכל העובר על דברי בית הלל 55 חייב מיתה. ובתלמוד בבלי בענין אותה הלכה (ברכות יא.) ר' נחמן בר יצחק אמר עשה כדברי בית שמאי חייב מיתה. דתנן אמר ר' טרפון אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטים. אמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל. והנך אינשי דקא יתבין וכי מטי זמן ק"ש קיימין, בצפרא עבדי כבית שמאי ועברי אדבית הלל. ואיכא בידיהו תרתי, 60 דר' נחמן בר יצחק ודבתר בת קול. וכי לימרו בית הלל הא קא שרו בעומדין. מימריהו חסף תביר דלית בהו מששא. מי קתני בית הלל אומרים קורין בין יושבין בין עומדין בין מטין? עומדין וקורין יושבין וקורין קתני. והכי קאמרו

37 והלכה מ' ותלמוד שלפנינו : והלכתא א' : כבית הלל א' : כדברי ב"ש (!) מ' 39 לידים חס' א'
את הבית א' חדא חס' מ' 40 בבחירתא : כותיה הוס' ו' 42 והני חס' א'ר' : כבית שמאי :
כדברי ב"ש מ' : נמי הוס' מ'ר' 43 א' שנא ... ו'א שנא מ' 44 ערבית ושחרית חס' ו'
46 כי היכי דנהיגין ... 7 מיושב כנראה הוספת מאוחרת היא. ע'י' גינצבורג, נאניקה א' 148 דנהיגין :
דעבדי ר' 48 טרפות ר' נדה ז'ר' אב' בק"ש מיושב לשון מנומנם הוא, וחשוד 49 שאומרים :
אם אומרים ו' 51 חיים : הם הוס' ר' כב"ה : כדברי ב"ה ו' 52 ואמרה חס' ר' 53 עליו
הכתוב אומר : עליו נאמר מ'א 54 כדברי ב"ש ... כדברי ב"ה : כב"ה מ'א 55 לעולם
חס' ו' 56 ובתלמוד ... עד 57 מיתה חס' ו' כב' א' : ארץ ישראל (!) מ' : חס' ו' שלנו ר'
(שמא זה עיקר) 57 בא חס' א' 58 לקרות ק"ש א' 60 זמן חס' א' בצפרא חס' ו' עבדי א' :
א' עבדי מ'ר' (ושמא צודקת נירסת ו' וכי מטי זמן ק"ש קיימין לא עבדי כב"ש, והכונה היא על דלעיל
(42) אלא אפילו כב"ש לא עבדי) ואיכא מ' : ואי קאי א'ר' ואי קמי ו' תרתי : תרויהו ר'ר'
62 כחסף ר'ר' מששא : ממשא ר'ר' מי קתני : כי קא תני א' בין עומדין בין יושבין ז'ר'

סדר קריאת שמע וברכותיה

65 עומדין לא צריכי למיתב. יושבין לא מבעי להו למיקם. אלא כי אורחיהו. וכיון דאמרינן (שבת מ.) כל העובר, מאן דמשני מתקרי עבריינא. ותו קא גרסי בגמרא דארץ ישראל (ירו' ברכות ב' א' דף ד' א') ר' הונא ר' אידי ר' יוסף ור' יהודה בשם שמואל אמרי צריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד. מה אם היה יושב עומד? אלא אם היה מהלך עומד.

וה"ל כן
ד"ה
פסחים נו.
ל"א
ל"ב
ל"ג
ל"ד
ל"ה
ל"ו
ל"ז
ל"ח
ל"ט
מ'

כב וכד קרי אינש ק"ש, מבעי ליה לאפסוקי בין תיבה לתיבה. דתנן (פסחים נו.) ששה דברים עשו אנשי יריחו. כדברי ר' מאיר שלשה ברצון חכמים ושלשה שלא ברצון חכמים. כדברי ר' יהודה ששתן שלא ברצון חכמים. אלא על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידם. שלשה שלא מיחו בידם חד מנייהו כורכין את שמע. ותנא (שם) כיצד כורכין את שמע. אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין. ר' יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ובגמרא דארץ ישראל (ירו' פסח' ד' ט' דף ל"א ב') כתוב בפירוש שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה. ר' יוסי ור' זעירא ור' אילא שלא היו מפסיקין בין אחד לברוך. מכל מקום קא שמעינן לאפסוקי בין תיבה לתיבה ובין אחד לברוך. 10

כג וצריך אדם להאריך באחד. דתניא (ברכות יג:) סומכוס בן יוסף אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו. אמר ר' אחא בר יעקב ובדלת. אמר ר' אשי ובלבד שלא יחטוף בחי'ת. ולא יאריך יותר מדאי אלא כדי להמליכו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם. וצריך לאגבוהי קליה כי היכי דשמעין אודניה. דכתיב שמע ישראל (ברכות יג. טו.) השמע לאזנך מה שאתה מוציא מפידך. ואי קארי לה בכל לישנא נפיק. (שם) דכתיב שמע ישראל. בכל לשון שאתה שומע. ולא מבעי ליה לגמגומי מיליה. דתני ר' עובדיה קמיה דרבא (ברכות טו:) ולמדתם כדי שיהא

65 כל העובר: ר"ל כל העובר וכו', ע"פ מאמר רבא (שם) האי מאן דעבר אדרבנן שרי למקרי ליה עבריינא מאן דמשני: כל המשנה ז' קא גרסינן לו קא גרסי רבנן א' 66 ר' הונא בשם ר' אידי ר' יהודה בשם ר' שמואל א' 67 אמרי מ' ומח' ויטרי כ"י רנ"ו: אומר א' חס' לו מה: לא א' (תיקן א') 68 אלא חס' א' 1: לא ירושלמי שלפנינו, ונ"ל שכב"ל כב, וכד: וכי ז' דתנן... עד 9 לתיבה חס' לו 2 כדברי ר' מאיר: כר' מאיר א' כרצון ז', וכן הלאה 3 ששתן: ששה ז' אלא חס' ז' 5 ותנא... שמע חס' א' 8 ור' אילא מ': ור' שיאל א' ור' אמי ז': חס' ירוש' שלפנינו 9 אחר: שמע מ' כג, אדם חס' לו סומכוס מ': סקפוס א' סקפוס ז'לו, עי' ד"ס דף ל"א אות ט' בן יוסף ככ"מ ועוד, עי' ד"ס: חס' תלמוד שלפנינו. 3 בחי'ת: אלא תולתא בחי'ת ותרי תולתא בדל' הוס' ז' אלא: עד הוס' מ' כדי להמליכו: עד דמחשב לו בשמים ובארץ חס' לו 4 וצריך... עד 6 שאתה שומע חס' לו דשמעין אודניה: דלשמעו אזניה מ' 7 שיהא לימודך תם לו ותלמוד: שתהא

64 מנהיג סי' ל"ו: אלא כאורחיהו. וכל מאן דעבר אדרבנן שרי למקריה עבריינ... אם כן מאן דמשני דברי ב"ה נקרא עבריינ.

65 טור א"ח סי' ס"ג כתב ר"ע מי שרוצה להתמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרוא מעומד לא יאות עבד [עי' להלן סי' כז שורה 15] ונקרא עבריינא. כב, 1 מנהיג סי' ל"ו (דף י"ג ב'). האשכול ע' 101. טור א"ח ס"א. 4 מנהיג סי' ל"ז (דף י"ג ב').

לימודך תם. כדי שיתן ריוח בין הדבקים. עני רבא בתריה כגון בכל לבבך על לבבך בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה על לבבכם הכנף פתיל תזכרו ועשיתם אתכם מארץ. 10

כד ותנו רבנן (ברכות יד.) הקורא את שמע ופגע בו רבו [או גדול הימנו. בפרקים שואל מפני הכבוד] ואין צריך לומר שמשיב. באמצע שואל מפני היראה ואין צריך לומר שמשיב. דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד [ובפרקים שואל מפני הכבוד] ומשיב שלום לכל אדם. (שם יג.) אלו הן בין הפרקים. בין ברכה ראשונה לשניה. בין שניה לשמע. בין שמע לוויה אם שמוע. [בין] והיה אם שמוע לויאמר. בין ויאמר לאמת ויציב. ר' יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק. ובפרקים ובאמצע דפליגי ר' מאיר ור' יהודה. אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה. ואמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן. מ"ט דר' יהודה. ויי אלהים אמת.

כה ותנו רבנן (שם טז.) האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך. ומתפללים בראש הזית ובראש התאנה משום נפיש ענפיהו. ובשאר כל האילנות יורדין למטה ומתפללים. ובעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל מפני שאין דעתו מיושבת עליו. והאומנין שקורין בראש האילן. והוא דלא עסיקי במלאכתן בפרק ראשון. ובתפלה כלל [ו] כלל לא.

כו ומבעי ליה לאפסוקי בין היום לתיבה דבתריה. דאמרינן בגמרא דהכא (פסח' נו.) גבי כורכין את שמע. היכי עבדי. אמר ר' יהודה אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין. רבא אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום בהדי על לבבך בבת אחת. דמשמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך. הלכך נימא היום וליפסוק והדר על לבבך. ודכוותה אשר אנכי מצוה אתכם היום וליפסוק והדר ליקרי לאהבה. אמר ר' חמא בר חנינא (ברכות טו:) כל הקורא ק"ש באותיותיה מצגנין לו גיהנום. שנ' בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון. אל תקרי בפרש אלא בפירוש. אל תקרי בצלמון אלא בצלמות.

כז וכשהוא קורא ק"ש אסור ברמיזה ובקריצה ובהוריית אצבע. דאמר ר' יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב (יומא יט:) הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתותיו ולא יורה באצבעותיו. ותניא ר' אלעזר חסמא אומר. הקורא את שמע ומרמוז בעיניו וקרוץ בשפתותיו ומורה באצבעותיו, עליו הכתוב אומר ולא

לימודה תמה **מזא** 8 כגון חס' ז על לבבך בכל לבבך ז 9 תזכרו ועשיתם **מזא** ומנהיג (עי' ד"ס דף ל"ו אות י'): חס' ז: בספר ברכות ולא בסדר אחר לא ראיתי זה ועשיתם הוס' א (ר"ל שלא סצא המעתיק 'תזכרו ועשיתם' בקשר לנתינת ריוח בין הדבקים לא בתלמוד ולא בס"א) כד, ס' כדרכה רק בכ"י א, ואע"פ כן נראה שהן שייכין לסדר רע"ג, וס' כד היה לפני בעל ארחות חיים כו רבו הנהתי: רבו בו א, ומה שלאחריו השלמתי ע"פ התלמוד, וכן 5.3. כו, ליה חס' א: לאינש הוס' מו לתיבה דבתריה: לעל לבבך ז 3 רבא מר: רבה אזו היום בהדי מו: בהדי (היום חס') א"ר היום א"ר ותלמוד 4 בבת אחת חס' בתלמוד הלכך נימא: אלא לימא מ 7 באותיותיה **מזארו** ככ"מ ועוד כ"י ורוב ראשונים (עי' ד"ס): ומדקדק באותיותיה תלמוד שלפנינו כז, לא ירמוז... 4 את שמע חס' ז 3 ותניא חס' ז 4 הכתוב חס' ז 5 ותניא...

כד, 1 ארחות חיים הל' ק"ש כ"ט. כו, 6 מנהיג ס' ל"ט (דף י"ג ב').

ה' ע' סדר קריאת שמע
ה' ע' (שמואל ב') ו' ע'
ה' ע' (שמואל ב') ו' ע'
ה' ע' (שמואל ב') ו' ע'

5 אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל. משום דקמשוי ליה עראי. ותניא (שם)
ודברת בם עשה אותם קבע ואל תעשם עראי. ולישויה אינש לק"ש כל זימנא
דקרי לה כפרוזטגמא חדתא דהיא פרוזטגמא דקב"ה דלא מטרח עלן. דכתיב
(מיכה ו ג) עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי. מאי ומה הלאתיך. אמר ר'
ברכיה (פסיקתא דר"כ ט' ה' ע' 155 מ. = דף ע"ז ב' בובר. ויק"ר כ"ז ו' ע' תרלז,
10 ועוד) מלך משגר פרוזטגמא שלו למדינה. מה הם עושים. כל בני המדינה עומדים
על רגליהם ופורעין את ראשיהם וקורין אותה ביראה באימה ברתת ובזיע. אבל
הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו לעד אומר להן לישראל הדא ק"ש פרוזטגמא
דידי היא. לא הטרחתי עליכם לקרותה לא עומדים על רגליכם ולא פורעין את
ראשיכם אלא בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך. ולמה שהקב"ה
15 משתבח שאינו בא בטרחות. ומאן דעביד איפכא לא יאות קא עביד. ותני כאן
(ירו' ברכות א' ט' דף ה' ד'. שבת א' ב' דף ג' א') הפטור מן הדבר ועושהו נקרא
הדיוט. הלכך מצותו של ק"ש בישיבה.

כח תני תנא קמיה דר' יוחנן (ברכות טז.) טעה בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה
פרק טעה, חוזר לפרק ראשון. באמצע הפרק חוזר לתחלת הפרק. בין כתיבה
לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה. אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שלא אמר למען ירבו
ימיכם. אבל אם אמר למען ירבו ימיכם סירכיה נקט. וצריך (ירו' ברכות ד' ב' דף
ז' ד') להתיו זי"ן של למען תזכרו. ואסור (עי' ברכות יד.) להפסיק בין ויאמר
5 לאמת ויציב. אלא כשיאמר אני ה' אלהיכם חייב לאמר אמת מיד. דכתיב
וה' אלהים אמת.

באמת ויציב ונכון וקיים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתוקן
ומקובל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד. אמת אלהי עולם מלכנו צור יעקב מגן
ישענו. לדור ודור הוא קיים ושמו קיים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו קיימת. ודבריו חיים
וקיימים ונאמנים לעולם ולעולמי עולמים עלינו ועל אבותינו ועל בנינו ועל דורותינו ועל
5 דורות זרע ישראל עבדיך. על הראשונים ועל האחרונים דבר קיים באמת ובאמונה חק

6 עראי חס' ו' 7 כפרוזטגמא א' כפרוזטגמא ו'. וכן הלאה פרוזטגמא : חדתא הוס' מ' דקב"ה
חס' ו' 8 עמי חס' ו' ענה בי חס' א' מאי ומה הלאתיך חס' מ' 10 מ' : כ"ו הוס' ו'
11 באימה ביראה ו' 12 ישתבח : יתברך ו' לעד חס' ו' אמר ו' 14 ולמה ו' : ובמה
מא 15 משתבח ש חס' ו' בטרחות : בטרותינו עם כריתינו (ע"ז ג.) ו' לא א' : חס' מזא'
ותני אמ' : ותנא ו' ותניא ו' דתניא ו' כאן חס' ו'

כח, טעה חס' מ' 4 אם חס' א' 7 אמת : וקורא ק"ש ונ' פרשיותיה בשלמות הוס' מ'
כח, ו' ישר נאמן אהוב... נחמד נעים א' 2 טוב א' מלכנו א' : הוא מ' 3 לדור ודור מ' : חס' ו'
לעולם ועד לדור ודור א' 4 ונאמנים : ונחמדים מ' ונחמדים ונאמנים א' ולעולמי עולמים : משך
חסד ליודעיו וצדקתו לישרי לב (ע"פ תהל' לו יא) הוס' א' על אבותינו ועל בנינו א' ועל בנינו חס' ו'

כז, 6 מנהיג סי' ל"ט (דף י"ד א'). טור א"ת ס"א. אבודרהם דף ל' ד' [=ע' עט].
כח, 1 תוס' מנחות דף ל"ב ב' ד"ה הא. ס' הישר לר"ת סי' ק"ד.
5 ארחות חיים הל' ק"ש כ"ט.

סדר ר' עמרם גאון

- ולא יעבור. אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו מלכנו ומלך אבותינו גואלנו גואל
אבותינו צורנו צור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם הוא שמך. אין לנו עוד אלהים זולתך.
עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור. ברום עולם
מושבך ומשפטך וצדקתך עד אפסי ארץ. אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים
על לבו. אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם. אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא
אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע. אמת ממצרים גאלתנו ה' אלהינו מבית עבדים
פדיתנו כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת. וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים עברו. ויכסו
מים צריהם אחד מהם לא נותר. על זאת שבחו אהובים ורוממו לאל ונתנו ידידים ומירות
שירות ותושבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקיים רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים
עדי ארץ ומגביה שפלים עד מרום מוצא אסירים ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו
בעת שועם אליו. תהלה לאל עליון ברוך הוא ומבורך. משה ובני ישראל לך ענו שירה
בשמחה רבה ואמרו כלם. מי כמוכה באלים ה' מי כמוך נאדר בקדש נורא תהלות עושה
פלא. שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו ה'
ימלוך לעולם ועד. ברוך אתה ה' גאל ישראל.
- ואין להוסיף דבר על ה' ימלוך, מפני שיש מי שטועה ואומר מה שלא תקנו חכמים
כאן, בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם ברוך אתה ה' גאל ישראל.

[סדר תפלת שמונה עשרה]

- ל (תוספתא ברכות ג' ו) ואין אומרים דברים אחר אמת ויציב, כדי שיסמוך גאולה
לתפלה. ואסור לספר עד שיגמור ויאמר יהיו לרצון אמרי פי. ומיד צריך לעמוד
בתפלה כדי שיהא עומד מתוך דברי תורה. דתנן (ברכות יא.) בשחר מברך שתים
לפניה ואחת לאחריה. ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. וקא מתנינן עלה
בתלמוד ארץ ישראל (ירוש' ברכות א' ח' דף ג' ג') ר' סימון בשם ר' שמואל בר
נחמן אומר על שם והגית בו יומם ולילה. שתהא הגיית היום והלילה שוים. ר' יוסי
בר' אבין בשם ר' יהושע בן לוי, על שם שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך.
ר' נחמן בשם ר' מנא אומר כל המקיים שבע ביום הללתיך כאלו קיים והגית בו
יומם ולילה.

- 6 מלכנו... גואל אבותינו חס' א' וגואל מ' 7 וצור מ' ואין מ' עוד חס' מ' זולתך: ס"ה
הוס' א' לבניהם: להם ולבניהם ז' 9 איש חס' מ' 10 ריבם: לאבות וכנים הוס' א' 11 גואל:
עוזר הוס' מ' אמת חס' א' ממצרים גאלתנו: כמצרים נגלית מ' ה' אלהינו... עד פדיתנו
חס' מ' 12 ובכורך גאלת חס' א' וזדים טבעת חס' א' עברו: ים הוס' ז' 13 ורוממו חס' מ'
14 שירות חס' ז' 15 עדי ארץ חס' א' עד מרום חס' א' פודה מ' עוזר מ' ועונה לעמו
חס' ז' 16 אליו חס' א' תהלה לאל עליון חס' א' ומבורך מ' לעולם א' ענו לך ז'
17 רבה חס' ז' 18 יחד חס' ז' 19 ועד: ונאמר גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל הוס' ז'
ברוך... ישראל חס' א' 20 מפני: מפני מה מ' שטועה: בו הוס' מ' 21 כאן: כגון ר' חס' ז'
1,5 ואין אומרים דברים אחר אמת ויציב: כ"ה בירוש' ברכות א' א' דף ד' ב' (עי' גינצבורג, פירושים
וחידושים א' ע' 68. ליברמן, תוספתא כפשוטה א', ע' 31) ובבבלי ברכות לא. (בשינוי דבר) כדי שיסמוך
גאולה לתפלה: כנראה תוספת עתיקה לנוסח התלמוד עיי' בה"ג ע' 26 (הילר). ורי"ף ורא"ש במקום
ויציב: אבל אם בא... (עי' להלן סי' ל"ב) ממשיך ר"ן 2 שיגמור ו חס' מ' 3 עומד: מתפלל מ'
4 מתנינו: משני ז' ותני ר"ן 5 ארץ ישראל: ירושלמי מ' ר' סימון... 6 שוים חס' ר"ן
6 שתהא כתבתי ע"פ ירוש': ותהא מ"ז תהא א' ר' יוסי בשם ריב"ז: אומר הוס' מ': שבע ברכות
חללו הוס' ר"ן 7 על משפטי צדקך חס' ז' 8 ר' נחמן... 9 וליזה חס' ר"ן קיים: מקיים א' מ'

סדר תפלת שמונה עשרה

10 ומבעי ליה למסמך גאולה לתפלה. (ירו' ברכות א' א' דף ב' ד', ועי' בבלי ברכות מב.) ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה אומר שלש תכיפות הן. תיכף לסמיכה שחיטה. תכף לנטילת ידים ברכה. תכף לגאולה תפלה. תכף לסמיכה שחיטה, וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים ברכה, שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. תכף לגאולה תפלה, יהיו לרצון אמרי פי וגו'. מה כתיב בתריה, יענך ה' ביום צרה. ואמר ר' יוסי בר אבין כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה אין פסול נוגע באותו קרבן. לנטילת ידים ברכה אין השטן מקטרג באותה סעודה. לגאולה תפלה אין השטן מקטרג כל אותו היום. אמר ר' אמי כל מי שאינו תוכף לגאולה תפלה למה הוא דומה, לאוהבו של מלך שבא והרתיק על פתחו של מלך ויצא המלך לידע מה הוא מבקש. מצאו שהפליג עוד הוא הפליג. ואף חזקיהו מלך יהודה הזכירה לפני הקב"ה (ברכות י:)

20 דכתיב זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי. ואמרינן מאי והטוב בעיניך עשיתי, אמר ר' יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפלה. (שם ט:) העיד ר' יוסי בן אליקים משום קהלה קדישא שבירושלם כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל אותו היום.

לא ועומדין בתפלה והמתפלל צריך לכוין את לבו ולהתפלל בלחש שלא להשמיע את קולו. דתנו רבנן (ברכות לא.) המתפלל צריך שיכוין את לבו. אבא שאול אומר סימן לדבר, תכין לבם תקשיב אונך. אמר ר' יהודה כך היה מנהגו של ר' עקיבא. כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה בפני כולן. וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת מפני הכריעות וההשתחואות. יכול יתפלל אדם כל היום כלו. כבר מפורש על ידי דניאל, וזמנין תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה. יכול משבא דניאל לגולה החלה, ת"ל כל קבל די היא עביד מן קדמת דנא. יכול יתפלל לכל רוח שירצה. כבר מפורש ע"י דניאל וכוין פתיחן ליה בעליתה נגד ירושלם. יכול יהא כוללן בבית אחת.

10 כבר מפורש ע"י דוד, ערב ובוקר וצהריים אשיחה ואהמה וישמע קולי. יכול ישמיע אדם קולו בתפלתו. כבר מפורש ע"י חנה וקולה לא ישמע. יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל. כבר מפורש ע"י שלמה. לשמוע אל הרנה ואל התחנה. רינה זו תפלה תחינה זו בקשה.

12 שחיטה (שני) : דכתיב הוסיף ו' שנא' הוסיף ו' 13 ברכה : שני הוסיף ו' תפלה : שני הוסיף ו' 15 אבין : כון ירוש' : חנינא א' שתוכף : שסומך ו' נוגע : בו הוסיף א' 16 גאולה לתפלה ו' אין השטן מקטרג מזרן ירוש' : אינו נזוק א' כל אותו היום : כל היום כולו א' 17 תוכף אור ירוש' : סומך מ' גאולה לתפלה ו' 19 עוד : אף ו' לפני הקב"ה חס' ו' 20 דכתיב חס' א' 23 כל אותו היום : כל היום כולו ו' בבלי

לא. 1 שיכוין את לבו לשמים תלמוד 3 סימן לדבר חס' מ' אמר רב יהודה אמר רב א"ר מנהורא (!) ו' 4 מקצר : וחולד עד הוסיף ו' בפני כולן כ"מ (עי' ד"ס) : מפני כולן (כולם ו') א' לפני כולן ו' : מפני טורח הצבור מ' ותלמוד שלפנינו : לבין ארן : ובין מ' 5 אדם מרן : חס' א' 6 מפורש : פורש א' דניאל : שני הוסיף מ' 7 דניאל חס' ו' החלה : התחיל ו' 8 כבר מפורש ע"י דניאל מ' : ת"ל ו' 9 כוללן : כולן הוסיף ו' 10 דוד : שני הוסיף מ' יכול ישמע... ו' לא ישמע חס' ו' כורש ו' וכן להלן 11 חנה : שני הוסיף מ' 12 שלמה : שני הוסיף מ' וא' התחנה מאר ככ"מ ורי"ף (עי' ד"ס) שלא כנוסח המקרא : וא' התפלה ו'

לב אין אומרים דברים אחר אמת ויציב כדי שיסמוך גאולה לתפלה. אבל אם בא לומר אחר תפלתו [אפילו] כסדר יום הכיפורים אומר. אמר ר' המנונא (ברכות לא.) הני הלכתא גברתא איכא למשמע מהני קראי דחנה. וחנה היא מדברת על לבה אמר ר' אלעזר מכאן למתפלל צריך שיכון את לבו. רק שפתיה נעות. אמר ר' אלעזר מכאן למתפלל צריך שיחתוך בשפתיו. וקולה לא ישמע. אמר ר' אלעזר מכאן למתפלל צריך שתהא תפלתו בלחש. ויחשביה עלי לשכורה. אמר ר' אלעזר מכאן לשכור שאסור להתפלל. אמר ר' חנינא (עירובין סה.) כל המפיק מגן בשעת גאווה סוגרין וחותרין צרות בעדו. שנ' גאווה אפיקי מגינים סגור חותם צר. מאי משמע דהאי מפיק לישנא דעבורי הוא. דכתיב אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו. ור' יוחנן אמר כל שאינו מפיק אתמר. מאי משמע דהאי מפיק לישנא דגלויי הוא. 10 דכתיב ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות תבל. ואמרינן מכדי קראי משמעיי כמר ומשמעי כמר, מאי בינייהו. איכא בינייהו דרב ששת. דרב ששת מסר שינתיה לשמעיה. מר אית ליה דרב ששת ומר לית ליה דרב ששת.

לג לאחר סי' ל"ב באה בכ"י א (ובשינויים קלים גם במח' ויטרי) תוספת זו: (ברכות ח.) והמתפלל צריך הוא שיכניס שיעור שני פתחים בבית הכנסת ויתפלל. שנאמר לשמור מזוזות פתחי. וכל מי שעומד חוץ מבית הכנסת כמי שאינו בבית הכנסת דמי. ואפילו פניו לבית הכנסת. ואם יש תשעה בבית הכנסת, אינו גמנה עמה. דתנן (!) בעירובין בזמן שתשעה במקום אחד ואחד חוץ לאותו מקום אין מצרפין [כנראה הוא רומז לעירובין (צב.) שמע מינה ממתניתין... (שם צב:) צבור בקטנה ושליח צבור בגדולה אין יוצאין י"ח].

לד ומאן דקאים לצלויי מבעי ליה למיקם באימתא. דתנן (ברכות ל:) אין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש. ומתנינן מנא הני מילי. אמר ר' אלעזר דאמר קרא והיא מרת נפש ותתפלל על ה'. ומקשינן ומפרקינן והדר תו מקשינן ומפרקינן עד דמסקינן אלא אמר ר' נחמן בר יצחק מהכא, עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה. 5 ואמרינן מאי וגילו ברעדה. אמר ר' אדא בר מתנא אמר רב במקום גילה שם תהא רעדה.

ומבעי ליה לאינש למקבע דוכתא לצלותיה. דאמר ר' חלבו אמר ר' הונא (ברכות ו:) כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו. וכשמת אומרים עליו הי ענין

לב, 1 אין אומרים... 2 אומר חס' כאן ר"ל ומובא לעיל סי' 1, 5 2 אפילו השלמתי ע"פ התלמוד: חס' מזארו כסדר יום הכפורים מ' וכי"מ: כסדר ודוי של (של חס' א) יוח"כ אזור ותלמוד שלפנינו 3 חני: כמה תלמוד דחנה חס' א 4 אמר ר' אלעזר... את לבו, אייר אלעזר ועוד צריך שיחתוך... 5 עד 6 מכאן מלתפלל חס' ר"ל אייר אלעזר (וכן להלן) כתלמוד: "י פ' (ע"י ד"ס): חס' תלמוד שלפנינו 6 שצריך מ' 7 אייר חנינא... עד 13 ומר לית ליה דרב ששת חס' ר"ל 10 כל: מי הוסי' ז 1, ד, 1 באימתא: דאמר ר' חמא בר ביזנא אמר ר' שמעון חסידא המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו שנא' שויתי ה' לנגדי תמיד (סנהד' כב.) הוסי' ר"ל 2 ומתנינן: ומפרקינן הוסי' ז 3 ומקשינן... 6 רעדה חס' ר"ל והדר... ומפרקינן חס' מ' 7 דאמר ר' חלבו אייר הונא מ"ל: דאמר ר' יוחנן אייר חלבו ז דאמר ר' חנא א' 8 הי ענין הי חסיד ז (ע"י ד"ס): אי... אי מארו 9 מתלמודיו:

סדר תפלת שמונה עשרה

10 הי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו. ואברהם מנא לן דקבע. דכתיב וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. ואין עמידה אלא תפלה. שנ' ויעמוד פנחס ויפלל ותעצר המגפה.

לה ואמר ר' חלבו אמר ר' הונא (שם) כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע. שנ' סביב רשעים יתהלכון. אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא. אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה. ר' אבא ור' חייא בשם ר' יוחנן אומרים (ירו' ברכות ד' ד' דף ח' ב') צריך אדם להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפלה. 5 מ"ט בכל המקום אשר אזכיר את שמי. [אשר תזכיר את שמי] אין כתיב כאן אלא אשר אזכיר את שמי. אמר ר' תנחום אמר ר' חייא צריך אדם ליחד לו מקום בבית הכנסת. מ"ט דכתיב (ש"ב טו לב) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם [לאלהים. אשר השתחוה] שם אין כתוב כאן אלא אשר ישתחוה שם לאלהים. ר' יוסי ור' חלבו ור' ברכיה בשם ר' חלבו ומטו בה בשם ר' אבדימי דמן חיפה, 10 צריך אדם להסב פניו לכותל ולהתפלל. מ"ט דכתיב (ישע' לח ב) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'.

לו אמר ר' יהודה אמר רב (ברכות ה:) ואי תימא ר' יהושע בן לוי מגין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הכותל. שנא' ויסב חזקיהו פניו אל הקיר. א"ר יצחק (ב"ב כה:) הרוצה שיחכים ידרים ושיעשיר יצפין וסימניך שלחן בצפון ומנורה בדרום. ר' יהושע בן לוי אמר לעולם ידרים, שמתוך שמחכמתו מעשרתו. שנא' אורך ימים 5 בימינה בשמאלה עשר וכבוד. ומקשינן והאמר ר' יהושע בן לוי שכינה במערב, ומשנינן דמצדד אצדודי. אמר ליה ר' חנינא לר' אשי כגון אתון דיתביתו לצפונה דארעא דישראל אדרימו אדרומי.

לז ומבעי ליה לכווני כרעיה, דאמר ר' יוסי בר חנינא משום ר' אליעזר בן יעקב (ברכות י:) המתפלל צריך שיכוין רגליו, שנא' (יחזק' א ז) ורגליהם רגל ישרה. ובתלמוד ארץ ישראל (ירו' ברכות א' א' דף ב' ג') זה שעומד ומתפלל צריך

תלמידיו א ואברהם: גופיה הוס' לו דקבע: מקום הוס' לו מקום הוס' לו וועצור חמגפה חס' זלו

לה. ואמר ר' חלבו ככ"מ ועוד מקורות (עי' ד"ס ע' 50 אות ז) . חס' תלמוד שלפנינו 3 ר' אבא לו ירוש': רבא מוא ור' חייא: בריה דר' חייא בר אבא לו 5 אזכיר: תזכיר לו² אשר תזכיר את שמי לו ירוש': חס' מוא 6 את שמי: אבא אליך וברכתך הוס' מוא א"ר חייא לו: בריה ד"ר חייא א בשם ר' חייא מ בר חייא לו ירוש' כי"ר ומקצת ראשונים: בר חנינא ירוש' שלפנינו 7 מ"ט מוא: מנהיג לו דכתיב חס' לו דאלהים... שם השלמתי ע"פ לו ור"ש סיריליו 9 ור' חלבו: בשם ר' חלבו לו ור' ברכיה בשם ר' חלבו א בשם ר' ברכיה מ 1,10 ואי תימא ר' יהושע בן לוי חס' א 2 ובין: לבין אלו 3 שיתחכם לו ויתעשרו לו 4 שמחכמתו מעשרתו: שמתחכם מתעשר לו, ועי' ד"ס ב"ב ע' 110 אות ט' 5 ומקשינן... עד 7 אדרומי חס' לו 6 ומשנינן: כגון הוס' לו 2,10 שיכוין רגליו: זו אצל זו הוס' לו 3 ובתלמוד א"י... עד 7 רגל ישרה חס' לו 3 שעומד:

5 להשוות את רגליו. תרין אמוראים ר' לוי ור' סימון, חד אמר כמלאכים וחד אמר ככהנים. מאן דאמר ככהנים, דכתיב לא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו. שיהו עקב בצד גודל וגודל אצל עקב. ומאן דאמר כמלאכים, דכתיב ורגליהם רגל ישרה.

לאחר סי' ל"ז באה בכ"י א תוספת זו: וכל המאריך בתפלתו ואינו מעיין בה מאריכין ימיו של אדם (עי' ברכות לב: נד:ינה). והיכי דמי דמפיש ברחמי כדאמר רב יהודה במסכת ברכות בפרק הרואה (נד:) אבל אי מעיין בה האמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב. שנאמר תוחלת ממשכה מחלת לב. מאי תקנתיה יעסוק בתורה, שנא' ועץ (ה) חיים תאווה באה.

לח ופותח בתפלה.

ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך. ברוך אתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה. מלך עוזר ומושיע ומגן. ברוך אתה ה' מגן אברהם.

וכורע תחלה וסוף. דאמר רב חנינא סבא משמיה דרב (ברכות יב.) כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם. מאי טעמא, דכתיב (תהל' קמו, ח) ה' זוקף כפופים.

אתה גבור לעולם ה' מחיה מתים אתה רב להושיע.

10 ובימות הגשמים אומר משיב הרוח ומוריד הגשם. מכלכל חיים בחסד. ובימות החמה אינו צריך אלא אומר

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים רופא חולים מתיר אסורים ומקיים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה. ונאמן אתה להחיות מתים ברוך אתה ה' מחיה המתים.

15 לדור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי מלך גדול וקדוש אתה. ברוך אתה ה' האל הקדוש.

אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה וחננו מאתך דעה בינה והשכל. ברוך אתה ה' חונן הדעת.

השיבנו אבינו לתורתך וקרבתנו מלכנו לעבודתך והתזירנו בתשובה שלימה לפניך. ברוך אתה ה' הרוצה בתשובה.

20 סלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו. ברוך אתה ה' חנון המרבה לסלות. ראה בענינו וריבה ריבנו וגאלנו מהרה למען שמך כי גואל חזק אתה. ברוך אתה ה' גואל ישראל.

שהוא עומד ז' 5 דכתיב חס' ז' 6 שיהו עכביו א' שהיו מהלכין עקב ... ירוש' שלפנינו דכתיב חס' מ' לח, ופותח בתפלה א' ז' : ועומדין בתפלה ומתפללין מ' 6 וכורע ... 8 זוקף כפופים מאר (סי' ל"ב) ז' (סי' כ"ג): חס' ז' 9 אתה רב להושיע חס' ז' : מוריד הטל הוס' מ' 10 ובימות מא' : בימות ז' אומר כן א' מכלכל חיים בחסד חס' א' מכלכל ... 11 אלא אומר חס' מ' 11 אינו צריך אינו אומר ז' : אינו מזכיר אלא א' 13 ומצמיח ישועה: בקרוב (עי' מח' רומניא) הוס' ז' 17 וחננו ... והשכל חס' א' 21 חטאנו: לך הוס' ז' פשענו: כי טוב וסלח אתה הוס' מ' המרבה: נוסח הנאון היה כנראה ומרבה. עי' להלן ח"ב סי' ג"ז 22 וגאלנו: ומהר וגאלנו ז' וחזק ז' 24 ה': אלהינו

לח, 10 מנהיג סי' ג"ד (דף ט"ז ב'): בימות הקיץ נהגו לומר ורב להושיע מכלכל חיים בחסד וכו', וכן כתב רב עמרם...

סדר תפלת שמונה עשרה

25 רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונושעה והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו כי אל רופא רחמן אתה. ברוך אתה ה' רופא חולי עמו ישראל.

ברך עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת לטובה ואת כל מיני תבואתה.

ומיום ששים של תקופת תשרי עד תפלת המנחה, ותפלת המנחה בכלל, של ערב יום טוב הראשון של פסח שואל כך.

30 ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה ושבע את העולם כלו מברכותיך ורוה פני תבל מעושר מתנות ידך. ושמרה והצילה שנה זו מכל מיני משחית ומכל מיני פורענות ותהא אחריתה שובע ושלום. ותן ברכה במעשה ידינו וברכה כשנים הטובות. כי אל טוב ומטיב אתה. ברוך אתה ה' מברך השנים.

לפ ומאחר תפלת מנחת ארבע עשר בניסן שהוא ערב יום טוב אינו שואל טל ומטר בברכת השנים עד שיגיע יום ששים של תקופת תשרי. וביום ששים גופו שואל. דאיבעיא להו (תענית י.) יום ששים כלפני ששים או כלאחר ששים, ופליגי בה רב ושמואל, ואתא ר' פפא ופסקה יום ששים כלאחר ששים.

5 תקע בשופר גדול לחירותנו ושא נס לקבץ גליותינו וקרא דרור לקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ. ברוך אתה ה' מקבץ נדחי עמו ישראל.

השיבה שופטנו כבראשונה ויועצנו כבתחלה ומלוך עלינו בצדק ומשפט. ברוך אתה ה' אוהב צדקה ומשפט.

10 למשומדים אל תהי תקוה והמינים כרגע יאבדו וכל אויבי עמך מהרה יכרתו ומלכות זדון מהרה תעקר ותשבר ותכניע במהרה בימינו. ברוך אתה ה' שובר רשעים ומכניע זדים.

על הצדיקים ועל החסידים ועל גירי הצדק יהמו רחמיך ה' אלהינו ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמם ולעולם לא נבוש. ברוך אתה ה' משען ומבטח לצדיקים.

15 על ירושלים עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בנין עולם בימינו. ברוך אתה ה' בונה ירושלים.

את צמח דוד מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך. ברוך אתה ה' מצמיח קרן ישועה.

שמע קולנו ה' אלהינו ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו כי אל שומע תפלותינו ותחנונינו אתה מעולם. ברוך אתה ה' שומע תפלה.

הוס' ז' ונושעה : כי תחלתנו אתה הוס' א' והעלה... מכותינו מ' חס' א' : לכל תחלואינו (כנראה יש להשלים [והעלה ארוכה] לכל תחלואינו) ז' כי... רחמן אתה מ' חס' א' 25 ואת כל מיני תבואתה : חס' מ' 27 ומיום ששים... 28 שואל כך לאחר סוף הברכה מ' 29 לברכה חס' ז' ורוה פני תבל עודם ושבע את העולם (8) מ' מברכותיך : מטובך ומלא ידינו מברכותיך מ' 30 מכל דבר רע ומכל מיני משחית מ' ותהא... ומטיב אתה : ועשה לה תקוה ואחרית שלום חוס ורחם עלינו ועל כל תבואתה ועל כל פרותיה וברכה כשנים הטובות בשללי ברכה וחיים ושבע ושלום מ' לפ' ומאחר... עד 2 שואל : נוסח שונה לגמרי ר' 3 ופליגי בה רב ושמואל חס' ר' 7 ומלוך עלינו : אתה ה' לבדר הוס' מ' בצדק : בחסד ברחמים בצדק מ' 8 אוהב ז' : מלך אוהב מ' 9 למשומדים : למלשינים מ' אל תהי תקוה : מ"א אם לא ישובו לביתך הוס' א' והמינים ז' : וכל הזדים מ' והנוצרים והמינים א' כרגע יאבדו מ' : יכלו כרגע א' וכל אויבי עמך ז' : וכל אויבינו מ' וכל אויבינו ומנשאי (1) א' יכרתו מהרה ז' 10 רשעים : אויבים א' 11 החסידים : ועל שארית עמך בית ישראל הוס' א' יהמו נא מ' 12 לא נבוש : אל נבוש כי כך בטחנו א' 14 תשוב : ושכון בתוכה כאשר דברת הוס' מ' 16 וקרנו : וקרנינו א' בישועתך : כי לישועתך קוינו כל היום (כף היום חס' א) הוס' מ' 17 ורחם עלינו חס' א' 18 ותחנונינו : ותחנונינו א' אתה מעולם :

- רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב עבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם
 20 מהרה באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך. ותחזינה עינינו בשובך
 לציון ברחמים. ברוך אתה ה' המחזיר שכינתו לציון.
- מודים אנחנו לך שאתה הוא ה' אלהינו צור חיינו מגן ישענו. לדור ודור נודה לך ונספר
 תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך. הטוב כי לא כלו רחמין
 המרחם כי לא תמו חסדיך ומעולם קוינו לך. לא הכלמתנו ה' אלהינו ולא עזבתנו ולא
 25 הסתרת פניך ממנו. ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו לעולם ועד. כל החיים יודוך
 סלה ויהללו לשמך הטוב באמת. ברוך אתה ה' הטוב שמך ולך נאה להודות.
- שים שלום טובה וברכה חסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך וברכנו אבינו כלנו כאחד
 באור פניך. כי באור פניך נתת לנו ה' אלהינו תורת חיים אהבה וחסד צדקה ורחמים
 ושלום. וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת. ברוך אתה ה' המברך את עמו
 30 ישראל בשלום.
- מ וכורע בהודאה תחלה וסוף. (ברכות לד:) תני חדא הכורע בהודאה הרי זה משובח
 ותניא אידך הרי זה מגונה, קשיין אהדדי. ומשנינן להו הא לכתחלה הא לבסוף.
 ואמרינן רבא כרע תחלה וסוף. אמר רבא חזינא ליה לרב נחמן דכרע תחלה וסוף,
 וחזינא ליה לרב ששת דכרע תחלה וסוף. ומקשינן והתניא הכורע בהודאה הרי זה
 5 מגונה. ומשנינן כי תניא ההיא בהודאה דהלל. והדר תו מקשינן, והתניא הכורע
 בהודאה ובהודאה של הלל הרי זה מגונה, ומשנינן תו כי תניא ההיא בהודאה של
 ברכת המזון.
- מא ולא מבעי ליה לאינש לאוסופי אסדר צלותה דכתבינן לעיל. דתניא (מגילה יז):
 ועי' ברכות כח:) שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על
 הסדר ביבנה. ואמר ר' ירמיה ואי תימא ר' חייא בר אבא, ואמרי לה במתניתא תנא,
 מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר.
- מב תנו רבנן (מגילה יז:) מניין שאומרים אבות, ת"ל הבו לה' בני אליהם. ומניין שאומרים
 גבורות. ת"ל הבו לה' כבוד ועוז. ומניין שאומרים קדושת השם, דכתיב והקדישו
 את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו. וסמך ליה וידעו תעי רוח בינה ורוגנים
 ילמדו לקח. ומה ראו לומר תשובה אחר בינה, דכתיב השמן לב העם הזה ואזניו
- מעולם חס'. ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו כי אתה שומע תפלת כל פה הוסי' מ' ולא נשוב ריקם
 מלפניך כי אב מלא רחמים אתה הוסי' ז' 19 ובתפלתם: שעה הוסי' ז' וחשב... עד ותפלתם חס' א'
 22 שאתה הוא חס' מ' ה' אלהינו: ואלהי אבותינו הוסי' מא' מנו ישענו: אתה הוא הוסי' מא'
 23 הפקודות יד: ועל נסיד שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת הוסי' א' 24 ומעולם מא':
 כי מעולם ז' עזבתנו מ'ז: תעזבנו א' ולא הסתרת מ'ז: ואף תסתיר א' 25 ויתרומם: תמיד
 הוסי' ז' 27 אבינו חס' א' כאחר חס' ז' 28 באור (הראשון): במאור ז' תורה וחיים א'
 צדקה: ברכה הוסי' א' 29 ישראל: ברחמים הוסי' מ'
- מ.1. וכורע בהודאה: הגיע להודאה כורע ר' תני חדא... 7 ברכת המזון חס' ר' 3 אמר רבא:
 רבא חס' ז' 4 וחזינא... ופוח חס' מ'
- מא.2. ברכות חס' ר' לפני רבן גמליאל חס' ר' 3 תנא חס' מ'
- מב.1. ת"ל: שנאמר (כניסת התלמוד). וכן הלאה, ר' 3 ופמך ליה: וכתוב ר' 4 דכתיב חס' א'
- לט, 27 הגה' מיימ', סדר תפלות, נוסח ברכות התפלה אות א': אמנם בסדר ר"ע לא חלק
 באותה ברכה כלל [ר"ל בין שים שלום לשלום רב].

5 הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו. אי הכי לימא רפואה בתר תשובה. לא סלקא דעתך, דכתיב וישוב אל ה' וירחמנו ואל אלהינו כי ירבה לסלות, אלמא בתר תשובה סליחה היא. ומאי חזית דסמכת אהאי, סמוך אהאי. התם כתיב קרא אחרינא, הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי. למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה [היא], ואלא הכתיב ושב ורפא לו. ההיא רפואה לאו דחללים היא, ההיא רפואה דסליחה היא. ומה ראו לומר גאולה בשביעית, אמר ר' חייא בר אבא מתוך שישראל עתידין להגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית. והאמר מר בששית קולות, בשביעית מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא. מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא, ואתחלתא דגאולה מיהא בשביעית הויה. ומה ראו לומר רפואה בשמינית, אמר ר' אחא ואיתימא ר' לוי, מתוך שנתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה, לפיכך קבעוה בשמינית. ומה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית, אמר ר' אלכסנדר כנגד מפקיעי שערים, דכתיב שבור זרוע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא, ודוד כי אמרה בפרשה תשיעית אמרה. ומה ראו לומר קבוץ גלויות אחר ברכת השנים, דכתיב ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא. וכיון שנתקבצו גלויות נעשה דין ברשעים, דכתיב ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגך ואסירה כל בדיליך, וכתיב ואשיבה שופטיך כבראשונה. וכיון שנעשה דין ברשעים כלו המינים. וכולל זדים עם המינים, דכתיב ושבר פשעים וחטאים יחדיו ועוזבי ה' יכלו. וכיון שכלו המינים מתרוממות קרנות הצדיקים, שנא' וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות (ה) צדיק. וכולל גרים עם הצדיקים, דכתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, וסמיך ליה וכי יגור אתכם גר בארצכם. והיכן מתרוממות קרנות צדיקים, בירושלם, שנא' שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך. וכיון שבאו לירושלם בא דוד, שנא' אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם. וכיון שבא דוד באה תפלה, שנא' והביאתים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלת. וכיון שבאה תפלה באה עבודה, שנא' עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי. וכיון שבאה עבודה באה הודאה, שנא' זובח תודה יכבדני. ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה, שנא' וישא אהרן [את] ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים. ולימרה מקמי עבודה, מי כתיב לעשות, מעשות כתיב. ולימרה בתר עבודה, הא כתיב זובח תודה יכבדני. ומאי חזית דסמכת אהאי, סמוך אהאי, מסתברא עבודה והודאה חדא מלתא היא.

6 בתר : אחר ז' 7 אלמא בתר תשובה סליחה היא ככ"מ, ע"י ד"ס 8 כתיב התם ז' : התם חס' ר' תלמוד 9 היא השלמתי ע"פ התלמוד ואלא ככ"מ, ע"י ד"ס דף מ"ט אות ת' : חס' תלמוד שלפנינו 10 דחללים : דתחלואים א"ר ההיא רפואה חס' א' : אלא ר' 11 אמר ר' חייא בר אבא ככ"מ. ע"י ד"ס שם אות ב' : אמר רבא תלמוד שלפנינו שעתידין ישראל ז' 13 אתחלתא ז' : התחלה מא' ואתחלתא (והתחלה א') דגאולה מיהא בשביעית (בשביעית מיהא ז') הויה ככ"ב, ודומה לו בכ"י אחרים, ע"י ד"ס אות ד' : חס' תלמוד שלפנינו 14 ואיתימא ר' לוי ככ"מ, ע"י ד"ס אות ה' 16 דכתיב : שנאמר א' 18 דכתיב : שנאמר א' 19 שנקבצו א' נעשה דין : בא משיח ועושה דין מ' 21 ואשיבה... עד וכתיב חס' א' 22 דכתיב : שנאמר א"ר 25 שאלו... אוהביך : ודרשו את שלום העיר מ' 26 לירושלם : ירושלם מ' 27 באה : באתה ר' תלמוד 28 שבאתה... באתה ר' תלמוד 30 שני : דכתיב א' 32 לעשות : הכי נמי הוסי' א' 33 סמוך אהאי חס' ז' 35 הוא חס' מ'

ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים, שנא' ושמנו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. וברכה דקב"ה שלום הוא, שנא' ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. מכאן ואילך אסור לספר בשבתו של הקב"ה, דאמר ר' אלעזר, מאי דכתיב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו, למי נאה למלל גבורות ה', למי שיכול להשמיע כל תהלתו.

מג אבל בתר דמסיים צלותיה, אי בעי למימר ודוי, אי נמי מידי בעי, רשותא בידיה. והכי תקינו למימר בתר צלותה.

מלכנו אלהינו יחד מלכותך בעולמך ויחד זכרך בעולמך. בנה ביתך שכלל היכלך קרב משיחך פדה צאנך שמח עדתך. ועשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען מקדשך עשה למען כבודך עשה למען מלכותך עשה למען קדושת שמך עשה למען גדלך ותפארתך עשה למען מקדשך והיכלך. עשה למען משיח צדקך עשה למענך ולא למעננו. הרחמן יזכנו לימות המשיח ולחיי העולם הבא.

אלהי עד שלא נוצרתי איני כדי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי. עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי. והרי אני לפניך ככלי מלא בושע וכלימה. יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא אחטא. ומה שחטאתי מרוק ברחמך הרבים אבל לא על ידי יסורין.

אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה. ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. פתח לבי לתורתך ומצותך תרדוף נפשי. וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם. ותפתח לי שערי חכמה שערי תורה שערי תפלה ותחנונים שערי מחיה וכלכלה ופרנסה. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

מד תנו רבנן (ברכות כד:) המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה, והמגביה קולו בתפלתו הרי זה מגביה קולו, והמגהק והמפהק בתפלתו הרי זה מגסי הרוח, והמתעטש בתפלתו סימן רע לו, ויש אומרים הרי זה מכווער, והרק בתפלתו כאלו רק בפני המלך. המשמיע קולו בתפלתו לא שנו אלא שיכול לכוין את לבו בלחש, אבל אינו יכול לכוין את לבו בלחש, לית לן בה. והני מילי ביחיד, אבל בצבור לאו אורח ארעא.

מג, 1. אי בעי: ליה הוסי' ר' 2. תקינו: רבנן הוסי' א 3. מלכנו: אבינו מלכנו ר' יחד שמך בעולמך א: יחד מלכותך בעולמך ז יחד שמך בעולמך יחד מלכותך בעולמך מר, וכ התפלה רק בראשי פרקים 4. משיחך: קי ביאת משיחך ר צאנך: עמר ר עשה למען ימינך חס' א ע"פ מקדשך... 5. ותפארתך חס' ר 5. ע"פ כבודך... קדושת שמך מ: ע"פ דתך ע"פ תפארתך (!) א 6. משיח צדקך: משיחך א הרחמן... העולם הבא חס' ר, ומכאן רק ראשי פרקים 7. לימות: לשני א 8. איני כדאי... שנוצרתי חס' ז 9. ואלהי אבותי חס' מא 10. אחטא: עוד הוסי' א 11. ושפתותי א ונפשי... תהיה חס' א 12. בתורתך מא ולמצותיך מא נפשי: ונפשי כעפר לכל תהיה. והצילני מאדם רע ומשטן רע ומפגע רע ומאיש רע ומאשה רעה ומשעות רעות ומגזרות קשות המתרגשות לבוא לעולם הוסי' א 13. מחשבתם: מחשבותם מא ופתח מ לי: לנו ז שערי חכמה... ותחנונים: שערי תשובה ומחילה וסליחה ז מחיה א: פרנסה מ

מד, 1. בתפלה א 2. בתפלה א 3. הוא לו ר 4. באלו לא שנו א 5. אם אינו יכול ר' לית לו כה מזארן: מותר תלמוד 6. לאו (לית לו) אורח ארעא מזארן: אתי לטמרד צבורא תלמוד

מג, 2. מנהיג סי' ס"ג (דף י"ח ב'): ומנהגנו לומר כך. מלכנו... (מובא ג"כ ברוקח סי' שכ"ג ובטור א"ח קכ"ב).

סדר תפלת שמונה עשרה

המגהק והמפהק לרצונו הרי זה מגסי הרוח, אבל שלא לרצונו אין בכך כלום. המתעטש בתפלתו, הני מילי מלמטה, אבל מלמעלה סימן יפה לו, דאמר ר' זירא, הא מילתא אבלע לי בי ר' המנונא ותקילא לי ככולי תלמודאי, המתעטש בתפלה 10 סימן יפה לו, כשם שעושין לו נחת רוח מלמטה, כך עושין לו נחת רוח מלמעלה.

מה ר' זירא הוה קא משתמיט מיניה דר' יהודה, דבעי למיסק לארץ ישראל, דאמר ר' יהודה כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שנא' בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאם ה'. אמר איזיל אשמע מלתא מבית ועדה והדר איפוק. אזל ואשכח תנא דקתני קמיה דר' יהודה, היה עומד בתפלה ונתעטש פוסק וממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל. איכא דאמרי הכי תנא קמיה. היה עומד בתפלה ובקש להתעטש מרחיק ארבע אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ואומר. רבון כל העולמים יצרתנו נקבים נקבים. גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו. בחיינו חרפה וכלימה אחריתנו רימה ותולעה. ומתחיל ממקום שפסק. אמר אלו לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי. הרק בתפלתו, הני מילי דשדי לקמיה, אבל מבלע ליה במאניה לית לן בה, דאמר ר' יהודה, היה עומד בתפלה ונודמן לו רוק מבליעו בטליתו, אם היתה טליתו נאה מבליעו באפרקיסיתו. ואי אינש דאנינא דעתיה הוא שדי לאחוריה ומסתיה. דאמר רבינא, הואי קאימנא קמיה דר' אשי, ואיזדמן ליה רוקא ופתקיה לאחוריה. אמרי ליה לא סבר לה מר מבליעו באפרקיסיתו, אמר ליה לדידי אנינא דעתאי.

מז (ברכות כח:) ואסיר ליה לאיניש כי מצלי בהדי צבורא למקדם צלויי לחודיה מקמי צבורא. (שם לא:) ואסיר ליה לבר ישראל למיתב בארבע אמות דצלותא, דכתיב אני האשה הנצבת עמכה בזה להתפלל אל ה'. ואמר ר' יהושע בן לוי, מכאן שאסור לישב בארבע אמות של תפלה. ואסיר למחלף קמיה מאן דקאי בצלותא, דאמר ר' יהושע בן לוי, אסור לעבור כנגד המתפללים, מ"ט דמפסקה לצלותיהו. 5

מז ואסיר ליה למיקם בדוכתא דמידליא וצלויי, דאמר ר' יוסי משום ר' אליעזר בן

7 המנהק... אין בכך כלום ז: המנהק בתפלתו והמפהק הני מילי לא אניס אבל אניס לית לן בה א המנהק והמפהק בתפלתו ה"מ מלמטה אבל למעלה לית לן בה (בטעות ע"פ הבא אחריו) מ המנהק והמפהק (השאר חס') ל המנהק והמפהק ה"מ לרצונו (השאר חס') ו 8 המתעטש בתפלתו הני מילי חס' א הני מילי: לא שנו אלא ו 9 אבלע: איבעיא לן בי חס' מא 10 מלמטה... מלמעלה: מלמעלה... מלמטה מ

מה, ו ר' זירא אמר לן ככ"י פ' ובה"ג, עי' ד"ס ע' 120 אות ה': ר' אבא תלמוד קא חס' זרל למיסק: מבבל הוס' ו ככ"מ, עי' ד"ס אות ו' 3 מלתא: מיניה מלתא ר מלתא מיניה ו מבית ועדה חס' רל: בכי ועדה א איפוק: איסק ו 4 וממתין חס' מרל וממתין... עד 5 בתפלה חס' א 6 רבון העולמים מארל רבש"ע תלמוד 9 לשמוע: מפיד הוס' א אבל: אי הוס' רל 11 היתה: היה אז ואי אינש... 12 ומסתיה חס' תלמוד שלפנינו (גירסת הגאון?) 12 שדי: ליה הוס' רל הואי קאימנא הנהתי לפי כ"מ: הוה קאימנא מ הוה קא אמינא אז

מז, ו ליה חס' מא כי מצלי בהדי צבורא למקדם צלויי: לצלויי (השאר חס') ו 2 לבר ישראל מא: לישראל ו לאיניש ר חס' ו 4 ואסיר: ליה לאינוש הוס' ו 5 לעבור: לחלוף ו דמפסקה: משום דמפסקה ו

מז, ו ליה זרל: חס' מא וצלויי: לצלותא ר חס' ו ר' יוסי: ר' יוסי ב"ר חנינא תלמוד, וכן

יעקב (ברכות י:) לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל, כגון על גבי מטה ועל גבי ספסל ועל גבי כסא, אלא במקום נמוך, שנא' ממעמקים קראתיך ה'.

מח וכי קאי ומצלי מבעי ליה לכווני כרעיה, דאמר ר' יוסי משום ר' אליעזר בן יעקב (שם) המתפלל צריך שיכוין את רגליו, שנא' ורגליהם רגל ישרה. ואסיר ליה לבר ישראל למטעם מידי מקמי צלותא, דאמר ר' יוסי משום ר' אליעזר בן יעקב, מאי דכתיב לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם.

ממ וכשהוא מסיים תפלתו (יומא נג:) צריך לפסוע שלש פסיעות לאחריו ואחר כך יתן שלום, ואם לא עשה כן ראוי לו כאלו לא התפלל. ונותן שלום בתחלה לשמאלו שלו שהוא ימינו של הקב"ה, משום שנא' מימינו אש דת למו. ואמרינן משמיה דרב מרדכי, דאמר מקום שכלו שלש פסיעות שם צריך לעמוד ולתן שלום, ואינו צריך לחזור למקום שהתפלל ולתן שלום. ואם חזר למקומו הראשון ונתן שלום, למה הוא דומה, לתלמיד הנפטר מרבו והלך לו, ולא הלך אלא עמד בקרוב הימנו על מנת להלוך ולא הלך, וכשירצה לילך חוזר ומתפטר ממנו ודומה לכלב שחזר על קיאו. ואם חזר למקום שהתפלל ראוי לו כאלו לא התפלל.

נ וכי פסע שלש פסיעות נפיל על אפיה ובעי רחמי, וכי נפיל על אפיה מצלי, דאמר ר' חייא בריה דר' הונא (ברכות לד: מגילה כב:) חזינא להו לאביי ורבא דכי נפלין אאפייהון מצלי אצלויה. אמר ר' יהודה (ברכות כז.) לעולם אל יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא אחורי רבו. ותניא, ר' אלעזר חסמא אומר, המתפלל כנגד רבו, והמתפלל אחורי רבו, והנותן שלום לרבו, והמחזיר שלום לרבו, והחולק על ישיבתו של רבו, גורם לשכינה שתסתלק מישראל.

נא קא תני תנא בברייתא (תוספתא ברכות ג' כ"ה ?) שמונה עשרה ברכות... ותנן נמי במתניתין (ד' ג') רבן גמליאל אומר, בכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה. ומתנינן בגמרא (שם כח:) הני תמני סרי כנגד מאי. אמר הלל בריה דר' שמואל

להלן 2 לעולם מזארו : חס' תלמוד, וכן שונה ההמשך, עי' ד"ס דף כ"ג אות ע'
מח, 1 בן יעקב חס' מא 2 ליה לכר ישראל חס' ו 3 מידי חס' מ בן יעקב חס' מא
מט, 1 וכשהוא מסיים תפלתו חס' לו לפסוע : שיפסיע תלמוד 2 ראוי לו : ראיתי לו (עי' להלן 5)
מ : חס' ו כאלו כבי"מ. עי' ד"ס ע' 144 אות נ' : חס' תלמוד שלו חס' א 3 משום חס' מ
4 דאמר חס' מו במקום א לעמוד ו חס' לו 5 ואם חזר : ואם בא וחזר א למקומו הראשון
ונתן שלום חס' לו 6 על מנת... עד 7 ומתפטר ממנו חס' לו 7 שחזר : שב ו (ועי' בתלמוד)
8 ראיתי (=רתוי), פי' רצוי יותר, כבי"א א"פ וב', עי' ד"ס שם אות ו' : ראוי א כבי"מ והנדפס
ג, 1 ובעי רחמי... אפיה חס' לו דאמר ר' חייא... עד 3 אצלו חס' ו 2 דכי נפלין אאפייהון
כבי"א פ', עי' ד"ס ברכות ע' 186 אות ב' : חס' תלמוד נדפס 4 ותניא... עד 5 אחורי רבו חס' א
לא כנגד רבו : ולא כנגד חברו חס' ו חסמא : בן חסמא ו כבי"מ : חס' תלמוד שלפנינו
5 והמחזיר שלום לרבו חס' מו
נא, 1 תנא חס' א שמונה עשרה ברכות : כנראה חסר כאן ההמשך 3 תמני סרי : שמונה עשרה א

מט, 3 ואמרינן... : ה"ג ע' 22 (הילדסה.), עי' אפשטיין, ציונים ע' 127.

סדר תפלת שמונה עשרה

בר נחמני, כנגד שמונה עשרה הזכרות שאמר דוד בהבו לה' בני אלים. ר' יוסף
5 אמר כנגד שמונה עשרה הזכרות שבקרית שמע. ור' תנחום אמר ר' יהושע בן לוי
כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה.

נב ואמר ר' תנחום אמר ר' יהושע בן לוי (שם) המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו
כל חוליות שבשדרה. עולא אמר עד שיראה איסר כנגד לבו. ר' חנינא אמר, כיון
שנענע בראשו שוב אינו צריך. רבא אמר, והוא דמצער נפשיה וכיף רישיה
ומתחזי כמאן דכרע. ולא לעביד * כזרנוקא *. ומקשינן, הני תמני סרי תישסרי הויין.
5 אמר ר' לוי ברכת המינים ביבנה תקנוה. כנגד מי תקנוה, להלל כנגד אל הכבוד
הרעים, לר' יוסף כנגד אחד שבקרית שמע, לר' תנחום אמר ר' יהושע בן לוי כנגד
חוליא קטנה שבשדרה.

נג תניא (ב"ק טז.) צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה נקבה [אחר שבע שנים נעשה
עטלף]. עטלף לאחר שבע שנים נעשה [ערפד. ערפד לאחר שבע שנים נעשה]
קמוש. קמוש לאחר שבע שנים נעשה חוה. חוה לאחר שבע שנים נעשה שיד. שדרו
של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש. הני מילי דלא כרע במודים.
5 ובגמרא דארץ ישראל (ירוש' שבת א' ג' דף ג' ב') מתנו הכי. ר' יוסי בר אבין בשם
ר' זביד. אחת לשבע שנים הקב"ה מחליף את עולמו וכו' בר שזרתא דזונא מתעבדא
נדל ודבר נשא חיוי. אימתי, בזמן שאינו כורע כל קומתו עד השיזרא.

נד אמר ר' יהודה אמר רב (ברכות כט.) טעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו, בברכת
המינים מעלין אותו, חיישינן שמא מין הוא. ואמר ר' יהודה אמר רב ואיתימא ר'
יהושע בן לוי, לא שנו אלא בשלא התחיל בה, אבל התחיל בה גומרה.

נה (שם) שב דשבתא כדבעינן למכתב לקמן כנגד מאי. אמר ר' תחליפא בר שאול
כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים. תשע דמוספא דריש שתא כדבעינן
לסדורי לקמן כנגד מאי. אמר רבא דמן קרתיגנה כנגד תשע הזכרות שאמרה חנה
בתפלתה. ואמר מר בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה.

5 ור' (ר' א) תנחום מזארו: ע"י ד"ס ע' 148 אות ש' בן לוי חס' ז'
נב, ואמר ר' תנחום חס' ר' 2 עד: כדי מ, וע"י ד"ס שם אות א' שכנגד מ 3 בראשו מז'
ככ"י פ': ראשו א, וע"י ד"ס שם אות ב' וכיף רישיה מזארו: חס' תלמוד 4 ולא לעביד כזרנוקא
(כזרנוקין ו') אין בתלמוד, וכנראה תוספת הנאון היא ע"פ ירוש' ברכות א' ח' דף ג'ד ובלחוד דלא יעביד
כהדין חרדונא. פ"י כצב, וכצ"ל גם כאן בחרדונא 5 כנגד מי... עד 7 שבשדרה חס' ר'
נג, נסכה מזארו ככ"מ אחר... נעשה עטלף השלמתי ע"פ כ"מ, ע"י ד"ס דף ט"ו אות ז'
2 עטלף... 3 שיר א: כ"י עד מז חס' ר' ערפד... נעשה השלמתי ע"פ התלמוד 4 של אדם
חס' ו' הני מילי ז': ואמרינן הני מילי מ' וה"מ ארו דלא כרע מארו: הוא דלא כרע ז'
5 ובגמרא... עד 7 השיזרא חס' ר' 7 נדל: סנדר נדל א השיזרא: השדרה א
נד, לא שנו אלא חס' מ' שא א בה פעמיים חס' ר'
נה, שב... עד 4 וחנה חס' ר' שב מא: שבע ז' תלמוד מאי מז: מי א תחליפא: חלפתא
תלמוד שאול: שמואל א, ע"י ד"ס דף ע"ה אות ח' 2 תשע: תיש א דמוספי מ' דמוספתא א
דריש שתא: דרישא א 3 לסדורי: לממר ז' רבא דמן קרתיגנה מז ככ"מ: לאכא דמן קרתא גנה א
ר' יצחק דמן קרתיגנין תלמוד שלפנינו (ע"י ד"ס שם אות ט')

נו וסדר תפלת שליח צבור היורד לפני התיבה כך הוא. אומר אבות וגבורות וקודם קדושת השם אומר

5 כתר יתנו לך המוני מעלה עם קבוצי מטה יחד כלם קדושה לך ישלשו כמה שנאמר על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים ומתנשאים לעומתם ברוך יאמרו. ברוך כבוד ה' ממקומו. ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך. מתי תמלוך. תמלוך בציון בקרוב בימינו ובחיינו. תשכון תתגדל ותתקדש בתוך ירושלם עירך לדור ודור ולנצח נצחים. ועינינו תראינה במלכותך כדבר האמור בשירי עוזך מפי דוד משיח צדקך. ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה.

לאחר סי' נ"ו באה בכ"י מ נוסח קדושה ליחיד שאינו שייך לסדר רע"ג ושנדפס בשלימות במהדורת קורנל ע' 10.

נז והכי שדר ר' נטרונאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא. כך מנהג של שתי ישיבות לומר בקדושה כתר ואז בקול רעש גדול וממקומך מלכנו כו', ובמוסף של שבת ושל יום טוב ושל יום הכפורים ובנעילה אנו אומרים פעמים ולהיות לכם לאלהים, אבל בראשי חדשים וחולו של מועד אין אנו אומרים. ואלו שיש ביניכם שנראים 5 כמדקדקים וגורעין ומוסיפים ומשנין, לא יפה הם עושים שמשנים ממנהג שתי ישיבות. ומנהג שלנו אין אנו משנים ממה שאמרו חכמים בתלמוד בין בשבתות בין בימים טובים, ואי מתקלעינן למקום ואמר חזן מאי דלא דמי מסלקינן ליה. ור' שר שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא שדר הכי. לומר בתפלה של שחרית בשבתות ובימים טובים וביום הכפורים פעמים אין מנהג בישיבה ובבבל כלה, אלא בתפלת מוסף בלבד, וביום הכפורים אף בנעילה, מפני שכשגזרה גזרה על שונאיהם של 10 ישראל שלא לקרות ק"ש כל עיקר היה אומר אותה שליח צבור בהבלעה בעמידה בכל התפלה דשחרית בין בחול בין בשבת, וכיון שבטלה גזירה והיו פורסין את

נו, 3. כתר . . . עם קבוצי (וקבוצי מ) מטה מ (נוסח מחזור רומא) : כתר יתנו לך ה' אלהינו המוני מעלה עם עמד (ישראל א²) קבוצי מטה א (נוסח ספרד) כמה שנאמר : כדבר האמור א 4 כבודו : לעומתם משבחים ואומרים. ברוך כבוד ה' ממקומו. וכדברי קדשך כתוב לאמר. י מלך . . . (נוסח ספרד בחול) הוס' א, ואחריו, בלי הפסק, אז בקול וכו' 5 גדול : אדיר גדול (!) הוס' א משמיעים : קול הוס' א ברוך יאמרו : ברוך חס' ז 6 תופיע : ותושיענו הוס' מ מחכים : מקוים א מתי תמלוך תמלוך בציון ז (וב"ה בסדור רס"ג ע' ל"ח) : תמלוך השני חס' מא 7 ותתגדל ז 8 מפני : על ידי א 9 הללויה :

לדור ודור תמליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש ברוך אתה ה' האל הקדוש הוס' א
נז, 1. והכי . . . עד 7 מסלקינן ליה חס' ר' ריש מתיבתא דמתא מחסיא מ : גאון א 2 כתר : יתנו לך ה' אלהינו הוס' א 3 אנו חס' א לאלהים חס' ז 5 ומשנין חס' מ 6 אנו חס' מ חכמים : ז"ל הוס' מ 7 ואי : ואם א מקלעינן מ שר שלום : גאון הוס' א 8 בתפלת שחרית ז 9 פעמים פעמיים א 11 אומר אותה : אומרה ז 12 תפלת שחרית ר' שבטלה :

נז, 1. שבה"ל סי' מ"ה.

6 אין אנו משנים . . . 7 מסלקינן ליה : פירוש השאילתות לר' יוחנן מאכרידא (כ"י ברלין 8⁰333) דף קכ"ד א', ע"י אפשטיין, ציונים 137, הערה 1.

7 מנהיג סי' מ"ג (דף ל' א'). אור זרוע ח"ב סי' נ'. פרדס, פי' התפלות סי' ד' (ע' 16) = ע' שיב מהד' אהרנרייך.

10 סדור רש"י סי' תל"ב. מחזור ויטרי סי' קל"ח (ע' 108).

סדר תפלת שמונה עשרה

שמע כתקנה ומתפללים, בקשו לסלקה כל עיקר, שהרי חזרה ק"ש למקומה, אלא אמרו חכמים שבאותו הדור, נקבע אותה במוסף שאין בה ק"ש. ולמה קבעוה במוסף, כדי שיתפרסם הנס לדורות. לפיכך במוספים הוא דאומרים, בתפלת השחר אין אומרים, שהרי קורין ק"ש כתקנה.

נח ותו שאילו מקמי ר' נטרונאי גאון. מקום שאין בו מי שרגיל לירד לפני התיבה אלא אחד, ופעמים שטרוד במלאכתו, ויש נערים שהגיעו לשמונה עשרה ולשבע עשרה ולא נתמלא זקנם, מהו שיעשו שלוחי צבור ויוציאו רבים ידי חובתן ואל יבטלו מן התפלה, והשיב, כך ראינו שזה שאמרו חכמים (עי' חולין כד:) אינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו עד שיתמלא זקנו, כך מצוה מן המובחר, וכמה דאפשר למיהוי גברא מליא טפי עדיף מן ינוקא. אבל ודאי במקום מיבטל מן קדושה וברוך וימלוך ויהא שמיה רבא, לא מבעיא בן שמונה עשרה ובן שבע עשרה, אלא אפילו בן שלש עשרה שנה ויום אחד בדלא אפשר נעשה שליח צבור, דקא אמרינן (ר"ה כט.) זה הכלל, כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן, טעמא דלא הגיע לכלל מצות שאינו מוציא את הרבים ידי חובתן, אבל בן שלש עשרה שנה ויום אחד כי לא אפשר שפיר דמי.

נח ותו ששאלתם, מהו לסמוך על דברי ר' יהושע בן לוי (ברכות מז:) בשעת הדחק ויצטרפו תשעה ועבד, אין הלכה כר' יהושע בן לוי ואין אנו עושין כמותו. ועוד השתא עבד משוחרר שמל ולא טבל, אין אנו מזמנים עליו בזימון דרבנן, דתנן (ברכות מה.) נשים ועבדים וקטנים אין מזמנים עליהם, ואמרינן (שם מז:) פשיטא דאין מזמנין, ואמרינן איצטריך מתניתין לעבד שמל ולא טבל, וקמ"ל כי הא דאמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן, לעולם אינו גר עד שימול ויטבול, לצרפו עם תשעה בתפלה, דגמרינן לה (שם כא:) תוך תוך, דכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה,

שכלתה ר' גזירה חס' ו' פורסין: קורין ר' את: ע' א' 13 ומתפללים חס' ו' למקומה: כ' עיטר הוס' מ' 15 הוא חס' ו' דאומרים: דאמרינן ר' שאומרים פעמים אבל ו' 16 קורין: קרו א' נח, ותו חס' ו' שאין בו רגיל ר' בו חס' מ' 2 ויש חס' ו' לשמונה עשרה: שנה הוס' מ' 3 שיעשו: מהם הוס' ו' שליח צבור ר' 4 שזה: כי זה א' 5 כד מצוה מן המובחר חס' ו' 6 מיבטל: שמבטל א' שהוא מבטל ר' מן חס' ו' 7 ויהא שמיה רבא חס' ו' שמיה רבא חס' מ' רבא חס' א' מכרד הוס' ו' שבע עשרה: דודאי מוציאין הוס' מ' 8 בדלא: כי לא ר' 9 זה הכלל: זה כלל גרוד ו' טעמא... חובתן אר' חיים: חס' מ' 11 כי לא מאר' וראשונים: בדלא ו'

נח, דברי חס' ו' בשעת הדחק אחר 2 תשעה ועבד מ' 2 ויצטרפו: ושיצטרפו מ' מצטרפין ר' אנו חס' מ' כמותו: כה מעשה מ' 5 דאין מזמנין חס' ו' ואמרינן: ופשיטא ר' ומשנינן ו' דאמר ר' חייא: דר' חייא ר' ר' חייא בר אבא ככ"מ ועוד (עי' ד"ס דף קכ"ו אות צ'): ר' זירא תלמוד 7 דגמרינן לה תוך תוך: דאמרינן (דגמרי' ו') מתוך תוך ר' דכל חס' ר' 8 עבד מיבעיא אר' עבד

נח, 1 סדור קדמון ע' 73. שבה"ל סי' י'.

4 תה"ג ליק סי' פד. תורתן של ראשונים ח"ב ע' 21 (ועי' אוצר הגאונים מגילה סי' קנ"ו). חידושי רמב"ן חולין דף כ"ד ב'. בית יוסף א"ח סי' נ"ג.

נט, 1 שבה"ל סי' ט'.

עבד מבעיא. ועוד, בפירוש שמענו מרבתינו שאלו שמועות של שלשה שאכלו כאחת (שם מז:): כגון תשעה ועבד, תשעה וארון, שנים ושבת, וקטן פורת, וקטן היודע למי מברכין, אינן הלכה, ואין עושין מעשה כמותן. 10

וכשמגיע שליח צבור למודים צריכין כל הצבור לשוח עמו, דתני ר' חלפתא בן שאול (ירו' ברכות א' ח' דף ג' ג') הכל שוחין עם שליח צבור בהודאה. ר' זעירא אמר בלבד במודים. ר' זעירא סמך לקרובה כדי לשוח עמו תחלה וסוף. ר' אסי כד סליק להכא, חמינון גחנין ומלחשין, אמר מאי הדיו ליחושא, ולא שמיע ליה דמר ר' חלבו ור' שמעון בר [ווא בשם ר"י] בשם ר' חנינא ור' ירמיה ור' מייאשא ר' 5 חייא בשם ר' שמאי, ואית דמרין לה חבריא בשם ר' סימאי, מודים אנחנו לך אדון כל הבריות אלוה כל התשבחות צור העולמים חי העולמים יוצר בראשית מחיה המתים. שהחיתנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבתנו להודות לשמך ברוך אתה ה' אל ההודאות.

ר' ביבי דידיה ור' שמואל דידיה ור' קפרא דידיה, וכלהו בחתימה. הכי בגמרא דהתם. ובגמרא דהכא (סוטה מ.) בזמן ששליח צבור אומר מודים העם מה הם אומרים. אמר רב מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שאנו מודים לך. ושמואל אמר ה' אלהינו ואלהי כל בשר על שאנו מודים לך. ר' סימאי אומר יוצר בראשית על שאנו מודים לך. נהרדעי אמרי משמיה דר' סימאי ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחיתנו וקיימתנו. ר' אחא בר יעקב מסיים בה הכי. כן תחיינו ותחננו ותקבצנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך. אמר ר' פפא הלכך נימרינהו לכלהו. השתא נכללינהו. מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצר בראשית. ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחיתנו וקיימתנו כן תחננו ותחיינו ותקבצנו מארבע כנפות הארץ ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך. 20 וכי הא שושילתא שפירתא נהגינן ועבדינן.

חס' מז שמענו (שמעינו ר) בפירוש מרבתינו ר 10 אינו: אין ר 11 כמותו: כמותו ר 12 לשוח: לשוח ר 2 בן שאול: בר שאול א שוחין: שוחין ר 3 במודים בלכד ו ר' זעירא... עד 11 דהכא חס' ר 12 ר' אשי: ר' אמי א כד י: כי מא 4 דהכא: דהתם א 5 ר' חלבו ור' שמעון... בשם ר' סימאי א, קרוב לנוסח כ"י סיריליו של הירוש', ועל פיו השלמתי: ר' חלבו כו' עד בשם ר' סימון מז 7 כל העולמים מ 8 וזכיתנו חס' י 10 ר' ביבי: ר' דימי א ר' בא ירוש' שלפנינו 11 העם מה הם אומרים: אומרים העם ר אומרינן הן י, וחס' עד 17 נכללינהו 12 אמר רב חס' א 13 ר' סימאי... מודים לך חס' א 15 תחננו ותחיינו א 16 ותקבצנו חס' א בלבב שלם חס' א 17 נימרינהו לכולהו: עכ"ל הש"ס 18 שאתה הוא ה' או"א ר 19 ברכות והודאות: נשכח בברכות והודאות ר ע: ע: פי ו תחיינו ותחננו אר תחיינו ותקיימנו ו 20 כנפות הארץ: רוחות הארץ ר גליות ו ותאסוף גליותינו לחצרות: לחצרות לך בחצרות ר 21 וכי הא... ועבדינן חס' ר 11 כאן, ומובא קודם לענין נשיאת כפים

[סדר נשיאת כפים]

פא כהנים נושאים כפיהם בשחרית ובמוסף ובמנחה של תענית חוץ מהמנחה של יום הכפורים, שתחת מנחה נושאים את כפיהם בנעילה. וכהן (מגילה כד:) שיש בידו מומין לא ישא את כפיו. בפניו ידיו ורגליו לא ישא את כפיו. ושכור (עי' תענית כו:) לא ישא את כפיו. ואמר ר' אלעזר (ברכות לב:) כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, שנא' ידיכם דמים מלאו.

פב ושנו רבותינו (ר"ה לא: סוטה מ.) אין הכהנים רשאים לעלות בסנדליהן לדוכן, וזו אחת מתשע תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי. אמר אביי (סוטה לח.) נקטינן לשנים קורא כהנים, לאחד אינו קורא, שנא' אמור להם, לשנים ולא לאחד, וכן הלכה. ואמר ר' יהושע בן לוי (שם לח:) מגין שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים, שנא' ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. ואמר ר' יהושע בן לוי, כל כהן שמברך מתברך ושאינו מברך אינו מתברך, שנא' ואברכה מברכך. ואמר ר' יהושע בן לוי, כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה, כה תברכו, אמור להם, ושמו את שמי. ואמר ר' יהושע בן לוי (שם לט.) כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו, שנא' שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. מאי מברך. אמר ר' זירא אמר ר' חסדא ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו לברך את עמו ישראל באהבה. כי עקר כרעיה למיחת מאי אמר. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא ברכה זו שצויתנו כפרה לנו, ואל יהי בה מכשול ועון מעתה ועד עולם. וכד מהדר אפיה מצבורא מאי אומר. אדבריה ר' חסדא לרבנא עוקבא ודרש. רבונא של עולם עשינו מה שגזרת עלינו, עשה עמנו מה שהבטחתנו. השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך [את] ישראל וגו'. אמר ר' חסדא, אין הכהנים רשאים לכופף את קשרי אצבעותיהן עד שיחזרו פניהם מן הצבור. ואמר ר' חסדא, אין שליח צבור רשאי לקרות כהנים

פא, 1 תענית צבור ר"ל 2 בנעילה: בתפלת נעילה א בידו אל: בו ר בידו מז 3 לא ישא את כפיו חס' מזר בפניו... צ"ל [תנא] בפניו... ככ"מ (עי' ד"ס ע' 126 אות י') ידיו חס' מז או ברגליו מ ושכור... עד 12 את כפיו חס' מ
פב, 1 ושנו רבותינו: תנו רבנן א 2 שהתקין: שתקן א 4 ואמר ר' יהושע... עד 5 אברכם חס' מ, עד 9 וברכו את ה' חס' ר 5 שמברך: המברך א 8 לא ישא: אסור לישא מ 10 אשר קדשנו במצותיו וצונו מזא כניוסת כמה מקורות, כגון שאילתות דר"א קכ"ה. ס' יראים ט"ו. רוקח שכ"נ, כנראה לפי מה שגרסו בתלמוד שלפניהם. לעומת אחרים שיד המניה שלטה בהם (אשר קדשנו במצותיו וצונו בקדושתו של אהרן לברך ר, רש"י מגילה דף כ"ז ב'. ס' האשכול ע' 47 (מהד' אלבק); אשר קדשנו במצותיו וצונו בקדושתו של אהרן וצונו לברך ה"ג (הילדסה.) ע' 222. ס' החנוך מצ' שע"ח (שם"ז). ארחות היים הל' נשיאת כפים סי' ג': אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו ר (?) תלמוד שלפנינו. סדור ר' כעדיה נאון ע' צה ורוב המקורות כי עקר... 11 מאי אמר: וכשהוא עוקר את רגליו ומחזיר פניו כנגד הצבור לברך אותם מה הוא אומר ר"ל 11 אלהינו: ו"א הוסי' ר"ל ברכה זו שצויתנו: הברכה הזאת שצוית לברך עמד ישראל באהבה ר"ל 12 כפרה לנו: כפרה ופליחה ר"ל ואף יהי: ולא יהא ר"ל 14 עמנו חס' ר"ל 15 את השלמתי (דבר' כו טו) א"ר חסדא... 17 הצבור חס' ר 16 שיחזרו

פא, 1 חוץ מהמנחה של יוה"כ: טור א"ח קכ"ט.
4 עץ חיים הל' נשיאות כפים ב' (ע' סב).

[לה]

עד שיכלה אמן מפי הצבור, ואין הכהנים רשאים להתחיל בברכה עד שיכלה הדבור מפי הקורא, ואין הצבור רשאים לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים... ואין הכהנים רשאים להחזיר פניהם מן הצבור עד שיתחיל שליח צבור בשים שלום. ואמר ר' זירא אמר ר' חסדא, אין הכהנים רשאים לעקור רגליהם ולילך עד שיגמור שליח צבור שים שלום. (שם לח.) ואין הכהנים רשאים לישא את כפיהם אלא כנגד כתפותיהם.

לאחר סי' ס"ב באה בכ"י א תוספת זו: ואמר ר' סעדיה גאון וצ"ל כל כהן שלא עמד ממקומו לדוכן קודם שיאמר שליח צבור מודים אין לו רשות לישא כפיו באותה תפלה. ותו אמר כל תפלה שיש בה נשיאות כפים מתחיל לרצה ואם אין בה נשיאות כפים מתחיל ואשי (את!) א) ישראל (השלים ש. אסף, סדור ר' סעדיה גאון ע' צה, עי' מנהיג הל' תפלה סי' נ"ט. אבודרהם דף ל"ח ד' [= ע' קב]. טור א"ח ק"ד). ועי' סדור ר' סעדיה ע' מב שורה 6—8.

ומאן דחזא חלמא (ברכות נה:) ולא ידע מאי חזא ניקום קדם כהני ונימא הכי. רבנו של עולם אני שלך וחלומותי שלך. חלום חלמתי ואיני יודע מהו. בין שחלמתי לעצמי ובין חלמו לי אחרים. אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף, ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה וכמי יריחו על ידי אלישע וכמרים מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכחזקיה מחליו. וכשם שהפכתה קללת בלעם בן בעור מרעה לטובה כן תהפוך כל חלומותי לטובה ותרצני. ומכוין דעתיה בהדי כהני דעני צבורא אמן. ואי לא, לימא הכי. אדיר במרום שוכן בגבורה. אתה שלום ושמך שלום. יהי רצון שתשים עלינו טובה.

ואם אין שם כהנים אומר שליח צבור

אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך

מזן תלמוד: שיחזירו א שליח צבור: הקורא תלמוד לקרות כהנים א: לקרות (כהנים חס') ו לקרות אמן (!) ו לענות אמן (!) מ 17 עד שיכלה... עד להתחיל בברכה חס' מ דבור ר' 18 ואין הצבור... מפי הכהנים חס' מ, וכן ההמשך ואין הכהנים רשאים להתחיל בברכה אחרת עד שיכלה אמן מפי הצבור חס' מזארו, ונראה שגם זה שייך לטכסט 19 להחזיר: לחזור ר' 20 ולילך חס' ר' 22 כתפיהן ר'

סג, מאי חזא ו תלמוד: מה הוא מא מאי חזא ר' ליקום... ולימא א 12 וחלומותי שלך חס' ו מהו: מה חלמתי א 5 בן בעור: הרשע ר' תלמוד 6 ותרצני חס' מ ותלמוד 7 כהני תלמוד, וכצ"ל: כהנים ר' כהנא מא חס' ו דעני מ: דעני א כי היכי דעני ר' חס' ו (ועי' ד"ס דף קנ"ב אות ש') 8 טובה מ: שלום לטובה או ברכה ושלום לטובה ר'

סב, עץ חיים הל' נשיאות כפים א' (ע' ס): ור' עמרם פירש שבפסוק ראשון מניחין אצבע בצד גודל, בפסוק שני מניחין האמצעית הסמוכה לאמה, לשלישית מניחין קמיצה סמוכה לזרת. ופסק ר' עמרם שיכול החזן לסייע לכהן שלא יטעה [בסדר שלפנינו ליתא. ולחלוקת האצבעות עי' ערוך, ערך חלון].

סג, 7 טור א"ח קכ"ג. סד, 2 הגה' מיימ' נוסח ברכות התפלה אות א': אבל או"א ברכנו בברכה אין שייך כלל לי"ח ברכות, וכ"כ ר' עמרם.

סדר נפילת אפים וקדושא דסדרא

האמורה לאהרן ולבניו כהנים עם קדושיך כאמור. יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. ושמך את שמי על בני ישראל ואני אברכם.

5 ומסיים עד עושה השלום.

[סדר נפילת אפים וקדושא דסדרא]

סה ונופלים צבור על פניהם ומבקשים רחמים ושואל כל אחד ואחד בקשתו ואומר רבון כל העולמים ואדוני האדונים. האל הגדול הגבור והנורא. רחם עלינו שאנו עבדיך ומעשה ידיך. בשר עפר רימה ותולעה. מה אנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקנו. ומה נאמר לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו. הלא כל הגבורים כאין נגדך ואנשי השם כלא היו. וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל. כי כל מעשינו תוהו ובוהו וימי חיינו הבל לפניך. מה נאמר לפניך ה' אלהינו כי אנחנו העוינו והרשענו. ואין בנו כח לעשות חובותינו ולא כהן גדול לכפר על חטאתינו ולא מזבח להקריב עליו קרבן ולא בית קדש הקדשים להתפלל שם. אלא יהי רצון מלפניך שתהא תפלתנו שאנו מתפללים לרצון ותחשב לפניך כפרים וכבשים כאלו הקרבנו אותם על גבי המזבח ותרצנו. (ברכות יז.) רבון כל העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצונך אבל שאור שבעיסה מעכב. יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשמיד ותכניע ותרחיק יצר הרע ממני ותשפילהו ותכניעהו ותרחיקהו ממאתים וארבעים ושמונה אברים שבי ואל יכשילני מדרכיך הטובים. אלא תן בלבי יצר טוב וחבר טוב לשמור חקיך ולעבדך ולעשות רצונך בלבב שלם. (ברכות טז.) רבון כל העולמים יהי רצון מלפניך שתהא תורתך אומנותי ומלאכתי בכל יום ולא אשגה בה. ואל תצריכני לידי מתנת בשר ודם שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה. שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו. הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו. רבון כל העולמים ואדוני האדונים עזרני סמכני סייעני וחזקני בפרנסתי ובפרנסת בני ביתי. ואל תבישני ואל תכלימני לא לפניך ולא לפני בשר ודם. ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך.

20 ואי אית דבעי מימר הא דר' ינאי כד נעור משנתיה (ירו' ברכות ד' ב' דף ז' ד') לחיי. לימא

רבוגו של עולם חטאתי לפניך. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לנו לב טוב וחלק טוב ורוח נמוכה ונפש שפלה וחבר טוב. ואל יתחלל שמך בנו ואל תעשינו שיחה

סד. 3. לאהרן ולבניו : מפי אהרן ובניו א כהנים מא : כהני ז קדושיך : קדוש א
סה. 1. צבור חס' ז 3. בשר ודם א חס' ז מה חיינו חס' ז ומה צדקנו : מה גבורתנו
הוס' א ומה נאמר ז ובוהו חס' מ לפניך : ומותר האדם מן הבהמה אין הוס' א 6 בנו :
לנו מ 7 קדש : קדשי א 8 מלפניך : ה' אלהינו ואלהי אבותינו הוס' א מתפללים : לפניך
הוס' א לפניך חס' א 9 הקרבנו אותם : הקרבנו א גבי חס' ז כל חס' ז 10 ה' אלהינו א
12 יצר טוב : טוב חס' ז 13 ולעשות רצונך חס' ז 14 ולא מ' : ואל א ידי מתנת א ז
למתנת מ 15 בכל ימינו : שמחנו (רק מלה זו) המשיך א 20 ואי חס' א 21 לימא חס' א ז
22 לפניך מ'א וירוש' כ"ר : לך ירוש' הנדפס לנו : י א וירוש' 23 וחלק טוב חס' ז, ובירושלמי

סד, 3. כהנים עם קדושיך : אבודרהם דף מ"ג ב' [= ע' קטו-קטז].

4 אבודרהם דף מ"ג ג' [= ע' קטז] : ובסדר רב עמרם ורבינו סעדיה כתב ושמך את שמי . . . (וגירסת הטור אינה ברורה, עי' בית יוסף).

סה, 1. טור א"ח קל"א.

בפי כל הבריות. ואל תעשינו קללה בפני כל הבריות. ואל תהי אחריתנו להכרית ותקותנו
25 למפח נפש. ואל תצריכנו למתנת בשר ודם ואל תמסור מזונותינו ביד בשר ודם. שמתנתם
מעוטה וחרפתם מרובה. ותן חלקנו בתורתך עם עושי רצונך. ובנה ביתך ועירך והיכלך
ומקדשך מהרה בימינו (עכ"ל). מהר ענגו ופדנו מכל גזרות קשות והושע ברחמך הרבים
משיח צדק ועמך.

סה, 28 לאחר סעיף זה באה בכ"י א תפלה זו : אבינו מלכנו אלהינו הבט בענינו
ואל תציץ בעונותינו והתלבש בחסידותך והתעטף בחנינותך ותבא לפניך מדת
(מנת א) רחמך וחסדיך ואל תשיבנו ריקם מלפניך ה' אלהינו ואל למענו תעשה
כי לשמך תן כבוד על חסדך ועל אמתך.

ועומד החזן ואומר

30 אבינו מלכנו חננו ועננו. אין בנו מעשים. עשה עמנו צדקה והושיענו למען שמך. ואנחנו
לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו.

ועונין הצבור אחריו מה שהוא אומר

זכור רחמך ה' וחסדיך כי מעולם המה. יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך. אל תזכר
לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמך כי דלוננו מאד. עשה למען שמך הגדול הגבור
35 והנורא שנקרא עלינו. חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז. ברוגז רחם תזכור. ה' הושיעה
המלך יעננו ביום קראנו. כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו. עזרנו אלהי ישענו על
דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך.

37 למען שמך : לאחר סעיף זה בא בכ"י מ סעיף קדיש ליחיד וגו' שנדפס בשלמות
במהד' קורנל דף י"ב ב'.

ואומר שליח צבור קדיש עד לעילא ומתחיל שליח צבור אשרי יושבי ביתך עוד
יהללך סלה. ועונין אחריו הצבור אשרי כלו כמו שכתבנו למעלה עד תהלת ה'
40 ידבר פי.

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה'. ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר
עליך ודברי אשר שמתי בפיו לא ימוש מפיו ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה
ועד עולם. ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה'
צבאות מלא כל הארץ כבודו. ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש בשמי מרומא בית
45 שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיה ה' צבאות מליא כל
ארעא זיו יקריה. ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו.
ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע שגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דה' מאתר בית
שכינתיה. ה' ימלוך לעולם ועד. ה' מלכותיה לעלם ולעלמי עלמיה. ה' אלהי אברהם יצחק
וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך. והוא רחום
50 יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. כי אתה ה' טוב וסלח ורב

באה תפלה זו בסדר שונה : לב טוב חלק טוב יצר טוב חבר (כצ"ל) טוב שם טוב עין טובה ונפש שפלה
ורוח נמוכה, ועי' גינצבורג, פירושים וחדושים בירושלמי, כרך ג' ע' 230 ואילך וחבר : זכור מ
24 כל חס' א 25 למתנות מ ואף תמסור . . . עד בשר ודם חס' ז מזונותי מ 26 חלקי ז
בתורתך חס' מ 30 צדקה והושיענו חס' א 33 יהי חסדך . . . יחלנו לך חס' ז 35 תזכור : ברוגז
רחמים תזכור הוס' מ 36 כי הוא . . . אנחנו חס' ז 38 קדיש : יתגדל א ומתחיל שליח צבור ז :
ומתחיל א ומתחיל . . . עד ידבר פי חס' מ 40 ידבר פי : ויברך כל בשר שם. אשרי שאל יעקב
בעזרו שברו על ה' אלהיו. ה' צבאות אשרי אדם כושט בד. ואומר למנצח מזמור לדוד הוס' א 41 אמר ה'
חס' ז 44 מרומא ככ"י תרגום יונתן ישע' ו ג : קדיש בטעות הוס' א (עלמה הוס' מקצת מקורות ת"י)

סדר נפילת אפים וקדושה דסדרא

חסד לכל קוראיך. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה. ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. ברוך אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת חיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו יראתו לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם. למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה. כן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שנשמור חקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונירש חיי העולם הבא. למען יזמך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אורך.

58 לאחר סעיף זה בא בכ"י מ סעיף קדושה ליחיד שנדפס בשלמות במהד' קורונל דף י"ב ב' — י"ג ב'.

ואומר יתגדל עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן, ומוסיף

60 תתקבל צלותהון ובעותהון דכל ישראל קדם אבוהון דבשמיא ואמרו אמן. יהי שלמא רבא מן שמיא וחיים על כל ישראל ואמרו אמן. עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום על כל ישראל.

62 לאחר סעיף זה בא בכ"י מ סעיף קדיש ליחיד שנדפס שם דף י"ג ב'.

ולאחר שמסיים שליח צבור עושה שלום נוהגין לומר כך.

65 מי כאלהינו מי כאדונינו מי כמלכנו מי כמושיענו. אין כאלהינו אין כאדונינו אין כמלכנו אין כמושיענו. ברוך אלהינו ברוך אדונינו ברוך מושיענו. גודה לאלהינו גודה לאדונינו גודה למלכנו גודה למושיענו. אתה הוא אלהינו אתה הוא אדונינו אתה הוא מלכנו אתה הוא מושיענו. אתה הוא שהקריבו אבותינו לפניך את קטורת הסמים. (כריתות ו.) פטום הקטרת הצרי והצפורן החלבונה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה. והקושט שנים עשר וקילופה שלשה וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא. אם אין לו יין קפריסין מביא חמר חיוורין עתיק. מלח סדומית רובע. מעלה עשן כל שהוא. ר' נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא. אם נתן בה דבש פסלה. אם חסר אחת מכל סממניה חייב מיתה. רבן שמעון בן גמליאל אומר צרי אינו אלא שרף מעצי הקטף. בורית כרשינה ששפין בה את הצפורן כדי שתהא נאה. יין קפריסין ששורין בו את הצפורן מפני שהיא עזה. והלא מי רגלים יפין לה. אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד. הקטורת היתה שלש מאות וששים ושמונה מנה * כנגד ימות החמה. ושלש

43 אבותינו: עכריד א 52 ישועתנו: ועזרתנו הוסי' א (1) 53 ה' צבאות... בד חס' מ
54 התועים: ומו המינים הוסי' א חיי עולם נטע בתוכנו חס' מ 57 ונירש חיי: ונירש טוב לשני ימות
המשיח ולחיי א 58 אורך: יהיו לרצון אמרי פי והניזון לבי לפניך ה' צורי וגואלי הוסי' א 60 דכל
ישראל: דכל בית ישראל א דבשמיא חס' א 61 וחיים: ושוכע וישועה הוסי' א על כ: לכך א
ואמרו אמן מ: ואמרו (אמן חס') א, וממשיך אין כאן ואמרו אמן אלא הכל דבר אחד. וחיים על כל
ישראל עושה שלום... 68 חלבנה א 69 הקשט א 70 ויין א סאין... עד 71 קפריסין חס' א
72 ואם חסר א 73 סמניה מ סיממניה א 76 ואומ' הקטורת א שלש מאות וששים ושמונה א:
שלש מאות ושמונים (!) מ כנגד ימות החמה ושלש מאות וחמשים (וששים מ) וחמשה כנגד ימות
הלבנה מוא (נירסא משובשת): קטורת היתה נעשית שס"ח מנה, שס"ה כנגד ימות החמה תלמוד, וכצ"ל

63 סדור רש"י סי' ד' המדקדק לומר אין כאלהינו בכל יום... מחזור ויטרי ע' 5.
טור א"ח קל"ג.

מאות וששים וחמשה כנגד ימות הלבנה * ושלשה מנים הנותרים, מהם מכניסין לפני לפנים
ביום הכפורים והשאר מחללין אותו על מעות האומנין. אחת [לששים או] לשבעים שנה
מפטמין אותה [לחצאין]. המפטם אותה כמתכונתה הרי זה חייב. פטם חציה הרי זה חייב.
80 רבן שמעון בן גמליאל אומר משום ר' שמעון בן הסגן אבל לא שמעתי ממנו לשלישה
ולרביעה. ומחזירין אותה למכתשת פעמים בשנה. בימות החמה פוזרין אותה כדי שלא
תתעפש. בימות הגשמים צוברין אותה כדי שלא יפוג ריחה. וכשהוא שוחק שוחק אותה
הדק שנאמר דקה מן הדקה. המפטם את הקטורת כמתכונתה חייב והמריח בה פטור ואינו
חייב אלא משום מעילה. מכתשת היתה במקדש מימות משה ונפגמה. ושלחו חכמים והביאו
85 אומנין מאלכסנדריא ותקנוה ולא היתה מפטמת כשהיתה.
ואומר.

השיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש. ביום הראשון היו אומרים לה' הארץ ומלאה
תבל ויושבי בה. בשני היו אומרים גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו.
בשלישי היו אומרים אלהים נצב בעדת אל. ברביעי היו אומרים אל נקמות ה' אל נקמות
הופיע. בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עזנו הריעו לאלהי יעקב. בששי היו אומרים
90 ה' מלך גאות לבש לבש ה' עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט. בשבת היו אומרים מזמור
שיר ליום השבת. מזמור לעתיד לבא לעולם שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים. ואמר ר'
אלעזר אמר ר' חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. שנא' וכל בניך למודי ה' ורב
שלום בניך. וראה בנים לבניך שלום על ישראל.

ומקדש עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן. יהא שלמא רבא עד עושה שלום.

פו וכן בערב לאחר שיגמרו תפלת ערבית נוהגין לומר פטום הקטורת אבל לא השיר.
מה טעם, שזכר למקדש אומר אלו דברים. ולמה אומרים פטום הקטורת בבקר
ובערב והשיר בבקר בלבד, לפי שזה היתה מצותו נעשית בבקר ובערב, וזה לא
היתה מצותו נעשית אלא בבקר.

פו ולא מבעי ליה לאינש למבטל ולאיתמנועי מן קדושא דסדרא ומיהא שמיא רבא
דאגדתא, דמילתא רבתי היא קמי קודשא בריך הוא, ומאי רבותא, דתנן (סוטה מת.)
ר' שמעון בן גמליאל אומר משום ר' יהושע, מיום שחרב בית המקדש אין לך יום

77 לפני ולפנים א 78 לששים או... לחצאין השלמתי ע"פ התלמוד 82 שוחק (שני) חס' מ
83 שני הדק דקה א במתכונתה מ 84 חכמים חס' מ 85 ואומר חס' מ 86 בבית המקדש ז
בבית המקדש כיים א בזמן שבית המקדש כיים מ 87 ויושבי בה: נוסח כל המזמורים בשלימות מ
בשני: כיום השני מ, וכן בכלם 91 מזמור לעתיד לבא... לחיי העולמים חס' מ מזמור חס' ז
לחיי: לחי א 92 ורב שלום בניך: יהי שלום בחילך... למען אחי ורעי... מען בית ה' אלהינו...
הוס' א 94 ומקדש: ואומר קדיש מ עד עושה שלום מ: עושה שלום במרומיו ז מן שמיא ואמרו
אמן כולו עד עושה שלום א

סו, 3 נעשית בבקר... 4 מצותו חס' א וזה... בבקר: והשיר בבקר בלבד ז
סו, 1 ולא: ולאמר (1) א לאיתמנועי א דסדרא חס' ז ומיהא... 2 קודשא חס' א 3 דאגדתא
דכ' ר 3 משום ר' יהושע ז (כניסת המשנה ט' י"ב): משום ר' יהושע בן (בן חס' ר) הפגן אר

סו, 1 סדור רש"י סי' ד'. מחזור ויטרי ע' 5. טור א"ח קל"ג.
2 טור א"ח רל"ז.
סו, 1 ה"ג (הילדסה). ע' 22: ומיחייב לשמוע קידושא דסידרא... [ע' אפשטיין, ציונים
127]. תה"ג ליק סי' פ"ה. תורתן של ראשונים ח"ב ע' 23. שבה"ל סי' מ"ד.

סדר נפילת אפים וקדושא דסדרא

5 שאין בו קללה ולא ירד טל לברכה וניטל טעם הפירות. ר' יוסי אומר אף ניטל שומן הפירות. ואמר רבא (שם מט.) וכל יום ויום קללתו מרובה משל חבריו. כתיב בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר. הי בקר. אי נימא בקר דלמחר מי ידע מאי הוי, אלא דחליף. אלא עלמא אמאי מיקיים, אקדושא דסדרא ואיהא שמייה רבא דאגדתא. שנא' (איוב י, כב) ארץ עפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל. טעמא דאין סדרים, הא יש סדרים ותופע מאופל. ומאי סדרים, קדושא דסדרא. 10

פח ושאלו מקמיה ר' צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה היא בפומבדיתא. מהו שיאמר יחיד קדושא דסדרא, אם אינו קורא, מאי טעמא. והשיב כך. אם תלמיד חכם הוא יעסוק בשמעתא דגיד הנשה, כגון (חולין צא:) שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום, שיש בה דברי שבח קדושת הקב"ה. אם אינו תלמיד חכם יעסוק במקרא בפסוקים שיש בהם קדושה, כגון שרפים עומדים ממעל לו. ומה טעמו של חכם שאומר ומודה כך, כלומר תפלה זו וסדר זה גביאים הראשונים תקנוה וזקנים הקדמונים תקנוה לאמרה בקהל, ויחיד לא ישיג גבול הקהל, לפי (ברכות כא:) שכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה, הלכך יאמר מקרא או תלמוד שפירשנו ונמצא אומר אותו ממילא. ויש חכמים שאומרים, כיון שהם מקראות אומרים, ומה בכך. הלכך נהגו יחיד האומר קדושא דסדרא קורא הפסוקים בטעמן, כדרך התינוקות שקורין לפני רבן. 10

פח ובשביל בני אדם הבאים לבית הכנסת לאחר שיאמר שליח צבור ברכו שאילו מקמי מתיבתא מה שיחזור ויאמר השליח בשעת עמידת הצבור להתפלל ברכו את ה' המבורך ויענו ברוך ה' המבורך אותם בני אדם הבאים בין הפרקים בין גאולה לתפלת שחרית ובין המולך בכבודו לתפלה ערבית, ושדרו הכי. כך ראינו שבתפלת

שמום ר' שמעון מ' חס' ו' העיר ר' יהושע תלמוד 4 ט' ברכה א' וניטל... שומן הפירות חס' ר' 5 וכל יום מ' : כל יום א' בכל יום ר' תלמוד 6 הי בקר חס' א' 7 מנא ידע ו' אלא חס' ר' 9 ותופע... מאופל חס' תלמוד הא יש סדרים ותופע מאופל : ובשביל כך ותופע כמו אופל ו' ומאי... דסדרא חס' תלמוד

פח, ראש ישיבת (ישיבות ו') גאון יעקב : גאון א', והוא ר' צמח בר פלטי, כו דורו של ר' עמרם גאון. ע' אפשטיין, ציונים 138 2 יחיד חס' א' א' אם אינו קורא : ר"ל שם אינו קורא בטעמים, כקורא בתורה : אינו חס' ו' מאי טעמא חס' ו' תלמיד חכם : תלמידו (!) חכמים א' 4 שבח חס' ר' תלמידו (!) חכמים א' 5 במקרא ו' ומה טעמו של חכם : ומאי טעמא של חכמים ו' ומאי טעמא תלמיד חכם ר' 6 ומורה : וקורא ר' תקנוה חס' ו' 8 פחות א' ונמצאת אתה ר' 9 אותו חס' ר' 10 בטעמן חס' ר' שהתינוקות קורין ו' פס, (סימן זה חס' ר' 2 שיחזור השליח ויאמר ו' 4 לתפלה ערבית : לתפלה חס' מ' הכי חס' ו'

פח, 1 תורתן של ראשונים ח"ב ע' 23 (ועי' ג"כ ח"א ע' 52). מנהיג סי' עו (דף כ' ב'). טור א"ח קל"ב. ארחות חיים הל' אחר י"ח סי' ד'. סט, 1 מנהיג סי' כ"ז (דף י"א א'). טור א"ח רל"ז. אבודרהם דף מ"ז א' [= ע' קכו]. אגור סי' של"א [וכנראה היא תשובת ר' נטרונאי גאון, כי לשון, בשביל רגיל אצלו, עי' הרכבי, הגרן ד', 71. לוי, אוה"ג ברכות סי' ח' הערה ג. אפשטיין, ציונים 126].

ע' ד' ר' א' 3
והם יחיד
ה' סדרא
הטעם
סדרא
כ' יחיד
ש' יחיד
ו' יחיד

- 5 ערבית בשביל הבאים בין הפרקים, אם רוצה אומר ברכו, אבל בשחרית אסור להפסיק בין גאולה לתפלה, ואל יפסיק, שכך שנינו (ברכות יג.) ר' יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק. ואמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן (שם יד.) הלכה כר' יהודה. וצריך לסמוך גאולה לתפלה, דקא אמרינן (שם מב.) תיכף לגאולה תפלה. ואסור להפסיק בו אפילו בדברי קדושה ואפילו בפסוק של רצוי ובקשה. 10 והאי דקא מתחלינן ה' שפתי תפתח (שם ד:) כיון דתקינן רבנן למימריה בצלותא כצלותא אריכתא דמיא. ונפטרין איש לביתו.

[הלכות סעודה]

- ע וכשמבקש לאכל לחם צריך ליטול ידיו קודם ואחר כך לקבוע סעודתו, ואע"פ שאוכל חולין. וכל המזלזל בנטילת ידים בר נדוי הוא. שכך שנינו (ברכות יט.) עדיות ה' ו') אמר ר' יהודה, חס ושלום שעקביה נתנדה שאין עזרה נעלת על כל אדם בחכמה וביראת חטא כעקביה בן מהללאל. אלא את מי נדו. את אלעזר בן הנך שפקפק בנטילת ידים, ונדוהו ומת בנדויו, ושלחו בית דין והניחו אבן על ארונו; ללמדך שכל המתנדה ומת בנדויו בית דין סוקלין את ארונו. וכל המזלזל בנטילת ידים סוף בא לידי עניות, דאמר ר' אמי (שבת סב:) ואמרי לה במתניתא תנא, שלשה דברים מביאים את האדם לידי עניות, ואלו הן, המשתין ערום לפני מטתו, והמזלזל בנטילת ידים, ומי שאשתו מקללתו בפניו. המזלזל בנטילת ידים לא אמרן אלא דזמנין משי וזמנין לא משי. אבל משי ולא משי לית לן בה. ואמר ר' זריקא אמר ר' אלעזר (סוטה ד:) כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם.

- עא וכד משי ידיה מבעי ליה לנגובי ידיה שפיר, דאמר ר' אבהו (שם) כל האוכל פת בלא נגוב ידים כאלו אוכל לחם טמא. שנא' (יחזק' ד, יג) ויאמר ה' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא. ואמר ר' חסדא (שבת סב:) אנא משאי מלי חפני ויהבו לי מלי חופני טיבותא.

8 הבאים : בני אדם הבאים א' ברכו חס' א' 8 דקא אמרינן תיכף לגאולה תפלה : ואל יפסיק שכך שנינו ר' יהודה אומר (ע"י לעיל 6) מ' : סמוך לגאולה לתפלה (י) ו' 9 בו חס' א' של רצוי מ' : בדברי הרצוי א' 10 מתחילין א' 11 כצלותא : כתפלה א'

ע, 1 סודם חס' ר' 2 שכך שנינו : דתנן ז' 3 שעקביה : בן מהללאל הוס' ר' 5 הנך א' ככ"מ ועוד מקורות (ע"י ד"ס) : הנך מ' ונדוהו... ושלחו : וכשמת שלחו ר' 7 סוף חס' ר' אמי ככ"מ : ר' אבהו תלמוד 8 תנא חס' א' את האדם חס' ו' ואלו הן חס' ר' בפני מטתו ערום ז' תלמוד : ערום בפני מטתו מ' 9 המזלזל... עד 10 לית לן בה חס' ו' 10 דזמנין משי וזמנין לא משי מזאר ככה"נ ושאלתות דר"א ס' צ' : דלא משי (ידיה) כלל תלמוד שלפנינו, וע"י אלבק, ס' האשכול א' ע' 50 הערה ד'

עא, 1 מבעי ליה חס' ו' לנגובי ידיה : לנגוב יתחון ו' שפיר חס' א' דאמר ר' אבהו כל האוכל פת בלא נגוב ידים מזר' : ואם לא ניגב א' 3 וא"ר חסדא... טיבותא חס' ו' מלי חפני : מיא הוס' תלמוד שלפנינו, וע"י ד"ס ע' 130 אות ע'

הלכות סעודה

עב וכשיטול ידיו מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים. והשותה מים בתוך סעודתו, אפילו פעמים ושלש, צריך לברך על כל פעם ופעם, ואע"פ שהוא לפניו. שכך שנינו (ברכות מד:) השותה מים לצמאו אומר שהכל. ואמרינן למעוטי מאי. אמר ר' אידי בר אבין, למעוטי היכא דחנקתיה 5 אומצא. [טעמא דחנקתיה אומצא] דלא מברך, הא לאו הכי מברך, דהוה ליה כנמלך. ואית מרבנן דאמרי, כיון שאיכא מים קמיה בסעודתא וברוך זמנא קמא, לא צריך לברוכי על כל זמנא, מידי דהוה אחמרא, דכד מברך עליה זמנא קמא, לא צריך לברוכי עליה זמנא אחריתי.

עב, 2 לאחר על נטילת ידים מוסיף א': והדר חתך ליה חתיכה מן הפת ולא חתך ליה מיניה לגמרי. ואוחז בה ואומר ברוך אתה ה' אמ"ה המוציא לחם מן הארץ. ובצע ליה לחתיכה ואוכל. ולא מבעי ליה לאישתעווי מידי עד דבלע לחתיכה, וכד שתי חמרא בתוך הסעודה ברישא מברך ברוך אתה ה' אמ"ה בורא פרי הגפן.

עג וכשהוא שותה מברך לפניו. ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהכל נהיה בדברו. ולאחריו מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת חי העולמים. והיכא דחנקתיה אומצא, דקא אמרינן דלא צריך לברוכי, הכי שדר ר' פלטוי בר אביי ריש מתיבתא, מקמיה דלשתי לא צריך לברוכי שהכל, משום דאניס הוא, לבתר דלשתי מברך בורא נפשות רבות. ודקא אמרינן דלא צריך לברוכי ברכתא קמייתא, לית בה משום (ברכות לה.) אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, [...] מידי דהוה אסם, שכל השותה סם ואוכל דבר לרפואה ולא קמכוין לאכילה, אין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו. וכן (שם מ.) אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה

עב, 1 וכשיטול... 2 נטילת ידים חס' ר"ל 2 בתוך: תוך ז' אפילו פעמים ושלש חס' מ' : אפילו פעמים הרבה ר' 3 שחוא: שהו ר"ל 4 שהכל נהיה בדברו א' למעוטי מאי... למעוטי ככ"י פ', ע"י ד"ס ע' 240 אות ב': לאפוקי תלמוד חיכא חס' ר"ל תלמוד 5 דלא מברך חס' א', והשלמתי לפי השערה 6 מרבנן... בסעודתא חס' א' קמיה מים (מ"א ו') ר"ל וברוך: מברך ר"ל 7 לא צריך: ותו לא צריך ר"ל לברוכי: תו לברך מ' על כל זמנא חס' ר"ל: אבל זמנא קמא צריך לברוכי הוס' ו' דכד מברך: וכיון דברך ר' עליה חס' א"ר זמנא קמא: חמרא זמנא ו' 8 לא: תו לא ו' לברוכי עליה זמנא אחריתי: תו לברך מ'

עג, 1 מכאן עד ס"י פ', 2 עם חברו חס' מ' לפניו: לפניו ר"ל 2 ולאחריו: ולאחריו ר"ל 3 שבראת ז' שברא א"ר: החיות בהם (לחיות מהם ו') נפש כל חי ברוך אתה ה' הוס' ר"ל דלא כנירסת הנאון לפי המנהיג 5 שהכל חס' ז' לבתר דלשתי... 6 אמרינן חס' ו' 6 ברכתא קמייתא לא צריך לברוכי ר"ל 7 שיהנה: ליהנות ר"ל בלא ברכה: ייתכן שחסר כאן כנון ונראה דלא צריך לברוכי לא לפניו ולא לאחריו. ע"י המנהיג 8 ואוכל א': או אוכל ז' אוכל ר"ל ולא קמכוין לאכילה חס' ו' 9 ואי:

עג, 3 מנהיג הל' פסח ס"ז (דף פ"ד א') ויש שאין חותמין... וכן כתב רב עמרם. — תוס' ברכות דף מ"ה א' ד"ה דחנקתיה אומצא: ... ור' עמרם פירש דדוקא לפניו לא בעי ברוכי אבל לאחריו חייב [וכנראה תופס הוא את לשון תשובת ר' פלטוי]. — אור זרוע ח"א סי' קפ"ד. מנהיג הל' סעודה ד' (דף ל"ז ב') [לאחר תשובת ר' פלטוי] ונראין דברי ר' עמרם דאין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו, דאין בשתייה זו שום הנאה...

10 גיזוק לעולם, ואין צריך לברך לא לפניו ולא לאחריו, דכיון דאמור רבנן (שם) אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקה ולא שתה מים, ביום ידאג מפני ריח הפה ובלילה ידאג מפני ריח הפה ומפני אסכרה, דאי לא אכיל ולא שתי הוי סכנה, הוי ליה משום רפואה, הלכך אין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו.

עד ולאחר סעודה חייב לטול ידיו ואין צריך לברך, דאמר ר' אידי בר אבין אמר ר' יצחק בר אשיאן (חולין קה.) מים ראשונים מצוה וטעונים ברכה, ואחרונים חובה ואין טעונים ברכה, והיכא דברך מוציא שם שמים לבטלה. ואמר ר' חייא בר אשי אמר רב (סוטה ד:) מים ראשונים צריך שיגביה ידיו למעלה, אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה, שמא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים. ומים ראשונים בין בכלי ובין על גבי הקרקע, אחרונים אין נוטלין אלא בכלי, דאמר אביי (חולין קה:) מריש הוה אמינא האי דלא משו מיא בתראי אארעא משום זוהמא, אמר לי מר משום דשריא רוח רעה עליהו.

עו וכשבוצע הפת מברך המוציא לחם מן הארץ. והיכא דאיכא קביעותא חד שרי המוציא לכלהו, וחד מברך ברכת היין לכלהו. והבוצע חייב ליתן מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד, דאמר רבה בר שמואל משום ר' חייא (ברכות מ.) אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיתן מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד. והיכא דשרי המוציא ובצע, אסיר ליה לאישתעווי עד דטעים אותה פרוסה, ואי אשתעי מקמי דלטעום אותה פרוסה הדר ומברך. ואי לא הדר ומברך ואכיל, הוה ליה מוציא שם שמים לבטלה, וקא אכיל פרוסה בלא ברכה.

לאחר סי' ע"ה באה בכ"י א תוספת זו: אבל אי אימ' טול וברוך טול ברוך אינו צריך לברך גביל לתורי גביל לתורי אין צריך לברך (ברכות, שם) משום דכתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת דצורך אכילה המוציא (!) היא. מסיים סעודתיה מאשי ידיה במיא שפיר משום ידיים מזוהמות פסולות לברכה.

ואין א 10 לברך ז' : ברכה א 12 ובלילה ידאג בפני ריח הפה ומפני אסכרה אז ככ"י בב"נ, ע"י ד"ס דף ק"ח אות ח' : ריח הפה ומפני חס' ר"ל תלמוד 13 הלכך אין א : ואין ז' עד, ר' אידי : ר' דימי א 2 מים ראשונים מצוה וטעונים ברכה ואחרונים (מים אחרונים א) חובה ואין טעונים ברכה אזרז' וה"נ ע' 66 : מים ראשונים מצוה ואחרונים חובה תלמוד (ע"י ד"ס דף קמ"ב אות ר' ושי') 6 נוטלין : נוטלין ר"ל ככ"י מ דאמר . . . עד 8 עליהו חס' ר"ל עה, 2 המוציא לכלהו : לכלהו המוציא ז' והבוצע . . . כל אחד ואחד : ולא מבעי ליה למשרי המוציא עד דמייתי להו מלח או לפתו. ואי איכא לחמא דלא צריך לפתו שרי לאתרי ולא צריך לעכו"ב עד דמייתי מלח או לפתו ר"ל 4 עד שיתן : עד שיביאו תלמוד 5 ליה חס' ז' 6 פרוטה חס' א הדר חס' ז' ואכיל . . . לבטלה חס' ז' 7 זקא אכיל ז' : זקא אכיל א

עד, 1 אגור סי' רל"ה.
עה, תוספת : מנהיג הל' סעודה סי' ה' (דף ל"ז א').

הלכות סעודה

עו והנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מברך ברכת המזון. דאמר ר' חייא בר אשי אמר רב (ברכות מג.) כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה.

לאחר סי' ע"ו באה בכ"י א תוספת זו: ותיכף לנטילת ידים [ברכה] משום דכתיב שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. ושוטף את הכוס מבפנים ומבחוץ וימזגנו מלא ומברך ברכת המזון. אי הוי חד או תרין מברך ברוך אתה ה' אמ"ה הזן את העולם וכולו. אם הם שנים סופרים ואין אחד גדול ממנו חייבים כל אחד לברך. ואם אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא. דלא מיחייבי בברכת זימון פחות מתלתא.

עז והאיך מברכין ברכת זימון. אם הם שלשה או ארבעה או חמשה עד תשעה מתחיל המברך ואומר. נברך שאכלנו משלו. ועונין הם ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ועונה המברך ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ומגלן דהכי, דתנן (ברכות מט:) כיצד מזמנין. בשלשה אומר נברך שאכלנו משלו. ולא קא משני תנא אלא בעשרה, דקא משתמיט וקא תני, בעשרה אומר נברך אלהינו. והכי אמרו משמיה דמר ר' ניסי בריה דר' שמואל, דכד הוה בי עשרה ההוא דמזמין צריך למימר נברך אלהינו שאכלנו משלו. ולא מבעי ליה למימר לאלהינו, מ"ט, משום דכתיב שירו לה' גדלו לה' זמרו לה' בלמד, וגבי ברכה אשכחן דכתיב ברכו את ה', ויברך דוד את ה', ברכה בלמד לא אשכחן. וכן הלכה.

עח ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הזן את העולם כלו בטוב בחסד וברחמים נותן לחם לכל בשר כי הוא זן ומפרנס לכל והתקין מזון לכל בריותיו. ברוך אתה ה' הזן את הכל. נודה לך ה' אלהינו על ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחת את אבותינו ועל בריתך ששמת בבשרנו ועל תורה שנתת לנו ועל חיים וחסד וחסן ומזון שאתה מלוה אותנו בכל עת. ועל כלם ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים את שמך. יתברך שמך תמיד עלינו לעולם ועד. בא"י על הארץ ועל המזון.

רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. רועינו זנינו מפרנסנו מכלכלנו הרוח לנו מהרה מצרותינו. ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם. שמתנתם מעוטה, וחרפתם מרובה. כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו. ויבא אליהו ומשיח בן דוד בחיינו. ומלכות בית דוד מהרה תחזור למקומה. ומלוך עלינו אתה לבדך והושיענו למען שמך והעלנו לתוכה ושמחנו בה וגחמנו בציון עירך. ברוך אתה ה' בונה ירושלם.

עו, המזון ז"ל: המזון א

עז, זימון: המזון ז"ל. אם הם... ואומר: משלשה עד תשעה אומר המברך ז"ל 2 ואומר חס' ז משלו: ובטובו חיינו הוס' א 3 דהכי הוא ז"ל 4 מזמנין: עליו הוס' ז משלו חס' ז קא חס' ז 5 לאלהינו (!) א"ל 6 ר' ניסי א"ל: ר' ביבי ז 7 ולא מבעי ליה למימר לאלהינו חס' ז: ליה חס' ז"ל שירו לה' חס' ז 8 גדלו לה' חס' ז 9 בלמד לא (לא חס' א) אשכחן: לא אשכחן בלמד ז"ל

עח, כלו חס' ז ובחסד ז ורחמים א 2 והתקין: והכין א 3 על חס' ז 8 רוענו: אבינו מלכנו רוענו א 9 מכל צרותינו א"ל תצריכנו: ה' אלהינו הוס' א 10 כי חס' ז 11 בית דוד: משיחך הוס' א אתה: כי אתה ז 12 וגחמנו ז: בנחמה (!) א בציון עירך ז: חס' א. ולאחריו יי ולא נכוש הוא זה (כנראה משובש, ושם צ"ל לעולם ועד. ולא נכוש [בעולם] הזה [ולא נכלם לעולם

עז, פרדס סי' צג (= ע' קצ מהד' אהרנרייך). ליקוטי פרדס סוף הל' ברכות (דף י' ב' דפוס מונקטש תרנ"ז). תוס' ברכות מ"ט ב' ד"ה נברך.

ובשבת צריך להזכיר בחתימה ונחמנו לפי שאמרו חכמים (ברכות מח:) פותח
בנחמה וחותם בנחמה. * ואחר בונה ירושלים עונה אמן * [...] דאמר רב נטרונאי
גאון זצ"ל אין מנהגינו] בשיבה ולא בבבל כלה לומר בברכת המזון בברכה
15 רביעית אמן במהרה בימינו אלא...

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אבינו מלכנו גואלנו אדירנו יוצרנו אדון נשמתנו
קדושו קדוש יעקב המלך הטוב והמטיב שבכל יום ויום הוא מטיב עמנו והוא גומלנו הוא
יגמלנו לעד חן וחסד ורחמים וכל טוב.
20 הרחמן יפרנסנו בכבוד.
הרחמן יתברך בשמים ובארץ.
הרחמן ישתבח לדור דורים.
הרחמן יתפאר לנצח נצחים.
הרחמן יאיר עינינו במאור תורתו.
25 הרחמן יצילנו ממיתה משונה.
הרחמן יצילנו מחליים רעים.
הרחמן יצילנו מיסורין קשים.
הרחמן יצילנו מדינה של גיהנם.
הרחמן יצילנו מחבוט הקבר.
30 הרחמן יצילנו מעניות.
הרחמן יצילנו מחלול השם.
הרחמן יצילנו מכל מיני שמד.
הרחמן יצילנו מכל צרה וצוקה.
הרחמן יצילנו מכל מיני פורעניות.
35 הרחמן ישים עלינו שלום.
עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום על כל ישראל.

ואומר

מלכנו אלהינו יחד שמך בעולמך. יחד מלכותך בעולמך. בנה ביתך ושכלל היכלך ושמח
עדתך. עשה למען שמך. עשה למענך ולא למעננו. עשה למענך והושיענו. למען יחלצון
ידידיך הושיעה ימינך ועננו. הרחמן יזכנו לימות המשיח ולחיי העולם הבא.
40

ואי לא בעי למימר מלכנו לחיי, דכי תקינו רבנן לא תקינו אלא הון ועל הארץ
ובונה ירושלים והטוב והמטיב.

[הבא] כנוסח ספרד: [ובחול] הוא זה השלים פרומקין. ברוך... בונה ירושלים חס' כאן א' 13 ובשבת
צריך: וצריך ו' ובשבת נאמי' ובשכ' מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה וחותם בנחמה א' (ושמא זה עיקר)
להזכיר חס' א' חכמים: בנחמה (!) א' 14 וחותם בנחמה ו': וחותם בא"י בונה ירושלים א' ואחר
בונה ירושלים עונה אמן הנהתי: ועונה אמן א' ואחר בונה ירושלים אמן ו' דאמר... 16 אלא
א': חס' ו' (וכנראה חסר קודם לתשובת ר' נטרונאי כגון [אכל לא אחר ברכה רביעית] ובסופה כגון
[בברכת בונה ירושלים שהיא סוף הכרכות מדאורייתא] 17 מלך העולם חס' א' 18 והוא: הוא א'
19 לחן ולחסד א' 21 הרחמן יתברך בשמים ובארץ חס' ו' 23 הרחמן יתפאר... 24 תורתו חס' א'
27 קשים ו': רעים א' (וחזור בטעות על הרחמן יצילנו ממיתה משונה) 28 מדינה ו': ממיתה א'
29 הרחמן יצילנו מחבוט הקבר חס' ו' 30 מן העניות א' 32 מכל מיני ו': מגזרת כל מיני א'
34 פורענות א' 36 עלינו ועל כל ישראל א' 38 יחד מלכותך בעולמך חס' א' 39 עשה למענך
והושיענו למען יחלצון ידידיך חס' א' 40 הושיעה: הושיענו א' לימות המשיח: לשני המשיח
למנוחה ולברכה א'

הלכות סעודה

עט ובשבת מברך הזן ועל הארץ, ובברכה שלישית אומר
נחמנו ה' אלהינו בציון עירך ובשכלול בית מקדשך ורחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל
ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך כו' עד מהרה תחזור למקומה.

ואומר

5 רצה והחליצנו ה' אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי הגדול והקדוש הזה בקדושתו
ובמנוחתו וגשבות בו וננוח בו כמצות רצונך. ואל תהי צרה ויגון במנוחתנו. ומלכות בית
דוד מהרה תחזור למקומה. ובנה ירושלים עיר קדשך במהרה בימינו ונחמנו בנחמתה. כי
אתה בעל הנחמות. ברוך אתה ה' בונה ירושלים.

וביום טוב [ובר"ח] הכי. פותח בברכה שלישית כשבת, וכד מטי מהרה תחזור
למקומה אומר 10

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבוא יגיע יראה וירצה ישמע ויפקד ויזכר זכרוננו וזכרון
אבותינו וזכרון ירושלים עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון עמך כל בית ישראל
לפניך לפלטה לטובה לחן לחסד ולרחמים ביום פלוני הזה. זכרנו ה' אלהינו בו לטובה.
ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים בדבר ישועה ורחמים. וחוס וחננו ורחם עלינו
15 והושיענו. כי אל מלך חנון ורחום אתה.

וגומר כל הברכה.

ויחיד כי מברך הכי. מתחיל ברוך הזן את העולם כלו, וגומר ארבע ברכות כדכתיבה.
ויום טוב שחל להיות בשבת או ר"ח או חולו של מועד צריך להזכיר החליצנו
ויעלה ויבא כל אחת ואחת בפני עצמה, ובברכה שלישית פותח בנחמה ואומר
20 רצה והחליצנו תחלה ואח"כ יעלה ויבא, מפני שתדיר ושאינו תדיר קודם,
ומסיים בנחמה, וכך מנהג בשתי ישיבות.

פ תנו רבנן (יומא ל.) הלכה בסעודה, אדם יוצא להשתין מים נוטל ידו אחת ונכנס.
דבר עם חבירו והפליג, נוטל שתי ידיו ונכנס. כשהוא נוטל אל יטול מבחוץ אלא
נכנס ויושב במקומו ונוטל. והטפית מחזיר על האורחים. אמר ר' חסדא לא שנו
אלא לשתות, אבל לאכל נוטל מבחוץ ונכנס, מידע ידעי דאנינא דעתיה. ואמר
5 ר' נחמן בר יצחק, אנא אפילו לשתות נמי מידע ידעי דאנינא דעתאי.

פא ומן דאכיל כזית מחייב לברוכי. דאמר ר' חייא בר אבא (ברכות לח:) אני ראיתי
את ר' יוחנן שאכל כזית מליח וברך עליו תחלה וסוף, אלמא כר' מאיר סבירא ליה,

עט, 1 ובברכה שלישית... עד 2 ובשכלול חס' א 6 וננוח בו חס' ז תהי: יהי ז במנוחתנו:
ביום מנוחתנו, והוס' כי באהבה גדולה נתת לנו ומלוד עלינו כי אתה הוא לבדך והושיענו למען שמך א
ומלכות... למקומה חס' א 7 ונחמנו: ונראה א 8 אתה: הוא הוס' א 9 הכי: הם הוס' א
11 ויראה א וירצה חס' א 12 ישראל חס' א 13 לחסד: לחיים הוס' א פלוני: ראש החדש (1)
א 15 והושיענו חס' ז 20 רצה ז חס' ז

פ. 1 להשתין מים נוטל חס' א ידו אחת: לשתי ידיו (1) א 2 עם חבירו: עד כאן חס' מ (עי' לעיל
סי' עג.) 3 נכנס ז חס' ז ישב מ והטפית א על האורחים חס' מ חסדא חס' ז
4 ואמר: אמר א

פא, 1 לברוכי חס' ז בר אבא חס' ז 2 מליח חס' ר' ופא: ואפי' לא ז כוס: אחד הוס' ר'

עט, 18 חמדה גנוזה סי' קל"א.

דאמר עד כזית. ולענין איצטרופי (עי' ברכות מח:) אפילו לא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת ולא שתה עמהם אלא כוס של יין, מצטרף, אבל לאפוקי רבים ידי חובתן עד דאכיל כזית דגן, אע"ג דאיכא עובדא דשמעון בן שטח דשתה ואפיק, 5 הא קאמרינן (שם) שמעון בן שטח דעביד לגרמיה הוא דעביד הכי. אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן, לעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. ומותבינן ומשנינן ומסייעינן ומסקינן, להוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן. ומאן דעאיל ומשכח אינשי דכרוך ריפתא וקא מברכין, מבעי ליה למעני בתרייהו, כדאמרינן (ברכות מה:) בא ומצאן כשהן מברכין מה עונה אחריהן. ר' זביד אמר ברוך ה' 10 המבורך, ר' פפא אמר אמן, ואמרינן לא פליגי, אשכחינהו דקאמרי נברך אמר איהו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, אשכחינהו דקא ענו ברוך אמר איהו אמן. ותו מפרשינן לה למילתא על אינש מעלמא גבי דקא מברכין ברכת המזון, אי בתלתא אינון עד פחות חד מעשרה, אי אשכחי למאן דמברך דקאמר נברך שאכלנו, כדאמרי 15 אינהו ברוך שאכלנו משלו, יימר איהו בהדיהו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ואי בעשרה, וקאמר המברך נברך אלהינו, כד ענו אינהו ברוך אלהינו שאכלנו משלו, יימר איהו בהדיהו ברוך אלהינו המבורך לעולם ועד. ואי עאל ואשכחינהו דקא ענו כבר ולא שמע מן המברך, עני בתרייהו אמן.

ומאן דקאי בבי כנישתא אחורי שליחא דצבורא מחייב לכווני דעתיה, ובתר דקא 5 פב חתים שליחא דצבורא על כל חותם ברכה וברכה ליהוי עני אמן, דהכי אמור רבנן (עי' מדרש תהלים מזמור ל"א ח' ע' 240) מאי דכתיב אמונים נוצר ה', אלו שהן עונין אמן באמונה. אומר השליח ברוך מחיה המתים, והם עונין אמן, ועדיין לא 5 ראו תחיית המתים ומאמינים שהקב"ה מחיה מתים. אומר השליח ברוך גואל ישראל, והם עונין אמן, ועדיין לא נגאלו, ואם תאמר שנגאלו חזרו ונשתעבדו, ומאמינים בהקב"ה שעתיד לגאלם ועונין אמן. אומר השליח בונה ירושלם, ועדיין היא בחורבנה, ומאמינים שהקב"ה עתיד לבנותה ועונין אמן. הוי אמונים נוצר ה', שמאמינים ועונין אמן, נוצר ה'.

ידי חובתן: לא הוסי' ר' 5 דשתה ואפיק ז' (כנראה העביר עליו קו א') : חס' מ 6 הא קאמרינן ז' : לית הלכתא כוותיה ו' : חס' מא' : דא"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא הוסי' ר' (ושמא זה שייד לטכסט) 7 ומותבינן... כזית דגן חס' מ 8 ידי חובתן: אינו מוציא הוסי' ר' 9 ומשכח אינשי: אינשי מ' ואשכח חברי' ו' 10 ומצא א' ברוך (מלך!) א' ה' המבורך מזארו: ברוך המבורך כי"ם ואור זרוע סי' קפ"ט ברוך ומבורך תלמוד שלפנינו: ברוך הוא ומבורך הניה א. יעבץ (סנהד' קורנל ח"ב דף נ"ח ב') 11 איהו: נמי הוסי' א' 12 לעולם ועד חס' א' ברוך... איהו חס' ו' רקא ענו: דקאמרי א' אמר איהו: איהו נמי א' 13 מעלמא: דעאל הניה א. יעבץ (שם) 14 חד חס' ר' דקאמר... 16 המברך חס' מ' 15 יימר איהו: מיבעיא ליה למיעני ר' בהדיהו: בתריהו ו' ואי בעשרה... עד 17 לעולם ועד חס' ר', וקאמר המברך... עד משלו חס' ו' 17 ברוך הוא ו' דקא ענו כבר ולא שמע מן המברך: בתר דמסיימא ו'

פב, 2 ליהוי חס' ו' 5 מתים: המתים א' אומר השליח... 9 נוצר ה': וכן גואל ישראל. והו מאמינים בהק' שעתיד לגאלם וכן בונה ירושלם. הוי נוצר אמונים ו' ברוך חס' מ' 6 והם עונין אמן חס' מ' שנגאלו חזרו: נגאלו אע"פ שחזרו א' הרי כבר נגאלו חזרו ר' 7 שהקב"ה עתיד ר' 8 בהקב"ה שהוא עתיד מ'. 9 שמאמינים (מאמינים א') ועונין: כלומר עונין ר' אמן חס' א'

פב, 1 ומאן דקאי... (כל הסימן): טור א"ח קכ"ד.

סדר תפלת מנחה

פג ותניא (ברכות מז.) אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו. ובן עזאי אומר, העונה אמן חטופה יתחטפו ימיו, קטופה יתקטפו שנותיו, קצרה יתקצרו ימיו, יתומה יהיו בניו יתומים, ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו. ומאן דעני אמן ליעני בכל כחו, דאמר ריש לקיש (שבת קיט:) כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן, שנא' פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמן. אמר ר' יהושע בן לוי, כל העונה אמן יהא שמיא רבא בכל כחו קורעין לו גזר דינו, שנא' בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'. מה טעם בפרוע פרעות, משום דברכו ה'. ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן, אפילו יש בו שמץ עבודה זרה מוחלין לו. כתיב 10 הכא בפרוע פרעות, וכתיב התם כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם. הלכך צריך אדם לענות אמן יהא שמיא רבא בכל כחו, והרי הכי נמי אמן בכל כחו. מאי אמן. אמר ר' חנינא אל מלך נאמן.

[סדר תפלת מנחה]

פד וכשמגיע עת תפלת המנחה נוטל ידיו ואינו צריך לברך. ואם אין לו מים לטול ידיו, ואם יודע שיש מים לפניו עד ארבע מילין, ימתין עד שיגיע למקום מים ויטול ידיו ויתפלל, ואע"פ שעובר זמן תפלה, אבל יותר מארבע מילין יתפלל מיד, ואל יבטל מן התפלה אע"פ שלא נוטל ידיו מפני שאנוס הוא. ואע"פ שאמרנו 5 (ברכות טו.) אמר ליה רבינא לרבא, חזי מר האי מרבנן דאתא ממערבא ואמר, מי שאין לו מים לטול ידיו יקנה ידיו בצרור או בקסמית, ואמר ליה שפיר קאמר, מי כתיב ארחץ במים, בנקיון כתיב, כל מידי דמנקי, עפר וצרורות נמי נקויי גינהו. ותו אמרינן, ר' חסדא לייט למאן דמהדר אמיא בעידן צלויי, הני מילי לק"ש דבעי למקרי בעונתה. אבל לתפלה דרחמי היא, דכל אימת דבעי מצלי, בעי לאהדורי, ועד כמה, עד ארבע מילין. והני מילי לפניו, אבל לאחריו פחות ממיל חוזר, אבל 10 מיל אינו חוזר.

פג, ולא אמן קטופה חס' א' ולא אמן קצרה חס' תלמוד 2 ברכה: את הכרכה ז' 3 ימיו: חיו ז' שנותיו: שפתיו א' ימיו ר' תלמוד קצרה... ימיו חס' תלמוד 4 ושנותיו חס' מ' ומאן דעני... כחו חס' ר' ואמר ר' ר' שמעון בן לקיש מאר' וכאן מתחיל קטע ב' 5 אמן חס' א' 6 שאומר אמן ז' ככ"מ (ד"ס דף קל"ה אות י'): שאומרים אמן אבר' שאומר אמנים מ' 8 מה טעם... דברכו ה' חס' ר' 9 בו: בלכו ר' 10 כי פרעה אהרן... ככ"מ (ד"ס שם אות ט'): כי פרוע הוא תלמוד 11 וחרי (והם!) אב' הכי נמי (וחכי נמי מ') אמן בכל כחו עונין אמן בכל כחו ר' חס' ז' פד, וכשמגיע עת א' : וכשהגיע עת ר' חס' מ' ואינו צריך לברך מזאר, וכן ז' כ"י רנ"ו: וצריך לברך בטעות ז' הנדפס (עיי"ש ע' 41 הערה ק') 2 ארבעת א' שמגיע אב' 3 מארבעת א' 4 שאנוס: שאנוס א' 5 חזי מר האי: מהאי מ' מרבנן ככ"מ ועוד (ד"ס דף קל"ד אות ש'): צורבא מרבנן תלמוד 6 בצרור או בקסמית מ' : בצרורות א' בעפר ובצרור ובקסמית תלמוד 7 כל חס' מאב ועפר אב עפר... גינהו חס' ז' נקויי גינהו א' : מנקי מ' נמי מנקי ר' 8 צלותא ר' 9 בעונתה: בעידנא ר' לאהדורי: אמיא חס' ר'

פה וכשהולך לבית הכנסת אומר אשרי יושבי ביתך כו', ומקדש עד לעילא, ומתפללים שמונה עשרה בלחש ושליח צבור אומר אבות וגבורות ואומר כתר יתנו לך ומסיים עד עושה שלום כדרך שמתפללים בשחרית. ונופלים על פניהם ואומר ואנחנו לא נדע מה נעשה. ומקדש עד עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל. 5

לאחר סי' פ"ה באה בכ"י מ תוספת זו: אבל כהנים אינן נושאים כפיהם משום דשכיחא שכרות ואסור דשכור לא ישא את כפיו. ויחיד המתפלל תפלת מנחה אומר במקום קדושה קדושה ליחיד... [ובא כאן נוסחה הנדפס בשלימות במהדורת קורנול דף י"ח א'].

באותו מקום באה בכ"י א תוספת זו:

לא יאמר חזן במנחה רצה ולא שים שלום אלא יאמר מן רצה ואשי ישראל ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך (צריך א) ותחזינה עינינו וכו' [עי' סדור רס"ג ע' מב שורה 6—8. ועי' לעיל סי' ס"ב תוספת]. שלום רב על עמך ישראל תשים לעולם כי אתה הוא מלך ואדון השלום. ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום.

ומאן דמספקא ליה מלתא אי צלי אי לא צלי, אי קרא ק"ש אי לא קרא, אי אמר אמת ויציב אי לא אמר, אי גמי אי בריך ברכת מזונא אי לא, וגבי ברכת שבעת המינים אי בריך אי לא בריך, היכי נעבד. הכי גרסינן בגמרא (ברכות כא.) אמר ר' יהודה אמר שמואל, ספק קרא ק"ש ספק לא קרא ק"ש, אינו חוזר וקורא. ספק 5 אמר אמת ויציב ספק לא אמר אמת ויציב, חוזר ואומר אמת ויציב. ור' אלעזר אומר אפילו ספק קרא ק"ש ספק לא קרא ק"ש, חוזר וקורא ק"ש משום כבוד מלכות שמים. אבל ספק התפלל ספק לא התפלל, אינו חוזר ומתפלל. ור' יוחנן אומר אפילו ספק התפלל ספק לא התפלל, חוזר ומתפלל. ר' יוחנן לטעמיה, דאמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כלו. והלכתא בכולהי הדר. אבל ודאי קרא ק"ש ואתא ואשכח צבורא דקא קרו ק"ש, אומר פסוקא קמא לחודיה בהדיהו ותו לא. אי גמי 10 ודאי התפלל (שם) ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללים, הכי אמר ר' יהודה אמר שמואל, אם יכול לחדש דבר בתפלתו יתפלל, ואם לאו אל יתפלל.

פה, סימן זה חס' ר' אומר אשרי... : ברישא פתח של' צבי ואו' אשרי יושבי ביתך ועי' כתי' כול' מזמ' ב ומקדש עד לעילא: וקאים של' ומקדש יתגדל ב 2 וגבורות: וקדושת השם הוס' מ ואומר: קודם קדושת השם הוס' מ 3 על פניהם: ושואלים כל צרכיהם הוס' מ ואו' רחום וחנן ואומרין וידוי איניש מאי דבעי. וקאים שליח ואמ'... הוס' ב 4 ומקדש: ומקדיש כל' א וקדיש כל' מ ומקדש יתגדל ב עדינו ו חס' ז

פז, מלתא: ולא ידע הוס' ר' 2 אי לא אמר זכר או לו אי לא אמר אמת ויציב מ ברכת מזונא: בשעת מזונא ר' ברכת שבעת המינים: ברכת חס' מא 3 היכי נעבד חס' ז 4 ספק לא קרא... ספק חס' ב 6 ספק לא קרא ק"ש חס' זב משום כבוד מלכות שמים אין בתלמוד, ועי' שאילתות דר"א סי' נ"ג 9 בכולהי הדר: בכולהי כרי יוחנן ז כרי יוחנן בכולהי ר' אבל ודאי וכו': אין בתלמוד. והוא מפסקי הנאונים. עי' נ"כ ה"ג (הילד). ע' 26. ודאי: בודאי ז ואתא... קרו: ובא ומצא צבור שקורין ז 10 אומר (אמר מספקא א) פסוקא קמא לחודיה בהדיהו: אומר פסוק ראשון עמהם ז 12 אפילו בתפלתו א

סדר תפלת ערבית

פח אי נמי לא צלי, ועאל לבי כנישתא ואשכח צבורא דמצלי, פליגי בה ר' הונא ור' יהושע בן לוי, דהכי אמרינן בגמרא (שם כא:) אמר ר' הונא, נכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללים, אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור למודים יתפלל, ואם לאו אל יתפלל. ור' יהושע בן לוי אמר, אם יכול להתחיל ולגמור עד 5 שלא יגיע שליח צבור לקדוש יתפלל, ואם לאו אל יתפלל. ואמרינן במאי קא מיפליגי. ר' הונא סבר יחיד אומר קדוש, ור' יהושע בן לוי סבר אין היחיד אומר קדוש, ומסקינן דאין היחיד אומר קדוש. ותו אמרינן דכולי עלמא מיהת מפסק לא פסיק עד דעני קדוש. ואמרינן איבעיא להו מהו שיפסיק אאמן יהא שמיה רבא מברך. ואע"ג דפשטינן דמפסיק, הדרינן ופסקינן הלכתא דלא מפסיק.

פט וצריך לשהות שעה אחת ואח"כ יתפלל, שכך שנינו (ברכות ל:) חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים, כדי שיכוננו לבם למקום. ואמר ר' יהושע בן לוי (שם לב:) המתפלל צריך שישהה שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו. שעה אחת קודם תפלתו דכתיב אשרי יושבי ביתך, ושעה אחת אחר תפלתו, דכתיב 5 אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך.

[סדר תפלת ערבית]

צ הקורא ק"ש של ערבית קודם ראיית הכוכבים לא יצא ידי חובתו, דתניא (ברכות ב:) מאימתי מתחילין לקרות ק"ש בערבית, משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן, וסימן לדבר זאת הכוכבים. ותניא (ירו' ברכות א' א') הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. וכמה כוכבים יצאו ויהא לילה. תניא (שבת לה:) ר' נתן אומר 5 כוכב אחד יום, שנים בין השמשות, שלשה לילה. ואמר ר' יוסי בר אבין, לא כוכבים גדולים הנראים ביום, ולא כוכבים קטנים הנראים בלילה, אלא בינונים.

צא ועומד שליח צבור ומתחיל

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו.

פח, 3 יינע: הניע א' למודים... צבור חס' ו' 4 אל יתפלל: לא יתפלל ו' 5 יגיע: הניע א' לקדוש (וכן להלן) ככ"מ (ד"ס ע' 102 אות מ'): לקדושה תלמוד 6 סבר חס' ו' 7 ותו מזור: ותוב ב' תו א' 8 ואמרינן חס' ב' אאמן: אדא' אמן ב' 9 ואע"ג... הלכתא: ופשטי ו' ומפסינן: א' הלכתא חס' מ'

פט, 1 סימן פ"ט צ' חס' ר' 2 לבם: את לבם אב' ככ"מ למקום ככ"י פ' ועוד מקורות, ע"י ד"ס ע' 158 אות א': לאביהם שבשמים תלמוד דאמר ב' 3 המתפלל...: שונה מהתלמוד שלפנינו, ע"י ד"ס דף פ"ז אות ט' 4 שעה אחת פעמים חס' ב' ואחר ב'

צ, 1 והקורא זב' 2 בערבית: של ערבית ו' בערבים ב' לאכול: לוכף ב' וכמה כוכבים: כאן נפסק ב' תניא חס' מ' 5 ר' יוסי חס' א' כוכבים בלכד נדולים א' 6 פסנים: ממש הוס' א' הנראים: שאינו נראין אלא תלמוד

צ, 1 אגור סי' שכ"ז.

ומברך ברכו את ה' המבורך. ועונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ופותח

5 ואומר

ברוך אתה ה' אמ"ה אשר בדברו מעריב ערבים. בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים. ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. בורא יומם ולילה גולל אור מפני חושך וחשך מפני אור. מעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ובין לילה ה' צבאות שמו. חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד. ברוך אתה ה' המעריב ערבים.

10

אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת. תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת. על כן ה' אלהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך. ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה. ואהבתך לא תסור ממנו עד נצח נצחים. ברוך אתה ה' אוהב את עמו ישראל.

15 וקורין ק"ש. ואומר

אמת ואמונה כל זאת קיים עלינו כי הוא ה' אלהינו ואין זולתו. ואנחנו ישראל עמו. אמת מלכנו ואפס זולתו הפודנו מיד מלכים הגואלנו מכף כל עריצים. האל הנפרע לנו מצרינו המשלם גמול לכל אויבי נפשנו. השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלינו. המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שונאינו. העושה לנו נקמה בפרעה ואותות ומופתים באדמת בני חם. המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא עמו ישראל מתוכם לחרות עולם. המעביר בניו בין גזרי ים סוף ואת רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע. וראו בניו את גבורתו ושבחו והודו לשמו ומלכותו ברצון קבלו עליהם. משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם. מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא. מפי עוללים ויונקים שירה שמעת על הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו. ה' ימלוך לעולם ועד. ונאמר כי פדה ה' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו. ברוך אתה ה' גאל ישראל. השכיבנו ה' אלהינו לשלום והעמידנו מלכנו לחיים ולשלום. ופרוש עלינו סוכת שלום. ותקננו לעצה טובה מלפניך. והושיענו למען שמך. והגן בעדנו והסר מעלינו דבר וחרב ורעב ויגון ושבור שטן מלפנינו ומאחרינו. ושמור צאתנו ובואנו מעתה ועד עולם. כי שומרנו ומצילנו אתה. ברוך אתה ה' שומר עמו ישראל לעד.

20

25

30 ועונין הצבור

ברוך ה' לעולם אמן ואמן. ברוך ה' מציון שוכן ירושלם הללויה. ברוך ה' אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו. וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן. יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. כי לא יטוש

צא. 1 ומתחיל: ואומר הוס' מ' ערבית הוס' ז' 4 אחריו חס' ז' 6 בתבונה ז' 9 המבדיל א' ימלך חס' ז' : הוא ימלך א' 11 בית ישראל עמד מ'א: את עמד ישראל ז' 12 כשיח ז': ונשיח א' תן בלבנו ונשיח מ' בחקיך א'ז: בחקי רצונך מ' ונשמח: ונעלוז הוס' א' 13 לא תסור מ'א: אל תסר ז' ער (ער חס' ז') נצח נצחים א'ז: לעולמים מ' 14 את חס' ז' ישראל: באהבה הוס' א' 16 וס' א' ואין זולתו חס' מ'א ישראל חס' ז' עמו: וצאן מרעיתו הוס' א' אמת מלכנו ואפס (ואין מ') זולתו מ'א: חס' ז' 18 ומשלם ז' וירום א' 20 עמו חס' ז' 21 בניו מ' 22 ישבחו: שבחו מ' מלכותו ז' 24 שירה חס' ז' שמעת: יסדת שמעת מ' על ים סוף מ' לעולם ועד חס' מ' ונאמר... ממנו א'ז: וקיים (!) לנו יי אלהינו מלכותו כבודו ותפארתו קדושתו וקדושת שמו חנודל הוא יי אלהינו יחוס וירחם עלינו וירוח לנו מתרח מכל צרותינו וימחר לנאלנו גאולה שלמה בקרוב מ'. והוא דומה לנוסח המוכא ע"י אלבונו, שטודיען (ברלין 1907) ע' 31 מתוך קטעי גניזה 26 לחיים ולשלום ז': לשלום ולחיים מ' לחיים טובים א' 27 בעצה מ' והושיענו למען שמך חס' ז' והגן בעדנו חס' מ' דבר וחרב ורעב ויגון מ'ז: אויב דבר וחרב ורעב ורעב א' 29 לעד חס' ז' 30 ועונין (ואומר מ') הצבור מ'א: חס' ז' 33 יהי שם... עולם חס' מ' 34 את

צא, 11 אהבת עולם: אבודרהם דף כ"ט ג' [= ע' עה].

ה' את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם. וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים. והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך. הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך. כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה' ויכבדו לשמך. ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך. ברוך ה' ביום ברוך ה' בלילה. ברוך ה' בשכבנו ברוך ה' בקומנו. כי בידך נפשות החיים והמתים. אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת. אלהינו שבשמים יחד שמך וקיים מלכותך עלינו לעולם ועד. יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמור לציון מלך אלהיך. ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד. כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד. כי אין לנו מלך אחר אלא אתה. ברוך אתה ה' המולך בכבודו תמיד הוא ימלוך עלינו לעולם ועד. ומקדש שליח צבור.

צא, 41 לאחר לעולם ועד באה בכ"י א תוספת שנוסחה בא כנראה במקום נוסח 'יראו עינינו': יהללך כל פה ולשון כי אתה עשיתם ואתה יצרתם. יודוך מלכנו כל רוח ונשמה שאתה ממית ואתה מחיה. ולך ה' המלוכה לבדך ואתה תמלוך עלינו בכבוד. בא"י מלך משובח ומפואר חי וקים עלינו לעולם ועד.

צב ודקא אמרינן דמצי שליח צבור למימר ברכו בדיל הנך אינשי דאתו בין הפרקים לבסוף, והוא דעאנו ברוך ה' המבורך וקא מסדרי ק"ש כדתקון רבנן בשתיים לפניה ושתיים לאחריה, הכי מתחזי שפיר וליכא למיחש להפסיק בין גאולה לתפלה, דהא חתמינן בתר גאל ישראל שומר ישראל. ונהי דאיכא לאקשוויי הא אמרינן (ברכות ד:) כיון דתקינן רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא, מיהו כיון דתקינן רבנן בתראי למימר פסוקי דשבחיה דקב"ה ופסוקי דרחמי ולמחתם נמי המולך בכבודו בתפלת ערבית ליכא למסמך גאולה לתפלה, ודוקא בתפלת ערבית אפשר למעבד כן, אבל בשחרית דבתר גאל ישראל לאלתר לתפלה קיימינן לית אפשר.

צג ומאן דעאל לבי כנישתא ומשכח צבורא קיימין, איהו נמי ליקום. אי יתבין, איהו נמי ליתיב, דלא ליתחזי כי בטל מן כוליה צבורא, הכי שדרו ממתיבתא.

עמו: ונחלתו לא יעזוב (!) הוס' א כף העם: וירוננו (!) הוס' ז 35 והיה... ושמו אחד חס' מ 36 יהי חסדך... יחלנו לך חס' ז הושיעה (!) אלהי ישענו וקבצנו וחצילנו... ז 39 כי חס' ז 41 אלהינו: אלהים ז יחד שמך (וקיים חס') ומלכותך מ 43 תמלוך: עלינו הוס' מ כי... אלא אתה חס' ז 44 בכבודו חס' מ הוא חס' ז צב, סימן זה חס' ר"ן צבור חס' מ 2 והוא א: הוא ז ואינהו מ וקא מסדרי מ: ז ולא קא מסדרי א כתיקון מ רבנן: חכמים ז 4 גאל: גואל א ונהי... רבנן חס' א רבנן: בתראי חס' ז רבנן... דתקינן חס' מ ולמחתם נמי: ומחתם נמי מאל למחתם נמי חתמי ז בכבודו תמיד א 7 בתפלה א צג, 2 כי בטל ז: כבולט ז ליה בטל א כפורש ר"ן מן כוליה צבורא: מן הצבור ר"ן הכי שדרו...

צא, 45 ומקדש ש"ץ: תוס' ברכות דף ד' ב' ד"ה דאמר ר"י: ...ומיהו בסדר ר' עמרם פי' מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה לתפלת ערבית לאשמעינן דלא בעינן מסמך גאולה דערבית לתפלה משום דתפלת ערבית רשות [ובסדר שלפנינו ליתא]. ס' האגודה ברכות א' ח' (דף קע"ד א'). מרדכי ברכות פ"א סי' ה'. פ"ד אחר סי' צא. צב, 1 ע"י לעיל סי' ס"ט. צג, 1 זוהי תשובת ר' נטרונאי גאון, ע"י גינצבורג, גאוניקא ב', 120 (אפשטיין, ציונים 126).

ולכשמימיין תפלת ערבית חוזר ומקדש ונפטריין לבתיהון. והכי אמר ר' רב שר
שלום ראש ישיבת גאון יעקב של עיר מחסיא, שמותר לאדם לפול על פניו ולבקש
5 רחמים אחר תפלת ערבית ואפילו בצבור, וכן מנהג בבית רבינו שבבבל שנופלים
על פניהם ערבית חוץ מערב שבת.

[סדר קריאת שמע שעל המטה]

צד וכשיכנס אדם לישן על מטתו צריך לקרות ק"ש, דאמר ר' יהושע בן לוי (ברכות ד:)
אע"פ שקרא אדם ק"ש בבית הכנסת מצוה לקרותה על מטתו. אמר ר' אסי מאי
קראה. רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה. ותלמיד חכם כיון
שכל היום עוסק בתורה ומשכים ומעריב אין צריך לומר ק"ש, אבל (שם ה.) אומר
5 פסוק זה בידך אפקיד רוחי וגו'. ואמר ר' יצחק (שם) כל הקורא ק"ש על מטתו
מזיקין בדילין הימנו, שנא' ובני רשף יגביהו עוף. ואין רשף אלא מזיקין, שנא'
מזי רעב ולחומי רשף. ואין עוף אלא תורה, שנא' התעיף עיניך בו ואינו. וקורא
פרשה ראשונה מן שמע עד והיה אם שמוע.

צה וקודם קריאתה יברך [אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את שמע] לקבל עלינו מלכות
שמים שלמה. אחריה מברך
ברוך אתה ה' אמ"ה המפיל חבלי שינה על עיני ומשקיע שנת תרדמה על עפעפי ומנוחה
על אישון בת עין ושמרני כאישון בת עין. יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשכיבני לשלום
5 ותעמידני לשלום ותתן חלקי בתורתך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה.
ואל תביאני לידי חטא ולידי נסיון ולידי בזיון. וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר

6 מערב שבת חס' ר' 3 תפלת ערבית: תפלה מ' לבתיהון מ': לבתיהם ז' לבתיהו א' מר חס' מ' ז'
4 ראש ישיבת... מחסיא מ': גאון מחסיא א' לאדם... פניו א': לפול אדם על פניו ז' לפול על
פניו אדם מ' 6 בערבית ז'

צד, 1 וכשיכנס (וכשנכנס מ')... ק"ש חס' ר': כשאדם הולך לישן ירחץ ידיו ויטחור ויקרא ז' 2 לקרותה:
שיקרא א' אמר ר' אסי... עד 5 וגו' חס' ז' 3 קראה חס' א' כיון חס' מ' 4 לומר: לקרות א'
אבל... עד 5 ק"ש חס' א' אבל אומר פסוק זה ז': אלא זה הפסוק מ' 6 הימנו: ממנו א'
8 עד חס' א'

צה, 1 וקודם קריאתה... אחריה מברך א': ומברך (השאר חס') מזר ואומר ז' אקב"ו לקרוא את שמע
השלמתי ע"פ ארחות חיים: אקב"ו על קרית שמע רא"ש 10 לקבל עלינו מלכות שמים שלימה: להמליכו
עליו בלבב שלם הוס' אורח' חיים (דומה למה שנמצא בקטעי הנניזה ברבעון האנגלי י' 654. ברבעון הצרפתי
נ"ג 240 ובשנתון HUC ב', 332.293 ועוד בסדור ספרדי בכ"י 75330 (דף 89א') בביה"מ לרבנים בניו יורק
בכולם נוסח הברכה אקב"ו לקבל עלינו... ועי' נ"כ אבודרהם דף י"ד א (=מהר" אהרנרייך ע' קלב).
ניצבורג, נאויקא א' ע' 135. 4 ושמרני כאישון בת עין חס' ז' 5 ותן מ' א' 6 ולידי נסיון חס' ז'

צג, 3 טור א"ח רל"ז. ס' האשכול א', 94. מנהיג סי' פ"ד (דף ר"ב ב'). שבה"ל סי' ל'.
אגור סי' של"ב.

צד, 1 אגור סי' שכ"ז: ... וכ"כ רב עמרם שעקר הקריאה שיוצא בה היא שקורא לפני
מטתו, ומחמת כן כתב שצריך לברך עליה [ובסדר שלפנינו ליתא].

סדר שני וחמישי וקריאת התורה

הרע ותצילני מפגע רע ומחלום רע ומהרהור רע. ואל יבהלוני חלומות רעים. ותהא מטתי שלמה לפניך. והאר עיני פן אישן המות. ברוך אתה ה' המאיר לעולם כלו בכבודו.

ואומר

10 ברוך ה' ביום ברוך ה' בלילה. ברוך ה' בשכבנו ברוך ה' בקומנו. ויאמר ה' אל השטן יגער וכו'. ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשך. ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם. בידך אפקיד רוחי וכו'. יברכך ה' וישמרך וכו'.

צו ר' יהושע בן לוי היה אומר יושב בסתר עליון וגאני. תנו רבנן (שבועות טו:) שיר של פגעים בכנורות בתופים ובנבלים, ואי זהו שיר של פגעים, יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי וגו'. ואומר ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי עד לה' הישועה. ואמרינן ר' יהושע בן לוי מסדר להו להני קראי וגאני. ומקשינן היכי עביד הכי, והאמר ר' יהושע בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה, להגן שאני. וכתוב באגדא (מד' תהלים צ"א א' ע' 396. ועי' ג"כ במ"ר י"ב) שיר של פגעים היה משה אומר, בשעה שהיה עולה לרקיע היה אומר המזמור הזה יושב בסתר עליון.

[סדר שני וחמישי וקריאת התורה]

צו ובשני ובחמישי של שבת כי מסיים ש"ץ שמונה עשרה מתחילין הצבור אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך. כי רבו משובותינו לך חטאנו סלח לנו. אם עונות תשמור יה ה' מי יעמוד. כי עמך הסליחה למען תורא. חוסה ה' על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשול במ גוים. למה יאמרו בעמים איה אלהיהם. ידענו כי חטאנו ואין מי יעמוד לכפר בעדנו. כי אם שמך הגדול יעמוד לנו בעת צרה. כי אין בנו מעשים. צדקה עשה עמנו למען שמך. וכרחם אב על בנים רחם עלינו והושיענו. אמנם אלהינו רבו אשמינו.

יצר רע ז' ותצילני (והצילני מ) ... ומהרהור רע (ומהרהורים רעים) מ'א : חס' ז' ואף יבהלוני חלומות רעים מ'ז : חס' א' : והרהורים רעים הוס' מ', וייתכן שהכל תוספת היא, עי' כ"מ (ד"ס דף קע"ג אות י'). 8 לפניך : והעמידני ממטתי לחיים ולשלום הוס' א' ככ"מ (שם) לכל העולם כלו מ'א 9 ואומר חס' מ' 10 בקומנו : ברוך יי בשכבנו ובקומנו. בידך נפשות החיים והמתים הוס' ז' 12 בידך אפקיד רוחי וכו' : ה' צבאות עמנו ... ה' צבאות אשרי ... ה' הושיעה ... ה' אלהים צבאות חשיבנו והאר פניך ונושעה הוס' א' יברכך ה' וישמרך וכו' : אני שכבתי ואישנה ... כי לך ה' הוחרתי אתה תענה ה' אלהי. הנה לא ינום ... הוס' א'

צו. 2 בכנורות ... פגעים חס' ר' בתופים חס' ז' 3 לה' הישועה על עמך ברכתך סלה א' 4 ואמרינן מ'א : ואמר ז' ואף ז' ר' יהושע בן לוי ... עד 4 הכי חס' מ' מסדר להו א"ר ככ"י פ' ועוד (עי' ד"ס ע' 26 אות ר') : להו חס' ז' 5 וכתוב : ואמרינן ר' אומר חס' א' 6 שהיה עולה : שעולה ז' שעלה ר'

צו. 1 הצבור : ואמרינן הוס' מ' 2 ארון סלה לנו א' 3 ה' מי יעמוד חס' א' 4 איה אלהיהם : איה אלהינו. למה יאמרו בגוים איה נא אלהיהם הוס' א' ואין לנו א' 5 לכפר חס' ז' : בעדנו לכפר מ' כי אם חס' ז' 6 והושיענו : רחם עלינו חמול על עמך רחם על נחלתך הוס' א' 7 עד אין קץ א'

צה, 1 רא"ש ברכות דף ב' ס' א'. עיטור ח"ב דף ל"ד ג'. ארחות חיים הל' ק"ש על מטתו ס' א'. ועי' גינצבורג, גאוניקא א', 135.

10 ס' האשכול ע' 95. טור א"ח רל"ט.

צו, 1 טור א"ח קל"ד.

אין קץ ואין מספר לעונותינו. רחום רחמנו וזכור לנו ברית אבותינו. זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו. שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. והסר מעלינו עול הגוים כי כן דרכך פודה ומציל גואל ומושיע בכל דור ודור. 10

ואומר ש"ץ והצבור עמו

אל הוריתנו לומר שלש עשרה. וזכר לנו היום שלש עשרה. שחל עניו לפניך מקדם. וכן כתוב וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה'. ושם נאמר.

ואומר שליח צבור

ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' וגו' נושא עון ופושע וחטאה ונקה. ואומר הש"ץ וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו. סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו. כי אתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך. למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא. כי עמך הסליחה למען תורא. סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה. ויאמר ה' סלחתי כדברך. 15

ואומר ש"ץ 20

אלהינו ואלהי אבותינו תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחינתנו כי רבו משובותינו מלמנות ואשמותינו עצמו מלספר. שאנו עזי פנים וקשי עורף כדבר הזה שנאמר לפניך צדיקים אנחנו ולא חטאנו.

ועונין קהל

אבל חטאנו אשמונו בגדנו גזלנו דברנו דופי העוינו והרשענו זדנו חמסנו טפלנו שקר יעצנו רע כזבנו לצנו מרדנו נאצנו סררנו עוינו פשענו צררנו קשינו עורף רשענו שחתנו תעבנו תעתענו. סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו. 25

ויש אומרים במקום אם עונינו (דני' ט טו—יט) צח

ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים ביד חזקה ותעש לך שם כיום הזה חטאנו רשענו. ה' ככל צדקותיך ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלם הר קדשך כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבותינו. ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמים למען ה'. הטה אלהי אונך ושמע פקח עיניך וראה שוממותינו והעיר אשר נקרא שמך עליה. כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה ועשה ואל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. אל הוריתנו לומר שלש עשרה כמו שכתבנו לעיל. 5

את ברית מ' 9 מעלינו: ממנו מ' גואל ומושיע חס' י' 11 והצבור עמו: כלם ביחד הוס' מ': עמו חס' י': אל מלך (יושב חס') על כסא רחמים וכו' הוס' א' 12 היום מ': חס' י' היום ברית א' שחל עניו לפניך מ': כמו שהודעת 13 ושם נאמר י': ושם לימד א' חס' מ' 15 ונקה: לא ינקה הוס' א' לעוננו... ונחלתנו חס' א' 17 לעוני: לעונינו מ' 19 ועד הנה: ושם לימד הוס' א' 21 כי רבו... 22 מלספר חס' מ': מלמנות... מלספר חס' א' שאנו מ' ואין אנו י' (ועי' להלן ח"ב סי' קי"ח) לפניך מ': לפני מלכנו א' לפניך י' או"א י' 25 חטאנו: אנחנו ואבותינו הוס' מ' חמסנו (במקום ריק) חס' א' 26 תעבנו: תעינו הוס' י' צח. 8-2 פסוקים אלו בכמה שגיאות מ' 9 כמו שכתבנו למעלה י': וכו' כדכתיב לעיל מ' כדברים לעיל א'

סדר שני וחמישי וקריאת התורה

10 ונופלין על פניהם ותובעין צרכיהם. ואומר השליח
זכור ברית אברהם ועקדת יצחק. ושוב ברחמים על שארית ישראל והושיענו למען שמך.
זכור ברית אברהם ועקדת יצחק. והשב שבות אהלי יעקב והושיענו למען שמך.
* * *

חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו.
אדון הרחמים שוכן מרומים המלא רחמים על מתודים ואומרים לפניך חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו.
15 חטאנו ברוב עון / ובאנו לפניך אל נושא עון / אומרים חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו.
חטאנו ברשע ובפשע / ובאנו לפניך עובר על פשע / אומרים ח' צ' ס' ל' י'.
חטאנו בכל אברינו / ובאנו צורנו יוצרנו / יודע רוע יצרנו / אומרים ח' צ' ס' ל' י'.
חטאנו לפניך / ובאנו לחלות פניך / נא אל תסתר פניך / מאומרים לפניך חטאנו.
* * *

חמול על עמך / ורחם על נחלתך / חוסה נא כרוב רחמך / חננו ועננו מלכנו.
צח, 10 קודם ונופלין על פניהם באה בכ"י מ תוספת זו: ויש מקומות שאומרים
והוא רחום יכפר עון, ובא כאן הנוסח השלם, דומה למנהג הספרדים, ואחריו אוסף
תחינות מפוייטות.

סימן: א"ב
20 אבינו מלכנו מעולם שמך לנצח / בך בטחו אבותינו מלכנו
גם אליך זעקו ונמלטו / חננו ועננו מלכנו.
הביטה ועננו אלהי ישענו / והאר פניך בנו ונושעה /
* *

כי אל חנון ורחום נקראת / חננו ועננו מלכנו.
* *

25 תבוא לפניך תפלתנו לנצח / תקשיב ותשמע ותחון מלכנו /
תקבל ברחמים וברצון את תחנתנו / חננו ועננו מלכנו.
עננו אבינו עננו והושיענו.

כשענית לאברהם בהר המוריה /
כשענית ליצחק על גבי המזבח /
כשענית ליעקב בעת צרתו /
* *

30 כשענית לכל הצדיקים בעת צרתם
חיים שאלנו ממך / כי מקור חיים עמך / צדקה עשה עמנו למען שמך / והסר דבר וגגך
חרב הרג ורעב מעמך.
רחמים שאלנו ממך / כי רבים רחמים עמך / צדקה עשה עמנו למען שמך / והסר דבר
גגך חרב והרג וחיה רעה ויצר הרע ושנאת חנם וכל גזרות קשות וחרב גוים
ושמד וכל מיני פורענות מעמך:

10 לאחר תוספת ארוכה (ראה למעלה) ולאחר שנופלין על פניהם ותובעין צרכיהם אומר שליח צבור מ
12 והושיענו למען שמך חס' ז' 14 חטאנו פעמיים א' 15 ובאנו לפניך ז' : ובאנו לחלות פניך מא
אומרים חטאנו... יוצרנו חס' ז' 17 שורה זו חס' א' 18 שורה זו חס' מא לחלות פניך : פניך
חס' מ' נא חס' מא מאומרי ז' 21 מלכנו חס' ז' 22 הביטה ועננו חס' ז' ישענו : ישועתנו
מ' בנו חס' ז' 23 כי אל : מלך הוס' ז' נקראת : אתה ז' 24 לפניך חס' ז' 25 תחנתנו :
הפלתנו ז' חננו (חוסה מ) ועננו מלכנו : אבינו מלכנו חננו ועננו א' 27 לאברהם : אבינו הוס' א'
כן חס' מ' 29-30 שורות אלו חס' א' 31 צדקה... מעמד חס' ז' ורעב חס' מ' דבר... והרג :
חרב דבר ונגח והרג מ' : והרג חס' ז' וחיה רעה : ועבודה זרה הוס' ז' ושמד : ורעב הוס' ז'

סדר ר' עמרם גאון

אבינו אב הרחמן / הושיענו למען שמך :

סימן : א"ב

והושיענו למען שמך :

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

והל"ש

גדול אתה וגדול שמך בגבורה / דרשנוך אלהינו המצא לנו /
העתר לנו בהמון רחמך / ואל תבישנו משברנו /

זכור רחמך אשר מעולם המה / חמול עלינו כאב על בנים /
טוב אתה ומטיב לקוויך / יכבשו רחמך את כעסך מעלינו /

כלה אל תעש לשאריתנו / לא נבוש ממשאלותינו /
מלפניך אל תשליכנו / נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו /

סלח לנו עונות / סעדנו ובך נושעה /
עננו בעת צרתנו / עת צרה היא ולך להושיע /

פניך אל תסתר ממנו / פדנו והצילנו מכל צרותינו /
צדיק אתה ה' צדקות אהבת / צדקה עשה עמנו / צעקתנו תעלה למרום /

קולנו תשמע ותחון / רחם עלינו ה' אלהינו / כי מאד צר לנו
שועתנו תקבל ברצון / שאלתנו תמלא ברחמים /

תעלה תפלתנו למעון שמך / תמצא תחנתנו חן וחסד ורחמים ורצון לפניך / והל"ש
כי אין לנו אלוה אחר גואל ועוזר ומושיע ופודה ומציל בכל עת צרה וצוקה אלא אתה /

והל"ש
הושיענו למען שמך :

אבינו אב הרחמן /
ואומר יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב וגו' ועומד החון ואומר אבינו
מלכנו וכו'. ואומר ואנחנו לא נדע מה נעשה וכו' כמו שכתוב למעלה. ואומר קדיש
עד לעילא.

צט ופותח ואומר
כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך. אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש
ונורא שמו. ונוטל ספר תורה מן התיבה ואומר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו.
ועונין הצבור רוממו ה' אלהינו והשתחוה להדום רגליו קדוש הוא. רוממו ה' אלהינו
והשתחוה להר קדשו כי קדוש ה' אלהינו. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו.

5 ואומר שליח צבור
כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. ממזרח
שמש עד מבואו מהולל שם ה'. מהלל אקרא ה' ומאויבי אושע. ויאמר. מסוף העולם
ועד סופו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. הוא ימלוך עלינו לעולם ועד
ואמרו כל העם אמן. הכל הבו גודל לאלהינו ותנו כבוד לתורה כהן קרב. כהן עמוד
מר פלוני הכהן. ואם אין שם כהן אומר החון ישראל קרב ועולה ישראל. ועונין הצבור

10

34 שורה זו חס' א 35 גדול אתה : העתר לנו (1) מ 36 העתר לנו : היום הוס' מ והל"ש חס' מ

37 חס' א 38 אתה חס' מ 39 חס' א 40 חס' מא 41 סלח לנו עונות : סלח לכל עונותינו א 42 וליך להושיע חס' מ

43 חס' א 44 עשה עמנו : וצדקנו הוס' מ צעקתנו : וצדקה (1) א 45 ה' חס' מ 47 תפלתנו :
שועתנו מ שמך : שמך מא תחנתנו : תפלתנו חס' מ 49 אב חס' מ 50 ישגבך ...

וה' מ : כל המזמור א : המזמור בשלימות חס' מ ועומד החון חס' א 51 ואומר השני חס' א

מה נעשה חס' מא כמו שכתוב מ : כמו שכתוב א כענין שכתוב חס' מ

צט. 6 צבור חס' א 8 ויאמר : ויאמרו חס' מ 10 ואמרו כל העולם (1) מ : ואמר כל העם א ואמרו חס' מ

ותנו : הכל תנו חס' א קרב : קרב חס' מ 11 מר א : מ' חס' מ חס' מ החון חס' מא

סדר שני וחמישי וקריאת התורה

תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים. אחד אלהים לישראל. ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

ק ועולה הכהן וקורא ג' פסוקים מפרשה של אותה שבת. ועולה לוי אחריו וקורא ג' פסוקים. ואם אין שם לוי קורא כהן במקום לוי. ועולה עוד ישראל וקורא ד' פסוקים ואין פוחתין מעשרה פסוקים ויידבר עולה מן המנין. אבל אם רצה להוסיף מוסיף. שמעלין בקדש ולא מורידין. וגולל ספר תורה ובגלילתו אומר

5 יהי רצון מלפני השמים לכונן את בית חיינו ולהשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו ואמרו אמן.

יהי רצון מלפני השמים לרחם על פליטתנו ולעצור את המגפה ואת המשחית מעלינו ומעל כל עמו ישראל ואמרו אמן.

10 יהי רצון מלפני השמים לקיים לנו את כל חכמי ישראל הם ובניהם ותלמידיהם בישראל בכל מקומות מושבותיהם ואמרו אמן.

יהי רצון מלפני השמים שנשמע ונתבשר בשורות טובות מארבע כנפות הארץ ואמרו אמן.

מי שברך אברהם יצחק ויעקב אבותינו הוא יברך את כל אחינו ואחיותינו בני ישראל הבאים לבתי כנסיות לתפלה ולצדקה. הקב"ה ישמע בקול תפלתם ויעשה חפצם וימלא שאלתם בטוב ואמרו אמן.

1 אחינו ישראל ונשיאי ישראל הנתונים בצרה ובשביה. הקב"ה ירחמם ויחון אותם ויושיעם בעבור שמו הגדול ויוציאם מצרה לרוחה ומאפלה לאורה ואמרו אמן. יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך.

ועומד ומחזיר ספר תורה למקומו ואומר

2 יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים. וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה.

ק, 4 לאחר ולא מורידין באה בכ"י א תוספת זו: וכד פתח ש"ץ קרי ליה לכהן וקרי ליה הכי רב פלוני בר רב פלוני. וכן לשאר אינשי דיקרי להו והדר סלקי. וכד סליק פסוקא (והדר) אומר ברכו את ה' המבורך. ועונין כל הצבור ברוך ה' המבורך לעולם ועד. והדר אומר ברוך אתה ה' אמ"ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו בא"י נותן התורה. וקורא חזן בספר (לספר א) תורה שלשה פסוקים וכד מסיים למקרי אומר. [כנראה הושמט כאן נוסח הברכה עד לחתימה] בא"י נותן התורה. וענו צבור אמן. ויהיב ספרא לספרא וכן לשאר אינשי (אינשי) נהיגי. ולבחר דמסיים כהן אמר חזנא הכי. איכא לוי. לוי איכא. רב [פלוני] בר פלוני דכסיברה מר [למלים אלה אין שחר].

ולענין לומר יתגדל ויתקדש, יש שהחזיקו לומר אחר קריאת ספר תורה לאלתר קודם הגללו, ויש שהחזיקו לומר אחר שמחזירין אותו למקומו. ומסתברא לאחר

ישראל קרב כתבתי: ישראל קרב ישראל (כישראף א) עומד (!) פלוני במקום כהן I ועולה ישראל I: חס' מא 13 אחר: ה' אחד M

ק. 1 ג' פסוקים: אחרים הוס' I 4 ולא: ואין M ובגלילתו א: ובכ"ל גלילתו I

5 השמים M: אלהי השמים א. וכן להלן לכונן: לרחם M את חס' I 7 ע: את I 8 בית ישראל א 9 לנו חס' I 12 ומכרד מי שברך M ויעקב: וישראל I 13 לבתי כנסיות: בבתי

כנסיות א בכנסיות M: ולבתי מדרשות הוס' I הקב"ה: הוא הוס' I בקול חס' I 14 משאלתם א 15 ונשיאי M¹: נדיבי I ואנופי M² (בשולים) כניסת מחזורי רומא ורומניא בשביה ובצרה M

הקב"ה: המקום ברוך (הוא חס') I

פא. 1 יתגדל ויתקדש I: ויתקדש חס' א: קדיש M 2 הגלל M: גולל א 3 שמה טעם M:

קריאת ספר תורה. שמה טעם לקדש ואחר כך לפתוח באשרי. ואומר אשרי יושבי ביתך ובא לציון גואל ואני זאת בריתי אותם ואתה קדוש וקרא זה אל זה ומקבלין. ותשאני רוח ונטלתני רוחא יתגדל תתקבל יהא שלמא עושה שלום. 5

קב שאילו מקמי ר' נטרונאי גאון ז"ל. הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור מתפללין, ועדיין לא קרא פסוקי דזמרא, מהו שיעסוק עם הצבור בעסק שמצאם, כגון שמצאם בתחלת עסק פריסת שמע, ואחר שיסיים תפלתו יחזור ויאמר פסוקי דזמרא. והשיב כך, כשתקנו חכמים כך תקנו, לומר פסוקי דזמרא ואח"כ להתפלל. דדרש ר' שמלאי (ברכות לב. ע"ז ז:) לעולם יסדיר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל. ואם ראה צבור מתפללים ואין מעכבים, כך שמענו ממר ר' משה גאון ז"ל ששמע מרבתינו, שמברך מלך מהולל בתושבחות ואומר פרשה ראשונה ומדלג ואומר הללו אל בקדשו וחותם וממהר ומתפלל עם הצבור. אבל לומר פסוקי דזמרא אחר תפלה, יש גנאי בדבר לומר שבח אחר תפלה. ואם אין לו פנאי כל עיקר אפילו לעשות כמו שפרשנו, אל יאמר לאחר תפלה, שכשתקנום לא תקנום לאומרם לאחר תפלה אלא לפנייה. 10

קג ולומר יענך ה' ביום צרה בקדושה דסדרא, כך השיב. כשאמרו חכמים (ברכות ד:) כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא, לא אמרו או שתיים או שלוש פעמים, ומשמע אפילו פעם אחת, אלא חכמים האחרונים התקינו לישראל שבעיירות לומר בפסוקי דזמרא ובסידרא ובמנחה, שמא יפגעו בפעם או בשתיים תשתייר אחת בידם. לא מפני שחייב לאומרה שלש פעמים. וראיה לדבר דהא שבת אין בה סידרא בשחרית, ואין בה תהלה לדוד אלא שתי פעמים. ואף בקדושה דסדרא בשתי ישיבות תהלה לדוד אומרי, ובבית רבינו שבבבל תהלה לדוד אנו אומרי, אבל בשאר בתי כנסיות יש שאומרי תהלה לדוד, ויש שאומרים יענך ה' ביום צרה, וסומכין לומר שבת תוכיח, שאין אומרים בה אלא שתי פעמים.

שמטעם ז' שמה טעם א' ביה: עוד יהללך פלה. למנצח מזמור לדוד הוס' א' 4 גואל חס' ז' בריתי אותם חס' ז' וקרא זה אל זה חס' ז' 5 עד עושה שלום א' כב. גאון חס' ז' ז"ל מ' ז' צ"ל א' שמתפללים אר' 2 כגון שמצאם חס' אר' 3 ויאמר א' ויקרא ז' ויזמר מ' והשיב כך: כך חס' א' 4 להתפלל: יתפלל אר' דדרש: כדברי א' שמלאי: שמואל מ' 5 יסדיר ז' ככ"מ (ע"ז ז:): יסדר מאר' כתלמוד 6 ראה: מצא א' צבור חס' ר' : שהצבור א' ואין: ואם מ' ממר: כי מר מ' ששמע מרבתינו א': ששמע מרבתינו ז' ומרבתינו מ': חס' ז' 7 פרשה ראשונה של תהלים שהיא תהלה לדוד ר' בקדשו: עד לשם תפלתה הוס' ר' 8 וממהר חס' א' אבל פסוקי דזמרא בתר צלותיה לא דימרינהו ר' שיש גנאי ר' תפלתה חס' ז' תפלתו ז' לפי שכשתקנום א' לא תקנום... אלא לפנייה: לא תקנום אלא קודם תפלה אבל אחר תפלה לא ר' לאמרם חס' ז' קב. סימן זה חס' ר' 2 מובטח לו שהוא בן העולם הבא חס' מא' 3 התקינו: להם הוס' ז' 4 לומר: לאומרם א' חס' ז' 5 לא (לא חס' מ') מפני שחייב לאומרה מ' : מפני שאינו חייב לומר א' 6 קדושה מא' 7 ובית ז' אנו אומרי ז' : אומר מ' אין אנו אומרים א' 9 וסומכין מ' לומר: לה ז'

קב, 1 ה"ג (הילדסה.) ע' 22. חמדה גנוזה ג"ז. תורתן של ראשונים ח"ב ע' 22. רא"ש ברכות פ"ה סי' ו'. טור א"ח נ"ב. אבודרהם דף מ"ד א' [= ע' קיח]. ר' ירוחם א' ג' (דף כ"ג א'). ארחות חיים הל' מאה ברכות ל"ה.

(חלק ב')

[סדר תפלת שבת]

א וסדר שבתות כך: נכנסין בבתי כנסיות ערב שבת ומתפללין תפלת מנחה שמונה עשרה כמנהג. והמדליק נר של שבת צריך לברך.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת. ומה טעם. כיון דחובה היא, שכך אמרנו (שבת כה:): הדלקת נר בשבת חובה, דאמר רב יהודה אמר שמואל הדלקת נר בשבת חובה. ואסמכוה רבנן (שם לד.) אקרא דכתיב וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא. הלכך חייב לברך. ואם תאמר היכן צונו (שם כג.) רב אויא אמר מלא תסור, ורב נחמן בר יצחק אמר משאל אביך ויגדך וקניך ויאמרו לך.

ב ובלילי שבתות מקדימין ומתפללין, שכך אמרנו (פסחי' קה:): עיולי יומא כמה דאפשר מקדמין ליה, אפוקי יומא כמה דאפשר מאחרין ליה, כי היכי דלא ליהוי עלן כי טוענא, ואמר ר' יוסי (שבת קיח:): יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריה וממוציאי שבת בצפורי. וכך עושין וכך המנהג.

ג ועומד ש"ץ ומתחיל והוא רחום ועונין [אחריו, ואומר] ברכו את ה' המבורך. ועונין כולן. ומתחיל החזן אשר בדברו מעריב ערבים וכו'. ומאן דאמר אשר כלה מעשיו

א, 1 כד: כך היא מ' כד הוא ר' נכנסין... עד 2 כמנהג חס' ר' 2 של שבת: לשבת ז' 4 מה טעם מ' היא א': הוא ז' חס' מ' שכך אמרנו: שכך אמרו ר' שכך אמרנו... חובה חס' ז' הדלקת נר... 5 שמואל חס' ר' דא"ר יהודה אמר שמואל: דא"ר נחמן ב"ר זבדא תלמוד שלפנינו (עי' ד"ס דף כ"ד אות כ') על כמה שינויי נוסח) 5 הדלקת נר בשבת: המדליק נר (של ר') שבת ר' 6 ופקדת... תחטא א': ונוי מ' חס' ז' 7 ואם תאמר חס' ז' היכן צונו: רבנן מניין צונו מ', ובש"ס דובר על נר חנוכה ולא על נר שבת מר רב אויה ז': אויה חס' מ' מלא תסור... אמר חס' מ' ורב נחמן בר יצחק ככ"מ: רב נחמיה תלמוד שלפנינו 8 זקניך ויאמרו לך חס' מ' ז'

ב, 1 שכך אמרו מ' עיולי יומא...: הנוסח שונה מהתלמוד שלפנינו ונס' ממה שמובא ד"ס דף ק"ס אות א' 2 עלן חס' מ' טונא מ' כי טוענא: כמשאוי ז' 4 וכן מנהג ז' ז'

ג, 1 ועומד ... 4 בדברו חס' ר' והוא רחום ועונין חס' א' אחריו ואומר השלמתי את ה' המבורך ועונין כולן חס' מ' 2 החזן: ואוי הוס' ז' וכו' חס' מ' אשר כלה מעשיו: נוסח

סי' א"ב סדור קדמון (אסף, מספרות הגאונים) ע' 74.

א, 2 תוס' שבת דף כ"ה ב' ד"ה חובה. ראבי"ה סי' קצ"ט (ח"א 164). ס' הישר לר"ת, חלק שו"ת ע' 82, 99.

2 והמדליק... 6 הלכך חייב לברך: ה"ג 85.

ג, 2 מנהיג הל' שבת ב' (דף כ"ג ב'). ס' העתים 172. תגמו"מ סי' ק"ז.

טעות היא בידו, דשאלו מקמי רב נטרונאי, מהו לומר אשר כלה מעשיו בערב שבת, והשיב כך מנהג בשתי ישיבות, שבין בחול בין בשבת אין אומרים אלא אשר בדברו. ואומר אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת וכו'. וקורין קריאת שמע. ואמת ואמונה 5 אומרים כדרך שאומרים בחול, וחותרם בא"י פורס סוכת שלום עלינו ועל עדת עמו ישראל ועל ירושלם.

ד שאילו מקמי דרב נטרונאי, בלילי שבתות בברכות אחרונות שבקריאת שמע אומרים ברוך ה' לעולם כשאר ימות החול או אומרים ושמרו, ובלילי יו"ט לא כך ולא כך, כאי צד ראוי לומר. ושדר הכי: מדברי חכמים ברכה זו אינה כל עיקר, והיא ברכה חמישית, שכך שנינו (ברכות יא.) בשחר מברך שתיים לפניו כגון יוצר המאורות 5 והבוחר בעמו ישראל, ואחת לאחריה כגון גאל ישראל, ובערב מברך שתיים לפניו שהן המעריב ואוהב, ושתיים לאחריה כגון גאל ישראל ושומר עמו ישראל ותו לא. ואמרינן בגמרא בפרק תפלת השחר עד חצות (ברכות כז:) אמר רב יהודה אמר שמואל תפלת ערבית רבן גמליאל אומר חובה ור' יהושע אומר רשות, והלכה כדברי האומר חובה. ורב אמר הלכה כדברי האומר רשות. לשמואל דאמר הלכה כדברי האומר חובה בתר שומר עמו ישראל לאלתר סמכינן תפלה, ולרב דאמר הלכה 10 כדברי האומר רשות פסקינן בקדושא, למימרא דסיימינן. וקיימא לן כל רב ושמואל דשביקא פלוגתייהו סתמא ולא פסק הלכתא בגמרא לא כמר ולא כמר, הלכתא כרב באיסורא וכשמואל בדינא, והכא באיסורא קמפליגי והלכתא כוותיה דרב. וכיון דהלכתא כוותיה דרב דאמר רשות, אתו רבנן בתראי ותקינן בתר שומר עמו ישראל למימר פסוקי דאית בהו שבחות וזמירות. וכיון דאמרינן פסוקי תקינן בתרייהו 15 ברכה. דבר זה בחול, אבל בשבת, כיון דשכיחי מזיקין וצריכין ישראל למיעל לבתיהון מיקמיה דליחשך משום סכנת שעירין, אי נמי מקמי איעקורי שרגא, סילקוה והעמידוה אדתנן בערב מברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה. וכך המנהג בישיבה שלנו ובבית

פיוטי של ברכות ק"ש ליל שבת שנשמר בסדר ר' סעדיה גאון (ע' קי) ובמחזור רומא 3 היא: הוא מ' חס' א' 4 ובין בשבת מ' 5 אהבת עולם וכו' ז אהבת עולם בית ישראל מ' 6 ערת חס' ז עמו חס' מ'

ד, 1 מקמי רב ז' 2 או חס' מ' אומרים חס' א' ובלי יו"ט... 3 ראוי לומר חס' ר' ולא כך חס' א' כאי זה צד ז' ושדר זהו ר' חכמים: חז"ל מ' והיא ברכה חמישית ז': כברכה חמישית מ' שהרי ברכה חמישית היא ר' (ושמא זה עיקר) 4 בשחר... 5 גאל ישראל חס' ר' 7 ואמרינן... עד 13 כותיה דרב חס' ר' בגמרא חס' מ' בפירקין דתפלת השחר ז' א"ר יהודה אמר שמואל...: הכל ככ"מ (ע' ד"ס דף ע' אות ל') 8 תפלת ערבית: תפלת השחר (1) רשות או חובה מ' חובה... כדברי האומר חס' א' 11 בקדושא: בקדושא מ' (בשוליים) 12 פסק: פוסק ז' פסיקא מ' בגמרא מחוק מ' ולא כמר: אלא הוס' א' 14 כותיה דרב דאמר: כרב דאמר ז' כמאן דאמר ר' תפלת ערבית רשות ר' רבנן חס' מ' ותקינן: ותקון א' 15 בהו: בה רשות מ' וזמירות: ושמירות ר' תקינן: רבנן הוס' ר' 16 ברכה זו (דבר זה חס') ר' כיון חס' ר' לבתיהם א' 17 מיקמיה דליחשך: מכי ליחשך מ' לכך סילקוה ר' 18 נם

ד, 1 סדור קדמון ע' 76 (בשינויים); ס' העתים 172. שבה"ל סי' ס"ה. פרדס סי' ג' (= ע' שז). טור א"ח רל"ו, רס"ז. (קטע תשובה זו: תגמו"מ סי' ק"כ).

סדר תפלת שבת

20 רבינו שבבבל. והכי אמר רבינו שר שלום נמי. גם בלילי שבתות ובלילי יו"ט במעריב למימר שומר עמו ישראל לעד, בישיבה ובבית רבינו אין מנהג, אלא תחת שומר עמו ישראל חותמין פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עדת עמו ישראל ועל ירושלם. ואין אומר אחריה כל עיקר אלא קדושא לאלתר. ובשאר [בתי] כנסיות ובשאר מקומות אומר שומר עמו ישראל לעד, ואומר ושמרו בני ישראל וחותמין. אבל ברוך ה' לעולם אין אומרים לא בישיבה אחרת ולא בבבל כולה.

ה ועומדין בתפלה. ואומרים אבות וגבורות וקדושת השם ואומר ומאהבתך ה' אלהינו שאהבת את ישראל עמך ומחמלתך מלכנו שחמלת על בני בריתך נתת לנו ה' אלהינו את יום השביעי הגדול והקדוש הזה באהבה לגדולה ולגבורה לקדושה ולמנוחה לעבודה ולהודאה לאות ולברית ולתפארת. ולתת לנו ברכה ושלום מאתך. 5 אלהינו ואלהי אבותנו רצה נא במנוחתנו. וקדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך. ושבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך. וטהר לבנו לעבדך באמת. והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וישמחו בך כל ישראל אוהבי שמך. בא"י מקדש השבת. ואומר עבודה והודאה ושים שלום.

ובין בערבית ובין בשחרית ובין במוסף ובין במנחה מזכיר במגן כך 10 ורצה והנחיל לבני ישראל שבתות למנוחה למען שמו באהבה. מלך עוזר ומושיע ומגן. בא"י מגן אברהם.

ה, 1 לאחר וקדושת השם באה בכ"י א תוספת זו : ואומ' אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ. וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים. וכן כתוב בתורתך. ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות [והוא כנראה טופס נוסף שהועתק ממנהג אחר. נוסח זה (בהשמטת, ויכלו'), הידוע מסדר התפלות של הרמב"ם ומזהתכלאל של התימנים, לא היה לפני ראבי"ה סי' קצ"ו (ח"א ע' 241-242), ועיי"ש הערה 1].

11 לאחר מגן אברהם נמצא בכ"י א כדלקמן : אלא שאדונינו רב סעדיה זצ"ל ירום [הודו קרא תגר על זה, השלים פרומקין].

טעה בשבת ופתח באתה חונן, גומר אותה ברכה וחוזר ואומר של שבת, דאמר רב נחמן (ברכות כא.) כי הוינן בי רבה בר אבוא איבעי לן בני בי רב דטעו בתפלת חול בשבת מהו לגומרה. אמר לן גומר אותה ברכה וחוזר לתפלת שבת.

חסי' מז 20 דומר א רבינו שבבבל א 21 כל חסי' מ 22 ואין אומר... 24 כולה חסי' ר' בתי חסי' מזא : הוס' פרומקין
ה, 2 יי אלהינו חסי' א עמד ישראל א 3 באהבה חסי' א ולגבורה חסי' א 4 לעבודה חסי' א ולתפארת חסי' א 5 נא חסי' א 6 באמת חסי' א 7 את שבת א קדשך : באמת הוס' א ישראל חסי' א 9 ערבית א שחרית א ובין במוסף חסי' א 10 לבני ישראל : לבניהם א מנהיג, עתים 12 מתחיל הקטע ה טעה : ואם טעה ר' 13 בני בי רב חסי' ר' דטעו : דטעה ר' ומתחילין הוס' א כבי"מ

19 פרדס סי' ג' (= ע' שח). מנהיג הל' שבת סי' ג' (דף כ"ג ב'). שבה"ל סי' ס"ה.

ה, 1 ועומדין בתפלה... 8 שים שלום : סדור קדמון ע' 77.

1 מנהיג הל' שבת סי' ה' (דף כ"ד א'). ס' העתים 174.

9 מנהיג הל' שבת סי' ח' (דף כ"ד ב'). ס' העתים 174.

12 טעה... יח, 4 מחזי כרעבתנותא : סדור קדמון ע' 77-81.

12 עץ חיים הל' תפלה א' (ע' לו).

ו ולאחר שמתפללים תפלת לחישה יורד שליח צבור ואומר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם וגו' עד לעשות. ואומר קדושתא שהיא ברכה אחת מעין שבע ברכות וזו היא, ואומר שליח צבור

ברוך אתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ. מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו האל הקדוש שאין כמוהו, המניח לעמו בשבת קדשו כי בם רצה להניח להם, לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד מעין הברכות ורוב ההודאות לאדון השלום מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדשני עונג זכר למעשה בראשית. אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו וכו'.

10 וחותם בא"י מקדש השבת, ומקדש עד עושה שלום.

ז ואם טעה יחיד ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו. ואע"פ שאמרנו (ברכ' ל:): טעה ולא הזכיר של ראש חדש בערבית אין מחזירין אותו, בערבית דר"ח הוא דאין מחזירין אותו, אבל בערבית דשבת מחזירין אותו. ואע"ג דקיימא לן דתפלת ערבית רשות הני מילי היכא דלא בעי לצלויי דלא מטרחינן ליה, אבל טרח וצלי ולא אדכר, שויה עליה כחובה ומטרחינן ליה למהדר לצלויי. ועוד קאמרינן (שבת ט:): קא אמר זעירי, הני חברין בבלאי, למ"ד תפלת ערבית רשות, כיון שהתיר חגורו לא מטרחינן ליה, מכלל דכמה דלא התיר חגורו מטרחינן ליה. והכא נמי כיון דצלי ולא אדכר, מטרחינן ליה והדר מצלי.

ח והכי אמר רב משה גאון. יחיד שטעה בליל שבת ולא התפלל ומאהבתך, כיון ששמע מש"ץ מגן אבות בדברו שהוא ברכה אחת מעין שבע ברכות מתחלה ועד סוף, יצא ידי חובתו. והכי אמר רב נטרונאי גאון, היכא דלא התפלל שבע ברכות ושמע משליח צבור מגן אבות בדברו מרישא ועד סיפא נפיק.

ו, סימן זה חס' ר"ל לחישה מ"ז : לחש אר"ו ויכלו : הנוסח בשלימות ז' 2 ברכה חס' מ"א ברכות חס' מ' 4 הגדול חס' ז' 5 קונה : ברחמינו הוס' א' 6 מניח א' להם : בהם מ' 7 נודה ז' מעין : צ"ל מעון ? עי' סדור רס"ג ע' קיד ונ. אלון, תרביץ י"ד ע' 70 ואילך ורוב ההודאות : אב האמת ז' וסדור קדמון (אסף, מספרות הנאונים ע' 77), ועי' מדרש מנין (ורטהיימר, בתי מדרשות, מהר' חדשה, ח"ב ע' פד) י"א. 9 נא חס' א' במנוחתנו : קדשנו במצותיך הוס' ז' וחותם... השבת חס' ז'

ז, יחיד חס' ז' 2 בערבית דר"ח הוא דאין (הוא חס', אין מ) מחזירין אותו מ"א ומח' ויטרי כ"י רנ"ו: חס' ר"ל : דהיינו טעם דאין מקדשין את החדש בלילה הוס' ז' 3 אבל... מחזירין אותו ז' : חס' מ"א, ובמקום הפנים : בערבית דשבת מחזירין אותו אבל בערבית ד[...]. ה' 4 קא בעי זר"ל 5 ומטרחינן : ואמרינן מ' ומהרי"ם זר"ל למהדר לצלויי חס' ז' קאמרינן א' : חס' מ"ז, 6 רשות : ביה הוס' א' 7 מכ"ל ז' : כ"ל א' : מכ"ל... מטרחינן ליה חס' מ' 8 והדר מצלי : נפסק ה' ת, בלילי ז' ומאהבתך : אתה קדשת ר"ל 2 ברכות חס' א' מתחלתו ועד סופו א' 3 היכא... 4 נפיק חס' ז'

ז, ואם טעה — 8 והדר מצלי : מנהיג הל' שבת סי' י' (דף כ"ד ב').

1 ואם טעה... מחזירין אותו : טור א"ח רס"ח.

3 ואע"ג — 8 והדר מצלי : ס' העתים 175-176.

ח, והכי אמר — 12 נפיק : פרדס סוף סי' ג' (= ע' שי). מנהיג שם. ס' העתים 176.

3 והכי : מרדכי ברכות פ"ד אות ה'.

סדר תפלת שבת

ט ומקדשין על היין להוציא אורחין ידי חובתן שאוכלין בבית הכנסת.

י והכי אמר רב נטרונאי ריש מתיבתא מקדשין ומבדילין בבתי כנסיות אע"פ שאין אורחים אוכלין שם. ולא מבעיא הבדלה דודאי מבדילין, דכיון דאבדיל שליחא דצבורא יצא כל הצבור ידי חובתו, והרוצה לחזור ולהבדיל בביתו הרשות בידו, ואם לא רצה או שאין לו יין, יצא ידי חובתו בהבדלת שליח צבור, אלא אפילו קדוש דהלכה 5 רווחת היא אין קדוש אלא במקום סעודה, אעפ"כ יקדשו על היין בבתי כנסיות. מה טעם, מפני שהטעמת יין של קדוש שבת רפואה היא, וזה שטועם כל הצבור כולו, לא שחובה היא לטעום, אלא שחובה לשמוע קדוש בלבד, וכיון ששמע קדוש יצא ידי חובתו ואין צריך לטעום. וזה שמקדש ומטעים לצבור משום רפואה מקדש, ונותן להם כדי לתן ממנו על עיניהם. דקא אמרינן (ברכות מג:) פסיעה גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם, ובמאי הדרא, בקידושא דבי שמשא. הלכך 10 זמנין דאיכא מן הצבור דלית ליה יין ומקדש אריפתא, ותקנו חכמים לקדש בבית הכנסת על היין משום רפואה.

יא ולאחר שמקדשין בביהכנ"ס אומרים פרק ממסכת שבת. וזהו הפרק במה מדליקין... וטומנין את החמין.

אמר ר' אלעזר א"ר חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. שנאמר, וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך. יהי שלום בחילך שלוח בארמנותיך. למען אחי ורעי 5 אדברה נא שלום בך. למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך. וראה בנים לבניך שלום על ישראל.

ואומרים קדיש ואומר על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון.

יא, 2 לאחר פרק זה באה בכ"י א תוספת זו: תנא דבי אליהו כל השונה הלכות מונין לו שהוא בן עוה"ב שנאמר הליכות עולם לו. אל תקרי הליכות אלא הלכות.

ט, 1 שאוכלין בבית הכנסת **מזא**ר מ"ו כ"י רנ"ו: שאין להם יין ו: ומכעי ליה לאיניש למיקם כבי כנישתא ועד דמקדש שליחא דצבורא על כסא דחמרא דקדושא עד דאמר מקדש השבת לא יתיב דמי למעלי (צ"ל דמעלי) לברכי הוסי' א, ועי' להלן סי' י"ב

י, 1 ריש מתיבתא: גאון צ"ל **אר** מקדשין ומבדילין **מר** מקדשין ומכרכין ו: מקדמי ומבדילין **א** בבתי כנסיות: ובבתי מדרשות הוסי' ו: בבית הכנסת ו: 2 דאבדיל: דאדליק **א** 3 יצא כל הצבור **מז**ו: כולו הוסי' א: יצאו כולן **ר** ידי חובתן **ר** והרוצה... עד 4 ידי חובתו חס' **ר** לחזור ו חס' **מ** 5 בבתי כנסיות: בבית הכנסת **ר**: ובבתי מדרשות הוסי' ו: 6 מה טעם חס' **ו** יין של חס' **ר** שבת: שבו **מ** היא חס' **מ** כל חס' **מא** 7 אלא חס' **מ** 12 משום רפואה: כאן חוזר ו בטעות על שורות 8—12

יא, 1 פרק: אחד הוסי' **מר** במה מדליקין: נוסח הפרק בשלימותו **מזא** (בשינויים מעטים כלפי הנדפס במשניות שלפנינו, כגון ולא הוכהבה **א**... (אבל חס') אם חברה **מזא**... מפני שהיא עושה פחם ו... אם בשביל החולה **מזא**) 4 יהי שלום... אבקשה טוב לך חס' ו: 6 על ישראל: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום הוסי' א 7 ואומר על ישראל... תלמידיהון חס' **ר**

ט, 1 ס' העתים 177.

י, 12—1 ס' העתים 178—182. תוסי' פסחים דף ק' ב' ד"ה ידי קידוש יצא. מנהיג הל' שבת סי' ט"ז (דף כ"ה ב'). עץ חיים ע' קצו. טור א"ח רס"ט. אבודרהם דף נ"ו א' [= ע' קנב]. — תה"ג ליק נ"ב. 4—2 הל' פסוקות (מילר) סי' צה.

יב והא קדושתא דתקיננו רבנן משום סכנה דבי שמשא דשכיחי מזיקין. דלמא איכא דעאיל ולא מצלי, ועד דמצלי נפיק צבורא ופייש הוא ומסתכן. ותקיננו רבנן דמתאחרי צבורא אחר תפלה כי היכא דגמר צלותיה ונפיק בהדי צבורא. ומתבעי ליה לאינש למיקם בבי כנישתא עד דמקדש שליחא דצבורא על כסא דחמרא דקידושא ועד דאמר מקדש השבת לא יתיב דמעלי לברוכי. וכשמסיימין הולכין לבתיהן לקדש במקום סעודה. דכתיב וקראת לשבת עונג, במקום שקראת לשבת שם תהא עונג. מכאן שנו חכמים (פסחי קא.) שאין קדוש אלא במקום סעודה. וכסדר הזה מקדש בביתו. אומר ויכלו כל הפרשה ומברך בורא פרי הגפן אם יש לו יין ואח"כ מברך על היום

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו ושבת קדשו באהבה הנחילנו זכרון למעשה בראשית תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים. ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו. ברוך אתה ה' מקדש השבת.

יג וטועם ממנו כדי רביעית. ואם קדש ולא טעם ממנו כדי רביעית לא יצא ידי חובתו, דקא אמרינן (פסחי קז.) המקדש אם טעם מלוא לוגמיו יצא, ואם לאו לא יצא, והיינו רביעית יין. ואם אין לו יין מקדש על הפת, ובמקום בורא פרי הגפן אומר המוציא לחם מן הארץ.

יג, 4 לאחר המוציא לחם מוסיף א : והכי עביד משי ידיה ומברך על נטילת ידים ושקיל תרי רפתי חד על גבי חד ללחם משנה ואומר ויכלו והמוציא וקידוש.

יד והכי אמר רב עמרם גאון. כוס של קדוש, כל זמן שלא ברך ברכת המזון, חייב לברך עליו ברכה אחרונה שהיא על הגפן ועל פרי הגפן. והני מילי היכא דלית ליה כוס של ברכת המזון. אבל אי אית ליה כוס של בהמ"ז, כיון דעדיין לא מסחי דעתיה, דהא אית ליה כוס של ברכה, לא צריך לברוכי אחר כוס של קדוש. ואי קשיא לך, אם כן,

יב, 1 והא קדושתא א : והאי קדוש י : והאי קדושתא מ סכנת בי שמשא ז 2 דעיי' זר' דמתאחרי מ : דמיתדחי י דמתותחי א דמטרחי סדור קדמון 3 צבורא תפלה מ ומכעי י 4 דצבורא חס' מ' א ועד א : עד מ עד אז י 5 וכשמסיים א והולכין א והולכין לבתיהן : לשלום הוסי', לקדש... עד 12 מקדש השבת חס' ר' 6 במקום... עונג חס' מ 7 שנו חכמים חס' מ' 11 תחלה למקראי מ : תחלה מקראי א כי יום זה תחלת מקראי י יג, 1 ואם קדש... רביעית חס' א 2 המקדש חס' י 4 מן הארץ חס' א יד, 1 זמן חס' ר' חייב לברך... 3 אי אית ליה כוס של בהמ"ז חס' א 2 אחרונה : אחת מעין שלש ר' שהיא חס' מ 3 אי אית ליה כוס : אית כוס מ כיון חס' מ כיון... ברכה חס' ר' ר' שבה"ל סי' ס"ו. 177. שבה"ל סי' ס"ו. 3 ומתבעי... 5 לברוכי : מנהיג שם. 5 וכשמסיימין — 7 סעודה : ס' העתים 183. יג, 1—3 רביעית יין : ריצ"ג ע' 7. ס' העתים 185. מנהיג הל' שבת סי' י"ח (דף כ"ו ב'). עץ חיים ע' קצג. הגה' מיימ' הל' שבת כ"ט י' אות ס'. אבודרהם דף נ"ט א' [= ע' קס]. יד, 1—10 ריצ"ג ע' ט"י. ס' העתים 189. מנהיג הל' שבת סי' י"ט (דף כ"ו א'). טור א"ח רע"ב. (והוא לקוח מתשובותיו, עי' שבה"ל סי' ע"ד. תה"ג ליק סי' נ"ו. תגמו"מ סי' קכ"ז. וע' אפשטיין, ציונים 122, 134).

סדר תפלת שבת

5 למה מברך על כוס של ברכת המזון בורא פרי הגפן, משום דאפסקא ברכת המזון. והיכא נמי דלא הוה ליה לבר מן ההוא כוס של קדוש ואיקרי וברוך ברכת המזון, נפיק בברכת המזון, ולא יכול למתדר ברוכי על הגפן בתר ברכת המזון. ול"ש קדיש מקמי פתורא ול"ש קדיש על פתורא, שכיון ששתה כדי רביעית, כבר נתחייב בברכה ראשונה ואחרונה, דעד רביעית שמיה שתיה. ואם תאמר קידש ולא שתה רביעית, 10 א"כ לא יצא ידי חובתו כמו שאמרנו. הלכך טעון ברכה לאחריו.

טו ואסור לאדם שיטעום כלום קודם שיקדש, ואם שכח וטעם מקדש. דאמר רבא (פסח' קז.) הלכתא טעם מקדש. ומי שנאנס מחמת שכרות או מחמת שינה או מכל דבר שיש בו אונס ולא קדש בלילי שבת, מקדש בבקר ואפילו כל היום כולו. ונשים נמי חייבות. דאמר רב אדא בר אהבה (ברכות כ:) נשים חייבות בקדוש היום 5 דבר תורה.

טז ואמר מר זוטרא בר טוביה (ב"ב צז.) אין אומרים קדוש היום אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח, לאפוקי שריחו רע, דלאו אורת ארעא, ולאפוקי נמי מגולה, דילמא נפיל ביה מידי. ואע"ג (שם צז:) דעבר במסגנת ולא אשכח ביה מידי, אפ"ה הקריבהו נא לפחתך קרינן ביה. אבל יין מגתו שפיר דמי לקדושי עליה, דאמר 5 רבה (שם) סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הכוס ואומר עליו קדוש היום. וכן הלכה.

יז ולאחר שמברך על הכוס נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים. אבל נטל ידיו קודם לא יקדש. דאמר רב ברונא אמר רב (פסח' קו.) נטל ידיו לא יקדש. והכי אמר רב עמרם

4 דף חס' זרן וא"כ מ 7 למתדר חס' רן קדש ז קדוש ארן 8 קדש ז קדוש א : חס' רן על פתורא : לאחר פתורא רן כדי חס' רן 9 שמיה א : שמא ז שמא מ דעד רביעית שמיה שתיה : מפני רביעית ששתה רן 10 כמו שאמרנו חס' רן

טו, ואסור לו לאדם לטעום רן קודם : עד זרן מקדש : אפילו הכי מקדש רן רבא זרן : רבה מא 2 הלכתא חס' מז טעם מקדש : טעם מבדיל הוס' רן ומי שנאנס : ואם בא לידי אונס רן 3 שיש בו חס' רן בבקר : למחר רן כל היום כולו : דאמרי בני ר' חייא (פסח' קה.) מי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו הוס' רן (וייתכן שהוא שייך למקור) ונשים נמי חייבות : ונשים ועבדים אע"ג דקידוש היום זימנא קביעא ליה וקיי"ל דכל מ"ע שהזמן גרמא נשים פטורות גבי קידוש היום מיהא חייבין רן

טז, מר : רב ארן בר טוביה : אמר רב הוס' תלמוד שלפנינו 2 לאפוקי... 3 נפיל ביה מידי לאו הבאה מילולית אלא ניסוח חפשי ע"פ ב"ב צז: 3 ביה חס' מ דקא מעבר ליה א דאעבריה רן משכח א רבה מא ככ"מ ודפוסים ישנים, ע"י ד"ס דף קמ"ח אות ה' : רבא זרן 6 הלכתא ז יז, שבירך רן קודם לא יקדש : קודם שיקדש לא עשה ולא כלום רן 2 אמר רב חס' מא

טו, 2 מי שנאנס... : טור א"ח רע"א.

יז, 1—6 מחזור ויטרי ע' 284. פרדס סי' ס"ז (= ע' קפט). תוס' פסח' דף ק"ו ב' ד"ה הנוטל. ריצ"ג ע' ו. מנהיג הל' שבת סי' כ' (דף כ"ו ב'). ס' העתים 202.

1 ולאחר... לא יקדש : טור א"ח רע"א. אגור סי' שע"ח.

2 והכי אמר... 6 על הפת : הגה' מיימ' הל' שבת כ"ט ו' אות ח'. — שערי תשובה ק"י. תה"ג ליק סי' נ"ז. (אפשטיין, ציונים 123).

סדר ר' עמרם גאון

גאון נטל ידיו לא יקדש על היין, מה טעם, יין אין צריך נטילת ידים, כשלא נגע בבית הכסא, דקאמרינן (חולין קו. חגיגה יח:) הנוטל ידיו לפירות אינו אלא מגסי הרוח. ופת היא דטעונה נטילת ידים. וכיון שנטל ידיו, עקר דעתו מן היין ושם לבו על הפת.

יח וחייב לבצוע על שתי ככרות ואומר המוציא לחם מן הארץ, דאמר ר' אבא (ברכ' לט: שבת קיז:) חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת, שנאמר ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה. ואמר רב אשי (שם) חזינא ליה לרב כהנא דנקט תרתי ובצע חדא. דנקט תרתי דכתיב לקטו לחם משנה. ובצע חדא דאי אמרת לבצע תרתי מחזי כרעבתנותא.

יט ושאלו מקמי דרב נטרונאי ביו"ט צריכין לבצוע על שתי ככרות או לא. והשיב הכי. היו יודעים שצריכים אנו לבצוע על שתי ככרות ביו"ט כדרך שצריכים אנו לבצוע בשבת, מה טעם, מפני שבשבת עצמה לא נתחייבו ישראל לבצוע על שתי ככרות אלא משום מן, שכיון שלא ירד בשבת הוזהרו ישראל ללקוט לחם משנה. וא"ר אבא, חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת וכו'. ובימים טובים נמי כיון שלא ירד מן ביום טוב חייבים אנו לבצוע על שתי ככרות בשבת. ומנין שלא ירד מן בימים טובים, שכך שנו חכמים (מכילתא בשלח מס' דויסע סוף פרק ד' ע' 169) ששת ימים תלקטוהו. ר' יהושע אומר למדנו שאינו יורד בשבת, ביו"ט מנין, ת"ל שבת לא יהיה בו. ר' אלעזר המודעי אומר למדנו שאינו יורד בשבת. ביו"ט מנין, ת"ל לא יהיה בו. **10** ביום הכפורים מנין, ת"ל שבת לא יהיה בו.

והזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין. ואוכל ומברך ברכת המזון כמו שכתבנו. ובברכה שלישית פותח בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע כמו שכתבנו לעיל. וכשנכנס לישון קורא קריאת שמע כמו שכתבנו למעלה.

כ ובשחרית של שבת מסדר כל הברכות כמנהג כל יום ויום ומוסיף אחר פסוקים של צו את בני ישראל וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים עד עולת התמיד ונסכת. ועומד חזן הכנסת ופותח רבון העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמך הרבים כו'.

נטל: הנוטל ר"ל ככ"מ ועוד, ע"י ד"ס דף קס"א אות ס' והכי אמר... 3 על היין חס' ר"ל 3 גאון מ' :
זכר צדיק לברכה א' : חס' ז' יקדש: יברך א' כשלא נגע בשום טיגוף ולא נכנס לבית הכסא ר"ל
4 אינו אלא מ' : הרי זה א"ל וש"ס חגיגה יח: 5 דהיא טעונה ז' הוא דטעון ר"ל
יח, ואומר... 2 ככרות חס' ר"ל 3 תרתי: בתרי ז' ובצע... 4 לבצע תרתי חס' מ' לא מתחזי מ'
יט, והשיב: והתיב מ' 2 היו: הו ר"ל אנו חס' ר"ל לבצוע עליהם בשבת ר"ל 3 ישראל
חס' ר"ל אלא משום שלא ירד מן בשבת ר"ל 4 וא"ר אבא: אמר רבא (!) ר"ל 5 שלא ירד
מן ביו"ט: שלא ירד בו מן ר"ל 6 בשבת חס' ר"ל 8 שאינו יורד: שלא ירד מן ר"ל 9 ר' אלעזר...
10 לא יהיה בו חס' ר"ל 10 ובברכה... 12 שכתבנו חס' מ' 11 ומסיים בנחמה חס' ז' לעיף:
למעלה ז' 12 שכתבנו: שכתוב ז'
כ, בכל יום א' 3 חזן הכנסת: החזן ז' 4 כל העולמים מ' אנחנו... הרבים חס' מ' ז'

יט, ושאלו... 10 לא יהיה בו: ס' העתים 218. פרדס סי' צא (= ע' קצד). שבה"ל סי' רל"ח.
אור זרוע א' סי' קנ"ז. ה"ג 142. חמדה גנוזה סי' נ"ו. (אפשט. 127).
9 והזהיר — כא, 23 חי העולמים: סדור קדמון ע' 81—84...
כ, 2 וביום השבת: אבודרהם דף ג"ט ג' [= ע' קסא].

סדר תפלת שבת

[מכאן ואילך שונים כתבי היד בסדר הזמירות ובהיקפן]

כ"י מז

כ"ר א

יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו. ישמח ישראל בעושיו יי מלך יי מלך יי ימלך
בני ציון יגילו במלכם. ימלך יי לעולם אלהיך ציון... לעולם ועד. ברוך יי אלהי
ברוך יי אלהים אלהי ישראל... וברוך שם כבודו לעולם ישראל מן העולם ועד העולם
וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן. מזמור לתודה... ואמר כל העם הללויה.
הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו כל הנשמה וכו'. למנצח

כ"י מ

כ"י ז

כ"י מ כ"י ז כבוד אל ומעשה ידיו מגיד
 הודו ליי קראו בשמו... עד והכא אמרינן קודם זמירות הרקיע ואומר כל המזמור.
 והלל ליי. למנצח מזמור לדוד איזהו מקומן של זבחים וכו' תפלה למשה איש האלהים...
 השמים מספרים... וממשיך כמו שכ' למעלה ר' ישמעאל ואומר כל המזמור. ויהי נועם
 רוממו יי אלהינו... עד ליי אומר בשלש עשרה מדות יי אלהינו עלינו וגו'. יושב
 הישועה על עמך ברכתך סלה, תורה עד עד שיבא הכתוב בסתר... ואומר כל המזמור.
 ומוסיף פסוקים אלו יי הפיר השלישי ויכריע ביניהם. הללויה הללו את שם יי
 עצת גוים... עצת יי... יי ויקרא אלו הזמירות שבת הללו עבדי יי ואומר כל
 צבאות אשרי אדם... יי צבאות וימים טובים. הודו ליי קראו המזמור. הודו ליי כי טוב...
 עמנו... יי הושיעה... יי שמך בשמו... עד גמל עלי. יי מלך הודו לאל השמים כל"ח.
 לעולם... יי אדונינו מה אדיר... יי מלך... והיה יי למלך... ואומר הודו ליי קראו בשמו
 הושיעה את עמך... הושיענו יי ברוך יי אלהים אלהי וגו' ויברך דוד וכו' ואומר
 אלהינו וקבצנו... אתה תקום ישראל... כל הנשמה... ויושע יי עד והיה יי למלך
 תרחם... וחפרה הלבנה... ואמר והמזמורים למנצח מזמור וכו'.

ביום ההוא הנה אלהינו זה... לדוד. השמים מספרים...
ברוך יי לעולם... ברוך יי לדוד בשנותו... תפלה
אלהי ישראל... ואחר כך מזמורים
אנו הללויה הללו את שם יי
הללו עבדי יי... ברוך שאמר...
מזמור שיר ליום השבת... יי
מלך גאות לבש... והפסוק ארך
ימים אשביעהו וממשיך יהי
כבוד... אשרי... עד כל הנשמה
תהלל יה הללויה. ברוך יי
לעולם... ימלך יי לעולם...
ויברך דוד עד סוף הזמירות.

ועומד שליח צבור ואומר

נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלהינו. ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד.
מן העולם ועד העולם אתה אל. ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע פודה ומציל עונה
ומרחם בכל עת צרה וצוקה אלא אתה. ולך לבדך אנחנו מודים. ואילו פינו מלא שירה
כים ולשוננו רנה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע ועינינו מאירות כשמש וכירח
וידינו פרושות כנשרי שמים ורגלינו קלות כאילות. אין אנו מספיקים להודות לך ה' אלהינו
ולברך את שמך מלכנו על אחת מאלף אלפים ורוב רובי רבבות פעמים הטובות

כא, 2 מהעולם א עונה ומרחם חס' א 3 וצוקה: אין לנו עוזר וסומך הוס' מ אין לנו מלך הוס' 9
ואילו: אלו ז 5 פרושות חס' א 6 מלכנו חס' א פעמים חס' א 7 ועמנו חס' ז ;

ה' מלך ה' מלך : מנהיג הל' תפלה סי' י"ט (דף י' א').

שעשית עם אבותינו ועמנו. מלפנים ממצרים גאלתנו ה' אלהינו ומבית עבדים פדיתנו. ברעב זנתנו ובשובע כלכלתנו. מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו. ומחולאים רעים ורבים דליתנו. ועד הנה עזרנו רחמיך ה' אלהינו ולא עזבונו חסדיך. על כן אברים שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו. הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו 10 וירוממו את שמך מלכנו. כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבח. וכל עין לך תצפה וכל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך תשתחוה. וכל הלבבות יראוך וכל קרב וכליות יזמרו לשמך. כדבר שנאמר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוולו. שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תקשיב ותושיע. וכתוב רננו צדיקים בה' 15 לישרים נאווה תהלה. בפי ישרים תתרוםם ובדברי צדיקים תתברך ובלשון חסידים תתקדש ובקרב קדושים תתהלל. ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל יתפאר שמך וזכרך מלכנו. שכן חובת כל היצורים לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם ולקדש על כל דברי שירות ותושבחות שאמר דוד בן ישי עבדך משיחך. ובכן ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה ה' אלהינו ואלהי אבותינו 20 שיר ושבחה הלל וזמרה עז וממשלה נצח גבורה גדולה תהלה ומלכות ברכות והודאות מעולם ועד עולם. ברוך אתה ה' מלך גדול בשבחות אל ההודאות אדון נפלאות הבוחר בשירי זמרה חי העולמים.

כא, 3 לאחר אלא אתה באה בכ"י א תוספת זו : אלהי הראשונים והאחרונים אלוה כל בריות אדון כל תולדות המנהג עמו בחסד עם בריותיו וברחמים (!). ויי לא ינום ולא יישן המעורר ישנים והמקיץ רדומים מחיה מתים ורופא חולים פוקח עורים וזוקף כפופים.

14 לאחר מגוולו באה בכ"י א תוספת זו : מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערוך לך האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים [וארץ] נהללך נשבחך ונברך את שם קדשך כאמור לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו. האל בתעצומות עוז. הגדול בכבוד שמך הגבור לנצח עדי עד והנורא בחילי נוראותיך. המלך היושב על כסא רם ונשא שוכן עד מרום וקדוש שמו.

ואומר ש"ץ ברכו את ה' המבורך.

ואומר הצבור כל אחד ואחד ישתבח שמו ויתעלה זכרו של מלך מלכי המלכים הקדוש 25 ברוך הוא. שהוא אדון כל בריותיו שליט בכל מעשיו אדיר בעליונים ובתחתונים. ואין זולתו אלהים בשמים ועל הארץ מתחת. לפיכך אנחנו חייבים להודות לו ולברכו. ועונין הצבור ברוך ה' המבורך לעולם ועד.

עמנו ועם אבותינו מ מבית מ 8 בשבע ז 9 ועד חנה : ועדין מ ה' אלהינו חס' מ 10 אשר שמת א : ששמת מ 11 את שמך : לשמך מ 12 עין לך תצפה חס' מ 13 שנאמר מ : 14 חרף מ : דלים א תקשיב ז : מאזין מ : חס' (במקום פנוי) א 15 כל שכתוב א 16 בית ישראל חס' ז : ברנה חס' א זכרך חס' א מלכנו : בכל דור ודור חסידים א 17 לרומם לפאר א 18 דברי חס' מ שאמר חס' מ זכרך חס' א 19 והקדוש : 20 תהלה : תפארת קדושה מ והודאות : לשמך אב הרחמן חס' מ בשמים ובארץ חס' מ 21 אף מלך א גדול חס' ז מהלול בתושבחות מ 22 בשירה ובזמרה מ הגדול חס' ז

24 ס' העתים 250 : ואומר ש"ץ ברכו את ה' המבורך ואומר הצבור בלחש ישתבח ויתפאר ויתרומם וכו'... וכ"כ נמי רב עמרם גאון.

סדר תפלת שבת

כב ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא את הכל. הכל יודוך והכל ישבחוך והכל יאמרו אין קדוש כיי. הכל ירוממוך סלה יוצר הכל. האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח ובוקע חלונות רקיע. ומוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה. ומאיר לעולם כלו וליושביו שברא במדת רחמים. המאיר 5 לארץ ולדרים עליה ברחמים. וטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. המלך המרומם לבדו מאז המשובח והמפואר והמתנשא מימות עולם. אלהי עולם ברחמיו הרבים רחם עלינו אדון עוזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו: אין כערכך ואין זולתך אפס בלתך ואין דומה לך. אין כערכך יי אלהינו בעולם הזה. ואין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא. אפס בלתך גואלנו לימות המשיח. ואין דומה לך מושיענו 10 לתחית המתים:

סימן: א"ב

אל אדון על כל המעשים / ברוך הוא ומבורך בפי כל הנשמה.
גדלו וטובו מלא עולם / דעת ותבונה טובים אותו.
המתגאה על חיות הקודש / וגאדר בכבוד על המרכבה.
זכות ומישור לפני כסאו / חסד ורחמים לפני כבודו.
15 טובים מאורות שברא אלהינו / יצרם בדעת בבינה ובהשכל.
כח וגבורה נתן בהם / להיות מושלים בקרב תבל.
מלאים זיו ומפיקים נוגה / נאה זיום בכל העולם.
שמחים בצאתם וששים בבואם / עושים באימה רצון קוגיהם.
פאר וכבוד גותנים לשמו / צהלה ורנה לזכר מלכותו.
20 קרא לשמש ויזרח אור / ראה והתקין צורת הלבנה.
שבח יתנו לו כל צבא מרום / תפארת וגדולה שרפים עם אופני הקדש.
לאל אשר שבת מכל המעשים / ביום השביעי נתעלה וישב על כסא קדשו
תפארת עטה ליום המנוחה / עונג קרא ליום השבת.
זה שבח יום השביעי / שבו שבת אל מכל מלאכתו.
25 ויום השביעי משבח ואומר / מזמור שיר ליום השבת.
לפיכך יפארו לאל כל יצוריו / שבח יקר וגדולה יתנו למלך.
מנחיל מנוחה לעמו ישראל / ביום שבת קדש.
שמך יי אלהינו יתקדש / וזכרך יתפאר מלכנו
בשמים ממעל ועל הארץ מתחת / על כל שבח מעשה ידיך.
30 ומאורות אשר יצרת יפארוך סלה.

תתברך צורנו מלכנו וגואלנו בורא קדושים. ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים ואשר משרתיו וכו' ק'ק' והאופנים לאל ברוך אהבה רבה ואומר שמע אמת ויציב עד גאל ישראל.

23 ואומר ש"ץ: ואומר קדיש עד לעילא ואוי' מ' 24 ואומר הצבור כל אחד ואחד חס' מ' 25
מלכים מ' 26 לפיכך מ' ולפיכך ו ועל כן א' 27 הצבור חס' מ' 28
כב, 2 והכל: הכל א' 5 וטובו... 7 בעדנו חס' ו' 8 ומי דומה לך ו' אין כערכך: אין ערוך
אליך א' 9 ואין: ומי ו' 11 ומבורך: ומפואר מ' הנשמה חס' א' 14 כבודו: כסא
כבודו ו' 15 שברא: ברא ו' 20 והתקין: ותקן ו' עם אופני הקדש מ' ו: וחיות הקדש א'
22 לא: א' מ' 23 ליום: ביום מ' 24 יום מ': שליום ו' ביום א' א': עליון היום' א'
25 ויום: ביום ו' 26 יקר חס' מ' למלך: לא: ו' יוצר כל היום' א' 27 מנחיל א': נותן ו'
יוצר מ' ביום שבת קדש חס' מ' 29 בשמים... מתחת חס' כאן ו' ע': ועל מ': על כל... סלה
חס' א' 30 סלה: תתברך יי אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת היום' ו' 31 בורא קדושים וכו'
והאופנים וכו' לא: ברוך... מ' 32 שמע: קרית שמע א' 33 עד גאל ישראל חס' א'

ועומדין ומתפללין בלחש. ואומר אבות וגבורות וקדושת השם. ואומרים

35

ישמח משה במתנת חלקו / כי עבד נאמן קראת לו
כליל תפארת בראשו נתת / בעמדו לפניך על הר סיני
שני לוחות אבנים הוריד בידו / וכתוב בהן שמירת שבת
וכן כתוב בתורתך. ושמרו בני ישראל... עד שבת וינפש.
ולא נתתו יי אלהינו לגויי הארצות. ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים.
וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים.

40

כי לישראל עמך נתתו באהבה. לורע יעקב אשר בם בחרת.
ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג.
עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך.
[ובשביעי רצית בו וקדשת. חמדת ימים אותו קראת].

45 אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו עד מקדש השבת. ואומר עבודה והודאה
ושים שלום.

כג ויורד שליח צבור לפני התיבה ואומר אבות וגבורות. ואומר כתר יתנו לך וכו'.
ואומר קדושת השם וקדושת היום ישמח משה. ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים
ושים שלום. ואומר קדיש עד עושה שלום במרומיו.

כד ויתבון צבורא ומסדרין פרשה דענינא דיומא שנים מקרא ואחד תרגום. דאמר רב
הונא בר יהודה א"ר מנחם א"ר אמי (ברכות ח.) לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם
הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, ואפילו עטרות ודיבון. וא"ר הונא ב"ר יהודה
א"ר מנחם א"ר אמי (שם ח:) כל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד
תרגום משלימין לו ימיו ושנותיו.

5

ובמוסף מוציאין ספר תורה ואמר ש"ץ כי גדול אתה ועושה נפלאות וכו' עד ה' עוז
לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

כה והכי אמר רב שר שלום גאון. ספר תורה בין כשמוציאין אותו תחלה, בין בשבת
בין בחול, בין כשמחזירין אותו למקומו, עומדין מפניו לאלתר ויושבין לאלתר, ואין
צריכין לעמוד לא עד שעונים הצבור יהא שמיה רבא ולא עד שעונין ברכו. ואין

36 כליל... נתת חס' א 40 וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים חס' מ 41 לעמד ישראל ז' זרע ז'
42 ישמחו... עונג חס' ז' : ישמחו... עד 44 קראת הקדים קודם 39 ולא נתתו א קוראי מ 43 כלם :
עמם ז' 44 ובשביעי... קראת מזא ואעפ"כ נראה שאינו שייך למקור (חס' מ) להלן במוסף סי' ל"ג,
וגם אין בסידור רס"ג)

כג, התיבה חס' (במקום פנוי) א יתנו לך : יי אלהינו הוס' א 2 ישמח משה חס' ז' ואומר...
ושים שלום : ואומר כל התפלה מ 3 קדיש... במרומיו : קדיש מלא מ

כד, ויתבון... דענינא דיומא : ובשחרית של שבת מסדרין צבור הפרשה מעניינו של יום ר' 2 א"ר מנחם :
א"ר יהודה הוס' מ 3 וא"ר הונא ב"ר יהודה מ : וא"ר יהודה בר הונא (!) ז' וא"ר יהודה א

6 ובמוסף מוציאין (מוציא א) ספר תורה מזא : חס' ר
כה, והכי חס' א 2 מפניו מז : בפניו א לפניו ר' ויושבין : בפניו הוס' א 3 לא א :

כה, והכי אמר — 13 יותר מחכם : מנהיג הל' שבת סי' ל' (דף כ"ח א). טור א"ח קמ"ו. —
הלכות פסוקות (מילר) סי' צ"א.

סדר תפלת שבת

מנהג כך ולא ראינו דבר זה. שמא יש מי שנוהג כך לומר ממה שכתוב ובפתחו
 5 עמדו כל העם. ואותה עמידה שתיקה היא, דאמר רבה בר רב הונא (סוטה לט.)
 כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה, שנאמר (נחמ' ח ה) ובפתחו
 עמדו כל העם. ואין עמידה אלא שתיקה, שנאמר (איוב לב טז) והוחלתי כי לא
 ידברו [כי] עמדו ולא ענו עוד. אבל לעמוד בפני ספר תורה עד שעונין ברכו או
 יהא שמיה רבא לא שמענו, שעמידה לפני ספר תורה אינה כתובה בתורה אלא מפני
 10 שיבה תקום, ואתי ספר תורה בקל וחומר מתלמידי חכמים, דקא אמרינו (קדושין
 לג:) איבעיא להו, מהו לעמוד מפני ספר תורה. ר' חלקיה ר' סימון ור' אלעזר אמרי
 מפני לומדיה עומדין, מפניה לא כל שכן. וכיון דמקל וחומר קא אתי, משוינו ליה
 כחכם ולא משוינו ליה יותר מחכם.

כו וקורין בתורה שבעה. דתנו (מגילה כא.) בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה.
 ואמרינו (שם כא:) הני שלשה כנגד מי, א"ר אסי כנגד כהנים לויים וישראלים.
 ותני רב שימי מבירתא דשיחורי אין פוחתין מעשרה פסוקים בבית הכנסת ויידבר
 עולה מן המנין. ואחרון קורא ארבעה. ואמרינו הני עשרה פסוקין כנגד מי, אמר
 5 ר' יהושע בן לוי כנגד עשרה בטלגין שבבית הכנסת. רב יהודה אמר כנגד עשרת
 הדברות שנאמרו לו למשה מסיני. ור' יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא
 העולם. ואמר רבא, ראשון שקרא ארבעה משובח, דתנו (שקלים ג' ב') בשלש קופות
 של שלש שלש סאין תורמין את הלשכה, ובהן כתוב אל"ף בי"ת גימ"ל. דתניא (מגילה
 כא:) א"ר יוסי למה כתוב עליהן אל"ף בי"ת גימ"ל, לידע איזה מהן נתרמה ראשונה
 10 להקריב ממנה ראשון, שמצוה בראשון, ואמצעי שקרא ארבעה משובח, דתניא אל
 מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, מלמד שמסדיר פניהם כלפי נר המערבי.
 אמר ר' נתן מכאן שהאמצעי משובח. ואחרון שקרא ארבעה משובח, משום שמעלין
 בקדש ולא מורידין. ואע"ג דקתני רבי שימי אחרון קורא ארבעה, כרבא עבדינו.
 ותו אמרינו, עובדא רב פפא איקלע לבי כנשתא דאבי גובר, קם קרי ראשון ארבעה,
 1 ושבתיה רב פפא. ותקינו רבנן (שם) דכולהו דקרי מברכי לפניה ולאחריה, גזרה

אלא (!) מ : חס' זרן אמר יחא ז 4 ולא ראינו דבר זה חס' א : דבר חס' מרן יש חס' א
 5 ואותה : וזאת לא דאותה רן 8 ולא ענו עוד : ואין עמידה אלא שתיקה חזר והוס' מ בפני א :
 מפני מרן לפני ר עד שעונינו... 9 ספר תורה חס' רן 9 כתובה : כתיבא רן 10 תקום :
 והדרת פני זקן הוס' א 11 אמרי : אומר מ חס' אן 13 כחכם : חכם א ולא משוינו ליה
 יותר מחכם : ולא יותר רן
 כו, שבעה חס' רן דתנו... שלשה : שלשה בשני ובחמישי ובשבת במנחה רן 2 כנגד כהנים לויים
 וישראלים ככ"י אוכספורד רי"ף וכמה ראשונים, עי' ד"ס דף נ"ח אות ר' : כנגד תורה ונביאים וכתובים
 רבא אמר כנגד כהנים... תלמוד שלפנינו 3 ותני ר' שימי (שמואל רן) מבירתא דשיחורי (דשיחור א) :
 ותנא דבי רב שימי... כי"מ, עי' ד"ס שם אות ש' פסוקים חס' א 5 שבבית הכנסת חס' מ רב
 יהודה : רב רן 6 לו חס' זרן 7 משוכח חס' ז 8 וכתוב בהן מ גימ"ל : דל"ת הוס' א
 דתניא א"ר יוסי ככ"מ ועוד מקורות, עי' ד"ס דף נ"ט אות ר' 9 ראשונה ז : תחלה מ הראשון א
 ראשון רן 10 שמצוה א 11 מלמד חס' א שמסדיר מ (שמסדר כי"מ) : שהיה מסדיר
 (מסדר ז) רן שמצריך א שמצדד תלמוד שלפנינו נר המערבי : צד המערבי ז מערב ר 12 ר' נתן :
 ר' יוחנן תלמוד שלפנינו שהאמצעי : שקרא ארבעה הוס' רן ואחרון... משובח חס' מ 13 קורא
 ארבעה : שקרא ארבעה משובח א 14 דרכ פפא רן איקלע... עד 15 רב פפא חס' א 15 ושבתיה

סדר הלכות תעניות

משום נכנסין וגזרה משום יוצאין. ותנן נמי (שם כא.) בראשי חדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה. תענית צבור ותשעה באב קורין תלתא. מדתניא (שם כב:) זה הכלל כל שיש בו בטול מלאכה לעם כגון תענית צבור ותשעה באב קרו תלתא. חנוכה ופורים נמי קרו תלתא. וכל אילין יומי ושני וחמישי ושבט במנחה וחנוכה ופורים ותענית [ש] קורין שלשה אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם, ואין מפטירין בנביא, חוץ מתשעה באב דנהוג לאפטורי באסף אסיפם. בראשי חדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה, אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם. ותנן נמי (שם כא.) ביו"ט חמשה, ביום הכפורים ששה, בשבת שבעה. אין פוחתין מהם, אבל מוסיפין עליהם, ומפטירין בנביא. ואין המפטיר עולה למנין חמשה ששה שבעה. מ"ט מדעולא, דאמר עולא (שם כג.) מפני מה אמרו המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה, מפני כבוד התורה, וכיון דמשום כבוד התורה הוא, למנינא לא סליק.

כו, 26 לאחר לא פליק באה בכ"י א תוספת זו : ולהכי מקדשי תחלה קודם שיקרא המפטיר. ואם אין שם מפטיר אחר, שביעי יכול להפטיר.

כז ובמקום שפסק בשבת שחרית שם מתחיל בשבת במנחה ובשני ובחמישי ובשבת הבאה. ומפסיקין לראשי חדשים ולחנוכה ולפורים, כגון ראשי חדשים שחלו בשני ובחמישי, וחנוכה דהיא תמניא יומי, שני וחמישי דבגוייהו מפסיקין. ופורים נמי שחל בחמישי מפסיקין ולא קרי בענינא דפרשתא דההיא שבתא, כי עבדינן בשני ובחמישי דכולה שתא. ולתעניות נמי מפסיקין, וליום הכפורים נמי שחל להיות בין בשני בין בחמישי בין בשבת מפסיקין. וליו"ט נמי שחל בשני או בחמישי או בשבת מפסיקין, ולא קרי בענינא דההיא שבתא. אבל במנחה ביו"ט שחל להיות בשבת, וכן בשני ובחמישי שמראש השנה ועד החג, אין קורין אלא בסדר פרשיות. ובמנחה של יו"ט של חג הסוכות שחל להיות בשבת קורין וזאת הברכה. וכל השנה כולה קמי פסחא וקמי חגא דשבועיא וקמי ריש שתא קרינן בסדר פרשיות.

10 וכי קרינן בספרא דאורייתא כהן קרי קמא, ובתריה לוי ובתר לוי ישראל. דתנן (גיטין נט.) אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום, כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל מפני דרכי שלום. ואמרינן מנא הגי מילי, אמר רב מתנה דאמר קרא, ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה'.

ר' פפא : ומשבחיה אבי גובר לר' פפא מ 19 קרו תלתא : קורין שלשה מ, וחילוף כזה גם להלן במקורות ולא רשמנוהו וכל אילין... עד 20 קורין שלשה חס' מ וחמישי בשבת (במנחה חס') א 20 שקורין הנהתי : קורין כ"י 21 דנהוג לאפטורי א : לאפטורי חס' מ : דמפטירין ו : באיזה נביא ר 24 למנין : מן חמנין ר' כדעולא ז 26 למנינא : למנין נמי ר' כז, 1 שפסק א : שפסק ז'ר' שמפטיר מ 2 ולפורים חס' מ'ר' שחלו : להיות הוס' מ 3 וחנוכה... עד 4 בחמישי חס' ו דבגוייהו ר' ופורים... 5 מפסיקין חס' ר 5 ולתענית א' ולתעניתא ר 6 וליו"ט... מפסיקין חס' ר' 10 קרינן חס' ר' 11 וכי מ' : וכד א' ובתר לוי : ובתריה ז'ר' וחדר ו 12 כהן... דרכי שלום חס' ר' 14 ויתנה... ברית ה' : כודי מ' ונוי ז' 15 ברישא כהן וחדר

כו, 24 ס' הישר לר"ת, חלק שו"ת, ע' 81. מנהיג הל' שבת סי' ל"א (דף כ"ח א'). ועי' להלן סוף סי' ע"ה.

כז, 11 טור א"ח קל"ה : רב עמרם כתב כל היכא דאיכא כהן לית ליה רשות לישראל למקרי קמיה אפילו הוא נשיא בישראל. אבודרהם דף מ"ח ב' [=ע' קכט] (ואין לשון זה לפנינו).

סדר תפלת שבת

15 כהן ברישא והדר לוי. ר' יצחק נפחא אמר מהכא. ונגשו הכהנים בני לוי וגו' כהן ברישא והדר לוי. רב אסי אמר מהכא. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם. ר' חייא בר אבא אמר מהכא. וקדשתו לכל דבר שבקדושה. ותנא דבי ר' ישמעאל, קדשהו לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, לברך ראשון, ולטול מנה יפה ראשון. ומקשי ליה אביי והדר מתרץ לה 20 ומכל מקום מתוקמא כהן ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל.

בח ושאלו מקמי רב גטרונאי גאון. כהן עם הארץ וישראל תלמיד חכם, איזה מהם קודם לקרות בתורה תחלה, ושדר הכי. כהן עם הארץ קודם מפני דרכי שלום. וגרסינן בגמרא (שם נט:) אמר אביי נקיטינן, אם אין שם כהן נתפרדה חבילה, דלא קרי לוי כלל. ואמר אביי נקיטינן אם אין שם לוי קורא כהן. ומקשינן איני, 5 והאמר ר' יוחנן, כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון, ולוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם, ומשנינן, כי קא אמרינן, באותו כהן שקרא ראשון, שעומד במקומו וקרי במקום לוי.

שלחו ליה בני גלילא לר' חלבו, אחריהן מי קורא, לא הוה בידיה. אזיל שייליה לר' יצחק נפחא בי מדרשא, אמר ליה, אחריהן קורין תלמידי חכמים הממונין פרנסים 10 על הצבור, ואחריהן תלמידי חכמים הראויין למנות פרנסים על הצבור, ואחריהם בני תלמידי חכמים שאבותיהם היו פרנסים על הצבור. ואחריהן ראשי כנסיות ושאר כל העם (מגילה כג.). והכל עולין למגין שבעה, אפילו אשה אפילו קטן. אבל אמרו חכמים, אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הצבור.

לוי והדר ישראל ו' ונגשו... 5 מהכא חס' ר' וגו': עד מ' 16 ברישא כהן א' 17 הוא ובניו עד עולם חס' מ' כר אבא חס' ר' 18 קדשהו בכל דבר שבקדושה חס' מ'א' : הוס' בשולים א'

כח, תלמיד חכם ישראל א' קודם... 2 עם הארץ חס' א' 3 הכי אמר אביי מ' נקטינן א' 4 דלא (ולא ו') קרי לוי כלל אין בש"ס שלפנינו, וכנראה תוספת הנאון היא, עיי' רש"י ד"ה נתפרדה החבילה נקיטינן חס' א' כהן קורא ר' 5 משום מ' : מפני א' 6 ומשנינן : ומתריצין ו' שעומד : שיעמוד מ' 7 וקרי : ויקרא מ' : שנית הוס' ו' 8 אזיל : אתא תלמוד שלפנינו 9 ת"ח הממונין פרנסים על הצבור ואחריהן חס' מ'א' 10 ואחריהן ת"ח הראויין למנות פרנסים על הצבור חס' ו' 11 בני חס' א' ושאר כל (כל חס' מ') העם : וכר אדם תלמוד 12 אפילו קטן אפילו אשה תלמוד 13 בתורה חס' ו' : כצבור הוס' ו'

כח, מנהיג הל' שבת סי' ל"א (דף כ"ח א'). (שבה"ל סי' ל"ב בשם ר' משה בר חנוך). טור א"ח קל"ה.

4 דלא קרי לוי כלל : רש"י גיטין דף נ"ט ב' נתפרדה החבילה. הגה' מיימ' הל' תפלה י"ב י"ט אות ר'. סמ"ג עשין י"ט דף ק"ב ד'. שבה"ל סי' ל"ד. טור א"ח קל"ה. אבודרהם דף מ"ח ב' [= ע' קכט].

(שם) ואם אין שם לוי קורא כהן : וממשיך טור (ואבוד') כדלקמן : ודוקא כהן הראשון עומד במקומו ומברך פעם אחרת וקורא, אבל כהן אחר לא יעלה (ושמא מנוסח הגאון הוא, ושמא מתכוון אליו בעל העיטור (י' הדברות, סוף סוכה) אבל רב עמרם אומר מברך בכל פעם ופעם..., וודאי מתכוון אליו שבה"ל סי' ל"ד).

7 וקרי במקום לוי : טור (שם) ובשינוי לשון אבודרהם (שם) : אבל כהנים הרבה יכולין לקרות בהפסק ישראל ביניהם, ואין לחוש שמא יאמרו הראשון פסול, כיון שקראו ישראל אחריו. וכן כתב רב עמרם (ואין זה בסדר שלפנינו).

כט והכי אמר רב נטרונאי גאון. דוכתא דמצלי ביה עשרה, ולית להון שבעה גברי דידיעי למקרי בס"ת, קרי כל גברא תרי זמני ושפיר דמי, חדא דלא למבטל מנהג ישראל וליבטלי ברכות, ועוד לאשמועינן להנך דלא גמירי, ולית בה משום מוציא שם שמים לבטלה.

ל אמר רב חנן בר אבא (ברכות מה.) מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך. שנאמר, גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו. ובתורה אחד קורא ואחד מתרגם. (מגילה לב.) הקורא בתורה לא יסייע לתורגמן, שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה, ועוד כיון שבירך אסור לו להפסיק בדברים, ואפילו בתרגום מפני שהוא חול, עד 5 שחותם. אבל החזן מותר לסייע את הקורא ואת התורגמן, בין בקול גדול בין בקול נמוך, ואין בכך כלום. ואין קורין אותו מתרגם מפני שהוא מקרא אחרים. וכל מקרא אחרים אין עולה מן המנין לומר ששנים מתרגמין הם. ואם מתרגמין שנים אין בכך כלום. ואי משום דשמעי גברי ונשי לא לפרוש להון, ויוצאין ידי חובתן בלא פירוש.

לא וכך אמר רב נטרונאי גאון. אלו שאין מתרגמין, ואומרים אין אנו צריכים לתרגם תרגום דרבנן, אלא בלשון שלנו בלשון הצבור מתרגמין, אין יוצאין ידי חובתן. מאי טעמא. דהדין תרגום דרבנן על קראי אסמכוה רבנן. דא"ר איקא בר אבין א"ר חננאל אמר רב (מגילה ג. נדרים לז:) מאי דכתיב, ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא, בספר תורת האלהים זה מקרא. מפורש זה תרגום. 5 ושום שכל אלו הפסוקים. וכיון דכן הוא, לא אפשר דלא מתרגמין בהדין תרגום דרבנן. ודקדקו חכמים בתרגום, דאמר ר' שמעון בן פזי (ברכות מה.) אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא, מאי טעמא, דכתיב משה ידבר והאלהים יענו בקול, שאין תלמוד לומר בקול, ומאי בקול, בקולו של משה. ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם, ואם אין המתרגם יכול להגביה קולו ימעיד קורא 10 קולו ויקרא. הא למדת שמצוה מן התורה לתרגם, אפילו מי שהתחיל בתרגום ועדיין

כט, 1. גאון חס' א"ז שבעה גברי חס' מ' : שבעה גוברין ר"ן 2 למכטל מ' : לכטל א' ליכטל ז"ר
3 וליכטל מ' : וליכטל ז' וזא לכטל א"ר וזא ליכטל ז' ועוד : ועוד זא ז' כח : ביה א'
2, 5 שנאמר : ת"ל מ' 3 לתורגמן מ' : לתורגמן א"ר שפא : כדי שלא א' 4 בדברים
אחרים ר"ן חו"ל : דרך חו"ל ר"ן 5 החזן ז"ר : חזן מא"ר התורגמן ז' : המתרגם מ' המתורגמן א"ר
6 מתרגם : מתורגמן א' וכך מקרא אחרים חס' א' : וכך מקרא אחרים מ' 7 מתורגמין א'
ואם : ואין, תוקן ג"י הכותב עצמו ואם מ' 8 דשמעי גברי חס' א' משמעות סעיף זה אינה ברורה כל
צרכה, וייתכן שר"ל שחזן הכנסת רשאי לסייע (פ"י להקריא) לקורא שאינו יודע לקרוא או למתרגם שאינו יודע
לתרגם, ואף אם יתבלבל בזה הקהל בפירוש המלים, מוטב שיתקיימו קריאת התורה והתרגום כהוגן.

כט, 1—4 מנהיג הל' שבת סי' ל"א (דף כ"ח ב'). שבה"ל סי' ל"ז. אבודרהם דף מ"ט ג'
[= ע' קלג] (ושמא שייך הנה עיטור, י' הדברות, סוף סוכה, המובא לעיל).

ל, 1 שבה"ל סי' ל"ו.

3 מנהיג שם.

לא, 1 וכך אמר — 19 בלשונם : ס' העתים 266. מנהיג (שם). שבה"ל סי' ע"ח. טור א"ח קמ"ה
(שלשתם בקיצור). — הגה' מיימ' הל' תפלה י"ג כ"ה אות ש'. סמ"ג עשין י"ט (דף ק"ג ג').

סדר תפלת שבת

הקורא לא סיים מקרא שלו, אין רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא, שישמעו העם קול מתרגם. דאמר ר' זירא א"ר חסדא (סוטה לט:) אין הקורא רשאי לקרות בתורה עד שיכלה אמן מפי הצבור, ואין המתרגם רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא, ואין הקורא רשאי להתחיל בפסוק אחר עד שיכלה התרגום מפי המתרגם. וכן במשנה שנינו (מגילה כד:) קטן קורא בתורה ומתרגם, הלכך חייבים לתרגם. אבל אם אין מתרגמין להכעיס, בני גדוי הם. ואם מפני שאין יודעים לתרגם, ילמדו ויתרגמו, והם יוצאין ידי חובתן. ואם יש מקום שרוצים לפרש להם, יעמוד אחר חוץ ממתרגם ויפרש להם בלשונם.

לב והקורא בתורה (מגילה כג:) לא יפחות משלשה פסוקים כנגד תורה ונביאים וכתובים. ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד ובנביא שלשה. ואם היו שלשתן שלש פרשיות קורין אחד אחד. כגון כה אמר ה' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו. כי כה אמר ה' [אלהים] מצרים ירד עמי בראשונה, ועתה מה לי פה נאם ה'.

5 ולאחר סיום הפרשה מקדש השליח ומפטירין בנביא. וא"ר תנחום א"ר יהושע בן לוי (סוטה לט:) אין המפטיר בנביא רשאי להפטיר עד שנגלל ס"ת. וקורא המפטיר בתורה קודם ג' פסוקים ואח"כ מפטיר בנביא. ומברך לפניה

בא"י אמ"ה אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת. בא"י הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת והצדק.

10 וקורא ולאחריה מברך

בא"י אמ"ה צדיק בכל הדורות האל הנאמן האומר ועושה מדבר ומקיים כי כל דבריו האמת והצדק. ונאמן אתה הוא ה' אלהינו ונאמנים דבריך. ודבר אחד מדבריך אחר לא ישוב. כי אל נאמן אתה. בא"י האל הנאמן בכל דבריו. רחם על ציון כי היא בית חיינו ולעגומת נפש תנקום נקם במהרה בימינו. בא"י בונה ירושלם.

לא, 2 דרבנן אר"ן : רבנן מ'ז אלא... מתרגמין חס' ו' בלשון (שלשון א') הצבור (שהצבור מ'ר) מתרגמין : בלשון שהצבור מבינים עתים שבה"ל טור, וכנראה זה עיקר 3 דרבנן חס' מ' אם מכוח רבנן : למימר ליה הוסי' ו' איקא : אידי ר' אבין : אבוהי א' 5 ושום... מפורש חס' מ' : שכל... מקרא חס' א' 6 אלו הפסוקים : ואמרי לה אלו פסוקי טעמים הוסי' א' (הועתק כנראה בשגיאות מהמשך הש"ס ויכינו במקרא אלו פסוקי טעמים ואמרי לה אלו המפורות) דכן מזור' וס' העתים : דהכי א' אי אפשר עתים 7 בתרגום : בדברי תרגום עתים בן מוי חס' מ' 8 קולו חס' ו' דכתיב חס' מ' 9 ומאי בקול חס' מ' : מה ת"ל בקול ו' ס' העתים 10 מן המתרגם : ממתרגם מ'ז להגבית קולו : יותר הוסי' א' ימעיד : ימעט ר' 11 הא למדת... 12 מקרא של חס' ו' 12 ש' : כולו ר' 13 שישמעו : שישמע ר' כדי שישמעו א' שישמעו... מתרגם חס' ו' 15 שיכלה : שיתחיל מ' התרגום : הפסוק המתרגם א' 16 קטן : פותח הוסי' ו' 17 אבל... עד 18 לתרגם חס' מ' מ' להכעיס ו' : כלום א' 18 יש : שם הוסי' א' לפרוש א' 19 אחר : אחר א' בלשונם : כרצונם ר' 3, כגון חס' מ' מ' ולא בכסף תגאלו חס' א' 4 בראשונה : לנור שם ואשור באפס עשקו המשיך מ' נאם ה' חס' מ' 5 ולאחר... בנביא חס' ר' ו' וא"ר תנחום... עד 6 שנגלל ס"ת חס' מ', עד 7 מפטיר בנביא חס' ז' 6 שנגלל א' : שינגלל ו' תלמוד בנביא חס' מ' ג' פסוקים : או יותר הוסי' א' 7 קודם חס' מ' קודם שיקרא בנביא ו' 9 ובמשה עבדו חס' מ' 9 ובמשה עבדו חס' מ' 10 ומברך לפניה א' : ומברך קודם מ' ומברך [הנביא] 11 צור כל העולמים צדיק 12 נאמן מ' ודבר אחד מדבריך : ודברך מ' 13 כי... אתה חס' מ' האל חס' מ' 14 בונה ירושלם מ' : משמח

סדר ר' עמרם גאון

15 את צמח דוד מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך. בא"י מגן דוד.
וצריך להזכיר מעין המאורע כל יום בין שבת בין ראש חדש בין מועד. ומזכיר בשבת
הנח לנו כי אתה אבינו ותמלוך עלינו מהרה כי אתה מלכנו. בא"י מקדש השבת.

וכשיזדמן ר"ח מזכיר מקדש השבת וישראל וראשי חדשים. ובמועד מקדש ישראל
והזמנים. וכן בראש השנה וביום הכפורים מעין שלהם. ומחזירין את התורה למקומה.

לג ועומדין בתפלת מוסף, ואומר אבות וגבורות וקדושת השם.

לג, 1 לאחר שורה זו בא בכ"י ז נוסח זה: וקודם האל הקדוש או'
כתר יתנו לך המוני מעלה עם קבוצי מטה וכו' ק'ק'ק' כבודו מלא עולם ומשרתיו
שואלים איה מקום כבודו לעומתם ואו' ברוך כבוד יי ממקומו. ממקומו יביט ברחמיו
לעמו המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד ואו' באהבה שמע ישראל יי אלהינו
יי אחד. אחד הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו והוא מושיענו הוא יגאלנו וישמיענו
ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים. ועונין הם והוא עמהם אני יי אלהיכם.
ובדברי קדשך כתוב לאמר ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללו'.

תקנת שבת רצית קרבנותיה, צוית פרושיה עם סדורי נסכיה. מענגיה לעולם כבוד ינחלו.
טועמיה חיים זכר למו. וגם האוהבים דבריה גדולה בחרו. אז מסיני נצטוו עליה ותצונו
ה' אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי.

5 יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו. ושם נעשה לפניך
את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. את מוסף יום המנוח הזה נעשה ונקריב
לפניך באהבה כמצות רצונך. כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך
כאמור. וביום השבת וגו' עד ונסכה. ישמחו במלכותך שומרי שבת קוראי עונג עם מקדשי
שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך.

10 או"א רצה במנוחתנו וכו'. רצה ומודים ושים שלום.
ושלית צבור יורד לפני התיבה ואומר מגן ומחיה. כתר יתנו לך. ומוסיף פעמים

ציון בבניה אל 15 את את צמח... מגן דוד מ: שמחנו יי אלהינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד
משיחך במהרה יבא ויגל לבנו ועל (על ז) כסאו לא ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים (אחרים עוד ז) את (חס' ז)
כבודו כי בשם קדשך נשבעת לו שלא יכבה נרו לעולם ועד בא"י מגן דוד אל 16 וצריך... ומזכיר בשבת
חס' אל 17 הנח... מקדש השבת מ (והוא נוסח הגאונים, עי' סדר רס"נ ע' שמו): על התורה ועל העבודה
ועל יום פלו' הזה וכו' וחזרתם ברוך מקדש השבת. וכל יום מודע (!) שלו אבל בטי' באב ובכל התעניות כמנחה
מברך שלש ז: על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה שנתת לנו יי אלהינו לקדושה ולמנוחה
לכבוד ולתפארת. על הכל יי אלהינו אנו מודים לך ומברכים את שמך. יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד.
בא"י מקדש השבת א 18 וכשיזדמן... 19 למקומה חס' זר

לג, 1 ועומדין בתפלת מוסף (המוסף מ) ואומר (ואומר חס' מ): ובתפלת מוסף אומר ז אבות וגבורות
וקדושת השם מ: מגן ומחיה והאל הקדוש ז 3 זכר למו מ: זכו ז האוהבי ז ותצונו:
וצויתנו מ קרבן מוסף שבת ז: מוסף שבת מ מוספין כהלכתן ונסכים א 5 אלהינו: ז"א הוס' ז
6 את מוסף אל: ומוסף מ 7 באהבה חס' א מפי כבודך חס' מ 8 וקוראי א 9 מטובך
חס' ז: וכשביעי רצית בו וקדשת חמדת ימים אותו קראת הוס' אל, ונראה שאינו מן המקור, עי' לעיל בתפלת
שחרית סי' כ"ב 9 או"א רצה במנוחתנו: כל הטכסט עד מקדש השבת ז 10 ומחיה: והאל הקדוש
הוס' ז, ובאה כאן תוספת, עי' להלן לך חס' מ ומוסיף פעמים באהבה...: משמע שמוסיפין אותו

לג, 2 אבודרהם דף ס"ד ב' [= ע' קעד].

סדר תפלת שבת

באהבה ואומרים שמע ישראל. ויש מוסיפין להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם. ובדברי קדשך וכו'. ותקנת שבת. ומסיים התפלה ומקדש. והולכין לבתיהם.

לח ובמנחה הולכין [לבית הכנסת ו] פותחין. אשרי יושבי ביתך ובא לציון וכוליה סדרא. ומוציאין ספר תורה וקורין שלשה בפרשה העתידה להיות בשבת הבאה. ואין מפטירין בנביא. ומחזירין ס"ת למקומו. ומקדש עד לעילא. ומתפללין תפלת מנחה. ואומרים אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר

5 הנח לנו יי אלהינו כי אתה אבינו. ומלוך עלינו מהרה כי אתה מלכנו. בעבור שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא על ישראל עמך ועל יום השביעי נשבות בו כמצות רצונך. ואל יהי צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו. ותהי מנוחתנו מנוחת אהבה ונדבה מנוחת אמת ואמונה מנוחת רצון ושלום השקט ובטח. מנוחה שלמה שאתה רוצה בה. יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם ועל מנוחתם יקדישו את שמך.

10 ויש מי שנהגו להתפלל כך.

אתה אחד ושמך אחד. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. עטרת תהלה תפארת ישועה. מנוחה וקדושה לעמך נתת. אברהם יגל יצחק ירנן. יעקב ובניו ינוחו בו. למשה עבדך בסיני אמרת לו פני ילכו והניחותי לך. מנוחת אהבה ונדבה מנוחת אמת ואמונה מנוחת שלום ושלום והשקט ובטח. מנוחה שלמה שאתה רוצה בה. יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם ועל מנוחתם יקדישו את שמך. או"א רצה נא במנוחתנו וכו'.

ויורד ש"ץ ואומר מגן ומחיה כתר לעומתם ובדברי קדשך, או"א רצה ומודים ושים שלום. ואומר אלו הפסוקים.

צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה'. וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. ומקדש.

בתוך נוסח, ממקומך מלכנו תופיע' (לעיל ח"א סי' נ"ו), וכ"ה בסדר רס"ג ע' קכא 11 באהבה ו חס' מ ישראל: אחד הוס' מ מוסיפין א: אומרים מ 12 ובדברי קדשך א: אמת. דרור ודור מ ותקנת שבת ומסיים (את הוס' א) התפלה מ: ואוי תכנת שבת וכו' רצה ומודים וברכת כהנים ושים שלום ו מקדש: יתגדל עד לעילא תתקבל יהא עושה שלום הוס' ו והולכין: ונפטרינ ו

לד, וכןמחה הולכין מ: לבית הכנסת השלמתי: ובתפלת מנחה א: פותחין א: מתחיל ש"ץ ו ובאים לבית הכנסת ופותחין ו ובא לציון וכוליה סידרא מ: ואוי סדר קדושה ו: ומקדש עד לעילא הוס' ו ואומר קדיש עד לעילא. ואני תפילתי לך יי עת רצון אלהים ברכ חסדך ענני כאמת ישער הוס' אל 2 ומוציא ו שלשה: בני אדם הוס' ו בפרשה... הכאה מ: בראש פרשה שלשבת למקום שפסק כמוסף ו בפרשת הסדר במקום שפסקו שם שחרית ו ואין מפטירין בנביא חס' ו: ואין מקדש למעלה אלא למטה הוס' א 3 ומחזיר ו ומקדש עד לעילא ו: ומקדשין בלחישא א: חס' מ ומתפללין תפלת מנחה מ: ועומדין בתפלת מנחה ו אומרים: ואומר ו 4 ואומר... עד 10 להתפלל כך חס' א 5 יי אלהינו מ: אבינו ו אבינו מ: מלכנו ו ותמלוך מ: מלכנו מ: יוצרנו ו 6 הגבור והנורא מ: והקדוש ו ונשבות מ 7 ואנחה חס' מ ותהי מנוחתנו חס' מ 10 ויש מי שנהגו להתפלל ו: ויש שמתפללין מ 11 עטרת תהלה תפארת ישועה מ (וכ"ה בסדר רס"ג וברמב"ם ובנוסח תימן): תפארת גדולה ועטרת ישועה א: 12 למשה עבדך... והניחותי לך חס' א, עד יקדישו את שמך חס' מ 15 רצה נא במנוחתנו: אבל הראשונה עקר הוס' מ 18 צדקתך כהררי... וצדקתך... צדקתך צדק... אל, עי' להלן סי' ק"ח ואבודרהם: צדקתך צדק... וצדקתך... צדקתך כהררי... מ

לד, 18-19 אבודרהם דף ס"ו א' [= ע' קעט]: ...וכך הם מסודרים בסדר רב עמרם.

סדר ר' עמרם גאון

לה ודבר זה משום כבודו של משה רבינו זכר צדיק לברכה שנפטר באותה שעה בשבת. והכי אמר רב שר שלום גאון. מותר להתעסק בתלמוד במנחה בשבת. ולא עוד אלא שמנהג בית רבינו שבבבל, שאחר תפלת מנחה בשבת שונים אבות וקנין תורה. ועוד רגילין ישראל שתפלת מנחה בשבת מקדימין אותה. ותפלת ערבית מאחרין אותה הרבה, כדאמרינן (פסח' קה:) שאני עיולי יומא מאפוקי יומא. עיולי יומא כמה דאפשר מקדימין ליה, אפוקי יומא כמה דאפשר מאחרין ליה, דלא נחוי עלן כמשאוי. ובין תפלה לתפלה ישב וידום, מכל מקום להתעסק בתורה טפי עדיף. וזה שאין עוסקין לא מפני שאסור, אלא לכבוד משה רבינו שנפטר באותה שעה. לפיכך אומרים אבות, לקיים (מ"ק כב:) גשיא שמת כל בתי מדרשות בטלין.

לה, 9 לאחר בשלין באה בכ"י ז תוספת זו: ולאחר ששונים אבות מקדשין יתגדל ויתקדש שמיא רבא. ויש שמוסיפין בעלמא דהוא עתיד לחדתא ולאחא מתיא ולמפרק חייא ולמבני קרתא דירושלם ולמעקר פולחנא נוכראה מן ארעא ולאחבא פולחנא דשמיא לאתריה. וימליך קב"ה בחייכון וביומיכון כו'. וכך נהגו לאמר אחר צדוק הדין. [בכ"י מ בא במקום זה הגוסס השלם של מסכת אבות (לרבות פרק ו') וגם גוסס דרך ארץ זוטא פ"א ופ"ג, והכל אינו שייך לסדר רב עמרם].

[סדר מוצאי שבת]

לו ובמוצאי שבת עומד שליח צבור ופותח כך. והוא רחום וכו' ואומר ברכו את ה' המבורך, ועונין הצבור ברוך ה' המבורך. ומבעי ליה לאינש לאוגודי בברוך ה' המבורך באפוקי שבתא דגיתצל מן הזיקה דההיא שבתא. ומסדיר קרית שמע בשתיים לפניו ושתיים לאחריה ופסוקי שבחו של הקב"ה ושל שימור וברכה שלאחריהם. וכך אמר רב נטרונאי גאון. בהבדלת מוצאי שבת אם אומר הבדלת ישראל ממצרים, כגון הבדילני דודי מטומאת פתרוס, דלאו הבדלת שבת מחול היא, הרשות בידו.

לה, 1 משום: מפני ז' זכר צדיק לברכה א: ע"ה ז ז"ל מ: חס' ר' בשבת באותה שעה א בשבת: ומקדש עד עושה שלום הוס' ז 2 שר שלום: נטרונאי ז להתעסק: בשבת הוס' ז בתלמוד תורה ר' במנחה בשבת חס' מ ולא עוד אלא שמנהג: ומנהג ז 2 שתפלת ז 5 עיולי יומא: טבא כו' הוס' א, וחס' עד 6 כמשאוי: שאני עיולי יומא מאפוקי יומא חס' ר עיולי יומא מקדימין למצות ר 6 מקדימין ליה כדי שיהיו זריזין למצות ז דלא נחוי עלן כמשאוי מ: דלא להוי עלן כמעונא ז דלא ליהוי עלן כמשאוי ר, והנוסח שונה במקצת מהתלמוד הנדפס ומכ"מ ושאר מקורות הרשומים בד"ס דף ק"ס אות א' וב' 7 ישב: בדר הוס' ר' וזה: ומה ר' 8 לכבוד: מפני כבוד ז משה רבינו: ע"ה הוס' ז שנפטר: לבית עולמו הוס' ז 9 אבות חס' מ: לפיכך אומרים אבות חס' ר' לקיים מא: לקיים מה דאמ' רבנן ז: שאמרו חכמים ר' בתי חס' מאר לו, עומד: אומר מ כך חס' מר' את ה' המבורך חס' מ' 2 ומבעי... המבורך חס' מ (במקום פנוי) לאוגודי (לאוגודי ז'), פי' להאריך, ל' פסח' קו. ואניד ביה 3 באפוקי שבתא: במוצאי שבתות ר דגיתצל... שבתא חס' ז ומסדיר: ומסדר ר' 4 ופסוקי חס' א 5 וכך אמר... עד 8 קים עלינו חס' ר' גאון: זצ"ל הוס' א בהבדלת: בהלכות מנהיג 6 הבדילנו

לה, 1 פרדס סי' ד' (= ע' שיג). תוס' מנחות ל' א' ד"ה מכאן. אור זרוע ח"ב סי' פ"ט. ר' ירוחם י"ב י"ט (דף ק"ב א'). 5—8 מנהיג הל' שבת סי' ס"ה (דף ל"ג ב').

סדר מוצאי שבת

- ו"אמת ואמונה כל זאת פעלה ימינך" אין מנהג לאמרה במתיבתא ולא בבית רבינו שבבבל כל עיקר. אלא אמת ואמונה כל זאת קים עלינו.
- וצריך להזכיר הבדלה בחונן הדעת. שכך שנינו (ברכות לג.) מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים, ושואלים גשמים בברכת השנים, והבדלה בחונן הדעת. ומה טעם, מתוך שהיא חכמה, לפיכך קבעה בברכת חכמה. ואם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת, אם יש לו יין שיבדיל עליו, אינו חוזר, דתניא (שם) טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת, אין מחזירין אותו, מפני שהוא יכול לאמרה על הכוס, ואם אין לו יין, חוזר ומתפלל, דבעו מיניה מרב ששת, טעה בזו ובזו מאי, אמר להו, אם טעה ולא הזכיר לא בזו ולא בזו, חוזר לראש.
- 15 וכך הוא אומר. אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה. ואומר אתה הבדלת בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לגוים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. כשם שהבדלתנו מגויי הארצות וממשפחות האדמה כן תטהרנו ותנקנו מכל חטא ועון. וחננו מאתך דעה ובינה והשכל. בא"י חונן הדעת.
- 20 ומסדר כל התפלה כסדר, ולאחר שמסיימין הצבור תפלתו מקדש. ופותח ש"ץ ויהי נועם יי אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. ומתחילין הצבור אחרי ויהי נועם ומסדרין יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן עד אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי. וכך מנהג. לאחר שמסיימין הצבור אורך ימים חוזר השליח ושונה אותו ואומר אורך ימים, ועונין הצבור אחרי ואומרים ואתה קדוש 25 וקרא זה אל זה ואמר, וכולא סדרא, ומקדש עד עושה שלום.
- לז וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקדושא דסדרא ולומר בנעימה ובאריכות טעם באפוקי שבתא, כדי שישתהו ישראל בהשלמת סדריהם, כדי להאריך מגוח לרשעים מלחזור לגיהנם. כי דאמרינן (עי' תנחומא כי תשא לג) ובמוצאי שבת צועק המלאך שהוא ממונה על הרוחות חזרו לגיהנם למות, שכבר השלימו ישראל סדריהם. ולכך מזכירין 5 ישראל בסדר מוצאי שבת ואומרים ויהי נועם. מכאן רמז לוייה נועם במוצאי שבת.

דורי מסומאת פתרום : נוסח ידוע מברכת, אמת ואמונה' מפוייטת (סדרור ר' סעדיה גאון ע' קכג) 7 ואמת ואמונה כל (ואמת נהוג הכף א) זאת פעלה ימינך : נוסח ברכה בלתי ידוע 8 אמת ו חס' מ עלינו חס' ז : ונוי מ 10 ומה טעם... 11 בברכת חכמה חס' מ מה טעם חס' ר' 11 מתוך : מפני ר' לפיכך חס' ז'ר' 12 שיבדיל : להבדיל ר' אינו חוזר : אין מחזירין אותו ז' 13 שהוא יכול : שיכול ז' ותלמוד 14 מרב ששת חס' ז' אם טעה ולא הזכיר לא בזו ולא בזו חס' ר' 16 בינה : ומאתר ה' אלהינו מענה לשון (והיא תחלת ההבדלה בסדרור רס"ג) וחננו מאתך דעה ואומר הוס' א' 17 בין קדש : מקדש ז' 18 מגויי א' : מעמי מ 19 והשכל חס' מ 22 הצבור אחרי א'ר' : כל הצבור אחרי מ : אחרי הצבור מן ז' ומסדרין... בישועתו : עד סוף המזמור ר' יושב בסתר עליון : וממשיך עד אכטח בו א', עד סוף המזמור מ 23 וכך מנהג חס' א' חוזר מ : שונה וחוזר א' : חוזר ושונה ר' : חוזר... ארך ימים חס' ז' 24 אותו : הפסוק הוס' א'ר' ואומר חס' א'ר' ועונין הצבור אחרי חס' מ

לז, שמנחנו א' ולומר חס' ר' 4 מזכירין מז'ר' : מאחרי א' 5 ואומרים... במוצאי שבת

לז, 16—18 מנהיג (שם) : אתה חונן... כשם שהבדלתנו... כן תחיינו והצילנו מכל דבר רע ומכל גזירות קשות (ועי' נוסח הרמב"ם).

סדר ר' עמרם גאון

והכי שדר רב שר שלום גאון. אין אומרים ויהי נועם אלא במוצאי שבת, אבל במוצאי יו"ט אין אומרים. [ואין אומרים אותו] אלא במוצאי שבת לחול, אבל במוצאי שבת ליו"ט אין אומרים, שבתחלה כשקבעוה אבות הראשונים לא קבעוה אלא במוצאי שבת לחול, אבל במוצאי שבת ליו"ט, כיון דבעי למימר ומעשה ידינו, וליכא מעשה ידינו ביו"ט, אין אומרים. וקדושא דסדרא הכי נמי לא אמרינן. כללא דמלתא, כל היכא דלא אמרינן ויהי נועם, לא אמרינן קידושא דסדרא. ובמוצאי יום הכפורים נמי שחל להיות באמצע שבת, לא אמרינן ויהי נועם ולא קידושא דסדרא. וכי אמרינן ויהי נועם במוצאי שבת לחול, היכא דאיכא לקמן שיתא יומא דחולא, אבל איכא בי מצעי יו"ט או יומא דכפורי, אפילו חל יו"ט בערב שבת ואיכא לקמן חמשה יומי דחולא, לא אמרינן ויהי נועם בההוא אפוקי שבתא. מאי טעמא, כיון דאמרינן ומעשה ידינו תרי זמני, בעינן עד דאיכא לקמן שיתא יומי כולהו חולא.

לח ומביאין לו כוס ואבוקה של אור ומברך

ברוך אתה ה' אמ"ה בורא ברי הגפן.

בא"י אמ"ה בורא מאורי האש.

בא"י אמ"ה המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לגוים בין יום השביעי

5 לששת ימי המעשה. בא"י המבדיל בין קדש לחול.

לח, 5 לאחר המבדיל בין קדש לחול באה בכ"י א תוספת זו : ושתי כסא ואזיל ההוא דנקיט נורא ומחוי לצבורא ומסתכלין מאור והדר מבדיל. והלכתא כבית הלל אליבא דר' יהודה דאמר בשמים ואח"כ מאור. והדר מבדיל. דכתיב וירא אלהים את האור והדר ויבדל אלהים וגו'. ותנין בני אוריאן וגרסי כל חד וחד כפום (כסום א, הגיה פרומקין) דבעי וכד גמרינן הלכתייהו קאים חד בר בי רב (קמאי הדבר א, הגיה פר') ואמר ברוך אלהינו וענו כלהו ברוך אלהינו שבראנו לכבודו וכו' וקדיש וכו' ומיענו בי צבורא כולהו וענו כולהו בקלא נעימא ובסימא יהא שמיה רבא מברך. [לדעת אפשטיין, ציונים 139, ההוספה החל מהמלים, ותנין בני אוריאל' היא הוספה אפריקאית לטכסט.]

חס' א, מכאן רמז... במו"ש חס' ר' רמז : ראוי ל' 6 גאון חס' ז' שבת : שבתות אר' : בלבד הוס' ר' אבל במוצאי יו"ט... במו"ש ליו"ט א"א : אבל לא במוצאי ימים טובים ולא במוצאי שבת ליו"ט ר' 7 [ואין אומרים אותו] השלמתי אחר קורנל (שהשלים וא"א) אלא במוצאי שבת לחול חס' א' אבל : ולא א' שבת ליו"ט אין אומרים שבתחלה חס' מ' אלא במו"ש... לא קבעוה חס' ז' 8 שכשקבעוה מ' שבתחלה... 9 אבל במו"ש ליו"ט חס' ר' 10 אין אומרים : אמטי להכי אין אומרים אותו ר' וליכא מעשה ידינו חס' א' הכי נמי : הכי חס' (1) א' לא אמרינן : ויהי נועם הוס' מ' 11 ויהי נועם לא אמרינן חס' מ' באמצע שבת אר' פרדס ולקוטי הפרדס ושבה"ל, ועי' להלן סי' קלא : במוצאי שבת מ' ה"ג (ר"ל שא"א מפני שחל חג הסוכות באמצע שבוע) 13 לקמן חס' ר' : לקמיה ל' 14 כי מצעי מזרן : כי אמצעי א' בערב : ערב מ' לקמן : לקמיה ר' 16 דאמרינן : שאמר ז' ומעשה ידינו : כוננה עלינו הוס' א' כולהו חולא מ' : דחולא ז'

לח, 1 של אור : בידו הוס' ר' 2 הגפן : בא"י אמ"ה בורא עצי בשמים הוס' א' (ברכה זו חסרה גם בסדור רס"ג ובדברי הנאון המועתקים ע"י ריצ"ג ע' טו וטור רצ"ה 4 בין יום : ובין יום א' 6 אשבעית...

לז, 1-5 מנהיג (שם, בהשמטות). פרדס סי' ד' (= ע' שיז). ליקוטי פרדס, ענין מו"ש (דפוס מונקטש דף י"ט ב'). טור א"ח רצ"ה.

6 שבה"ל סי' קכ"ט (עי' אפשטיין, ציונים 131). 14 אגור סי' תכ"ה.

לח, 1 ומביאין — 22 בני ביתו : ריצ"ג ע' טו, טור א"ח רצ"ט.

סדר מוצאי שבת

אשבעית עלך פותה שר שכחה שתסיר לב טיפש ממני ותפיל יתיה על טוריא ועל רמתא בשם שמהתא קדישתא ארימס ארימימס אנסיסאל ופתחאל. ונח מצא חן בעיני ה'. ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו. ואומר שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וכו'. בראשית ברא וכו'. ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה.

- 10 אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים עלינו לשלום חשוכים מכל חטא ומוצלים מכל דבר עון ומדובקים לתלמוד תורתך וחוננים דעה והשכל מאתך ותשמיענו בהם ששון ושמחה. ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבנו. ולא תעלה שנאתנו על לב אדם ולא שנאת אדם תעלה על לבנו. וכל היועץ עלינו עצה רעה בטלו ובטל עצתו. כאמור. ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור. עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. כי ה' צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה. וכל היועץ עלינו עצה טובה קיימו וקיים עצתו. כאמור. וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. ברוך מפר עצות רעות מעלינו ומעל כל עמו ישראל ומקיים עלינו עצתו ועצתם של צדיקים לטובה. ברוך שלא עזבנו. כן ה' אלהינו לא יעזבנו ולא יטשנו ולא יכלימנו ולא יחפירנו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. ועם הצדיקים נפטר לשלום ושלום שלום יהיה עלינו. [הנה אל ישועתי] אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יי ויהי לי לישועה. ושותה מלא לוגמיו ומטעים את בני ביתו.

- לפ והכי אמר רב נטרונאי ראש ישיבה. במוצאי שבת בבורא מאורי האש, כך עושים בשתי ישיבות, שמביטים לכפות ידיים. וכך ראינו רבותינו שהיו עושים ואומרים, נסתכל בידינו כדי שנהנה מן האור, כדרך ששנינו (ברכות נא:) אין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו. וכן מנהג. וראינו ששנינו בפרקי ר' אליעזר בן הורקנוס (פרק כ') שמצוה להסתכל בצפרנים, מיהו אין רגילים חכמים בכך. וכך אנו רגילים להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותהו, ושוטפים אותו ושותהו. וכך שמענו

עד 22 בני ביתו חס' א' אשבעית... 7 ופתחאל חס' טור, ובמקומו ואומר השבועות: וקודם שיטעום אומר אשבעית... 7 ואמר אשבעית... ריצ"נ שר של שכחה 7 ממני לב טיפש 7 ועל רמתא מ' : רמא 7 ארימס : ארימס ארימס מ' ארימימס : ארימימס מ' ופתחאל 7 ריצ"נ 8 אשא עיני אל ההרים : כל המזמור עד עולם הוס' 1 עד מעתה ועד עולם הוס' ריצ"נ : כל המזמור בשלמות 7 10 ששת ימי המעשה : הימים 7 הימים האלה 7 עלינו 1 : ארינו מ' לקראתנו 7 ריצ"נ טור 11 מכל חטא ועון 7 ומנוקים ומוצלים 7 מכל דבר עון : מכל דבר רע 7 מכל דבר רע ועון ריצ"נ מכל אשמה ועון ורשע טור ומדובקים לתלמוד תורתך חס' מ' וחוננים : ומחוננים 1 וחננו טור דעה בינה (בינה דעה 1) והשכל 7 טור : תורה והשכל ריצ"נ 12 תעלה (שני) חס' מ' 13 וכל היועץ עלינו : עצה טובה (17)... 18 ארחם הקדים כאן 7 ריצ"נ 14 מחשבות עמים : עוצו עצה (15)... (הוס' כאן) (והשמיט שם) 17 קיימו : אמצו חזקו קיימו 1 19 ברוך שלא עזבנו חס' 7 כן... לא יעזבנו : ולא יעזבנו יי אלהינו 7 20 ועם הצדיקים נפטר בשלום מ' טור : ועם הצדיקים שנפטרו בשלום 7 יהא חלקנו עם הצדיקים שנפטרו בשלום ריצ"נ ושלום שלום יהיה עלינו חס' טור 21 הנה אל ישועתי חס' מ' 22 ושותה... בני ביתו חס' 1 23 ראש ישיבה מ' : גאון א' 2 שמכיטים : שמסתכלין 7 בכפות מ' ידיה 7 ידיהם 7 הידים א' ריצ"נ ומנהיג ואומרים נסתכל בידינו חס' ריצ"נ 3 אין מברכין... 4 ששנינו חס' 7 ריצ"נ 4 בפרקים 1 5 מיהו א' : מהא מ' : מיהו... 9 המצוה חס' 7 כלומר : לפי מנהיג 9 את

- לט, 1—21 ישיבות : ריצ"ג ע' טו. מנהיג הל' שבת סי' סה (דף ל"ד א'). מרדכי ריש יומא.
1—4 פרדס סי' קי"א (= ע' כו). ליקוטי פרדס, ענין מו"ש (דפוס מונקטש דף כ' א').
1—9 חמדה גנוזה סי' צ"ג. ועי' מרדכי ריש יומא.

סדר ר' עמרם גאון

מרבתינו שמצוה לעשות כך, כלומר (סוכה לח.) שירי מצוה מעכבין את הפורעניות. ומה שנשתייר מן המים, מטילים אותו על ידינו ומעבירים אותו על פנינו, כדי לחבב את המצוה. ואע"פ שכתוב בפרקים דר' אליעזר בן הורקנוס (שם) ר' מונה אמר, כיצד אדם חייב בכוס של יין, מקריב ידו לאור האש ואומר בורא מאורי האש, וכיון שמרחיק ידו מן האש אומר ברוך המבדיל בין קודש לחול, ואם אין לו יין, פושט ידו לאור הנר ומסתכל בצפרנים שהן לבנות מן הגוף ואומר בורא מאורי האש, ואם היה בדרך, פושט ידו לאור הכוכבים שהן של אש, ומסתכל בצפרניו ואומר בורא מאורי האש, ואם נתקדרו שמים בעבים ואינו רואה את הכוכבים, תולה אבן מן הארץ ואומר המבדיל בין קדש לחול, אעפ"כ לא סבירא לן דמבדיל אלא על היין. ואפילו בפת אין מבדילין, דהכי אמר רב עמרם ריש מתיבתא, אין מבדילין על הפת כל עיקר, מה טעם, שאין דומה הבדלה לקידוש, מפני שקידוש אי אפשר לו שלא לסעוד, דקא אמרינן (פסח' קא:) אין קידוש אלא במקום סעודה, וכיון ששלחנו קבוע וסעודה קבועה, ואי אפשר לו שלא לסעוד, מקדש על הפת. במוצאי שבתות כלום סעודתו קבועה ושלחן קבוע ופת מתוקנת לפניו שנוטל פת ומבדיל עליה, הלכך אין מבדילין על הפת. וכך מנהג בשתי ישיבות.

מ ר' צדוק אומר (פרקי ר"א שם) כל שאינו מבדיל על היין במוצאי שבתות או שאינו שומע מן המבדילין, אינו רואה סימן ברכה לעולם, וכל מי שהוא מבדיל על היין במוצאי שבתות או שומע מן המבדילין, הקב"ה קוראהו קדוש ועושה אותו מסגולתו. שנאמר והייתם לי סגולה מכל העמים, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, ואומר. והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. אמר ר' יוחנן (פסחים ק"ג.) שלשה מנוחלי העולם הבא, אלו הן, הדר בארץ ישראל, והמגדל את בניו לתלמוד תורה, והמבדיל על היין במוצאי שבתות. והוא דשייר מקידושא לאבדלתא. הלכך מאן דאית ליה חד כסא ולית ביה שיעור לקדושא ואבדלתא, שביק ליה לאבדלתא וקידוש היום מקדש אריפתא. דלא יכיל לאבדולי על ריפתא, דכי תקינו רבנן אבדלתא, על חמרא תקינו.

המצוה חס' מנהיג 10 אדם חייב : חייב אדם לברך פדר"א שלפנינו של חס' מ' 11 וכיון...
 13 אש חס' ר' מן האש חס' מ' ברוך י' בא"י אמ"ה א' : חס' מ' 12 לאור... 13 ידו חס' י'
 הנר : האש מ' 13 ואם חים... האש חס' ר' בצפרנים א' 14 תולעה : תולש א' נוסף פדר"א
 16 ואפילו : ואילו א' אכל ריצ"ג ואף מנהיג ריש מתיבתא : גאון א' 19 ואי אפשר לו...
 20 קבוע חס' ר' (ונוסחו משובש הוא) כלום : שאין י'
 מ, ר' צדוק מ' : דבי ר' צדוק א' ר' יצחק ר' 2 מן : מפני מ' 3 או שומע (מן המבדילין חס') י' : ושומע מן המבדילין א' 4 ואתם תהיו לי... והייתם לי סגולה... מ' 5 ואבדיל... להיות לי חס' י' 6 את בניו מ' : את בניו א' בניו י' תלמוד 7 והמבדילין א' ע' היין : ע' האור מ' 8 לאבדלתא : להבדלה מ' הלכך... 9 ואבדלתא חס' א' והבדלה ר' (וכן הלאה)

9—21 תה"ג ליק סי' ג"ז. פרדס סי' קי"ב (= ע' כז"כח). ראב"ן סי' קפ"ט. שבה"ל סי' ק"ל.
 9—15 טור א"ח רצ"ו.
 11 הגה' מיימ' הל' שבת כ"ט י' אות ס' : ומי שאין לו יין במקום שרגילין לשתות יין לא יבדיל, ודי לו בהבדלת תפלה, בסדר רב עמרם (ובסדר שלפנינו ליתא).
 16 ראב"ה סי' תקט"ז. עץ חיים ע' קצה. אגור סי' תי"ז.

סדר מוצאי שבת

מא ואסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל, ואם שכח וטעם מבדיל. דאמר רבא (פסחים קז.) הלכתא טעם מבדיל. ואם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל למחר ויום שני ויום שלישי כל היום כולו, והוא שלא טעם כלום. דאמרי בני ר' חייא (שם קו.) מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולה, ועד כמה, א"ר זירא עד רביעי בשבת, כי הא דיתיב ר' זירא קמיה דרב אסי ואמרי לה [ר' אסי] קמיה דר' יוחנן ויתיב וקאמר, לענין גיטין חד ותרי ותלתא בתר שבתא, ארבע חמשה ומעלי קמי שבתא. אלמא עד רביעי. דאמר ר' זירא עד ולא עד בכלל. והני מילי איתויי כסא דחמרא וברוכי בורא פרי הגפן והמבדיל, אבל על האור לא. דקיימא לן, אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת ובמוצאי יום הכפורים.

מב והכי שדר רב גטרונאי גאון, יום הכפורים, אע"פ שחל להיות בחול, מברכין על האור, מפני שאסור להשתמש בה ביום הכפורים. ולית הלכתא כרב יהודה אמר שמואל (פסחים נג:) אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת, הואיל ותחלת ברייתו היא, אלא כי הא דאמר ר' חייא בר אבא, ואיכא דמתני א"ר בנימין בר יפת א"ר יוחנן (שם נד.) מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכפורים. וכן עמא דבר. מיהו משונה יום הכפורים משבת, דבמוצאי שבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים, ובמוצאי יוה"כ אין מברכין אלא על אור ששבת. ומאי שבת (ברכות נג.) ששבת ממלאכת עבודה. וכדתניא (שם) עשית שהיתה דולקת והולכת בשבת למוצאי שבת מברכין עליה. ותו קא מתנינן (פסחי נד.) תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליה, ותניא אידך אין מברכין עליה, ומשנינן לא קשיא, כאן במוצאי שבת וכאן במוצאי יוה"כ. במוצאי שבת מברכין, במוצאי יוה"כ אין מברכין. אלמא באור היוצא מן העצים ומן האבנים, הוא דלא מברכין במוצאי יוה"כ, אבל באור ששבת מברכין.

ובגמרא דארץ ישראל (ירו' ברכות ח' ו' דף י"ב ב') מתני, א"ר לוי במוצאי שבת זימן לו הקב"ה לאדם הראשון שני רעפים והקישן, ויצא האור מהן, וברך עליה בורא מאורי האש. אמר שמואל, לפיכך מברכין עליה במוצאי שבת, שהוא תחלת ברייתה. ורב הונא בשם רב ור' אבהו בשם ר' יוחנן, אף במוצאי יוה"כ מברכין

מא, 1 ואסור : לו הוסי' לו' שיטעום : לטעום מר' 2 מבדיל : יבדיל א' ויום שני חס' מ' 4 ועד כמה חס' ז' וא"ר ז' 5 דרב אפי' מר' : דרב אמי ורב אפי' א' דרבא ר' ר' אסי השלמתי לפי התלמוד 6 לענין : לגבי לו' חד : יומא הוסי' לו' 7 ומעלי : ר"ל ומעלי שבתא, וכ"ה בכי"מ (עי' ד"ס דף קס"א אות מ'), ושמא יש להשלים גם כאן 8 וברוכי חס' א' על האור לא : על האור חס' מ' : לא על האור לו' 9 על האור : על הנר א' ובמוצאי יום הכפורים : ויוה"כ א' מב, 2 כרב יהודה : כותיה דרב יהודה א' במוצאי שבתות א' 6 משבת : בדבר זה הוסי' ז' 7 ומאי שבת : ומאי ששבת ז' 8 ששבת : שבת א' עבודה ככי"מ (עי' ד"ס דף ק"מ אות פ'), ונוסחו שונה : עבירה תמלוד שלפנינו 9 בשבת למו"ש : יוה"כ בשבת למוצאי יוה"כ שבת א' 12 אלמא... במוצאי יוה"כ חס' ז' דלא מברכין אר' 13 אבא : אלא ז' מברכין לו' 15 והקישן זה לזה ירוש' והקיפן זה בזה ז' מהן האור ירוש' : מהן חס' לו' 17 בשם רב ור' אבהו : בשם ר' אבהו

מא, 5 ריצ"ג ע' יח : ורב עמרם סובר עד רביעי בשבת.
מב, 1—19 : פרדס סי' קי"ג (= ע' כט).

סדר ר' עמרם גאון

עליה, שכבר שבתה תאור כל אותו היום. ולעולם כי דקא אמרינן על אור ששבת, אבל לא על אור היוצא מן העצים ומן האבנים.

מג ומי שצריך לעשות מלאכה במוצאי שבת קודם שיתפלל, צריך לברך ברוך המבדיל בין קדש לחול. ואח"כ עושה מלאכה, דאמר ר' אלעזר בן אנטיגנוס משום ר' אליעזר ב"ר ינאי (שבת קנ:): אסור לאדם לעשות חפציו קודם שיבדיל. וכי מבדיל מזכיר הזכרת השם ומלכות. ובמה דברים אמורים, קודם שיתפלל, אבל לאחר שהתפלל, כיון שהבדיל בתפלה, אינו צריך לברך קודם מלאכה, ואע"פ שלא הבדיל על הכוס. 5

[סדר ראש חדש]

מד וסדר תפלת ראשי חדשים כיצד. ראש חדש שחל להיות בחול ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ומזכיר בעבודה אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה וירצה ישמע יפקד ויזכר זכרוננו וזכרון אבותינו וזכרון ירושלם עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך לפליטה לטובה לחן לחסד ולרחמים ביום ראש החדש הזה. זכרנו ה' אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה והושיענו בו לחיים טובים בדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו והושיענו כי אל מלך חנון ורחום אתה. ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים. בא"י המחזיר שכינתו לציון.

ואם לא הזכיר יחיד אלהינו בעבודה מחזירין אותו, חוץ מערבית, דאמר רב ענן אמר רב (ברכות ל:): טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית, אין מחזירין אותו, לפי שאין בית דין מקדשין את החדש אלא ביום, אבל שליח צבור שטעה ולא הזכיר של ר"ח בשחרית, אין מחזירין אותו, מפני שתפלת המוספין לפניו, ומה טעם, מפני טורח הצבור. והני מילי בשחרית, אבל אם טעה במוסף מחזירין אותו. והוא הדין ליחיד. ויחיד שטעה (שם כט:): ולא הזכיר של ר"ח בעבודה, חוזר לעבודה. [נוזכר]

ירוש' ר' יוחנן: אי הוסי' מ' אמרי הוסי' לו 18 עליה חס' א' מברכין עליה חס' מ' כפ' אותו היום: כפ' היום כולו לו כי דקא אמרינן חס' מ': כקא אמרינן לו על אור: כאור לו 19 אכפ' לו: חס' מא

מג, ומי: וכפ' א' שחתפספס מ' לברך: להתפספס (1) מ' ברוך חס' מ': אתה ה' אימ'ה' הוסי' א' 3 ב"ר ינאי ככ"מ ועוד כ"י ורוב מקורות (וכ"ה בירוש' ברכות ה' ב' דף ט' ב'), ע"י ד"ס דף ק"פב אות ר': בר יעקב תלמוד שלפנינו שיבדיל... 4 קודם חס' מ' 4 במה לו 5 אינו חס' לו לברך חס' א'

מד, וסדר תפלת חס' מ' כיצד א' כאי זה צד מ': כך היא לו 2 בעבודה חס' מ' 3 זכרוננו: ופקדוננו הוסי' לו 4 וזכרון משיח בן דוד עבדך חס' א': וזכרון משיח בן דוד עבדך קודם וזכרון ירושלם עירך לו ולרחמים: ולרצון הוסי' א' ביום ראש החדש הזה: לרחם בו עלינו ולהושיע' הוסי' מ' (וכ"ה במנהג ספרד) 6 טובים חס' מ' וחוס לו 7 והושיענו חס' א' 8 כא"י... לציון חס' א' 9 והלאה שונה הנוסח לנמרי לו 12 אותו חס' לו מפני: לפי לו לפניו חס' מ' טעם: שמעך (1) א' 14 חוזר לעבודה: שמא יש להשלים [דאמר ר' תנחום אי"ר יהושע בן לוי טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה], ע"י מח' ויטרי חוזר לעבודה מ' כניסת תוס' ד"ה טעה ולא הזכיר...

מג, 1-5 ריצ"ג ע' יז. אגור סי' תק"ד.

15 בהודאה חוזר לעבודה, בשים שלום, חוזר לעבודה. סיים, אם לא עקר רגליו, חוזר לעבודה, ואף על פי שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אבל אם עקר את רגליו, אע"פ שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, חוזר לראש. ובברכת המזון של ר"ח מזכיר אלהינו בברכה שלישית ברחם כמו שמזכיר בתפלה בעבודה. וכתפלת ערבית תפלת שחרית.

מה ובצבור לאחר שמסיים ש"ץ העובר לפני התיבה סדר תפלה מברך ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ה לקרא את ההלל. וקורין הלל בדלוג. מתחילין הללויה הללו עבדי ה' הללו את שם ה' עד חלמיש למעינו מים, ומדלגין. ה' זכרנו יברך עד ואנחנו נברך יה, ומדלגין. מה אשיב לה' עד סוף פרקא. ואומר הללויה הללו את ה' כל גוים שבחיהו כו' ומתחיל החזן ומקריא הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, ועונין אחריו. ועוד יאמר נא ישראל כל"ח, ועונין אחריו. יאמרו נא בית אהרן כל"ח, ועונין אחריו. יאמרו נא יראי ה' כל"ח, ועונין אחריו. שני מנהגות הם, יש שעונין אחריו מה שהוא אומר, ויש שעונין אחריו הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו בכל פסוק ופסוק עד ד' פסוקים. ומתחילין יחד כל הצבור מן המיצר קראתי יה עד נגילה ונשמחה בו, וכופלין בו דברים מאוד עד נגילה. ומקריא ש"ץ אנא ה' הושיעה נא, ועונין אחריו מה שהוא אומר, ועוד אנא ה' הצליחה נא, ועונין אחריו מה שהוא אומר. מכאן ואילך הוא אומר ברוך הבא, והם אומרים בשם ה'. הוא אומר ברכוכם, והם אומרים מבית ה'. הוא אומר אל ה' והם אומרים ויאר לנו. הוא אומר אסרו חג בעבותים, והם אומרים עד קרנות המזבח. הוא אומר אלי אתה ואודך, והם אומרים אלהי ארוממך. הוא אומר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, ועונין אחריו מה שהוא אומר, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. וחותמין יהללך מעשיך ישבחוך עמוסיך יודוך חוסיך כפי גודל גסיד. ככתוב. כל הנשמה תהלל יה הללויה. ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות. ואומר קדיש.

מז ומוציאין ס"ת וקורין ארבעה, אין פותחין מהם ואין מוסיפין עליהם, ואין מפטירין בנביא, ומברכין כולן לפנייה ולאחריה. וכך קורין, כהן קורא ג' פסוקים וידבר ה', צו את בני ישראל, ואמרת להם, לוי קורא ג' פסוקים, חוזר וקורא ואמרת להם זה

וכהנת מהרש"ל : חס' ר"ל, וכנראה יש למחקר, עי' ד"ס דף ע"ו אות ר' : חוזר לעבודה... 15 עקר רגליו
חס' א' נזכר השלמתי לפי התלמוד 15 רגליו : את רגליו מ' 18 ברחם : כנחמנו ז' כמו
שמזכיר : הוא מזכיר (!) א' 19 וכתפלת הנהתי : וכתפלת מ"א
מה, 2 ה"ל : את ההלל ז' 4 כמה אשיב מ"א 5 כל"ח כאן ולהלן חס' מ"ז 7 הם ז' : הן מ' יש א'
10 וכופלין... עד נגילה חס' מ"ז (ושמא תוספת היא) ומקריא : ומקריא א' 12 מכאן חס' א'
15 ועונין : והם עונין ז' הודו... חסדו חס' ז' 16 וחותמין : אחריו הוס' מ' יהללך : ה' כ' חס' א'
17 ככתוב ז' : וכתוב מ' דכתיב א'
מז, 2 קורא חס' מ' וידבר... ג' פסוקים חס' מ' 3 לוי קורא ז' : לוי חוזר וקורא א' חוזר

מד, 16 אגור ס"י תקע"ז.

מה, 1-18 ריצ"ג ח"ב ע' ד. מנהיג הל' הלל ס"י כ"ד (דף מ"ד א'), בקיצור. עיטור, י' הדברות, סוף סוכה ולולב (דף מ"א ג').

1-2 אור זרוע ח"ב ס"י תנ"ה.

סדר ר' עמרם גאון

האשה, את הכבש אחד, ועשירית תאיפה. ישראל קורא מן עולת תמיד עד ובראשי
5 חדשיכם. רביעי קורא מן ובראשי חדשיכם עד סוף ענין של ר"ח. וזו היא שאמרנו
(מגלה כב.) הלכתא דולג, והלכתא אמצעי דולג. ומקדש וגולל ספר ותורה. ואומר:

[הנוסח הבא כאן שונה בכ"י בחסר ויתר, וכנראה הכל תוספת היא]

יהי רצון מלפני אלהי השמים לכונן את בית חיינו ולהשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו
ואמרו אמן.

10 יהי רצון מלפני אלהי השמים לרחם על פליטתנו ולעצור את המגפה ואת המשחית מעלינו
ומעל כל עמו ישראל ואמרו אמן.

יהי רצון מלפני אלהי השמים. לקיים לנו את כל חכמי ישראל הם ובניהם ותלמידיהם
ותלמידי תלמידיהם בכל מקומות מושבותיהם ואמרו אמן.

יהי רצון מלפני אלהי השמים שנשמע ונתבשר בשורות טובות מארבע כנפות הארץ ואמרו אמן.

כ"י א

כ"י מ

15 מי שעשה נסים לאבותינו וממצרים גאלם. הוא יגאל אותנו וישיב בנים לגבולם.
בסימן טוב יהא לנו ראש חדש פלוני יום פלוני ויום פלוני. הוא יעשה עמנו נסים
ונפלאות בכל עת ובכל שעה לנו ולכל עמו ישראל. הקב"ה יחדשהו עלינו ועל כל עמו
20 ישראל בכל מקום שהם לטובה ולברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה
לחיים ולשובע לשמועות טובות ולבשורות טובות ולגשמים בעתם ואמרו אמן.

25 ומחזיר ספר תורה למקומו ואומר יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו הודו על
ארץ ושמים... ומתחיל אשרי יושבי ביתך, ובא לציון גואל, ואני זאת בריתי אותם
אמר ה'. ואתה קדוש, וקרא זה אל זה, ומקבלין, ונטלתני. וכוליה סדרא כמנהג חול.
ואומר קדיש, ואח"כ עומדין ומתפללין תפלת מוסף. וכך מתפללין תפלת מוסף,
אומר אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר

30 ראשי חדשים לעמך נתת. זמן כפרה לכל תולדותם. בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון.
שעירי חטאת לכפר בעדם. זכרון לכלם יהיו. תשועת נפשם מיד שונא. מזבח חדש בציון

וקורא א' : חוזר ואומר מא 5 רביעי קורא מן ובראשי חדשיכם חס' מ וזו היא מא : וזהו א
6 ומקדש : עד לעילא הוס' א 3 יהי רצון : וכו' הוס' א, וחס' כל הנוסח עד 14 אמן 10 פליטתנו :
ולחמול על שאריתנו הוס' מ את המגפה ואת המשחית : המגפה והמשחית, והוס' והדבר והרעה והשבי
והכזה וגזרות קשות לבטל מ 13 ותלמידי תלמידיהם חס' מ 15 מי שעשה : לפי דעת א. יעב"ץ
(מהד' קורונל ח"ב דף נ"ט א') נאמרה הכרזה זו בר"ח עצמו, בהתאם למנהג העתיק שקידשו את החדש ע"פ
ראייה. ונראה יותר שההכרזה (יחד עם התפלה הקודמת לה) נשמטה ממקומה שבתפלות שבת, שהרי היא שייכת
לשבת שלפני ר"ח לפי מנהג ספרד הקיים 26 ובא לציון... עד 27 ונטלתני חס' א 27 ומקבלין
ונטלתני חס' מ וכוליה סדרא כמנהג חול חס' א : גמור הוס' א 28 ואח"כ עומדין ומתפללין
תפלת מוסף : ומתפללין תפלת המוסף ועומדין כתפלה א וכך מתפללין תפלת מוסף חס' מא 29 אומר
אבות וגבורות וקדושת השם א' : נוסח הברכות השלם מ 31 חטאת מא : רצון א יהיו מא :

סדר ראש חדש

תכין. עולת ראש חדש נעלה עליו. שעירי עזים נעשה ברצון. ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו. ושירי דוד עבדך נשמע בעירך. האמורים לפני מזבחך. אהבת עולם תביא להם. וברית אבות לבנים תזכור. והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם. 35
ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. את מוסף יום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור. ובראשי חדשיכם וכו' ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן. אלהי ואלהי אבותינו חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה לששון 40
ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה למחילת חטא ולסליחת עון ולכפרת פשע. כי בישראל עמך בחרת מכל העמים וחקי ראשי חדשים להם קבעת. בא"י מקדש ישראל וראשי חדשים.

ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים ושם שלום.

מז וראש חדש שחל להיות בשבת ערבית שחרית ומנחה מתפלל שבע, ואומר אלהינו בעבודה, ושל שבת אומרה רביעית, ואין צריך להזכיר עוד בעבודה, שכיון שאומר רביעית בפני עצמה למה הוצרך להזכירה עוד בעבודה. ועוד אם תאמר אפשר להזכיר של שבת בעבודה, אם כן כל שבת של שאר ימות השנה יזכיר בעבודה 5
של שבת, אלא של שבת בעבודה אינה כל עיקר, לא בראשי חדשים ולא בחולו של מועד ולא בימים טובים. ואם לא אמר אלהינו בעבודה, מחזירין אותו, חוץ משל ערבית, כמו שאמרנו.

ובמוסף מוציאין שתי תורות, אחת ענינו של יום ואחת של ראש חדש, וקורין שבעה בשל יום ואחד של ר"ח מן וביום השבת עד סוף ענין ובראשי חדשים. ומפטיר 10
בנביא כה אמר ה' השמים כסאי עד והיה מדי חדש בחדשו. ור"ח שחל להיות באחד בשבת מאתמול מפטירין ויאמר לו יהונתן מחר חדש.

מז, 11 לאחר מחר חדש באה בכ"י א תוספת זו: והמפטיר יאמר על התורה ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה ועל יום ראש החדש הזה שנתת לנו ה' אלהינו לקדושה ולמנוחה ולזכרון ולכפרה. וחותרם בא"י מקדש השבת וישראל וראשי חדשים. [ועי' לעיל סי' ל"ב.]

יהיה ז	32 שעירי מ ושעירי ז ושעיר א	33 עבדך חס' מ	האמורים מז :	הנאמרים א
34 והביאנו : יי אלהינו הוס' ז	בציון ז	ובירושלם ז	בית : עיר ז	35 את חס' מ
יום חס' א	37 כאמור חס' ז	38 ושני מז :	שני א	39 את החדש מא :
ולברכה : לחיים ולשלום הוס' א	40 ולנחמה : לשלום ולרוחה הוס' ז	למחילת חטא ולסליחת עון :	למחילת חטא ולסליחת עון :	
למחילת חטא ולמחילת חטא (ז) א	ולכפרת פשע חס' ז	41 העמים :	האומות ז	וחוקי ראשי :
וראשי ז	43 ואומר... שלום א ז	נוסח הכרכות השלם מ		
מז, 1 וראש חדש וחולו של מועד שחלו ר	שבע חס' מ :	כרכות הוס' ז	של שבת הוס' ר	2 רביעית :
ברכה רביעית בפני עצמה ז	ואין צריך להזכיר עוד בעבודה חס' ר	שכיון : וכיון ר	שכיון...	
להזכיר עוד בעבודה חס' א	בעבודה חס' מ	3 למה : לא ר	עוד : שוב ר חס' ז	בבעודה :
שלא מצינו אזכרת שבת או יחייב בעבודה כל עיקר הוס' ר	ושמא שייך זה לנוסח המקור	אם תאמר :		
אי פ"ד ר	4 כל שבת ר :	של שבת מזא	שבת ז	שאר חס' מז
בעבודה ר	5 אלא : אר :	אבז מז	של שבת מא :	שבת ז
6 ואם לא אמר... 7 כמו שאמרנו חס' ר	מחזירין אותו :	בכולן הוס' מ	9 בשל יום חס' מא	

מז, 1-7 חמדה גנוזה סי' ק"ל (אפשטיין, ציונים 135).

סדר ר' עמרם גאון

וזה היא תפלת מוסף ר"ח שחל להיות בשבת. אומר אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר
 אתה יצרת עולמך מקדם. כלית מלאכתך ביום השביעי. בחרת בנו מכל האומות. ורצית בנו
 מכל הלשונות. וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך. ושמך הגדול והקדוש עלינו
 קראת. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה ו[יום] ראש החדש הזה יום רצון לכפר
 15 בעדנו. ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושם מקדשנו וגלה יקרנו ונוטל
 כבוד מבית חיינו. ואין אנו יכולין לעשות לפניך את קרבנות חובותינו בבית בחירתך בבית
 הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. ובכן יהי רצון מלפניך
 ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו. ושם נעשה לפניך
 20 את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. ומוספי שבת וראש חדש הזה נעשה
 ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי
 כבודך כאמור. וביום השבת... ונסכת. הזכרנו לפניך מוסף שבת ונזכיר לפניך מוסף ר"ח
 כאמור. ובראשי חדשיכם... כהלכתן. אלהינו וא"א חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה
 לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לחיים ולשלום לפרנסה ולכלכלה למחילת חטא ולסליחת
 25 עון. כי בישראל עמך בחרת מכל האומות וחקי ראשי חדשים להם קבעת. וישמחו במלכותך
 שומרי שבת וקוראי עונג. עם מקדשי שביעי כולם ישבעו ויתענגו מטובך. (ובשביעי רצית
 בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת.) אלהינו וא"א רצה נא במנוחתנו וקדשנו במצותיך
 ותן חלקנו בתורתך ושבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו
 ה' אלהינו באהבה וברצון שבתות קדשך וישמחו בך כל ישראל אוהבי שמך. בא"י
 30 מקדש השבת וישראל וראשי חדשים.
 ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים ושים שלום, וקדיש כולו. ונפטרים לבתייהם לשלום.

מח הרואה לבנה בחדושה אומר (ע' סנהד' מב.)
 ברוך אתה ה' אמ"ה אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם. חוק וזמן נתן להם
 שלא ישנו את תפקידם. ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם פועלי אמת שפעולתם אמת.
 וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן. שהן עתידין להתחדש כמותה. ולפאר
 5 ליוצרם על כבוד מלכותו. בא"י מחדש חדשים.
 אמר ר' אחא ב"ר חנינא א"ר יוחנן (שם מא:) עד מתי מברכין על החדש, עד
 שתתמלא פגימתו. וכמה, א"ר יעקב עד שבעה, ונהרדעי אמרי עד ששה עשר,

ובראשי י' : שבראשי מא 12 ואומר חס' מ 14 וקדשתנו... 15 קראת חס' מ 15 ויום (יום
 חס' י) ראש החדש הזה יום רצון זא (וכ"ה בסדר רס"נ): וראשי חדשים מא לכפר בעדנו זא :
 לכפרה מ : למען נחדל מעושק ידינו הוס' מא 16 ולפי שחטאנו י' : אבל שחטאנו א אבל משחטאנו מ
 אנחנו ואבותינו זא : ה' או"א מ ה' או"א אנחנו ואבותינו א, ונוסחו המובא בא לאחר נוסח אחר שהעתיק
 מתוך שגרה, וז"ל שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפר בעדנו ומפני שחטאנו אנחנו ואבותינו לפניך חרבה
 ונלה יקרנו ושם מקדשנו א ונימל א 17 לעשות מא : להקריב י קרבנות מ : קרבן י חס' א
 18 ובכן חס' א 19 בשמחה חס' מ 20 ומוספי א : את מוספי מ 21 באהבה חס' מ כמו חס' א
 מפי כבוד חס' מ 22 כאמור חס' י 23 כאמור חס' י ובראשי חדשיכם... כל הנוסח א : כדכתיב לעיל מ
 את החדש הזה... 27 קראת חס' מ : את יום ראש החדש הזה י לפרנסה ולכלכלה חס' י 25 כי חס' י
 וחקי... קבעת חס' י 26 כולם ישבעו... 27 קראת חס' י ובשביעי... קראת : ע' לעיל סי' כ"ב
 27 נא חס' א וקדשנו... 29 אוהבי שמך חס' מ 28 ושבענו... בישועתך חס' י באמת : ובאמונה
 הוס' א והנחילנו... אוהבי שמך חס' י 29 שבתות א (לעומת נוסחת א לעיל סי' ה') וישמחו בך
 הנהתי : וישמחו במלכותך (י) א בא"י : וחותם בא"י מ 31 וברכת כהנים חס' מ וקדיש כולו
 ונפטרים לבתייהם לשלום חס' מ
 מח, 3 פועלי מ : פועל א 4 עטרת מ : ועטרת א כמותה חס' א 5 מלכותו : ועל כל מה
 שברא הוס' א 6 א"ר יוחנן... החדש : א"ר יוסי א"ר חנינא כל המברך בזמנו בטעות (ע' שורה 8) מ
 א"ר יוחנן : א"ר אסי א"ר יוחנן תלמוד שלפנינו עד מתי : עד כמה י תלמוד 7 שתמלא מא

סדר הלכות תעניות

ותרוייהו כר' יוחנן סבירא להו. וא"ר אחא ב"ר חנינא א"ר אסי א"ר יוחנן (שם מב.) כל המברך על החדש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה. כתיב הכא החדש הזה לכם ראש חדשים, וכתיב התם זה אלי ואנוהו. תנא דבי ר' ישמעאל אלמלי לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים בכל חדש וחדש דיים. אמר אביי הלכך מעומד. מרימר ומר זוטר מכתפי להו ומברכי.

[סדר הלכות תעניות]

ממ (מגלת תענית, פרק בתרא) אלו ימים שמתענין בהם מן התורה. כל מי שמתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב. באחד בניסן מתו בני אהרן. בעשרה בו מתו מרים הנביאה ונסתלקה הבאר. בששה ועשרים בו מת יהושע בן נון. בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון הברית. בעשרים ושמונה בו מת שמואל הנביא וספדו עליו כל ישראל. בעשרים ושלשה בסיון בטלו הקרבנות מלעלות לירושלם בימי ירבעם בן נבט. בעשרים וחמשה בו נהרג רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל בן אלישע ור' חנינא סגן הכהנים. בעשרים ושבעה בו נשרף ר' חנניה בן תרדיון וספר תורה עמו. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והבקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והועמד צלם בהיכל. באחד באב מת אהרן הכהן. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר ונחרשה העיר. בשמונה עשר בו כבה נר המערבי בימי אחז. בשבעה באלול מתו מוציאי דבת הארץ במגפה. בשלשה בתשרי נהרג גדליה בן אחיקם, הוא והיהודים אשר היו עמו במצפה. בחמשה בו מתו עשרים אנשים מישראל ונחבש ר' עקיבא בבית האסורים ומת. בשבעה בו נגזר על אבותינו שימותו בחרב ברעב ובדבר. בעשרה בו מתו עושי העגל. בששה במרחשון עורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו. בשמונה בכסלו שרף יהויקים את המגלה אשר כתב ברוך מפי ירמיהו. בשמונה בטבת נכתבה תורה בימי תלמי המלך יונית, והחושך בא לעולם שלשה

יעקב : ינאי א¹ (כנראה תוקן): יעקב בר אידי א"ר יהודה תלמוד 9 כא"ר מקבץ : זוכה ומקבץ א
11 ככ"א : כ"א א

ממ, 1 לפרק זה יש להשוות שינויי הנוסח שבה"ג, ארחות חיים (כ"א בו) וטור ושינויי כ"י מנילית תענית (מ"ת) מן התורה חס' ארח' חיים 4 בעשרים ושמונה... עד 6 בו נכס חס' א בכ"ה בו : בכ"ט בו מ"ת 5 הקרבנות מזרן : הבכורים מ"ת ושאר מקורות (ושמא זה עיקר): [מביאי] הקרבנות השלים קורונל 6 שמעון בן חס' א ור' : רבן מ 7 חנינא א : חנניה מ 8 חנינא א : חנינא א 8 וכתל התמיד חס' מ 9 והועמד : והעמיד זרן 10 נגזר : נגמר א 11 בו חס' א 12 דבת הארץ : רעה הוס' א מ"ת הוא חס' מ : הוא והיהודים אשר היו עמו במצפה חס' ר' 14 על אבותינו : עליהם על אבותינו א שימותו בחרב ברעב ובדבר (ובדבר חס' א) : חרב ורעב מ"ת 15 עושי העגל : מפני מעשה העגל מ"ת בששה מזרן מ"ת : בחמשה א 16 בשמונה : בשבעה מ"ת ברוך : בן נריה הוס' ז מ"ת 17 נכתבה תורה... יונית : נכתבה התורה יונית (כלשון יונית ר') בימי תלמי המלך זרן

מט, 1—25 : ה"ג 193. טור א"ח תק"פ (בשם בה"ג). ארחות חיים הל' ט' באב כ"ד (= כלבו סי' ס"ג).

ימים. בתשעה בו לא כתבו רבותינו על מה הוא. בעשרה בו סמך מלך בבל ידו
 על ירושלם להחריבה. בחמשה בשבט מתו הצדיקים שהיו בימי יהושע בן נון.
 20 בעשרים ושלשה בו נתקבצו כל ישראל על שבט בנימן על דבר פלגש שבגבעה
 ועל צלם מיכה. בשבעה באדר מת משה רבינו. בתשעה בו גזרו תענית על שנחלקו
 בית שמאי ובית הלל זה על זה. אלו ימי התעניות שקבלו ישראל על עצמן מן
 התורה. ועוד גזרו רבותינו שיהיו מתעניין בשני וחמישי מפני שלשה דברים, על
 חרבן הבית, ועל התורה שנשרפה, ועל חרפת השם. לעתיד לבוא עתיד הקב"ה
 25 להפכן לששון ולשמחה, שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם.

נ אמר ר' זעירא אמר רב הונא (תענ' יא:) יחיד שקבל עליו תענית, אפילו אכל ושתה
 כל הלילה, למחר מתפלל תפלה של תענית. לן בתעניתו, למחר אין מתפלל תפלת
 תענית. ר' עקיבא איקלע לגינזק, בעו מיניה, מתענין לשעות או אין מתענין לשעות;
 קנקנים של גוים אסורים או מותרים; ובמה שמש משה כל שבעת ימי המלואים;
 5 לא הוה בידיה. אתא ושאל בי מדרשא. אמרו ליה, הלכתא מתענין לשעות; קנקנים
 של גוים לאחר שנים עשר חדש מותרים; במה שמש משה כל ז' ימי המלואים,
 בחלוק לבן. רב כהנא אמר בחלוק לבן שאין בו אימרא.

נא תנו רבנן (שם יב.) עד מתי אוכל ושותה, עד שיעלה עמוד השחר, דברי רבי.
 [ר'] אלעזר ב"ר שמעון אומר, עד קריאת הגבר. אמר רבא, לא שנו אלא שלא גמר,
 אבל גמר אינו אוכל. איתביה אביי, ישן ועמד אוכל. התם שלא סליק. ואיכא דאמרי,
 אמר רבא לא שנו אלא שלא ישן, אבל ישן אינו אוכל. איתביה אביי, ישן ועמד
 5 הרי זה אוכל. התם במתנמנם. היכא דמי מתנמנם, אמר רב אשי, נים ולא נים, תיר
 ולא תיר, כגון דקרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא, וכי מדכרי ליה מדכר.

נב אמר רב יהודה (שם יב:) לווה אדם תעניתו ופורע. כי אמריתא קמיה דשמואל, אמר
 לי, פשיטא לא יהא אלא נדר. נדר מי לא משלם ואזיל למחר וליומא חרא. רב יהושע

18 בתשעה... מה הוא חס' ר' לא כתבו... בעשרה בו חס' ו' בעשרה ז' : בעשירי מא ידו
 חס' מר' 19 להחריבה חס' ר' 20 כל ישראל : כל שבטי ישראל מ' ע' דבר פלגש זר' : ע'
 (וע' א) פלגש מא 21 גזרו תענית על חס' מ' 22 זה ע' זה מ' : ע' זה וע' זה א' ימי חס' ר' ו'
 התעניות מ' : תעניות ר' התענית א' ע' עצמן חס' ז' : ישראל ע' עצמן חס' מ' 23 רבותינו :
 אבותינו ר' מפני : ע' ז' 24 עתיד הקב"ה להפכן : הקב"ה מהפכן ר' 25 ולשמחה חס' ר' ו'
 ונחמתים ושמחתים מיגונם חס' מ'

נ, אוכל ושותה אר' 2 תפלה חס' ז' 3 ר' עקיבא מזר' ככ"י ב' ועוד מקורות וכניסת התלמוד
 ע"ז דר. (ע' ד"ס תענ' ע' 60 אות דח) : מר עוקבא א' (ע' רש"י שם) : לנינוה מ' 4 כל חס' ז'
 המלואים חס' מ' כבי מדרשא מ' 6 חדש חס' ז' 7 רב כהנא : רב הונא ז'
 נא, דברי ר' ואחריו מקום פנוי א' : חס' ר' 2 אלעזר ב"ר שמעון : ר' אלעזר ר' קריאת :
 קרות ר' רבא אר' ככ"מ (ע' ד"ס דף ל"ב אות ז') : רבה מ' אביי תלמוד שלפנינו לא שנו...
 3 אמר רבא חס' ז' 3 איתביה אביי ישן חס' במקום פנוי מ' אביי ככ"מ ועוד מקורות (ד"ס שם
 אות ח') : רבא תלמוד אוכל : הרי זה אוכל ר' שלא מר' : לא א' ואיכא דאמרי : ואלא
 דאמרינו מ' (!) 4 שלא ישן : שלא פלג מ' ישן ועמד : ישן אינו אוכל איתביה ישן (כתיבת פעמיים) ז'
 5 התם חס' א' נב, א"ר יהודה אמר רב תלמוד 2 למחר וליומא חרא א' : חס' ר' : למחר או ליום אחרא מ'

סדר הלכות תעניות

בריה דרב אידי איקלע לבי רב אשי, עבדו ליה עגלא תלתא. אמרו ליה לטעום מר מידי. א"ל בתעניתא יתיבנא. ולוזפיה מר וליפרע. לא סבר מר להא דאמר רב יהודה 5 אמר רב, לווה אדם תעניתו ופורע. אמר להו תענית חלום הוא, דאמר רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, יפה תענית לחלום כאש לנעורת. אמר רב חסדא, ובו ביום. אמר רב יוסף, ואפילו בשבת.

נג בעי מיניה אשיאן תנא דבי ר' אמי מר' אמי (ברכות יד.) שרוי בתענית מהו שיטעום. אכילה ושתייה קביל עליה, והא לא אכיל, או דילמא הנאה קביל עליה, והא קא מתהני. א"ל טועם, ואין בכך כלום. תניא נמי הכי, מטעמת אינה צריכה ברכה. שרוי בתענית טועם, ואין בכך כלום. ועד כמה, א"ר אמי א"ר אסי טעים עד רביעתא. 5 (תענ' יג:) אדבריה רב יהודה לרב יצחק בריה ודרש. יחיד שקבל עליו תענית מתפלל של תענית. והיכן אומרה, בין גואל ישראל לרופא חולים. מתקיף ליה ר' יצחק, וכי יחיד קובע ברכה לעצמו. אלא א"ר יצחק בשומע תפלה. וכן א"ר ששת בשומע תפלה. ואי אשתלי ולא אידכר אומר קמי יהיו לרצון.

אמר ר' אלעזר (ברכות לב:) גדולה תענית יותר מן הצדקה. שזה בגופו וזה בממונו. 10 ת"ר (תענית טז.) אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בה, למה הוא דומה, למי שתופש שרץ בידו, שאפילו טובל בכל מימות שבעולם, לא עלתה לו טבילה. זרקו מידו, עלתה לו טבילה, שנאמר ומודה ועוזב ירוחם. ואומר נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים.

((שם טז:)) היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה א"ר אחא א"ר אלעזר, זה ש"ץ היורד לפני התיבה שאינו הגון. 15

נד ת"ר (תענית כה:) מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע רגנות ולא נענה. ירד אחריו רבי עקיבא ואמר אבינו מלכנו חטאנו לפניך, אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, אבינו מלכנו רחם עלינו, ונענה. כסבורין העם לומר שזה

3 לבי רב אשי ככ"מ (ע"י ד"ס דף ל"ג אות צ'): לבי רב אמי תלמוד עבדו ליה עגלא תלתא ז' חס' מארו וקצת מקורות (ד"ס אות ק'), ושמא תוספת היא 4 קא יתיבנא א ולוזפיה מ' : לוזיה ו' ולוזיה א ליוזף ר' ככ"מ 5 אמר רב חס' מזרן תעניתו חס' ז' 6 בנעורת א' נג, דבי ר' : דרי' ז' 2 ושתייה חס' מ' והא לא אכיל זר' ככ"מ (ד"ס דף ל"ב אות נ'): והא ליכא מא' תלמוד והא קא מתהני ככ"מ : והא איכא תלמוד 3 צריכה ככ"מ (ד"ס שם): טעונה תלמוד 4 א"ר אמי א"ר אסי : ר' אמי ור' אסי דאמרי תרויהו כ"מ (ד"ס אות ס') טעים ז' : טעמי מא' חס' ר' 5 בריה חס' א' של תענית : תפלה של תענית ר' תפלת תענית ז' 6 בין גואל לרופא חולים מ' בין גואל לרופא זר' 7 וכן א"ר ששת בשומע תפלה חס' מ' 8 לרצון : אמרי פי והגיון לבי המשיך א' 10 עבירה : עבירות א' ומתודה (עליה הוס' מ') ואינו חוזר בה מא' : ואינו חוזר בה ומתודה ז' ואינו רוצה לחזור בו ומתודה ר' 12 מידו מ' : מיד אור' 14 היתה לי ז' : ואם לאו למה הוא דומה הקדים (בטעות) מא' אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב מאי דכתיב הקדימו ר', וכל הטכסט עד שאינו הגון הועתק להלן סי' נ"ד ואין כאן מקומו (נראה למחקר גם לקורונל ופרומקין), אע"פ שנמצא בשני מקומות גם בר' אמר מר זוטרא... 15 אלעזר חס' ר' מר פרומקין : רב מ' חס' א 15 היורד (העובר א') לפני התיבה חס' מ'

נד, רגנות : ברכות תלמוד 2 א"מ חטאנו לפניך מ' ככ"מ (ד"ס דף ע"ח אות ר'): א"מ אבינו אתה ז' חס' אר' 3 מ' חס' מ' כסבורין... גדול מזה חס' מ' : הו מרגני רבנן עליה תלמוד 4 מפני

סדר ר' עמרם גאון

גדול מזה, יצתה בת קול ואמרה, לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על
 5 מדותיו, וזה אינו מעביר על מדותיו.
 וכשמעבירין לפני התיבה, מעבירין אדם הגון הראוי להתפלל ולהתענות. כדתנן גבי
 תענית של בצורת (תענ' טו.) עמדו בתפלה, מעבירין לפני התיבה זקן ורגיל ומי
 שיש לו בנים וביתו ריקם, כדי שיהא לבו שלם בתפלה. ותנו רבנן (שם טז.) אע"פ
 שיש שם זקן וחכם, אין מורידין לפני התיבה אלא רגיל. ר' יהודה אומר מיטפל
 10 ואין לו, ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם, זקן ופרקו נאה, שפל ברך ומרוצה לעם,
 ויש לו געימה וקולו ערב, ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה
 במדרש בתלמוד ובהלכות ובאגדות, ובקי בכל הברכות כולן. ואמרינן מיטפל ואין
 לו, היינו ביתו ריקם. ומשנינן, א"ר חסדא, זה שביתו ריקם מן העבירה. ותו אמרינן,
 ופרקו נאה, מאי פרקו נאה. אמר אביי, זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו. היתה לי
 15 נחלתי כאריה ביער. אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב, ואמרי לה א"ר אחא א"ר
 אלעזר, זה שליח צבור היורד לפני התיבה שאינו הגון.

נה ושאלו מקמיה מתיבתא, שליח צבור שמרננים עליו בדברים רעים, מהו להוציאו
 ולהכניס אחר תחתיו. ואתיבו הכי. דבר זה צריך שאלה? בודאי הדין נותן להוציאו
 ולהכניס אחר תחתיו. מי שמרצה בין ישראל לאביהם שבשמים, הלא צריך להיות
 צדיק וישר וגקי בגופו מכל דופי. אם אינו כן, כבר אמרו חכמים בגמרא היתה לי
 5 נחלתי וכו' זה שליח צבור היורד לפני התיבה שאינו הגון. זאת בשליח צבור היורד
 לפני התיבה סתמא, אפילו בחול, אפילו בלא יום תענית. כל שכן בראש השנה
 וביום הכפורים וביום תענית ובכל יום שצורך להרבות ברחמים, שצריך השליח
 להיות כמו ששנינו, ר' יהודה אומר מיטפל ואין לו וכו', עד שלא יצא עליו שם רע
 בילדותו. השתא כל כך אנו צריכין אפילו מילדותו, מרננין עליו עכשיו, לא כל שכן
 10 שמסלקין אותו. ובשביל ש"ץ סומא שדרו, סומא כשר הוא, ואין מסלקין אותו,
 בזמן שמעשיו מתוקנים.

חס' ר' 7 תענית של בצורת מא' : תענית צבור ז' תענית ר' 8 וביתו ריקם : מן העבירות הוס' א
 9 מיטפל : מטופל א' 10 וביתו ריקם : מעבירה הוס' מ' 12 במדרש חס' א' בתלמוד חס' ר' 13
 ומשנינן חס' ז' זה שביתו חס' א' מן העבירה מז' : מן העבירות אר' ותו אמרינן ופרקו נאה
 חס' ז' : זקן ופרקו נאה ז' 14 מאי פרקו נאה חס' ר' אמר אביי זה חס' מ' היתה לי : שנאמר
 היתה לי אר' 15 ואמרי לה א"ר אחא א"ר אלעזר חס' ז' ר' אחא א"ר חס' מ' ר' אחא : ר' חמא
 תלמוד (ועי' ד"ס ע' 88 אות ד')
 נה, ריש מתיבתא ז', (והיא תשובת ר' עמרם גאון, עי' ה"ג ע' 194 הילד.) שמרננים עליו בדברים :
 שיודעין עליו דברים ר' 2 והתיבו ז' ואיתיבו מא' להוציאו ו חס' מז' 3 תחתיו חס' מ' 4 בנוסח
 חס' ר' 5 זה : על זה ז' זה שליח צבור... שאינו הגון חס' א' : עד שאינו הגון מ' זאת בשליח
 (שליח מז') צבור היורד לפני התיבה חס' ר' 6 סתמא : סתם מ' יום חס' ז' 7 תענית ובכל יום
 חס' א' : ובכל יום חס' ר' ברחמים מאר' : בתחנונים ז' שצריך : [פשיטא] שצריך השלים קורנל,
 כנראה בלי צורך חשליח חס' ר' 8 להיות : בהן ר' 9 אנו צריכין מזר' : אני צריך א'
 לא חס' ר' 10 סומא חס' מ'

נה, 11—1 : ה"ג 194. סדור קדמון ע' 73. פרדס סי' כ"ו (= ע' שנג). מנהיג הל' תענית סי' ב'
 (דף מ"ז ב'), בקיצור. עץ חיים ע' גז. שבה"ל סי' י'. — הלכות פסוקות (מילר) סי' צ"ב.
 3—4 ארחות חיים הל' תפלה סי' ע"ח.

סדר הלכות תעניות

נו ולומר סליחות כך ראוי. כשמגיע ש"ץ בחנוך ומרבה לסלוח אינו חותם אלא מתחיל בסליחות. ובהתחלת סליחות הרבה מנהגות יש. יש שמתחילין כי על רחמיך הרבים. ויש שמתחילין בפסוקי רצוי סליחה. ויש שמתחילין לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך. ויש שמתחילין אתאנו על שמך. ויש שמתחילין כך. שומע תפלה. אבל אנו 5 עתידין לכתבן בין ר"ה לתפלת יום הכפורים...

נו, 5 לאחר סימן זה באה בכ"י מ תוספת זו: ואומר סליחות כפי צורך השעה. אנשי אמונה אבדו... (בא כאן הטכסט בשלמותו, דוידזון אוצר 6850) אל מלך יושב... (גם הוא בשלמות) ואומר ש"ץ וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו. ועונין הצבור מה שהוא אומר.

נו וכן אמר שר שלום גאון. זו ששאלתם שיש אומרים סליחות אחר עושה שלום, מותר לעשות כן. דבר זה לא ראינו ולא שמענו שעושין כן, ועוד במסקנא דכל סליחות אומר ולא יעכב כל חטא וכל עון את תפלתנו כי אל טוב וסלח אתה. ברוך המרבה לסלוח. אם אומר אחר עושה שלום, במה מסיימין. לא יעשו כן, ואין מנהג בשתי ישיבות אלא בחנוך ומרבה לסלוח. 5

ולאחר גואל ישראל אומר

עננו יי עננו ביום צום התענית הזה כי בצרה גדולה אנחנו. אל תעלם אונך משמוע תפלתנו ואל תתעלם מבקשתנו. היה נא קרוב לשועתנו טרם נקרא ואתה תענה. כדבר שנאמר. והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע. כי אתה יי אלהי עונה בעת צרה ופודה ומציל בעת מצוקה. בא"י העונה בעת צרה.

ויחיד בין בערבית אע"פ שעתידי לאכל ולשתות אחריה ובין בשחרית ובין במנחה אומרה בשומע תפלה ואינו חותם אלא אומר ומלפניך ריקם אל תשיבנו. וחותם ברוך שומע תפלה. ולאחר התפלה מוציאין ספר תורה וקורין בו יחל משה. והכי אמר רב שר שלום גאון. תענית צבור, וכל תענית שגוזרין צבור על הגשמים ועל 15 כל צורך, קורין בין בשחרית בין במנחה בו יחל משה, בין בשני בין בחמישי, ובין

נו, 1 לחנוך ר"ה ומרבה מ"ז (והוא כנראה נוסח הנאון. שלא כנוסח כ"י לעיל ח"א סי' ל"ח, וכ"ה בסדר רס"ג וברמב"ם): המרבה א"ר 2 יש חס' מ"ר 5 כי על רחמיך הרבים ויש שמתחילין בפסוקי רצוי סליחה ויש שמתחילין חס' מ" 3 וסליחה ז' לא בחסד... שמתחילין כך חס' ר"ה 4 אתאנו על שמך. ויש שמתחילין כך חס' א' שומע תפלה ז': עריך כל בשר יבאו הוסי' ר"ה: חס' א"מ, ובמקומו כדלקמן: אבינו מלכנו אבינו אתה. (א"מ אין לנו אלא אתה הוסי' א') א"מ רחם עלינו. פלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו. (כי אתה יי טוב ופלח ורב חסד לכל קוראיד הוסי' מ') (עד סוף הסליחות הוסי' א') וייתכן שחסר כאן בסדר שלפנינו מה שמביא המנהיג, עי"ש

נו, 1 וכן אמר... עד 29 בשתי ישיבות ז': חס' מא"ר (אבל כנראה הוא שייד לנוף הספר)

נו, 4 מנהיג הל' תענית סי' ה' (דף מ"ו ב'): וכתב רב עמרם כך מנהג בשתי ישיבות לומר שבע סליחות בתענית צבור בשחרית ובמנחה שלש, ואם יש פנאי אומרים חמש (בסדר שלפנינו ליתא, אבל לשון דומה להלן סוף סי' קכ"ח). טור א"ח תקס"ו.

נו, 1—5 מנהיג שם. טור שם (בקיצור). אגור סי' תתע"ה.

13—29 מנהיג הל' תענית סי' ו' (דף מ"ז א'). אגור סי' תתע"ט. חמדה גנוזה סי' קמז.

באחד בשבת ובשלישי וברביעי, מפני שכל פרק ופרק צריך לקרות בו מ[א] ורע שלו, ומה שאנו צריכין לו בו ביום, ששנינו (מגלה לא.) בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין כסדרן ואין עולין להן מן המנין, שנאמר. וידבר משה את מועדי ה'. מצותן שיהיו קורין [כל] אחד בזמנו. ות"ר (שם לב.) משה תיקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענינו של יום הלכות פסח וכו'. ואם אתה אומר בענינו של יום, פעמים 20 שבאת תענית בבראשית, פעמים בויקרא, פעמים בוידבר. מה ענין פרקים אלו לתענית צבור. תענית צבור צריך לקרות בדברי רצון, בדברי בקשה, ואין פרשה ששוה למידות הללו אלא פרשת ויחל משה, שכך אמרו חכמים (ר"ה יז:) ויעבר ה' על פניו, א"ר יוחנן מלמד שנתעטף כבוד הקב"ה כשליח צבור היורד לפני התיבה וירד לפני משה, ואמר לו יעשו ישראל כסדר הזה בשעה שחוטאין, ואני מוחל להם 25 על כל עונותם. אבל בענינו של יום, מה ענינו של יום לענין תענית. [הלכך ל"ש בשחרית בתענית] ל"ש במנחה בתענית שקורין בויחל משה, שאלולי תענית אין קורין במנחה בחול. הלכך בויחל משה, חוץ משחרית של תשעה באב שקורין כי תוליד בנים. וכך המנהג בשתי ישיבות.

בכ"י א באה במקום זה תוספת זו :

ונהגו בכל המקומות שמכריז ש"ץ בשבת קודם התענית ואומר צום פלוני ביום פלוני שיהפוך אותו הקב"ה עלינו ועל כל עמו ישראל לששון ולשמחה. ככתוב. כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו. תענית של צום הרביעי י"ז בתמוז, צום החמישי ט' באב, וצום השביעי ג' בתשרי, צום העשירי עשרה בטבת. וכל התעניות קורין ויחל בין בשחרית בין במנחה. וכל התעניות אין קורין בהם אלא בויחל משה בשחרית אבל אין מפטירין. ובמנחה נמי קורין ויחל משה ומפטירין בספר ישעיה פרשת דרשו עד פסוק לנקבציו. חוץ מתשעה באב שקורין בפרשה כי תוליד בנים ומפטירין בירמיה באסף אסיפם עד כי באלה הפצתי. ובמנחה חוזרים לקרות ויחל ומפטירין דרשו עד לנקבציו.

נח וכל תענית שגזרין צבור בין בשני ובין בחמישי בין באחד בשבת ובשלישי וברביעי קורין ויחל משה, בין בשחרית בין במנחה, חוץ משחרית של ט"ב שקורין כי תוליד בנים. וכך מנהג שתי ישיבות.

26 הלכך... השלמתי ע"פ השערה

נח, 1 וכל תענית... שורות אלה כוללות קיצור תשובת רב שר שלום (סי' נ"ז) והועתקו גם בכ"י 1 וכל תענית 1 : וכל התעניות א"ר 2 וכל תענית שגזרין צבור בין חס' מ 2 בין בשחרית בין במנחה חס' 1 : בין בשחרית חס' מ : ובמנחה שלהן אין מפטירין כלל (כמנהג הספרדים) הוס' א (על אף נוסח התוספת סי' נז* באותו כ"י) שקורין... 3 ישיבות חס' 1

נח, 1—2 מנהיג הל' תענית סי' ו' : ואמר רב עמרם כל תעניות האמורות בכה אמר ה' קורין בשחרית ובמנחה ויחל (שונה מהנוסח שלפנינו, ועי' טור א"ח תקס"ו ורב עמרם כתב שבתעניות הכתובים בפסוק דוקא). אגור סי' תתע"ט.

סדר חנוכה

נב וכל התעניות כולן יש להן נשיאות כפים במנחה, חוץ מיום הכפורים, שתחת מנחה נושאים כפיהם בתפלת געילה. וכך מנהג בשתי ישיבות. ויחיד שמקבל עליו תענית צריך שיקבלה מבעוד יום, ולומר בתפלת המנחה, אהא בתענית יחיד למחר. והכי אמר רבינו נתן שאין מנהג אצלנו לומר שלש עשרה מדות אלא בצבור. ואין רשות ליחיד לומר אותן בתפלתו אלא בצבור. ולואי כשהצבור מתקבצין ומתעניין ועושין צדקה ומבקשין רחמים ומכונין את לבם לאביהן שבשמים הקב"ה מרחם עליהם ואינו מואס תפלתן של רבים ועונה אותם, שנאמר, הן אל כביר ולא ימאס. וכרת הקב"ה ברית עם משה ועם אבותינו שאין חוזרות ריקם, שנאמר. הנה אנכי כורת ברית. לפיכך אין אומרים אותן אלא בצבור.

וואמר יחיד עננו בשומע תפלה. ואם לא הזכיר עננו בשומע תפלה אומרו קודם יהיו לרצון אמרי פי, ואינו צריך לחתום בברכה, שאין יחיד קובע ברכה לעצמו, אלא כשמסיים עננו עד בכל עת צרה וצוקה, אומר יהיו לרצון אמרי פי. ומי שיושב בתענית בשבת או ביו"ט שאין בו שומע תפלה, כך אומרו קודם יהיו לרצון אמרי פי.

וצבור שמתענים בתענית ושליח צבור שלהם לא נתענה, יורידו לפנייהם מי שנתענה, שיאמר עננו באמת. אבל מי שלא נתענה, אי אפשר לו לומר עננו.

[סדר חנוכה]

סא ובחנוכה מתפלל שמונה עשרה. ובהודאה מזכיר על הנסים ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות ועל הפדות ועל הפורקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה, בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול וחשמונאי ובניו, כשעמדה

נב, וכל התעניות כולן יש להן: ובכולן יש ר"ל להן: בהן מ' 3 צריך... בעוד יום חס' ו' ולומר א' : ואין מ' ולומר ר' ולומר הכי ו' בתפלת המנחה חס' ו' 4 רבינו נתן, והוא ר' נתן ב"ר חנניה מקירואן, ע"י גינצבורג, גאוןיקא א' 149, ולפי זה נמצאת לפנינו הוספה שהוכנסה לסדר רע"ג באפריקה (אפשטיין, ציונים 138) : רבנו רב נתן מ' רבינו נתן גאון א' שאין : אין א' לומר יחיד י"ג מדות בתפלתו ו' 5 בתפלתו : ביחיד הוס' ו' לבדו הוס' ר' מתקבצין ומתעניין : מתפללים ביום תענית ר' ועושין צדקה ומבקשין רחמים חס' ו' 6 את לבם חס' ו' שבשמים חס' מ' ואינו ו' : ואין מארו 7 של רבים חס' ו' 8 שאין חוזרות מא' : שאין תפלתם חוזרת ור' שנאמר : ויאמר הוס' א ברית : נגד הוס' א

ס, ו-3 חוזרין על ענין דלעיל (סי' נ"ג) : חס' ר' ו' ואם לא הזכיר עננו בשומע תפלה אומרו א' : או מ' 2 ואינו צריך מ' : ואינו חוזר א' 4 בתענית חס' ו' בו חס' מ' 6 שמתעניין בתענית א' : שאין (ו) מתענים מ' שיושבין בתענית ר' שלהם חס' ר' 7 שיאמר עננו באמת מ' : ויאמר עננו אר סא, 2 ועל הגבורות חס' מ' ועל המלחמות ועל התשועות ו' ועל הפדות חס' מ' 3 ובזמן ו' :

נב, 2 ויחיד שמקבל... : ראבי"ה סי' תתנ"ז (ח"ב 612) : ובתשובות רב עמרם פסק כשמואל. מרדכי תענית (אחר אות תרכ"ג) : ושמואל אמר בתפלת המנחה (תענ' יב.) כולהו רברבתא פסקו כשמואל, וכ"פ רב עמרם. 9—4 מנהיג שם סי' י' (דף מ"ז ב'). שבה"ל סי' כ"ט. — טור א"ח תקס"ה. ארחות חיים, הל' ב' וה' סי' ב'.

ס, 6 תגמו"מ סי' קכ"ה. שערי תשובה סי' נ'. אבודרהם דף צ"ד ב' [= ע' רנה].

סדר ר' עמרם גאון

עליהם מלכות יון הרשעה על עמך ישראל לשכחם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ואתה
 5 ברחמך הרבים עמדת להם בעת צרתם רבת את ריבם ודגת את דינם ונקמת את נקמתם.
 ומסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך.
 לך עשית שם גדול וקדוש בעולמך. ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה.
 ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופינו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו גרות בחצרות
 קדשך. וקבעו שמונה ימים בהלל ובהודאה לשמך. כשם שעשית עמהם נס כן עשה עמנו
 10 ה' אלהינו נסים ונפלאות בעת הזאת. ונודה לשמך הגדול סלה.
 ועל כלם יתברך, כל החיים, שים שלום, וקורין את ההלל. ומברכין ברוך אתה ה'
 אמ"ה אקב"ו לגמור את ההלל. וגומרין אותו. דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן
 יהוצדק (תענ' כח: ערכין י.) שמונה עשר יום בשנה היחיד גומר בהן את ההלל.
 אלו הן, שמונת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, ויו"ט הראשון של פסח ויום אחד
 15 של עצרת. ובגולה עשרים ואחד יום. תשעת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, ושני
 ימים טובים של פסח, ושני ימים טובים של עצרת.
 וכך אמר רב שר שלום גאון. המתפלל ביחיד באלו עשרים ואחד יום שיחיד גומר
 בהן את ההלל חייב לברך ולגמור בהן את ההלל ולקרות את כלו ולחתום אחריו.
 וכך מנהג בשתי ישיבות.

סב ומוציאין. ספר תורה וקורין בנשיאים. ביום ראשון של חנוכה קורין ג' מן ויהי ביום
 כלות משה עד ויהי המקריב ביום הראשון. יום שני, ביום השני וביום השלישי.
 יום שלישי, ביום השלישי וביום הרביעי. יום רביעי, ביום הרביעי וביום החמישי.
 יום חמישי, ביום החמישי וביום הששי. יום ששי, ביום הששי וביום השביעי. יום
 5 שביעי, ביום השביעי וביום השמיני. יום שמיני קורין מן ביום השמיני עד וידבר אליו.
 ובחנוכה אין מדלגין, ואין מדלגין אלא בפרי החג.

[* * *]

בזמן מא	4 עליהם חס' ז	ישראל חס' מ	5 ורבת ז רבת ריבם דנת דינם א	6 וזדים :
טמאים מ	ואחר כן מ	וסחרו... ופנו... ז	9 וקבעום א	לשמך : וקבעו שמונת ימי
חנוכה אלו הוס' א	(כנראה נוסח אחר)	עמהם חס' מ	נס חס' מז	10 נסים ונפלאות מז : פלא
ונסים א	סלה :	ותושיענו בימים האלה הוס' א	11 שים שלום חס' מז	12 אותו : את
ההלל ז	14 ושמונת... 15 עצרת :	ושני ימים טובים יו"ט הראשון של פסח ויום אחד של עצרת (ח' ימי		
חנוכה חס' מ	יום אחד :	יו"ט ראשון ר"ו	16 ימים טובים ש"פ כניסת הש"ס (ערכין י.) :	
ימים ראשונים ש"פ ר"ו	17 וכך :	זהכי ר"ו	יחיד המתפלל ז	שיחיד מז : שהיחיד אר"ו
18 לברך ולגמור בהן את ההלל מזא :	לברך ולגמור את ההלל ר"ו (ונ"ל שכצ"ל)	ולקרות... ישיבות חס' ז		

סב, ומוציאין... 5 וידבר אליו : פסקא זו לא הועתקה כלשונה ושונה לנמרי ב"ר מן חס' מ ויהי ביום
 כלות משה מ : מן כח תברכו ז מן המקריב יברכך י מן ויהי ביום כלות משה א ביום הראשון חס' מז
 5 וידבר אליו : ויש שקורין עוד וידבר בהעלותך עד כן עשה את המנורה הוס' א 6 ובחנוכה... בפרי החג
 חס' ר"ו, וכנראה אינו שייך לטכסט אלא הערת מעתיק היא בפרי החג : פירוש כשמיני כדמפרש בסדר תפלת

סא, 1 אבודרהם דף ע"ג ד' [= ע' רא].
 9 כשם שעשית : אבודרהם דף ע"ד ב' [= ע' רב] : וגם רב עמרם ור' סעדיה כתבוהו
 ונהגו לאמרו. אגור סי' א'מא.
 17—19 פרדס סי' קצ"ח (= ע' רמב). — ה"ג 174.

[צח]

סדר חנוכה

וראש חדש טבת שחל להיות בחול מוציאין שתי תורות, וקורין שלשה בשל ראש
 חדש ואחד בשל חנוכה. ואם חל ר"ח טבת להיות בשבת מוציאין שלש תורות
 וקורין *באחד* בענינו של יום ואחד בשל ר"ח ואחד בשל חנוכה. ומפטירין בזכריה
 10 רני ושמחי בת ציון עד תשואות חן חן לה. ואם מזדמנות שתי שבתות בחנוכה
 מוציאין שני ספרי תורה בכל שבת. אחד של פרשה ואחד של חנוכה. ובשבת
 הראשונה מפטיר ברני ושמחי ובשבת שניה מפטיר במלכים ויעש חירום את הכיורות
 ואת היעים. ומזכירין של חנוכה במוספים בין בשבת בין בר"ח, מה טעם, יום הוא
 שנתחייב בארבע תפלות. וצריך להזכיר על הגסים בברכת המזון בהודאה. דר' יצחק
 15 נפחא (שבת כד.) איקלע לבי ריש גלותא, סבר לאדכורי בבונה ירושלם, א"ל רב
 ששת, כתפלה, מה תפלה בהודאה אף ברכת המזון בהודאה.

סג והמדליק נר חנוכה חייב לברך, והרואה נמי חייב לברך, דאמר רב חייא בר אשי
 אמר רב (שבת כג. סוכה מו.) המדליק נר חנוכה צריך לברך. ור' ירמיה בר אבא
 ידיה אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך. מאי מברך? אמר רב יהודה, המדליק
 ביום ראשון מברך שלש. ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו להדליק נר של חנוכה. וברוך
 5 שעשה נסים וברוך שהחיינו. והרואה מברך שתיים, שעשה נסים ושהחיינו. מכאן
 ואילך המדליק מברך שתיים, להדליק ושעשה נסים, והרואה מברך אחת, שעשה נסים.
 והיכן צונו? רב אויא אמר, מלא תסור, רב נחמן בר יצחק אמר, משאל אביך
 ויגדך זקניך ויאמרו לך.

סוכות במימרא דמר יהודאי זצ"ל לקמן הוס' א, ועי' להלן סי' קל"ו 7 כנראה חסרה כאן בכל כי"י סדר
 רע"ג פיסקא הנמצאת (מיסוד העמרמי?) ב"ר וז"ל בשבת מוציאין שתי תורות, לפי שאין נוזלין ספר תורה
 בציבור מפני כבוד הציבור, וקורין שבעה בפרשת חיום ומפטיר קורא אחד מן הנשיאים, יום ראשון יקרא
 בנחשון, ויום שני יקרא בנתנאל, יום שלישי יקרא באליאב, וכן כולם, ומפטיר ברני ושמחי. 8 להיות ר"ח
 טבת ז 9 וקורין באחד מ: וקורין אחד א: וקורין ששה ר: (ונ"ל שכצ"ל) 10 בחנוכה חס' א
 11 בכל שבת ושבת ז אחד... ואחד: אחת... ואחת מ 13 הוא חס' מ 14 בהודאה ז: חס' מאר
 דר' יצחק נפחא איקלע לבי ריש גלותא ככ"י אוכספורד (עי' ד"ס דף כ"ג אות מ'): ר' חונא בר יהודה איקלע
 לבי רבא תלמוד

סג, והרואה נמי חייב לברך חס' מ 2 ור' ירמיה בר אבא ידיה ז"ל ככ"מ סוכה מו. וכ"י א"פ שבת כג.
 (עי' ד"ס שבת דף כ"א ב' אות ג' וסוכה דף ע"ב אות ל): ור' ירמיה ידיה מ ור' חייא ידיה א 4 וברוך
 שעשה נסים וברוך שהחיינו ז: וברוך... עד 6 להדליק חס' מ (ואין כאן, שעשה נסים בשלימות, ושמא היה
 שעשה נסים לאבותינו בזמן הזה, כמו בסדר רס"ג ע' רנה): ובא"י אמ"ה שעשה נסים לאבותינו בימים ההם
 בזמן הזה. ובא"י אמ"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה א 5 שעשה נסים ושהחיינו חס' ר
 6 שתיים מברך א להדליק ושעשה נסים חס' ר שעשה נסים חס' ר 7 רב אויא ז"ל:
 ר' אחא מא משאל: שאר א

סב, 5 עד וידבר אליו: הגה' מיימ' הל' תפלה י"ג י"ז אות נ'.
 9 ומפטירין בזכריה רני ושמחי: ראב"ן סוף מס' מגילה (דף קע"ז א'). מרדכי מגילה
 סי' תתל"א.

סד מצות נר חנוכה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. ומאי נפקא מינה. מי שלא הדליק משתשקע החמה, מדליק עד שתכלה רגל מן השוק. ותנו רבנן (שבת כא:) מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך 5 פותח והולך, ובית הלל אומרים, יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. (שם כב.) ונר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו בחוץ בטפח הסמוך לפתח משמאל. ומדליקין מנר לנר. ואפילו נשים חייבות בנר חנוכה, דא"ר יהושע בן לוי (שם כג.) נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס.

סד, 2 לאחר רגל מן השוק באה בכ"י א תוספת זו: אי נמי לשיעורא, שאם היתה דולקת והולכת עד שיעור זה ורוצה לכבותה או רוצה להשתמש לאורה הרשות בידו. (ועי' ג"כ ו.)

6 לאחר לפתח משמאל באה בכ"י מ תוספת זו: כדי שיהא בהכנסתו הנר בשמאל והמזוזה מימין כדי שיכנס בין שתי מצות. ואם דר בעליה מניחה בחלון הסמוך לרה"ר. ואסור להשתמש באותו נר אבל מכסהו בכלי שיתראה מעט שיכירו שגר חנוכה [הוא]. ואם נשבה הרוח או פחד מפני הלסטין מניחה על שלחן ודי לו. ואם כבתה מותר להדליקה עד ה' פעמים עד שיכלה אותו שמן אשר בו בדבר מצוה ולא יגיה הנר יותר. ובע"ש מדליק נר חנוכה תחלה ואח"כ של שבת, שאם הדליק של שבת תחלה אסור להדליק נר של חנוכה שכבר קבל עליו [שבת]. ושמונה ימי חנוכה מותרים במלאכה.

[סדר פורים]

סח"טו ובפורים מתפלל שמונה עשרה, ובהודאה מזכיר על הנסים ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות ועל הפדות ועל הפורקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה. בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה, כשעמד עליהם המן הרשע ובקש להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד, 5 בשלשה עשר לחדש שנים עשר, הוא חדש אדר, ושללם לבו. ואתה ברחמך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו והשבות גמולו בראשו, ותלו אותו ואת בניו על העץ. כשם שעשית עמהם נס כן עשה עמנו ה' אלהינו נסים ונפלאות בעת הזאת ונודה לשמך הגדול סלה. ועל כלם, וכל החיים.

סד, 1 ומאי נפקא מינה... 2 מן השוק חס' ר' מי שלא מא : דאי לא 3 מצות נר חנוכה 5 יום : ביום מ 6 מצוה : צריך א בחוץ : בחצו של פתח הוס' 7 ומדליקין... בנר חנוכה חס' מ ומדליקין : ומדליק א 8 באותו הנס : ושמונה ימי חנוכה מותרין בעשיית מלאכה שנית (עי' תוספת למטה) הוס' מ סח"טו, 2 ועל התשועות ועל המלחמות מ : ועל המלחמות ועל התשועות 7 : ועל הנחמות א ועל הפדות ועל הפורקן מ : חס' א 3 ובזמן 5 : בזמן מא 5 ושללם לבו חס' א 6 והשבות לו 7 עמהם מ : להם א נס כן 7 : ג"כ (!) א פלא ונסים מ נסים ונפלאות מ : פלא ונסים א בעת הזאת מ : כבימים ההם 7 : ותושיענו בימים האלו א ונודה... פלה חס' 7 8 ועל כלם : יתברך המשיך 7 יתברך ויתרומם א וכל החיים : ושים שלום ומקדש ש"ץ קדיש כולו וחתים עושה שלום הוס' א

סח, 1 ובהודאה מזכיר : הגה' מיימ' הל' תפלה א' י"ג אות ו' אומר על הנסים ערבית פורים אע"פ שלא קראו את המגלה, ולא כאשר פסק בסדר רב עמרם שאין לאמרו עד לאחר קריאת המגלה (ובסדר שלפנינו ליתא). אבודרהם דף ע"ד ד' [= ע' רה].

סדר פורים

סה, 1 לאחר מתפלל שמענה עשרה באה בכ"י א תוספת זו : יתבון בתעניתא דמעלי יומא דפוריא ונחית ש"ץ בצפרא ואמר סליחות מאי דניחה ליה כענינא דמפרשינן לעיל בסידורא דתעניתא. ונחית סתמי... (?) ובמנחה דמעלי יומא דפוריא (ו) קורא בתורה ויחל משה כשאר תעניות ומצלו (ולמ' א) י"ח כדרכן ומדכרי עגנו בין יחיד בין צבור. יחיד אומר בשומע תפלה ושליח צבור אומרה בין גואל לרופא. רצה ומודים ופרסי כהני ידיהון ושים שלום, רחום וחגון, קדיש כולו.

פו*

במעריב אומר ברכו, אשר בדברו וק"ש וכו'. וקיימין צבורא ומצלו בלחש שמונה עשרה כולן.

8 לאחר ומקדש ש"ץ קדיש כולו... (ע"י שנויי נוסחאות) באה בכ"י א תוספת זו : ומכנסי כולהי צבורא ושמע קריאת המגלה. וצריכי לכוונא דעתייהו למשמע. דהכי אמרו רבנן לעולם אין יוצאין עד שיכוין משמיע לשומע ושומע למשמיע. שהכל *תנובת* (צ"ל תלוי בכוונת ?) הלב, שנאמר, תכין לבם תקשיב אזנך. וקורין את המגלה לפני הצבור קודם שיאכלו כלום.

סז וחייב אדם לקרות את המגלה בארבעה עשר ביום ובלילה. דאמר ר' יהושע בן לוי (מגלה ד.) חייב אדם לקרות את המגלה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר, אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי. ואמר ר' יהושע בן לוי (שם) נשים חייבות במקרא מגלה, שאף הן היו באותו הנס. הקורא את המגלה במגלה הכתובה בין הכתובים לא יצא ידי חובתו. במה דברים אמורים, בצבור. ומגלה שאינה משורטטת אין אדם יוצא בה ידי חובתו.

סח (שם) הקורא את המגלה עומד ויושב. קראה אחד קראה שנים, יצאו. מקום שנהגו לברך יברך, שלא לברך לא יברך. אמר אביי, לא שנו אלא לאחריה, אבל לפנייה מצוה לברך, דאמר ר' יהודה אמר שמואל כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן. מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא, דכתיב ויעבור מלכם לפנייהם 5 וה' בראשם. לפנייה מאי מברך. מנ"ח סימן. ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו על מקרא מגלה. ובא"י אמ"ה שעשה נסים לאבותינו. וברוך שהחיינו.

לאחר סימן ס"ח באה בכ"י א תוספת זו : ופתח וקרי ש"ץ ויהי בימי אחשורוש כולי. וכי מטיא ומרדכי יצא א"ר סעדיה וצ"ל דמנהגא הוי דפתח ש"ץ מלת ומרדכי יצא בלחוד ובתריה ענו כולי צבורא ומרדכי יצא כולי פסוקא עד ושמחה. ובתרייהו

סז, 4 במקרא מ' תלמוד : במשמע ו' בשומע (!) א הקורא את המגלה במגלה כצ"ל, ככ"מ (ד"ס ע' 106 אות כ') : הקורא את המגלה מ' הקורא במגלה ו' הקורא... 5 בצבור : והיכא דאיכא מגלה הכתובה בין הכתובים לא יצא, לא מיבעי ליה למקרי בה (לא יצא אי קרייה בה ו') והני מילי בציבורא, אבל ביחיד נפיק ידי חובתו ו' (וע"י בה"ג ע' 195), וממשיך ו' דא"ר אבא א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן (מגילה יט:) הקורא את המגילה [במגילה] הכתובה בין הכתובים לא יצא, הני מילי בציבורא, אבל ביחיד נפיק ידי חובתו ו' (וייתכן שחסר משהו בפנים החיבור) במגלה הכתובה... 5 ומגלה חס' מ' 5 ומגלה : ובמגלה (בה חס') א 6 הקורא... יצאו : ולא שנא קרי לה חד גברא ולא שנא קרי לה כמה גברי בחד די הדדי כמו פרשתא שפיר דמי (ע"י בה"ג שם) דתנן הקורא את המגילה עומד ויושב. קראה אחד קראה שנים יצאו ו' מח, 1 מקום שנהגו... עד ס' ס"ג, 3 המושיע חס' ו' 4 מאי משמע... בראשם חס' ו' לפנייה... סימן : לפנייה מנ"ח ו' 5 לפנייה חס' ו' מאי חס' מ' מנ"ח סימן חס' ו' 6 ובא"י אמ"ה שעשה נסים לאבותינו ובי שהחיינו מ' (ואין כאן נוסח הברכות בשלימות, ע"י לעיל ס' ס"ג) : ובא"י אמ"ה שעשה נסים לאבותינו כימים ההם בזמן הזה. ובא"י אמ"ה שהחיינו וקיימנו וחנינו לזמן הזה א

הדר ש"ץ נמי ליהודים זו המלה לבדה ובתריה ענו כולי צבורא ואמרין כולי פסוקא עד ויקר. והדר אמר ליה ש"ץ זמנא אחרינא כדעבד בקרא דמרדכי יצא. ואיכא צבורין דעבדו הכי דכי מתחיל ש"ץ מלת ומרדכי יצא בלחוד ענו כולי צבורא מלפני המלך. ואמרי כולהו תרוייהו פסוקי ומרדכי יצא וליהודים היתה אורה בבת אחת. ובתריהו הדר שליח צבור ואמר להו לתרוייהו בבת אחת, ומרדכי יצא וליהודים היתה וכו' וכי מטי בסוף לקרא כי מרדכי היהודי נמי מתחיל ש"ץ כי מרדכי היהודי וענו צבורא כולהו משנה למלך וגמרי לפסוקא והדר אמרי ליה ש"ץ.

סמ ולאחריה, במקום שנהגו לברך, מברך. ברוך אתה ה' אמ"ה הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו והנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו. בא"י הנפרע לעמו ישראל מכל אויביהם האל המושיע.

5 והכי אמר מרנא ורבנא משה גאון. מגלה מעין ברכה דילה קם חתים. אגב דאמר הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו והנפרע לנו מצרינו ומשלם גמול לאויבי נפשנו חתים ברוך הנפרע לעמו ישראל מכל אויביהם. ומהו דתימא נפרע לישראל ולא הושיען, אמר רבא (מגלה כא:) האל המושיע. א"ר פפא הלכך נמרינהו לתרוייהו הנפרע והאל המושיע.

10 והכי אמר רבינו נתן ראש ישיבה. הכי נהגינן במתיבתא לומר ברוך הרב את ריבנו וכו' ולא אמרינן האל הרב את ריבנו, דהא אמרינן ה' אלהינו. והקורא את המגלה בזמנה אינו קורא אותה אלא בעשרה, שכך אמר רבינו נתן ראש ישיבה, לענין מגלה אמר רב (מגלה ה.) מגלה בזמנה קורא אותה אפילו ביחיד, שלא בזמנה בעשרה. רב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי. וכיון דרב קא חייש להא דרב אסי הלכה כרב אסי.

סט, 9—14 ייתכן שבמקום תוספת זו (הנמצאת בכל כ"י הסדר, וגם ברל, היתה כתובה תשובת ר' גטרונאי גאון (הלכות פסוקות סי' קפ"ז) הנמצאת באריכות בס' שבלי הלקט סי' קצ"ה (שם היא מיוחסת לר' האי גאון): וששאלתם הא דאמר רב מגילה בזמנה קורין אותה ביחיד ושלא בזמנה קורין אותה בעשרה, ור' אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה קורין אותה בעשרה. כמאן הילכתא לענין יחיד. כך ראינו שהלכה

סט, 1 ולאחריה: ולאחר קריאתו 1 במקום שנהגו לברך חס' 1: לברך חס' מא: מברך במקום שנהגו לברך ברוך... 2 נפשנו חס' 2 והכי אמר... 8 המושיע חס' 8 והנוקם... מצרינו חס' 1: 6 ברוך א: האל 1 מכל אויביהם 1א ככ"מ מגילה כא: (ד"ס דף נ"ח אות פ'): מכל צריהם 1 ומהו דתימא... המושיע: ואית דאמרי האל המושיע 1 7 המושיע: אמן הוסי' א א"ר פפא... 8 המושיע חס' א 9 והכי אמר... 10 אלהינו חס' 11 רבינו נתן (והוא ר' נתן ב"ר חנניה מקירואן, עיי' לעיל סי' נ"ט): רבינו רב נתן א לומר: למימר א 10 והקורא... 11 לענין מגלה חס' 11 בעשרה: בעשייתה (!) א ראש ישיבה: גאון 13 הוה עובדא... דרב אסי חס' 1 וכיון... דרב אסי חס' 1 דרב קא חייש: דחש לה רב 14 הלכה כר' אסי: והילכתא כר' אסי 1 אלמא דהילכתא כחתייה דר' אסי 1 וכל הענין תוספת עתיקה לגוף החיבור היא, ופסקו של ר' נתן מתנגד למה שנמצא להלן סי' ע"ד, ועד כאן לא נחלקו... שם מתברר שהלכה כרב, ותוספת זו היתה כבר לפני כמה מהראשונים. עיי' אפשטיין, ציונים 138

סט, 10 ולא אמרינן האל: אבודרהם דף כ"ד א' [= ע' נט].
14 הלכה כרב אסי: אור זרוע ח"ב סי' ש"ע. רא"ש מגילה פ"א סי' ו'. מרדכי מגילה תשפ"ב. ס' אגודה מגילה א' ה' (דף קל"א א'). ר' ירוחם י' ב' (דף ס"ג ב'). אגור סי' א"מז, ועיי' ג"כ סי' א'נ: ורב עמרם כתב צריך לחזור אחר עשרה, ואם א"א קורין אותה ביחיד (נוסח זה אין לפנינו, ומנהיג הל' מגילה י"ד (דף מ"ב א') לא העתיק פסק זה).

סדר פורים

כרב. אע"ג דחש רב להא דר' אסי שרצה להחמיר על עצמו אבל סברא ידידיה הכי הוה... ומנהג כל הישיבות כרב שיחיד קורא אותה ומברך לפניה ולאחריה ויוצא בה בזמנה... עי' אפשטיין, ציונים ע' 138.

- ע והקורא את המגלה בצבור כורך וקורא כספר תורה ואינו פושטה כאגרת, שבשתי ישיבות ובבית רבינו שבבבל ובכל מקומות ישראל קורין כספר תורה. וכך מנהג. וכשהוא קורא ואת פרשנדתא ואת דלפון ואת אספתא עשרת בני המן חייב לקרותם בבת אחת כולם, ולא יפסוק בהם, דא"ר אדא דמן יפו (שם טז:) עשרת בני המן צריך למימרינהו בנשימה אחת, מ"ט, כולהי כהדדי נפיק נשמתייהו. וצריך שיהא ארוך ו"ו דויזתא, דאמר ר' יונה א"ר זירא, ו"ו דויזתא צריך לממתחיה בזקיפא, מ"ט, כולהו בחד זקיפא איזדקיפו. וא"ר חנינא בר פפא, דרש ר' שילא איש כפר תמרתא, כל השירות כולן אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח, חוץ מזו שאריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה. מ"ט, א"ר אבוהי כדי שלא יהא תקומה למפלתן.
- 10 וזו ששנינו (שם יח.) אבל קורין אותה ללועזות בלעז, כברייתא זו שאמרה, גיפטית לגיפטיים, עברית לעבריים, עילמית לעילמיים, מדית למדיים, ויונית ליונים אין, לכולי עלמא לא. (שם) רב ושמואל, דאמרי תרוייהו לעז יונית לכל כשר, כרבן שמעון בן גמליאל, דתנן (שם ט:) רשב"ג אומר, אף ספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית. ואמר ר' אבהו א"ר יוחנן, הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. וא"ר אבהו א"ר יוחנן, מאי טעמא דרשב"ג. דכתיב יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם. מיפיותו של יפת תהא באהלי שם. ומאי ניהו, ספרים הנכתבין בלשון יונית יהיו באהלי שם. וכן הלכה. ואם כן (שם יח.) למה לא אמרו הלכה כרשב"ג. אם היו אומרים כן, היינו אומרים לא אמר רשב"ג במגלה כשאר ספרים, (אלא) באו אלו ואמרו בפירוש, לעז יוני לכל כשר.

- ע.1 פושט ז 2 קורין אותה ו 3 ואת אספתא חס' מ 4 חייב לקרותם : צריך למקרינהו ו
4 בבת אחת כולם מ 5 כולם בבת אחת ז כולם (כולהו ו) בנשימה אחת ו 5 כהדדי : כהדדי הדדי ו
חס' ר נשמתייהו בשעה חרא ר 6 דויזתא מ 7 דא"ר יונה א"ר זירא (עי' ד"ס
דף מ"ה אות ה') : דא"ר יונה א"ר זעירא א 7 וא"ר חנינא... 16 למפלתן חס' ר בר פפא : בר
קפרא א ר' שילא : דבי ר' שילא א 8 כל השירות כולן ככ"מ : נכתבות הוס' ו ותלמוד שלפנינו
(ד"ס שם אות ח') 10—19 חס' ר 10 כברייתא מ 11 מדית למדיים עילמית
לעילמיים ז 12 כרבן שמעון בן גמליאל : והא קתני יונית ליונים אין לכולי עלמא לא. אינהו דאמור
כרשב"ג תלמוד 14 הלכה כרשב"ג. וא"ר אבהו אריי חס' מ 15 וישכון באהלי שם חס' מ
מיפיותו זא : יפיותו מ תלמוד 16 תהא באהלי שם חס' מ הנכתבין ז : שנכתבין א שנכתבו מ
17 למה (לא חס') אמרו מ הלכה כרשב"ג : בגמרא הוס' א אם היו... כשאר ספרים : אבל כשאר
(השאר חס') א 18 אלא מ : אלו א : מחק קורונל

ע.2 ר' חננאל מגילה ה' א. ריצ"ג ח"ב ע' קט. מנהיג הל' מגילה סי' י"ב (דף מ"ב א').
ראב"ן מגילה דף קע"ו א'. אור זרוע ח"ב סי' ש"ע. הגה' מיימ' הל' מגילה ב' אות צ'.
שבה"ל סי' קצ"ח. טור א"ח תר"צ. ורוב ראשונים מביאים הלכה זו בשם ר' צמח או
ר' גטרונאי, ומקורה תשובת ר' גטרונאי, הלכות פסוקות (מילר) סי' קפ"ז (אפשטיין,
ציונים 133).

10—16 ריצ"ג ח"ב ע' קי.

12 לעז יונית לכל כשר : אגור סי' א'מה.

עא קראה סרוגין ומתנמנם יצא. (שם) ת"ר קראה סרוגין יצא. סירוסין לא יצא. ר' מונא אומר משום ר' יהודה, אף בסרוגין, אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. והכי אמר רב נטרונאי ריש מתיבתא, בהלל ומגלה ובקרית שמע, אם פסק ושהה כדי לגמור את כולה, אינו חוזר. ואמר ר' יוחנן (ר"ה לד.) שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. ואע"פ שאמר שמואל, הלכה כר' מונא שאמר משום ר' יהודה, אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, קיימא לן שמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. הלכך בהלל ובמגלה ובק"ש, אע"פ ששהה כדי לגמור את כולה, אינו חוזר לראש, אלא למקום שפסק, משום דהלכה כר' יוחנן.

(מגלה יט.) מהיכן קורא אדם את המגלה ויוצא בה ידי חובתו? רבי מאיר אומר כולה, ר' יהודה אומר מאיש יהודי, ר' יוסי אומר מאחר הדברים האלה. א"ר חלבו א"ר חמא בר גוריא אמר רב, הלכה כדברי האומר כולה. ואפילו למ"ד מאיש יהודי, צריכה שתהא כתובה כולה. וא"ר חלבו א"ר חמא בר גוריא אמר רב, מגלה נקראת ספר ונקראת אגרת. נקראת ספר, שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה, ונקראת אגרת, שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשרה. א"ר נחמן בר יצחק, ובלבד שיהו משולשין.

15 ולאחר שקורין את המגלה בפורים, בין ביום ובין בלילה, אומרים ובא לציון גואל וכל סידרא וקדיש. וכך מנהג בשתי ישיבות.

עב ואין אומרים הלל בפורים, מה טעם, לפי שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ. לפיכך נופל אדם על פניו בפורים.

וכך אמר רב עמרם בר ששנא ריש מתיבתא. כך מנהג במתיבתא, שיורדין תנאין לפני גאון ואב ב"ד ואלופים וכל ישיבה כולה, ומבקשים רחמים הרבה ונופלים על פניהם.

5 שאין דומה פורים לכל מועדים ולחנוכה, שבכולם אנו גומרים את ההלל ואומרים זה היום עשה ה', ואילו בפורים אין אנו אומרים. ואע"פ שמשום שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ הוא, סוף סוף הרי אנו אומרים יום נס הוא, ונגאלו

עא, 1 יצא (ראשון) חס' מ' 2 סירוסין לא יצא חס' מ' 3 ריש מתיבתא : גאון א' גאון ריש מתיבתא 1
4 אינו חוזר לראש 1 5 יצא : והכי הילכתא הוס' 1 משום ר' יהודה חס' מ' 6 מיהו קיי"ל 17
8 דהלכה : דהלכתא 17 9 מחיכו... 10 האלה : ומתבעי ליה למקרייה כולה (לשון בה"נ) 7 אדם
קורא א' 11 ואפילו... 12 כתובה כולה חס' 7 12 אמר רב חס' מ' 13 בחוטי (חוטי א')
פשתן א' : בפשתן מ' 14 חוטי מ' : סני 1 חבי א' א"ר נחמן : א"ר חמא מ' 15 ולאחר...
16 ישיבות חס' 17 16 וכל חס' א' וקדיש מא' : ומקדש 1

עב, 2 לפיכך... 9 ככראשונה, חס' 17 3 וכך... 4 על פניהם נראה כהוספה לסדר מתוך תשובת ר' עמרם,
ע"י נינצבורג, נאוניקא א' 147 ריש מתיבתא מא' : גאון 1 במתיבתא מ' : בישיבה א'
4 ישיבה מ' : בני ישיבה א' 5 נומרין : אומרים א' 6 עשה ה' : נגילה הוס' מ', וחס' עד סוף סי'

עא, 4—9 מנהיג הל' מגילה סי' ט"ו (דף מ"ב א').
15 ולאחר — 16 בשתי ישיבות : מנהיג הל' מגילה סי' כ"ב (דף מ"ג א'). טור א"ח תרצ"ג.
אגור סי' א'נז.
עב, 3—9 מנהיג הל' מגילה סי' כ"ג (מ"ג א'). טור שם. אבודרהם דף ע"ו א' [= ע' רז].
אגור סי' א'נח.

סדר פורים

ישראל בו מלהשמיד ולהרג ולאבד, וצריכין אנו לבקש רחמים שיפדנו ויגאלנו באחרונה כבראשונה.

עג ובפורים קורין מן ויבא עמלק עד וישמע יתרו. ואע"פ שהם תשעה פסוקים לא יקרא יותר, וכך אמר רב יהודאי ראש ישיבה, שאם קורין קודם ויבא יקראו, ואם לאו, יקראו אלה תשעה פסוקים ולא ידלגו. ובברכת המזון מזכיר על הנסים בהודאה.

עג, 3 לאחר ולא ידלגו באה בכ"י א תוספת זו (הניתנת כאן בהגהה) : וכד מסיימין כהן ולוי וישראל [למקרי] מנח ליה לספרא בדוכתיה (מקריה) ואומרי [יהללו] כולו. ומתכנשין צבורא ויתבין עד דשמעין לקריאת מגלה מפי ש"ץ דקרי לה [כדכתבין] בדוכתא לעיל. וקודשא דסדרא וקדיש עד עושה שלום. ובמנחה נמי מצלי על הנסים.

עד והמבקש לצאת לדרך ומבקש לקרות מגלה באחד עשר בשנים עשר בשלשה עשר, אם יכול ליקח עמו מגלה, יעשה כל תקנה שיכול ויקח כדי שיקרא אותה בזמנה, ואם אין יכול, יקרא או באחד עשר או בי"ב או בי"ג. אבל בי"א או מי' ולמטה אינו יכול לקרות, לפי שאין קריאתה אלא באלו הזמנים מי"א עד ט"ו, ומן ט"ו ואילך 5 עבר זמנה, כדתנן (שם ב.) מגלה נקראת באחד עשר בשנים עשר וכו'. וכי קרי בזמנים אלו מברך לפניה ולאחריה, כמה שמצינו [בכפרים] כמה שאמרו חכמים (שם ד.) תניא. חנניה אומר, חכמים הקילו על הכפרים שיהו מקדימין ליום הכניסה, כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכין. ומכאן אנו למדים, שאע"פ שזמן מגלה בי"ד, משום מים ומזון לאחיהם תקנו חכמים להקדים, וכל שכן הכא, שאינו יכול 10 ואי אפשר לו, שמשמימין אותו כבני כפרים מקל וחומר ויקרא, מיהו אל יקרא אותה ביחיד אלא בעשרה, דאמר רב (שם ה.) מגלה בזמנה קורין אותה ביחיד, שלא בזמנה

ע"ו (בהשארית עמוד חלק) אנו חס' ז' שמשום חס' ז' 7 אין אנו אומרים ויום נס הוא ז' 8 ולהרוג חס' ז' 9 בראשונה כבאחרונה ז' ס"י ע"ז—ע"ז חס' ז'

עג, 1—3 ידלגנו חס' ז' 1 מן חס' א ואע"פ שהם תשעה פסוקים ז' : ואע"פ שתשעה פסוקים הם א ואע"פ שאין בפרשה עשרה פסוקים אלא ט' פסוקים ולא יותר ז' לא יקרא יותר ז' : לא יקראו יותר א חס' ז' 2 וכד אמר... 3 ולא ידלגנו חס' ז' ראש ישיבה א' : גאון זצ"ל ז' עד, 1 לדרך פרומקין : בדרך אזור ומבקש : ורוצה ז' המגלה ז' בשלשה עשר חס' ז' 2 מגלה עמו ז' יעשה כל תקנה שיכול ויקח (ליקח ז') כדי שיקרא אותה בזמנה ז' : יעשה. דשרדו מן מתיבתא כל תקנה שיכול ויקח כדי שיקרא אותה בזמנה בי"ד יעשה א' (המלים דשרדו מן מתיבתא נכנסו מגליון לתוך הטכסט (וכ"ה בה"ג ע' 197 הילדסה.) ע"י אפשטיין, ציונים 125) 3 יקרא ז' : קורא א' או בי"ג ז' : ובי"ג א' חס' ז' אבל בי"ג... עד 6 ולאחריה חס' ז' ז' : וע"י בה"ג שם מי' ולמטה א', וכ"ה בה"ג : צ"ל מי"ו למטה ? 6 כמה שמצינו בכפרים ז' : כמה שמצינו א' כאותה ששנינו בפורים (!) ז' חס' ז' כמה (כמו ז') חס' ז' חכמים : והכי אמר רב עמרם הוסי' א' 7 חנניה אומר : אי"ר חנינא תלמוד שלפנינו 9 ולאחיהם חס' ז' תקנו להם חס' ז' הכא חס' ז' בשאינו ז' 10 ויקרא מן ויהי כימי עד לכל זרעו ז' 11 דאמר : כדאמר ז' 12 ור' אפי... בעשרה : הוה עובדא

עג, 2 וכך אמר רב יהודאי... ולא ידלגנו : מנהיג שם סי' כ"ה (דף מ"ג א').
עד, 1 והמבקש עד 17 ולא יותר : פרדס סי' ר"ד (= ע' רמט). שבה"ל סי' קצ"ה. מעשה הגאונים סי' ג"ו. וע"י ה"ג 197 ומה שכתב אפשטיין, ציונים 125.

בעשרה. ורב אסי אמר, בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. ועד כאן לא נחלקו
 אלא בזמנה, אבל שלא בזמנה שניהם מודים, שאין קורין אותה אלא בעשרה.
 והלכך אם קרא אותה בעשרה, מברך לפנייה ולאחריה, ואם פחות מעשרה, לא יברך
 15 לא לפנייה ולא לאחריה. וכן מי שבא מן הדרך לאחר זמנה, בין ביחיד בין בעשרה,
 לא יקרא, ואם מבקש לקרותה, יקרא כאדם שקורא בתורה ובנביאים, ולא יברך
 לא לפנייה ולא לאחריה, שכך אמרו חכמים, לא פחות ולא יותר. ואסור לכפרים
 ולעיירות גדולות ולכרכין שאין מוקפים חומה מימות יהושע בן נון לקרות את
 המגלה ולקרות בס"ת בויבא עמלק ולהזכיר על הנסים בין בתפלה ובין בברכת
 20 המזון אלא יום ארבעה עשר לבדו, וכרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון
 קורין בחמשה עשר באדר בלבד, וכן הלכתא.

ע ראש חדש אדר הסמוך לניסן שחל להיות בערב שבת מקדימין וקורין בפרשת
 שקלים שהיא כי תשא משבת שעברה שהיא עשרים וחמשה בשבט, ומפטירין
 במלכים בן שבע שנים י[ה] ואש במלכו. ובשבת שניה שהיא שנים באדר מפסיקין.
 ובשבת שלישית שהיא תשעה באדר קורין זכור את אשר עשה לך עמלק, ומפטירין
 5 בשמואל כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק. ובשבת רביעית שהיא ט"ו
 באדר מפסיקין. ובשבת חמישית שהיא עשרים ושלשה קורין פרה אדומה, ומפטירין
 ביחזקאל וזרקתי עליכם מים טהורים. ובשבת ששית שהיא ר"ח ניסן מביאין שלש
 תורות וקורין בהם אחת בענינו של יום ואחת בשל ר"ח ואחת של החדש הזה
 לכם, ומפטירין כל [ה] עם הארץ. וכד מקלע ר"ח אדר הסמוך לניסן להיות בשבת
 10 מוציאין שלש תורות וקורין אחת בענינו של יום ואחת בשל ר"ח ובאחת קורין
 מכי תשא עד ועשית, ומפטיר ביהודע בן שבע שנים. בשניה שהיא שמונה באדר
 מוציאין שתי תורות, אחת של פרשה ואחת של זכור, ומפטיר בנביא כה אמר
 ה' פקדתי. בשלישית שהיא ט"ו באדר מפסיקין. ברביעית שהיא עשרים ושנים
 באדר מוציאין שתי תורות, אחת של פרשה ואחת של פרה אדומה, ומפטיר
 15 ביחזקאל בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם. בחמישית שהיא עשרים ותשעה
 באדר מוציאין שתי תורות, אחת של פרשה ואחת של החדש הזה לכם, ומפטיר
 כל [ה] עם הארץ.

וחש לה רב להא דרב אסי ומשום הדור מצוה והלכתא כרב אסי הוסי' ר' (ע"י לעיל סוף סי' ס"ט) נחלקו:
 פליגי ר' שלא חסי' א' שניהם: הכל ר' 14 בעשרה: בזמנה (י) בעשרה ר' מברך:
 יברך אותה (י) ואם: ואם היו ר' לא יברך: אף יברך ר' 16 יקרא: וקרי' א' שיקרא ר'
 כאדם זר: כאחר א' 17 ואסור... עד 20 וכן הלכתא חסי' ר' 19 ולהזכיר... בברכת המזון חסי' ו'
 20 יום חסי' ז' 21 באדר חסי' ו' הלכתא: הלכה ו'

ע"ה סי' ע"ה לא הועתק כלשוננו בר' 3 בן שבע שנים יואש במלכו ז': וזכרת יהודע את חברית א' (כמנהג
 ספרד של ימינו) 4 בשמואל חסי' ז' 6 וזרקתי עליכם...: והוא הפסוק יחזק' לו כה מתוך ההפטר
 בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם' (להלן 15). ואין מנהג ידוע להתחיל בפסוק הנ"ל. 9 כל עם
 הארץ ז': כה אמר ה' צבאות (י) בראשון א' (כמנהג ספרד של ימינו) הסמוך לניסן להיות חסי' א'
 11 בן שבע שנים חסי' א' 12 של זכור: והוא זכור את אשר עשה לך עמלק עד סוף הענין הוסי' ז'
 כה אמר ה' חסי' א' 13 מפסיקין: ומוציאין תורה אחת וקורין בענין היום הוסי' א' 15 בית ישראל
 יושבים על אדמתם ז': הגד (י) א' 17 כל עם הארץ ז': כה אמר ה' צבאות בראשון א' 19 ובשבת

סדר פורים

ואם חל להיות בשני בשבת מקדימין וקורין בשבת שהיא עשרים ושמונה בשבת
פרשת שקלים. ובשבת שניה שהיא ששה באדר מפסיקין. ובשבת שלישית שהיא
20 שלשה עשר באדר קורין זכור, ובשבת רביעית שהיא עשרים באדר קורין פרה.
ובשבת חמישית שהיא עשרים ושבעה באדר קורין החדש. וכשתזדמן ר"ח אדר
ברביעי בשבת מקדימין משבת שעברה שהיא עשרים וששה בשבת וקורין בפרשת
שקלים. ובשבת שניה שהיא ארבעה באדר מפסיקין. ובשלישית שהיא אחד עשר
באדר קורין זכור. וברביעית שהיא שמונה עשר באדר קורין פרה. ובחמישית שהיא
25 עשרים וחמשה באדר קורין החדש הזה לכם.
ואלו הן הימים שחל בהם ר"ח אדר הסמוך לניסן. שבת. ושני בשבת. ורביעי בשבת
וששי בשבת. ז'ב'ד'ו' סימן. ואלו ימים שמפסיקין בהם. אם חל בשבת מפסיקין
בחמשה עשר באדר. ז'ט'ו' סימן. ואם חל בשני בשבת מפסיקין בששה באדר. ב'ו'
סימן. וכשהיה ברביעי מפסיקין בארבעה באדר. ד'ד' סימן. וכשיבא בששי בשבת
30 מפסיקין בשנים באדר ובששה עשר באדר. ו'ב'י'ו' סימן. ויש שנותנים בפרשיות
אלו ובהפסקה שלהן סימן אחר, וכך הוא. ב'ד' כהלכה. בערב שבת בכוסות. בשבת
בנתיים. ב'ד'. שאם חל ר"ח אדר בשני בשבת או ברביעי בשבת עושים כהלכה.
וזו היא ההלכה ששנינו (מגלה כט.) חל להיות בתוך השבת מקדימין. ר"ח אדר
שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים. חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר
35 ומפסיקין לשבת אחרת. בשניה זכור. בשלישית פרה אדומה. ברביעית החדש הזה
ובחמישית חוזרין לכסדרן. ומאי שניה? שניה להפסקה. בערב שבת בכוסות,
שבזמן שחל להיות בערב שבת מסרגין את השבתות ומפסיקין שתי פעמים,
שמקדימין משבת שעברה וקורין בפרשת שקלים, ומפסיקין לשבת הבאה, ובשניה
של הפסקה קורין זכור, ובשלישית עוד מפסיקין, וברביעית פרה אדומה, ובחמישית
40 החדש הזה, כארבעה כוסות של פסח, שבין ראשון לשני מפסיק ושותה כמה שירצה,
בין שני לשלישי מפסיק ואוכל ושותה, אבל בין שלישי לרביעי אינו יכול לפסוק
ולשתות יותר מכוסו, שכך שנינו (פסח' קיז:) בין הכוסות הללו אם רצה לשתות
ישתה. בין שלישי לרביעי לא ישתה. אף כאן כך. בין כי תשא לזכור מפסיק, בין
זכור לפרה מפסיק, בין פרה להחדש אינו מפסיק. בשבת בינתיים. שאם חל להיות
45 בשבת קורין בפרשת שקלים, ובשניה זכור, ומפסיקין לשבת הבאה. ברביעית פרה,
בחמישית החדש, ובששית חוזרין לכסדרן. לסדר מאי (מגלה ל:) א"ר ירמיה, לסדר
הפטרות הוא חוזר. וכשתזדמן פרשת שקלים בואתה תצוה, קורין מן ואתה תצוה
עד ועשית כיור, והמפטיר קורא מן כי תשא עד ועשית כיור נחשת, שהמפטיר
קורא ועולה למנין שבעה. במה דברים אמורים, במקום שאין מקדשין ואין

שניה א': ובשניה ז' 20 באדר קורין חס' א' ובשבת רביעית... עד 21 החדש חס' א' 21 וכשתזדמן א'
22 משבת: בשבת א' 23 באדר ז': בחדש א' 26 ואז ז': א' 27 סימן ז'ב'ד'ו' א'
28 וסימן ז'ט'ו' א' 30 וסימן ב'י'ו' א' 33 חל להיות בתוך השבת מקדימין למחוק? 39 וברביעית:
עוד הוס' א' 41 אבל חס' א' 42 מכוסות ז' 45 להיות בשבת: בינתיים הוס' ז' 48 שהמפטיר
עז, 48 שהמפטיר עולה...: ס' הישר לר"ת, חלק שו"ת ע' 98. ראבי"ה ס' תקפ"ב (ח"ב 309).
רא"ש מגילה פ"ג ס' ה'. מרדכי מגילה תת"ט. ס' המכריע ס' ל"א. ר' ירוחם ב' ג'
(דף כ' ד'). אבודרהם דף ס"ג ב'.

50 מפסיקין בין קורא בתורה למפטיר בנביא. אבל במקום שמקדשין מפטיר אינו עולה, וקורין שבעה ואח"כ מפטיר המפטיר, כמו שכתבנו למעלה. חל להיות בכי תשא עצמה, קורין ששה מן כי תשא עד ויקהל, והמפטיר חוזר וקורא מן כי תשא עד ועשית. שכך שנינו בברייתא (שם) חל להיות בכי תשא עצמה, קורין אותה וכופלין אותה. כך הוא סימן של פרשיות אלו וסדוריהן ומסורת שלהן.

עו ולמה קורין פרשת שקלים בר"ח אדר? שזמן שקלים בר"ח אדר הוא, כמה ששנינו (שקלים א' א') באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים. אבל בזמן הזה אין נוהגין, שכך שנינו (שם ח' ח') השקלים והבכורים אין נוהגין אלא בפני הבית, דכתיב ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל ונתת אותו על עבודת אהל מועד. 5 [בזמן אהל מועד נוהגין], בזמן שאין אהל מועד אין נוהגין. ואמרו חכמים (ב"ב ט.) א"ר אלעזר, בזמן שבית המקדש קיים אדם שוקל שקלו ומתכפר לו. מכלל שאין שוקלין אלא בזמן שבית המקדש קיים. ואם שקל בזמן הזה, כיון שקרא עליהם שם שקלים, תפסן הקדש ואין להן פדיון, ואין יכול ליתנם לעניים, שכך שנינו (שקלים ח' ח') המקדיש שקלים ובכורים הרי זה קודש. ר' שמעון אומר, 10 האומר בכורים קודש, אינן קודש. ועד כאן לא נחלק ר' שמעון על החכמים אלא בבכורים, אבל בשקלים מודה להם שהן קודש. והואיל והן קודש אסור ליתנם לעניים. מה תקנתן, יוליד לים המלח. כמו שאמרו חכמים (יומא סו. ע"ז יג. בכורות נג.) אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין בזמן הזה, ואם הקדיש והעריך והחרים, בהמה תעקר, [פירות] כסות וכלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליד לים המלח. ובפורים אין קצבה, כל מה שמבקש כל אחד ואחד מישראל ליתן יתן, 15 מפני שהוא צדקה, וצדקה כל אחד ואחד לפי עין שלו הוא נותן. וזה שאמרו חכמים (מגלה ד: תוספתא מגלה א' ד') אע"פ שאמרו חכמים מקדימין ליום הכניסה קורין בו ביום ומחלקין בו ביום, לא שקלים הם אלא צדקה בעולם הם, משום שנאמר. ומתנות לאביונים.

20 ולמה קורין זכור קודם לפורים, כדי להקדים זכירה לעשיה. ומגין שצריכין אנו לקרותו, שכך אמרו חכמים (מגלה יח.) זכור. יכול בלב, כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה. ומה אני מקיים זכור. בפה. ולמה קורין בשלישית פרה, מפני שאמרו חכמים (פסח' ל.) שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום. ר' שמעון בן גמליאל אומר שתי שבתות. וטמא מת אינו

קורא ועולה : והמפטיר עולה א 50 בין : מן א 51 מפטיר חס' : 53 בברייתא חס' : עו, שזמן שקלים בר"ח אדר חס' : 4 מאת בני ישראל... אהל מועד חס' א 5 בזמן אהל מועד נוהגין : חס' א 6 בזמן שאין אהל מועד אין נוהגין חס' : 6 שוקל שקלו : שוקלו א 8 תפסו את קדושתו : 9 ר' שמעון... 13 בזמן הזה חס' : 12 מה : מאי א שאמרו חכמים : שאמרנו א 14 תעקר : או א פירות השלמתי ע"פ : 15 מה חס' א מישראל חס' : 16 וצדקה חס' : אע"פ שאמרו חכמים חס' : קורין זארו : גובין תלמוד שלפנינו, וייתכן שיש להשלים קורין [את המגלה ונוכין] כגירסת תוספתא שם : 18 ומחלקין : מעות הוס' : לא שקלים הן : לא בשביל שקלים : חס' א בעולם : בעלמא : משום חס' : 23 מפני חס' : שכך : 24 שואלין : ודורשין הוס' : רשבי"ג אומר

עו, 2—12 תגמו"מ סי' מ"א.

סדר פורים

- 25 עושה פסח, דכתיב איש איש כי יהיה טמא לנפש וגו'. לפיכך קורין פרה אדומה בשלישית, שהיא הלכות טהרה והזאות מטומאה לטהרה, שילמדו ישראל שכך אנו צריכין להטהר, כדי שיעשו פסח בטהרה.
- [ולמה] ברביעית החדש הזה לכם ראש חדשים, שענינו של יום הוא.
- 30 לעולם קורין פרשה של צו את אהרן קודם הפסח, ופרשת וידבר תחלת הספר קודם עצרת, וצמים בתשעה באב קודם ואתחנן, ופרשת אתם נצבים קודם ר"ה. מ"ט, כדי שתכלה שנה וקללותיה. וסימן פקיד ופס"ח, מנ"י ועצ"ר, צו"ם וצל"י, קו"ם ותק"ע. וזהו שאמרו חכמים (מגלה לא): ר' שמעון בן אלעזר אומר, עזרא תקן להם לישראל שיהיו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת, ושבמשנה תורה קודם ר"ה, שאף עצרת ר"ה לאילן הוא. שכך שנינו (ר"ה טז.) בעצרת על פירות האילן. והקורא קללות שבתורת כהנים אינו מפסיק בהם, שכך שנינו (מגלה לא.) אין מפסיקין בקללות, אלא אחד קורא את כלם. מה טעם (שם:) לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות. אלא היאך יעשה. כך אמרו חכמים (שם) כשהוא מתחיל מתחיל בפסוק שלפניהם, וכשהוא מסיים מסיים בפסוק שלאחריהם. אמר אביי, לא שנו אלא קללות שבתורת כהנים, אבל של משנה תורה פוסק. מאי טעמא, 40 הללו בלשון רבים אמורות, ומשה מפי הגבורה אמרן, והללו בלשון יחיד אמורות, ומשה מפי עצמו אמרן.
- ופרשת האזינו קורין כמות שהיו קורין אותה במקדש. והיאך היו קורין אותה, כך אמרו חכמים (ר"ה לא.) במוסף של שבת מה שירה היו אומרים. אמר רב חנן בר רבא אמר רב הזי"ו ל"ך. וכל שבת ושבת היו אומרים אחת. ואמר ר' חנן בר רבא 45 ישיבה, הזי"י ל"ך סימן. האזינו השמים עד זכור ימות עולם, ומן זכור ימות עולם עד ירכיבהו על במתי ארץ, ומן ירכיבהו על במתי ארץ עד וירא ה' וינאץ, ומן וירא ה' עד לו חכמו, ומן לו חכמו עד כי אשא אל שמים ידי, ומן כי אשא אל שמים עד סוף השירה. כך הוא הזי"י ל"ך ששה מקומות. ובבית הכנסת 50 קורא שביעי מן ויבא משה עד סוף פרשה.
- עו, 50 לאחר סימן זה בא בכ"י ז פרק, סדר חשבון מולד הלבנה שאין לו שייכות לסדר רע"ג.

כ' שבתות חס' ר"ו אינו : לא היה ר"ו 25 עושה פסח : עד שיזה ויטהר הוס' ר"ו דכתיב...
 לנפש וגו' חס' ר"ו וגו' חס' א' 26 מטומאה אר"ו : מטומאות ז' שילמדו : ומתוכה ילמדו ר"ו
 שכך אנו צריכין חס' ר"ו 27 להטהר : לטהר עצמם לפני פסח ר"ו פסח : פסחיהם ר"ו
 28 ולמה ר"ו : חס' א' משום שענינו ר"ו 30 באב חס' ז' מ"ט כדי שתכלה שנה וקללותיה
 חס' אר"ו 31 וסימן... 32 ותק"ע א' : חס' ז' : וסימן פקיד ופס"ח מנ"י ועצ"ר צומ"י וצל"י קומ"י
 ותקע"ו ר"ו 34 קודם ר"ה : מ"ט כדי שתכלה שנה וקללותיה הוס' כאן ר"ו (ושמא זה עיקר)
 36 את : אותן ז' 37 אלא היאך : וכיצד ז' 38 בפסוק שלפניהם אר"ו ומח' ויטרי כ"י רגיו :
 ג' פסוקים למעלה מהקללות ז' 39 מה טעם א' 45 אמר רב חס' ז' בבתי כנסיות א' פירש :
 אמר ר' 47 על במתי ארץ פעמיים חס' ז' ומן ירכיבהו... 48 כי אשא אל שמים זר"ו : ומן ירכיבהו
 על במתי ארץ עד וישמן ישורון. ומן וישמן ישורון עד לו חכמו. ומן (!) עד לו חכמו עד (!) כי תשא (!)
 אל שמים א' (כנראה נתערבבו כאן שתי שיטות (ע' תוס' ר"ה לא. ד"ה הזי"ו ל"ך)

31. וסימן פקיד... : הגה' מיימ' הל' תפלה י"ג ב' אות א'.

סדר ר' עמרם גאון

[סדר תפלת המועדות]

- עז וסדר תפלות של ימים טובים ושל מועדות של כל השנה כולה כך מנהג: בחג המצות ערבית ושחרית ומנחה אומר אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר אתה בחרתנו מכל העמים. אהבת אותנו ורצית בנו. ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך. ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה וחגים וזמנים לששון ויום חג המצות הזה זמן חרותנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים.
- 5 אלהינו ואלהי אבותינו, יעלה ויבא יגיע יראה וירצה ישמע יפקד ויזכר זכרוננו וזכרון אבותינו וזכרון ירושלם עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך לפליטה לטובה לחן לחסד ולחיים ולרחמים ולרצון ביום חג המצות הזה. זכרנו ה' אלהינו בו לטובה, ופקדנו בו לברכה, והושיענו בו לחיים טובים בדבר ישועה ורחמים וחוס וחנו ורחם עלינו והושיענו. כי אל מלך חנון ורחום אתה.
- 10 והשיאנו ה' אלהינו את ברכת מועדיך לחיים בשמחה ובשלום כאשר רצית ואמרת לברכנו. כן תברכנו סלה. קדשנו במצותיך. ותן חלקנו בתורתך. ושבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך. וטהר לבנו לעבדך באמת ובאמונה. והנחילנו ה' אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך. וישמחו בך כל ישראל אוהבי שמך. ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים.
- 15 ואומר עבודה והודאה ושים שלום.

[סדר של פסח]

- עח וסדר של פסח ששאלתם כך הוא. כל אחד ואחד צריך להסב ולשתות ארבע כוסות של יין. שכך שנינו (פסח' צט): אפילו עני שבִּישְׂרָאֵל לא יאכל עד שיסב. לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי. בתחלה מוזגין את הכוס ומברכין על היין קודם, שכך שנינו (שם קיד). מוזגו לו כוס ראשון, בית שמאי אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין, ובית הלל אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום, למה, שהיין גורם לקדושה שתאמר. דבר אחר, ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. והלכה כבית הלל.
- 5 וכך מברך:
- ברוך אתה ה' אמ"ה בורא פרי הגפן. ברוך אתה ה' אמ"ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון ויום חג המצות הזה זמן חירותנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים.
- 10

עז, 1 טובים ו חס' א 3 אהבת אותנו חס' א 7 ירצה ישמע יפקד יזכר ז 8 עמד כל בית ישראל ז 9 ולחיים חס' ז ולרצון חס' ז 10 בו לחיים... 11 והושיענו חס' א 11 כי אל מלך חנון ורחום אתה א (כמו לעיל סי' מ"ד): כי אלד עינינו ז 13 כן תברכנו סלה חס' ז ושבענו מטובך חס' א ושמח לבנו ז : ושמחנו א 15 וישמחנו... אוהבי שמך חס' ז

עח, 1 וסדר מ' : וקדוש א כל אחד ואחד : מישראל הוס' מ 2 שכך שנינו חס' ז 3 ומברכין מ' : ומברך א 10 וחגים א 11 ויום חג המצות הזה ז : את יום חג המצות הזה מ' :

עח, 1 ראבי"ה סי' תכ"ה (ח"ב 58) : נהגו התינוקות להקדים ולקרוא האגדה ביום שבת הגדול. ובענין זה כתוב בסדר רב עמרם (בסדר שלפנינו ליתא).

סדר של פסח

כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים. ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. בא"י מקדש ישראל והזמנים. בא"י אמ"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

עט ואין צריך לומר שעשה נסים. שכך אמר [...] ראש ישיבה. המקדש בפסח אין צריך לומר על הכוס שעשה נסים לאבותינו. מאי טעמא. שהואיל וצריך לומר למי שעשה לנו את כל הנסים האלו, ושם צריך להזכיר שיעבוד ועבדות ונס וגאולה, אינו צריך להזכיר כאן, ואם מזכיר שתי פעמים, מוציא שם שמים לבטלה. ובחנוכה 5 ובפורים אנו אומרים אותה ברכה בפני עצמה, ששם אין קדוש ולא הגדה ולא סדר נסים כפסח. וכך מנהג בשתי ישיבות שאין אומרים.

פ וכך אמר רב גטרונאי ריש מתיבתא. מי שאומר בקידוש של פסח אשר קדש את ישראל, וכשגומרין מה נשתנה אין אומר עבדים היינו לפרעה במצרים. ואינו אומר מתחלה עובדי עבודה זרה, אלא אומר ויאמר יהושע אל כל העם עד ויעקב ובניו ירדו מצרים, ואומר מברוך שומר הבטחתו לישראל עד צא ולמד, וקורא ארמי 5 אובד אבי עד שגומר כל הפרשה כולה, פסוקים כמות שהן, ואין אומר מדרש כלל, ואומר רבן גמליאל ואשר גאלנו והלל, תימה גדול בדבר הזה. מי שנוהג מנהג זה אין צריך לומר שלא יצא, אלא כל מי שעושה כן מין הוא וחלוק לב הוא, וכופר בדברי חכמים ובוזה דברי משנה ותלמוד, וחייבין כל הקהלות לנדותו ולהבדילו מכלל ישראל. ככתוב (עזרא ט, ח) והוא יבדל מקהל הגולה. וכי עבדים 10 היינו שאמרו חכמים לא מן התורה הוא? [הכתיב] ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים. [וכי אמרו להתחיל] ויאמר יהושע אל כל העם? לא. [אלא] מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו. שכך שנינו (פסח' קטז.) מתחיל בגנות ומסיים בשבח. ואמרנו מאי גנות. רב אמר [מתחלה, ושמואל אמר] עבדים היינו. ואילולי טינא שיש בלבם וחלוק לבם ואין רוצים לומר דברי משנה ותלמוד, מאי איכפת 15 להם לומר מתחלה. אלא הללו מינין ומלעיגין ובוזין דברי חכמים, ותלמידי ענן ירקב שמו, אבי אביו של דניאל שאמר לכל התועים והזונים אחריו, עזבו דברי משנה והתלמוד, ואני אעשה לכם תלמוד משלי. ועדיין הן בטעותם ונעשו אומה

את יום טוב מקרא קדש הזה הוסי' מ (כמנהג ספרד) באהבה חס' ז 12 בשמחה ובששון: באהבה וברצון ז
עט, ואין צריך מ: וצריך א ראש ישיבה (בהשמטת שם הנאות) מ: רב עמרם בן ששנא גאון א
2 על הכוס חס' א למי שעשה א: ועשה מ: 3 את כל מ: כל א חס' ז ונס וגאולה מ:
ונס הנאולה ז: ונס וגאולה א 5 ולא: ואין ז
פ, ריש מתיבתא ז: גאון א גאון ריש מתיבתא מ אשר קדש את (את חס' ז) ישראל: טופס בלתי
ידוע לקידוש ליל פסח (וקרוב לו נוסח הברכה בסדר הקראים: אשר ברך וקדש את עמו ישראל...)
2 ואינו אומר מ: ואין אומרין א 5 כל הפרשה ז: את הפרשה מא אומר מ: אומרין א
8 חכמים ז"ל מ 9 ככתוב... הנולה חס' א 10 הכתיב השלמתי 11 וכי אמרו להתחיל השלמתי
ע"פ השערה 11 אלא השלמתי 13 מתחלה ושמואל אמר השלמתי, וע"כ המנהיג 14 משנה
ותלמוד מ: חכמים א 16 דניאל: חוס המשולש ברשע ובמינות הוסי' מ: אל יהי לו מושך הוסי' א:

עט, 1-6 מנהיג הל' פסח סי' ג"ח (דף פ"ב ב').
פ, 1-22 מנהיג שם סי' ג"ט (בקיצור).

[קיא]

סדר ר' עמרם גאון

לעצמן, ותקן תלמוד של רשע ושל עול לעצמו. וראה מרנא ורבנא אלעזר אלוף
דמן אספמיא ספר תועבות שלו שקורין אותו ספר מצות, כמה תחבולות יש בו.
20 ועכשיו צריכים לנדות[ם] שלא להתפלל עם ישראל בבית הכנסת ולהבדילם עד
שחוזרין למוטב ומקבלין עליהם שנוהגין כמנהג של שתי ישיבות, שכל מי שאינו
נוהג מנהג שלנו לא יצא ידי חובתו.

פא ובקדוש צריכין לומר אשר בחר בנו ורוממנו. דאמר שמואל (ברכות מט:) לעולם
אל יוציא אדם עצמו מן הכלל.

ואם חל להיות בשבת בתחלה אומר ויכלו כל הפרשה. ואח"כ מברך בורא פרי הגפן,
ואומר קדוש היום אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו.
5 ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה מועדים לשמחה וחגים וזמנים לששון.
ויום המנוח הזה ויום חג המצות הזה זמן חרותנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים.
כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים ושבת ומועדי קדשך בשמחה ובששון
הגחלתנו. בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים. וברוך שהחיינו.

ושותין כל אחד ואחד כוסו בהסבה, שארבעתן צריכין הסבה. ומיסב בצד שמאל,

10 שכך אמרו חכמים (פסח' קח.) פרקדן לא שמיה הסבה. הסבת ימין לא שמיה הסבה,
ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה. אשה אינה צריכה הסבה,
שאיין דרכן של נשים להסב, ואם אשה חשובה היא, צריכה הסבה. בן אצל אביו

צריך הסבה, תלמיד אצל רבו אין צריך הסבה, ששנינו (אבות ד' י"ב) מורא רבך

כמורא שמים. ואחד האנשים ואחד הנשים חייבין בארבעה כוסות האלו. ולאחר

ששותין מביאין מים ונוטלין ידיהן ומברכין על נטילת ידים. דאמר ר' אלעזר

15 א"ר אושעיא (שם קטו.) כל שטבולו במשקין צריך נטילת ידים. ומביאין מיני

ירקות כגון חמא או חסא או גרגירא או כרפסא או כוסברתא. ומביאין לפניו חרוסת

ששמו חליק"א, שעושין אותו במקומנו מן תמרים, ולוקחין כל אחד ואחד מירקות

הללו ומברכין בא"י אמ"ה בורא פרי האדמה, ומטבלין בחרוסת ואוכלין. ובמקום

20 שיש שני מינים מברכין בורא פרי האדמה, ואוכל כמו שכתבנו. ולכשיגיע למרור

מברך לאכול מרור ואוכל. אבל במקום שאין שאר מיני ירקות אלא מרור בלבד,

מברך עליו קודם בורא פרי האדמה ולאכול מרור, ולבסוף אוכל למרור בלא ברכה

מברך עליו קודם בורא פרי האדמה ולאכול מרור, ולבסוף אוכל למרור בלא ברכה

ירקבו עצמותיו הוסי' ז' וחזונים : ולכל חזונים ז' 18 אלוף : ז"ל הוסי' מ' 19 דמן אספמיא

חסי' מ' 20 נדרות מ' : להנדות א' ז'

פא, בחר בנו : קדשנו ז' 3 מתחלה ז' ויכלו כל הפרשה א' : הפרשה במילואה מ' 4 וקדשנו

במצותיו חסי' מא' 5 ומועדים ז' חגים מ' 6 ויום : את יום פעמיים מ' חג המצות

הזה : את יום טוב מקרא קדש הזה הוסי' מ' מקרא קדש : באהבה מקרא קדש מא' 7 מכל העמים

ושבת חסי' א' בשמחה ובששון : באהבה וברצון ז' 8 בא"י : וחותם א' וברוך שהחיינו א' : הברכה

כשלימותה מ' 9 ומיסב בצד חסי' א' 11 ואשה ז' 12 שאין דרכן של נשים להסב חסי' ז' ז'

16 במשקין מא' : במשקה ז' תלמוד 17 חמא או חסי' ז' או כוסברתא או כרפסא ז' לפניו מ' :

לפניו ז' חסי' א' 18 ששמו חסי' מ' ואחד חסי' מ' 21 שאין : שם הוסי' ז' שאר מיני

חסי' א' בלבד... ולבסוף חסי' א' 22 למרור חסי' א' 23 זכר למקדש כהנא (כהנא חסי' א') מחק

פא, 19 ומטבלין בחרוסת : טור א"ח תע"ג. אגור סי' ת"ת.

[קיב]

סדר של פסח

זכר למקדש כהלל, וכן הלכה. ומביאין שלחן שיש עליו שלש מצות וחזרת וחרוסת ושני תבשילין. ומה הן שני תבשילין. (שם קיד:) א"ר הונא סילקא וארוזא, תרדין ואורז. חזקיה אמר אפילו דג וביצה. רב יוסף אמר, צריך שני מיני בשר אחד זכר לפסח, ואחד זכר לחגיגה. רבינא אמר, אפילו גרמא ובישולא. ונוטל הבקי מצה ובוצע אותה לשנים ומניחה בשלחן. ואמר רב שימי בר אשי (שם קטו:) מצה לפני כל אחד ואחד, מרור לפני כל אחד ואחד, חרוסת לפני כל אחד ואחד, ואין עוקרין את השלחן אלא בפני מי שאומר ההגדה. רב כהנא אמר, כולם בפני מי שאומר ההגדה. והלכתא כרב כהנא.

פב ומוזגין כוס שני, ועוקרין את השלחן ואומר

הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול כל מן דצריך ייתי ויפסח. הא שתא הכא לשתא דאתיא בארעא דישראל. הא שתא עבדי לשתא דאתיא בני חורין.

5 ומניחין את השלחן בפני מי שאומר ההגדה. ולמה (שם) עוקרין את השלחן. אמרי דבי ר' ינאי, כדי שיכיר תינוק וישאל. אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזא דקא מגבהי פתורא, אמר להו, מי אכלינן מידי, דקא מעקריתו לתכא מקמן. א"ל רבה, פטרתן מממר מה נשתנה. ואם יש שם תינוק שואל, כמו ששנינו (שם קטז.) מזגו לו כוס שני, וכן הבן שואל את אביו, ואם אין דעת בבן אביו מלמדו. ואמרו 10 חכמים חכם בנו, שואלו, ואם לאו, אשתו שואלתו, ואם לאו, הוא שואל לעצמו, ואפילו שני תלמידי חכמים בקיאים בהלכות פסח שואלין זה לזה, ואומרים כך: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. שבכל הלילות אין אנו מטבלין אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים. שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ או מצה, הלילה הזה כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין 15 בין יושבין ובין מסובין, הלילה הזה כולנו מסובין.

ומתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אבד אבי עד שגומר את כל הפרשה. וזה הוא גנות, וכך היא ההגדה והדרישה.

עבדים היינו לפרעה במצרים. ויוציאנו יי אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים. עדיין אנו ובנינו ובנינו משועבדים היינו

קורנל שלש חס' א 24 ומה הן: מאי מ 27 בשלחן מא: ע5 השלחן ז דאמר ז
28 לפני: בפני פעמיים א כבי"מ 29 רב כהנא כבי"מ (ד"ס דף ק"פ אות ת'): רב הונא תלמוד שלפנינו
30 והלכתא (והלכה מ) כרב כהנא מ כבי"מ: וכן הלכה א
פכ, ואומר מ: ואומרים א 2 כל מן א: כל מ 3 לשתא דאתיא א: לשנה הכאה מ
עבדי א: הכא עבדי מ לשתא דאתיא א: לשנה הכאה מ 4 בני חורין א: בארעא דישראל
בני חורין מ 5 את השלחן: לשלחן מ 6 שיכיר תינוק וישאל כבי"מ (ד"ס שם אות ב'):
שיכירו תינוקות וישאלו תלמוד שלפנינו דרבה: דרבא א 7 עקריתו א מסלקיתו ז רבה:
רבא א 9 את אביו חס' מ 10 שואלו: בנו שואלו א, ושמא זה עיקר (ע' ד"ס דף קפא אות ס')
12 שבכל הלילות אין אנו מטבלין... לאחר 14 הלילה הזה מרור א 13 חמץ ומצה א והלילה ז
14 אוכלין: ושותין חס' מ 17 וכך (וכן מ) היא ההגדה והדרישה: ואומר כל ההגדה עד ברוך אתה
ה' גאל ישראל ממשיך א, ואין בו נוסח ההגדה כלל (ושמא זה עיקר, ונוסח ההגדה לא היה כלול בסדר רע"ג,

23 שלש מצות: טור א"ח תע"ח. אגור סי' תת"ח.

- 20 לפרעה במצרים. ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה. מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. שכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.
- מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה. עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קרית שמע של שחרית.
- 25 אמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות. עד שדרשה בן זומא. שנא' למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. ימי חיך הימים. כל ימי חיך הלילות. וחכמים אומרים. ימי חיך העולם הזה. כל ימי חיך להביא לימות המשיח.
- ברוך המקום ב"ה שנתן תורה לישראל ברוך הוא. כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אחד חכם. ואחד רשע. ואחד תם. ואחד שאינו יודע לשאל. חכם מה הוא אומר. מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה יי אלהינו אתכם. אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. רשע מה הוא אומר. מה העבודה הזאת לכם. לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר. אף אתה הקהה את שניו ואמור לו. בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים. לי ולא לו. אילו היה שם לא היה נגאל. תם מה הוא אומר. מה זאת. ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי ממצרים מבית עבדים. ושאינו יודע לשאל את פתח לו. שנאמר. והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים.
- והגדת לבנך. יכול מראש חדש. ת"ל ביום ההוא. אי ביום ההוא יכול מבעוד יום. ת"ל בעבור זה. בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרורים מונחים לפניך.
- 40 מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ועכשו קרבנו המקום לעבודתו. שנא' ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יי אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור... ויעקב ובניו ירדו מצרים.
- ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא. שהקב"ה מחשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בין הבתרים שנא' ידע תדע כי גר... היא שעמדה לאבותינו ולנו. שלא אחד בלבד עמד עלינו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם. צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא-על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל. שנא' ארמי אבד אבי וירד מצרימה. אנוס על פי הדבר. ויגר שם. מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם. שנא' ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו... במתי מעט. כמו שנא' בשבעים נפש... ויהי שם לגוי גדול. מלמד שהיו ישראל מצויינין שם. גדול ועצום. שנא' ובני ישראל פרו... ורב כמו שנא' רבבה כצמח... ואת ערם ועריה. וירעו אותנו המצרים. כמו שנ' הבה נתחכמה לו... ויענונו כמו שנ' וישימו עליו שרי מסים... ויתנו עלינו עבודה קשה. כמו שנא' ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך. ונצעק אל יי אלהי אבותינו כמו שנ' ויהי בימים הרבים ההם... וישמע יי את קלנו. כמו שנ' וישמע אלהים את נאקתם... וירא את ענינו. זו פרישות דרך ארץ. כמו שנ' וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. ואת עמלנו. אלו הבנים. כמו שנ' כל הבן הילוד... ואת לחצנו זה הדחק. כמו שנ' וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אותם. ויוציאונו יי ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי השליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו. שנא' ועברתי בארץ מצרים... ועברתי בארץ מצרים. אני ולא מלאך. והכיתי כל בכור. אני ולא שרף. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. אני ולא שליח. אני יי. אני הוא ולא אחר. ביד חזקה. זה הדבר. שנא' הנה יד יי הויה... ובזרוע נטויה. זו התרב. כמו שנא' וחרבו שלופה... ובמורא גדול. זה הגה יד יי הויה... ובמפתים. זה הדם. כמו שנא' ונתתי מופתים... דבר אחר. ביד חזקה שתים ובזרוע נטויה שתים ובמורא גדול

והמלים וכך היא ההגדה והדרישה נכעו ממסורת שונה) 28 לימות י: את ימות מ 43 כמו
 שאמר מ: מה שאמר י 58 בעצמו ובכבודו י 60 אני הוא: הוא חס' י 66 סימניו: סימן י²

סדר של פסח

- שתיים ובאתת שתיים ובמופתים שתיים. אלו עשר המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים. אלו הן דם צפרדע כנים ערוב דבר שחין ברד ארבה חשך מכת בכורות. ר' יהודה היה נותן בהם סימנין ד'צ'ך ע'ד'ש' ב'א'ח'ב'.
- ר' יוסי הגלילי אומר. מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות. ועל הים לקו חמשים מכות. במצרים מה הוא אומר. ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא. ועל הים מה הוא אומר. וירא ישראל את היד הגדולה. כמה לקו באצבע עשר מכות. אמר מעתה במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות. ר' אליעזר אומר. מנין שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות. שנא' ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים. עברה אחת. זעם שתיים. צרה שלש. משלחת מלאכי רעים ארבע. אמר מעתה במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות. ר' עקיבא אומר. מנין שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של חמש מכות. שנא' ישלח בם... חרון אפו אחת. עברה שתיים. וזעם שלש. צרה ארבע. משלחת מלאכי רעים חמש. אמר מעתה במצרים לקו חמשים מכות. ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות.
- כמה מעלות טובות למקום עלינו. אלו הוציאנו ממצרים. ולא עשה בהם שפטים. דיינו אלו עשה בהם שפטים. ולא עשה באלהיהם. ד' אלו עשה באלהיהם. ולא הרג בכוריהם. ד' אלו הרג בכוריהם. ולא נתן לנו את ממונם. ד' אלו נתן לנו את ממונם. ולא קרע לנו את הים. ד' אלו קרע לנו את הים. ולא העבירנו בתוכו בחרבה. ד' אלו העבירנו בתוכו בחרבה. ולא שקע צרינו בתוכו. ד' אלו שקע צרינו בתוכו. ולא ספק צרכנו במדבר מ' שנה. ד' אלו שקע צרכנו מ' שנה. ולא האכילנו את המן. ד' אלו האכילנו את המן. ולא נתן לנו את השבת. ד' אלו נתן לנו את השבת. ולא קרבנו לפני הר סיני. ד' אלו קרבנו לפני הר סיני. ולא נתן לנו את התורה. ד' אלו נתן לנו את התורה. ולא הכניסנו לארץ ישראל. ד' אלו הכניסנו לארץ ישראל. ולא בנה לנו בית המקדש. ד'
- על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו. הוציאנו ממצרים. עשה בהם שפטים. עשה באלהיהם. הרג בכוריהם. נתן לנו את ממונם. קרע לנו את הים. העבירנו בתוכו בחרבה. שקע צרינו בתוכו. ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה. האכילנו את המן. נתן לנו את השבת. קרבנו לפני הר סיני. נתן לנו את התורה. הכניסנו לארץ ישראל. ובנה לנו בית הבחירה לכפר על כל עונותינו.
- רבן גמליאל היה אומר. כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. אלו הן פסח מצה ומרור. פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים. על שום מה. על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. שנא' ואמרתם זבח פסח... מצה זו שאנו אוכלין על שום מה. על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם מיד. שנא' ויאפו את הבצק... מרור זה שאנו אוכלין על שום מה. על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים. שנא' וימררו את חייהם... בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים. שנ' בעבור זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים. שלא את אבותינו גאל הקב"ה בלבד אלא אף אותנו גאל. שנ' ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו. לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולקלס למי שעשה לאבותינו

67 ר' יוסי הגלילי: מכאן עד 96 לכפר על כל עונותינו כנראה תוספת עתיקה לנוסח ההגדה 96 בית הבחירה מ: בית המקדש ז 97 היה חס' ז 98 אלו הן חס' ז 103 בכף דור מ: ובכף דור ז

סדר ר' עמרם גאון

ולנו את כל הנסים האלו הוציאנו מעבדות לחירות ומיגון לשמחה ומשעבוד לגאולה ומאבל ליום טוב ומאפלה לאור גדול ונאמר לפניו הללויה.
הללויה הללו עבדי יי... בצאת ישראל...

110 ברוך אתה ה' אמ"ה אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור. כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בציון עירך וששים בעבודתך. ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים שיגיע את דמם על קיר מזבחך לרצון. ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו. בא"י גאל ישראל.

115 ומברך בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן, ושותה כל אחד ואחד כוסו בהסבה. וכשאומר מצה זו שאנו אוכלין צריך להגביה, מרור זה צריך להגביה, בשר אין צריך להגביה. שמא יאמרו, בשר זה פסח הוא, ונראה כאוכל קדשים בחוצה לארץ. ולאחר ששותין כוס שני נוטלין ידיהן ומברכין על נטילת ידיהן, ונוטל שתי ככרות ופרוסה ומניחה בתוך שלימה ובוצע משתי ככרות ומברך קודם בא"י אמ"ה המוציא לחם מן הארץ, ואינו אוכל. וחוזר ונוטל הפרוסה כשהיא בתוך השלימה, ובוצע. כמו שאמרו חכמים (ברכות לט): א"ר פפא הכל מודים לענין הפסח, שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע. מה טעם, לחם עוני כתיב. ומברך ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול מצה, ומטבל בחרוסת ואוכל. דהכי אמר מרנא ורבנא משה ריש מתיבתא, דמברך ברישא המוציא לחם מן [הארץ], דלית ברכה דקדימא להמוציא, דאורחא דמלתא לברוכי לקודשא בריך הוא דאפיק לחמא מן ארעא, והדר לברוכי על מצה דמתעביד מיניה. הלכך מברך המוציא לחם ברישא ובוצע, ולא אכיל עד דמברך על ההוא אומצא לאכול מצה, והדר אכיל. דלא אפשר למיכל מקמי דליברך עליה לאכול מצה, דאית למימר לאחר שמילא כרסו ממנו, חוזר ומברך עליו. אלא מברך המוציא לחם מן הארץ ושקיל פרוסה ומברך עליה לאכול מצה וטמיש בחרוסת והדר אכיל. והכי נהגין במתיבתא למיעבד. ומצה צריכה הסבה. ונוטל חזרת ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אקב"ו לאכול מרור, ומטבל

104 נאל הקב"ה : ממצרים הוסי' מ 106 ולקטם : ולגדל ז 113 את דמם : את חס' ז
115 ושותה א' : ושותין מ 116 מרור זה צריך להגביה (פסח קטו) : חס' מ בשר : אכף בשר ז
בשר אין צריך להגביהו חס' מ 117 שמא מא : שלא ז 119 שלימה מ' : השלימה א
120 הפרוסה חס' א השלימה ז : שלימה מא 121 חכמים א : חז"ל מ' לענין פסח :
בפסח תלמוד 122 כתיב : ביה הוסי' ז 123 לאכל מ' (וכ"ה בה"ג ע' 144 הילד) : על אכילת א' ז
מרנא ו חס' א' 124 דבריד ז 126 דמתעביד מיניה : מצוה הוסי' מ 127 אומצא חס' ז
128 דליברך עליה : דמברך על ההוא ז 129 לאחר מ' : אחר א 131 לאכל מ' : על אכילת א

פב, 118—123 ריצ"ג ח"ב ע' קג. מנהיג הל' פסח סי' ע"ח (דף פ"ה ב'). הגה' מיימ' נוסח ההגדה אות ז'.

118 מרדכי פסחים, סדר בקצרה (אחר ל"ג) : ובסדר רב עמרם מצאתי דאין מברכין על הנטילות שנוטלין בלילי פסחים רק על אותה שנוטלין לפני המוציא (לא כבסדר שלפנינו).

123 ומטבל בחרוסת : טור א"ח תע"ה. אבודרהם דף פ"ה ג' [= ע' רלג]. אגור סי' תת"ט.
123—130 מעשה רוקח סי' ס"ז. ראב"ן ערבי פסחים דף קס"ו ב'. ריצ"ג ח"ב ע' קג. מנהיג שם סי' ע"ח.

131 ונוטל... הסבה : מנהיג שם.

סדר של פסח

בחרוסת ואוכל ואין צריך הסבה. ובאלו ירקות יוצא בהן לשום מרור. כמו ששנינו (פסח' לט.) אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. בחזרת בעולשין בתמכא ובחרחבינא ובמרור, ומצוה בחזרת, דאמר ר' אושעיא, מצוה בחזרת דהיא חסא. ואמר רבא, ומאי חסא, דחס רחמנא עילוון. וחוזר וכורך חזרת במצה ואוכלן בלא ברכה זכר למקדש כהלל. (שם קטו.) שאמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבית אחת ואוכלן, משום שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו. ואוכלין ושותין כל צרכיהן. ולאחר שיאכלו אוכל כל אחד ואחד כזית מצה, משום שאמרו חכמים (שם קיט:) אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ואמר' מאי אפיקומן. רב אמר שלא יעקרו מחבורה לחבורה, ושמואל אמר כגון ארדיליא וגוזליא לאבא, ור' יוחנן אמר כגון תמרים קליות ואגוזין. תניא כותיה דר' יוחנן. אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. כגון תמרים קליות ואגוזין.

פג ונוטלין ידיהם, ואין צריכין לברך על נטילת ידים, שכך אמר רב עמרם בר ששנא ריש מתיבתא. זה ששאלת, צריך לברך על נטילת ידים בין קודם אכילה בין לאחר אכילה, או אינו צריך אלא בשחרית בלבד, והרי בפסח מברך ג' פעמים, כך ראינו שאותה נטילת ידים של שחרית אינה עולה למגין, שאותה נטילה אינה עשויה אלא לעצמה, שכיון שישן אדם, קיימא לן שידים עסקניות הן, לפיכך נוטל ידיו וחייב לברך. ולאכול לחם חייב לטול ידיו ולברך ענט"י. (חולין קו.) דכתיב וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים טמא הוא. הא שטף טהור. א"ר אלעזר מכאן סמכו חכמים לנטילת ידים לחולין מן התורה. לפיכך חייב לטול וחייב לברך. אבל מים אחרונים שלאחר סעודה לא יברך, ואם בירך, מוציא שם שמים לבטלה, דקא אמרינן (שם קה.) מים ראשונים מצוה וטעונים ברכה, ואחרונים חובה ואין טעונים ברכה, מפני שחובה הן שלא יסתכן, ולא חובת מצוה הן, דקאמרינן (שם קה:) מפני מה אמרו מים אחרונים חובה. שמלח סדומית יש ומסמא את העינים. וכמה. אמר אביי ומשתכחא כי קורטא בכורא. לפיכך נוטל ידיו, ואין צריך לברך, [ואינו מברך אלא] כמו שכתבנו למעלה בין של שחרית ובין של סעודה. אלא בפסח שכתבת והרי

132 ואוכלין ואין צריכין א : הסבה : ברכה מנהיג : זכאז א : הביאו לו (ז) מ : 134 הושעיא מ :
 135 עילוון א : עלן מ : וחוזר וכורך חזרת במצה מ : וחוזר ונוטל מרור וטמיש (ושמים ז) א : ליה
 בחרוסת וכורך המצה בחזרת א : ואוכלין א : 136 כהלל : חזקן הוס' א : 138 חכמים : חז"ל מ :
 139 אמר רב ז : 140 ארדיליא ז : אורדיליא זי מ : ארדיליא זי א, ועי' ד"ס דף קצ"ב אות ח'
 פג, 2 ריש מתיבתא מ : נאון א : 3 אלא חס' ז : 7 טמא הוא מ : (כנראה בלתי מדויק, דכתיב
 וכבס בגריו ורחץ במים וטמא עד הערב) : וגו' א : הא שטף : מים הוס' ז : 8 לחולין חס' א : תלמוד
 חייב לטול : ידיו הוס' מ : 10 וטעונים ברכה חס' תלמוד, וכנראה הוספת הנאון היא, וכן להלן ואין
 טעונים ברכה : ואחרונים מ : מים אחרונים א : ככ"מ (ד"ס דף קמ"ב אות ר') : 11 הן א : הוא מ :
 זכאז מ : זכא א : 12 וכמה חס' ז : 13 ואינו מברך אלא השלמתי ע"פ השערה : וכמות שכתבנו

135 וחוזר... כהלל : מנהיג שם.

פג, 1—9 לבטלה : מעשה רוקח סי' נ"ב. מנהיג שם סי' פח (דף פ"ז ב').

3—8 חייב לברך : שו"ת מהר"ם ב"ר ברוך פראג [= בודפסט] סי' מ' (מהד' כהנא סי' א').

14 עד סוף סי' פ"ג : מעשה רוקח סי' נ"ג.

15 בפסח מברך שלש פעמים, מנין לך זו ומי אמרה לזו והיכן מקומה? לא מצינו לא במשנה ולא בתלמוד שמברך שלש פעמים. ומי שאומר כן דברי בורות הן. בשלמא שתי פעמים ודאי קאמרינן (פסח' קטו): אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש. אע"פ שנטל ידיו לטבול ראשון, חוזר ונטל ידיו בטבול שני שהוא של לחם, ומברך בשתייהן ענט"י. אלא שלישית היכן מקומה? אם אחר המזון, כבר אמרו חכמים מים אחרונים חובה ואינן טעונים ברכה. הלכך אין ברכה בפסח אלא שתי פעמים. שמא עדיין ישנה בידכם לאותה טעות שפירשו רבנן שבמקומכם לפני מר רב שר שלום גאון ז"ל, שאנו מברכין בפסח על נטילת ידים ועל רחיצת ידים ועל שטיפת ידים, וסימן נ'ר"ש. וצוה וכתבו לכם שטעות גדולה היא זו. חכמים ובעלי תורה כמותכם יעשו כטעות זו? מה נשתנה פסח מכל ימות השנה. ועוד לא מצינו רחיצה ושטיפה כל עיקר. שמא במקדש? כשהיו הכהנים רוחצין היו מברכין על רחיצת ידים? [חלילה. לא כי, אלא היו מברכין על נטילת ידים]. שנאמר ורחצו אתה ואת בניך ממנו את ידיהם ואת רגליהם [דמתרגמינן ויקדשון]. ועתה הודע את רבנן ושאר ישראל, שלא יטעו ולא יעשו אלא כמו שפירשנו לך.

פד ומוזגין כוס שלישי. ומברך על מזונו כבשבת, הזן, ועל הארץ, ובברכה שלישית פותח בנחמה. ולכשמגיע למהרה תחזור למקומה אומר אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא וכו'. ואומר ביום חג המצות הזה כו' כל הברכה כמו שכתבנוה. ולכשמסיים מברך בורא פרי הגפן, ומיסב ושותה כל אחד ואחד כוסו בהסבה. 5 ומוזגין כוס רביעי ואומרינן לא לנו... אהבתי... הללו... הודו... הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו.

פד, 5 לאחר ומוזגין כוס רביעי באה בכ"י מ תוספת זו: ואומרינן שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל הממלכות אשר בשמך לא קראו. כי אכל את יעקב ואת נהו השמו [כנראה ע"פ מנהג זמן כתיבת כה"י].

כ"י זא	כ"י מ
יהללך מעשיך / ישבחוך עמוסיך / יודוך חוסיך / כפי גודל נסיך. ככתוב. כל הנשמה תהלל יה הללויה. בא"י מלך מהולל בתושבחות.	יהללך יי אלהינו כל מעשיך וחסידי צדיקים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל כלם ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו את שם קדשך. כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר בכל יום תמיד ומעולם ועד עולם אתה אל. בא"י מלך מהולל בתושבחות.

למעלה א: וכמו שכתבנו כיו... של סעודה למעלה ז: למעלה חס' מ: 15 לו: 19 היכן: היא חס' ז: אם מ: כי א: 20 בפסח חס' ז: 21 לאותה א: אותה מ: מר חס' ז: שר חס' א: ז"ל חס' ז: 23 וצוה מ: ועוד א: 25 שמא מ: או מעשה רוקח אפ: כשהיו מע' רוק' חלילה... נטילת ידים השלמתי ע"פ מע' רוק' מע' רוק' ועתה: ועכשו מ:

פד, 3 ואומר חס' מ: 4 כוסו חס' ז: 5 לא לנו עד סוף ההלל בטכסט מלא מ: 7 יהללך (ע"י לעיל סי' מ"ה) יי כל מעשיך א: יהללך עמוסיך ישבחוך חוסיך יודוך מעשיך ז: 8 כפי: ע' א

20—23 טור א"ח קפ"א. ועי' ג"כ קטע אצל גינצבורג, גאוניקא ח"ב 114.

סדר של פסח

וכך אמר מרנא ורבנא משה ריש מתיבתא, יחיד אחר מזונו בלילי פסחים חייב לגמור את ההלל ולומר יהללך ולחתום, שכך שנינו (פסח' קיז:) מזגו לו כוס שלישי, מברך על מזונו, רביעי, גומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת השיר. 15 אילו אמרנו אומרין עליו את ההלל, הייתי אומר כהלל של ראש חדש. עכשיו ששנינו גומר, יחיד חייב לגמור ולחתום עליו. חלוקין עליו ר' יוחנן ורב יהודה, דקא אמרינן (שם קיח.) מאי ברכת השיר. רב יהודה אמר יהללך, ור' יוחנן אמר נשמת כל חי. והלכה כרב יהודה. וכך מנהג בשתי ישיבות.

[כ"י ז]

נשמת כל חי תברך את שמך יי אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרך מלכנו תמיד. מעולם ועד העולם אתה אל ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה אין לנו עוזר וסומך אלא אתה. ולך אנחנו מודים.

יודוך יי אלהינו השמים ושמי השמים. וילון רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות. וקרח הנורא ותפארת מעונה.

הדר בכרוב בכסא כבוד. מקום שנברא למושב. בורא עולם במאמר פיו. שוכן עד ומלך עולם. ולעולמי עד תללתם שדי. נטיתם כדוק ותמחתם כאהל. 5 בבינה ובהשכל בחכמה ובדעת.

בית מקדשך ושכינתך. ומקום רגלי כסא כבודך. חיות הקדש וגדודי צבא. רכב רבותים אלפי שנאן. כי אלף אלפים מפארים לשמך. ורבי רבבות כבוד לשמך יתנו. כדבר שנאמר (תהל' סח יח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. אדני במ סיני בקדש :

יודוך יי אלהינו מאורות רקיע. זיו חמה בהליכתו. ולבנה בתחלת חדושה. 10 כוכבים ממסלותם. מזלות עם סדורן.

מאדים עם כוכב חמה. צדק ושבתאי עם כוכב הנוגה. עש וכסיל עם סדר כימה. שמש לאור יומם תתן חקות. ירח וכוכבים לאור לילה תמשל. מזרות בעתו תוציא. עיש על בניה תנחם.

אתה יודע מספר כולם. ומספרם בתבל נתת. וכל אחד ואחד בשם קראת 15 כדבר שנאמר (ישע' מ כו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר :

יודוך יי אלהינו זקים ורעמים ברקים ורעש עולם. קולות וחזיון ופחד שרפים ואופנים. הוד וקול מחמד כנפי כרובים. וכבוד נורא יותן לך מגורל בגדול קול המון שפת קדושים וכל בני עליונים. כי אתה אל נערץ. כדבר שנ' (תהל' פט ח) אל נערץ בסוד קדושים רבה. ונורא על כל סביביו:

ככתוב... הללויה חס' א 13 מר רב משה גאון א 14 ולחתום ולומר יהללך ז 17 נומר חס' מז יחיד חס' א עליו חס' מז 19 בשתי ישיבות : כרב יהודה הוס' א : לפי זה נוסח „נשמת כל חי" חס' מ : נשמת כל חי. יודוך יי אלהינו. ואילו פיננו כולו ער הבוחר בשירי זמרה חי העולמים הוס' א : הנוסח המלא (עי' בפנים) ז

פד, 13—19 מנהיג שם סי' פ"ט (דף פ"ז ב' — פ"ח א').

[קיט]

סדר ר' עמרם גאון

- 20 יודוך יי אלהינו צבאות קדושים וכתות ישרים. וקדישי עליונים שרפים וחיות.
וכל הנסעדים מהוד זיוך.
כי אתה מלך רם ונשא. מושל בכל [ו] מלכותך משלה בכל.
כדבר שנאמר (תהל' קמה יג) מלכותך מלכות כל עולמים.
וממשלתך בכל דור ודור :
- 25 יודוך יי אלהינו תנינים וכל תהומות. ימים וכל נהרות.
דגי הים וכל רמשי חלד. לויתן ממעמקי מצולה.
בהמות מהררי אלף. כפירים ממעונותם. נשר גדול כנפים. כרוב אלוני בשן.
וכל יער כרמל. עדן וכל עדניה. גן וכל מחמדיו. כי אתה אל מהולל בפי כל.
כדבר שנאמר (תהל' קמה יג) יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו.
הודו על ארץ ושמים :
- 30 יודוך יי אלהינו ארץ אדמה ארקא חרבה יבשה. תבל חלד ציה וצלמות.
כי ברב חכמתך מאז בראתם. ובתבונתך מלפנים יסדתם.
קו עליהם נטית. וכגבינה אותם הקפאת.
וכל עפרים במדה כלתה. וכל הרותם (?) בפלס שקלת.
שערי מזרח ויסודי מערב. האיתנים מטביעי הרים.
חדרי תימן ובריחי נגבה. ונטיית צפון על תוהו.
כי על תוהו ובוהו יסדתם. ועל מים רבים כוננתם.
כדבר שנאמר (איוב כו ז) נוטה צפון על תוהו. תולה ארץ על בלימה :
- 35 יודוך יי אלהינו יורדי הים באניות. עושי מלאכה במים רבים.
סוחרים מפרשי ים ברוכלותם. וחכמים מביעי חכמה.
הולכי לשוטט מדינות. חודי חידות ומושלי משלות.
מביגי מדע ומליצות ומשכילי חכמה.
כי נפלאותיך בכל יום רואים. ועל רוב נוראותיך ירוממוך סלה.
כדבר שנאמר (תהל' צט ט) רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו.
כי קדוש יי אלהינו : ואומר (תהל' קז לב) וירוממוהו בקהל עם
ובמושב זקנים יהללוהו :
- 40 יודוך יי אלהינו עתי היום ושעות הלילה. שבתות וחדשי השנה.
שמטים ויובלות ותקופות שמבראשית.
שאתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון. ומבלעדיך אין אלהים.
כדבר שנאמר (ישע' מד ו) כה אמר יי מלך ישראל וגואלו יי צבאות.
אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים :
ואילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו וכו' עד הבוחר בשירי זמרה חי העולמים :
ומברכין בורא פרי הגפן, ושותין כל אחד ואחד כוסו בהסבה.
- 42 ושותין : בכ"י מ יש כאן נוסח ברכה אחרונה בצורה זו : בא"י אמ"ה על הגפן
ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שנתת לעמך ישראל
באהבה לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם על עמך ועל עירך ועל היכלך כי אתה
טוב ומטיב לכל. בא"י על הארץ ועל פרי הגפן.

סדר של פסח

פה ומי שמבקש לקדש בפסח בבתיים הרבה כיצד יעשה. אילולי ברכת המזון שמעכבת — שכיון שברך ברכת המזון שוב אין לו רשות לטעום אלא כוס רביעי בלבד, שכך שנינו (פסח' קיז:) בין שלישי לרביעי לא ישתה — היתר גמור היה לקדש אפילו לבתיים הרבה. ואם כלם למדים ברכת המזון יש תקנה כיצד יעשה. מקדש 5 בבית ראובן קדוש היום, ונוטלין ידיהם ומברכין על נט"י, ומביאין מה שמבקשין משאר ירקות חוץ מחזרת, ומברכין בורא פרי האדמה, ומטבלין בחרוסת ואוכלין. וחוזרין ואוחזין כוס אחר ואומרים מה נשתנה עבדים היינו והתגדה וההלל עד חלמיש למעינו מים, שכך אמרו חכמים (שם קטז.) עד היכן הוא אומר. בית שמאי אומרים עד אם הבנים שמחה, ובית הלל אומרים עד חלמיש למעינו מים, והלכה 10 כבית הלל. ואומר אשר גאלנו וחותרם בא"י גאל ישראל. שאמרו חכמים (שם קיז:) קרית שמע והלל גאל ישראל. בצלותא גואל ישראל. ומברכין בורא פרי הגפן ושותין, מפני שארבעה כוסות הללו צריכין על כל אחד ואחד בורא פרי הגפן בפני עצמו, מאי טעמא, מפני שכל אחד ואחד מצוה בפני עצמה הוא. ושוב טעם אחר. בסעודה של כל השנה, אע"פ שיושבין וקבועין על היין והן שותין, כיון 15 שברכו ברכת המזון צריכין לברך בורא פרי הגפן. ולמה הן צריכין, והלא עדיין הן קבועין. אלא כך אמרו חכמים, כיון שהפסיקה ברכת המזון, שאין יכול לשתות בין ברכה לברכה, חייב לברך בורא פרי הגפן. וכן בני מסיבה שהיו יושבין וקבועין ושותין יין ועמדו להתפלל והתפללו, וחזרו וישבו לשתות, צריכין לברך בורא פרי הגפן. ולמה הן צריכין, והלא עדיין לא עקרו, אלא כיון שאין יכולים לשתות בתוך 20 התפלה, נעשו כמי שהפסיקו וחייבין לברך. אף כאן, כיון שאמר הגדה ואין יכול לשתות בתוך ההגדה, כמי שהפסיק דמי וצריך לברך. מן הטעמים הללו למדנו שארבעתן צריך לברך על כל אחד ואחד בורא פרי הגפן בפני עצמו. ואחר ששותין כוס שני חוזרין ונוטלין ידיהם פעם שניה ומברכין על נט"י, שכך אמרו חכמים (פסח' קטז:) אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש. אע"פ שנטל ידיו בטבול 25 ראשון חוזר ונוטל ידיו בטבול שני. וסוף שמועה אנו אומרים מה טעם, כיון דבעי למימר אגדתא והלילא מסחי דעתיה. וידיים עסקניות הן. לפיכך צריכין לטול ידיים

פה, 1 שמבקש מא : שרצה י הרבה מא : רבים י 3 שכך מא : שכבר י 4 הרבה מ : רבים א יעשה יא : הוא עושה מ 6 ואוחזין מ : וממלאים א 8 שכך אמרו... 9 למעינו מים חס' א 10 גאלנו : וגאל את אבותינו ממצרים הוס' א 12 ושותין : ממנו הוס' א על חס' א 13 בפני עצמה מ : באפי נפשה א 17 בין : מן מ יושבין מ : אוכלין א וקבועין יין ושותין מ 19 כיון... 20 אף כאן חס' מ 20 אף כאן : גמי הוס' י 21 וצריך לברך חס' י הלא מ : האלו א 22 בפני עצמו בופה"ג א 25 אגדתא והלילא כתבתי ע"פ

פה, 1 עד סוף סי' פה : ראב"ן ערבי פסחים (דף קס"ו ד') בקיצור. ריצ"ג ח"ב ע' קד. מעשה רוקח סי' ס"ט. שבה"ל סי' רי"ח.

4 ראב"ה סי' תקכ"ו (ח"ב 171). אגור סי' תתכ"ב. — שערי תשובה סי' רפ"ז. מעשה הגאונים סי' כ"ח.

12 צריכין עכאו"א בפה"ג בפני עצמו : ה"ג 142 (בשם ר' צמח). ריצ"ג ח"ב ע' צט. טור א"ח תע"ד. אגור סי' תת"ו. — תשובה קצרה גאוניקא ח"ב 185 (וע' אפשטיין, ציונים 130).

סדר ר' עמרם גאון

שתי פעמים, אחת בטבול ראשון ואחת בטבול שני והוא למזון. ואוחזין שתי ככרות שלמות ופרוסה מאותן הפרוסות שהגביהן, ואמר עליהן מצה זו, ובוצע. ומנין שאנו חייבין לבצוע על שתי ככרות ביום טוב, שהרי אמרו חכמים (עי' לעיל סי' י"ט) לא היה המן יורד להם לישראל ביום טוב. לפיכך אוחזו שתי ככרות ופרוסה ובוצע פרוסה אחת משתי ככרות, כמו שאמרו חכמים (ברכות ל"ט: שבת קי"ז:) אמר רב אשי, חזינא ליה לרב כהנא, דנקט תרתי ובצע חדא. מ"ט, לקטו לחם משנה כתיב. ואחר שבצע ומברך המוציא לחם מן הארץ חוזר ומברך לאכול מצה ואוכל. ואוחזו עלה של חזרת ומברך לאכול מרור ומטבל בחרוסת ואוכל. ואוחזו ומניח חזרת במצה ואוכל בלא ברכה, שכך אמרו חכמים מברך לאכול מצה ואכיל, ומברך לאכל מרור ואכיל, והדר אכיל מצה ומרור בלא ברכה, זכר למקדש כהלל. וזה מנהג אכילת ירקות ששאלתם מלפנינו. ועד כאן איפשר לקדש אפילו בעשרה בתים זה אחר זה, עושה בבית ראובן כסדר הזה ויוצא, ונכנס בבית שמעון ועושה כסדר הזה ויוצא, וכן אפילו בעשרה בתים, שכך אמרו חכמים (ר"ה כ"ט.) תני אהבה בריה דר' זירא, כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא, חוץ מברכת הלחם ומברכת היין, שאם לא יצא מוציא, ואם יצא אינו מוציא. בעי רבא, ברכת הלחם של מצה וברכת היין של קדוש היום, מאי. כיון דנפיק ליה לא מפיק, או דלמא כיון דחובה הוא מפיק, ת"ש, דאמר רב אשי, כי הוינן בי רב פפא הוה מקדש לן, וכי הוו אתי אריסיה מדברא הוה מקדש להו. אלמא מוציא אדם ידי חובתן של אחרים אפילו כמה פעמים. ואם כלם למדים ברכת המזון, מברך ראובן בביתו ושמעון בביתו ולוי בביתו, ואותו מקדש אינו מברך ברכת המזון, שאם ברך נאסר לטעום כלום, אלא ממתין הוא וחוזר בבית כולם, ואומר לא לנו עד שגומר, ואומר יהללך וחותם. וכשמגיע בבית האחרון, מברך ברכת המזון ואומר על הסדר. אבל אותן ראובן ושמעון ולוי אם אינן למדין ברכת המזון, אסור לקדש אלא בבית אחד, ואם מקדש בשני בתים, מוציא שם שמים לבטלה ועובר על אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

פ' ולגמור את ההלל אין מברכין בלילי פסחים, ולמה, מפני שחולקין אותו באמצע. וזה ששנינו (פסח' קי"ז:) רביעי גומר עליו את ההלל. מפני משנה זו (שם קט"ז:)

התלמוד: הגדה והליטא א' ה"ט ואנדתא מ' הליטא ואנדתא ז' 27 והוא כתבתי ע"פ תה"נ שערי תשובה
סי' רפ"ז: וכן מ"א 28 ובוצע חס' מ' 29 שהרי... 30 ביום טוב חס' א' 31 שאמרו
חכמים מ' : ששנינו כגמרא דשבת א' 32 שבצע א' : שיבצע מ' 33 לאכול מ' : ע' אכילת א'
מצה ואוכל... 34 לאכול חס' מ' 35 בלא ברכה חס' מ' 36 וזה הוא מ' : וזה... 37 מלפנינו
חס' ז' ואפילו עד עשרה מ' 39 בעשרה : עד עשרה מ' 40 מוציא : רבים ידי חובתן הוס' א'
42 כיון דנפיק ליה לא מפיק א"י כיון דחובה היא מפיק : כיון דחובה היא מפיק א"י לא שנא כ"מ (ר"ס דף
ל"ט אות ב', ונירסת רע"ג שם לא נרשמה) 43 רב פפא : רב כהנא א' 45 מברך ראובן בביתו :
ברכת המזון הוס' ז' 46 ולוי בביתו : ברכת המזון הוס' א' 47 ואומר לא לנו עד שגומר חס' מ'
48 וכשמגיע : וכיון שמגיע מ' אם אותן... 49 אין למדין א' 50 אחר הפסח אפיקומן חס' מ'

27—32 רי"צ"ג ח"ב ע' קג. ה"ג 142 (ועי' אפשטיין 127).
50—48 ראבי"ה סי' תקכ"ה (ח"ב 171). אגור סי' תתכ"ב.
פ' 1—5 ה"ג 145 (בשם ר' צמח, אפשטיין 127). רי"צ"ג ח"ב ע' ק. מנהיג שם סי' צ (דף פ"ח
א'). רוקח סי' רפ"ג. אור זרוע ח"א סי' מ"ג. חידושי רמב"ן פסח' דף קי"ז (בשם ר' צמח).

סדר של פסח

עד היכן הוא אומר, ב"ש אומרים עד אם הבנים שמחה, וב"ה אומרים עד חלמיש למעינו מים, הוצרך לומר רביעי גומר עליו את ההלל, מפני שצריך לסיים את ההלל כולו ולא ישייר כקריאת ראש חדש.

וארבע כוסות של פסח, מותר לשתות בין כוס קדוש לכוס הגדה ובין כוס הגדה לכוס ברכה על מזוגו, ואחר מזוגו כמה שירצה ישתה בלא ברכה, אבל כיון שברך, אסור לשתות אלא אותו כוס של ברכה וכוס רביעי של הלל, שכך שנינו (שם קיז:) מזוגו לו כוס שלישי, מברך על מזוגו, רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת השיר. בין הכוסות הללו, אם רצה לשתות ישתה, ומה הן הללו, בין ראשון לשני ובין שני לשלישי. ומה טעם שאמרו חכמים בין שלישי לרביעי לא ישתה, דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן בעונג. ואין אנו אומרים בין [ראשון לשני ובין] שני לשלישי, מכלל דבין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר.

ואם רוצה לשתות כוס אחד אחר ארבעה כוסות, חוזר ואוחז כוס חמישי ואומר עליו הלל הגדול, וחוזר וחותם ביהללוד, שכך שני חכמים (פסח' קיח.) תניא חמישי אומר עליו הלל הגדול, דברי רבי טרפון, וי"א ה' רועי לא אחסר. ואיזהו הלל הגדול. רב יהודה אמר מהודו עד על נהרות בבל. וכך אנו נוהגין כרב יהודה, ואע"פ שחולקין חכמים אחרים — ר' יוחנן אמר משיר המעלות עד על נהרות בבל — אעפ"כ מנהג שתי ישיבות עושין כרב יהודה, ואף מר רב שר שלום גאון כך אמר. בין הכוסות הללו, אם רצה לשתות ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה. אבל בין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר. וארבעה כוסות חובה, דתנן (שם קיד.) מזוגו לו כוס ראשון (שם קטז.) ומזוגו לו כוס שני (שם קיז:) ומזוגו לו כוס שלישי מברך על מזוגו, רביעי גומר עליו את ההלל. ואמרינן עלה, אמר ליה רבינא לרבא, שמעת

פז, 7, בלא ברכה מ: ולא יברך א: אבל א: אלא מ: 12 בעונג מחק קורונל אומרים אנו א: ראשון לשני ובין השלים קורונל פז, 2, הגדול חס' 1 שנו מ: אמרו א: חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון ככ"י ב' ופי' ר"ח ור"ף וראש (ובמקורות אחרים ובדפוסים התלמוד הוגה ע"פ רש"י), ע"י ד"ס דף קפ"ו אות ג' 3 ואיזהו: מהיכא הוא מ: 6 עושין חס' א: ואף מר מ: ומר א: 7 בין שלישי לרביעי... שני לשלישי מ: ואפי' בין ראשון לשני א: 10 ליה חס' א: רבינא לרבא כתבתי ע"פ כי"מ (ד"ס ע' 370 אות מ'): רבינא לרבא עוקבא מ: רבנא לרבינא 1 רבינא לרבא אשי א: רב חנן לרבא תלמוד שלפנינו

מהר"ם חלאוה פסח' דף קי"ח א' (בשם ר' צמח). הגה' מיימ' הל' חמץ ומצה ח' ה' אות ה'. מרדכי, סדר בקוצר אות ל"ה, ושם תוספות מערבי פסחים (לאחר צ"א). עיטור, י' הדברות, ד' כוסות (ח"ב דף נ"ד ב'). אשכול ח"ב ע' 92. טור א"ח תע"ג: ריצב"א היה מברך עליו ב' פעמים... וכ"כ רב האי ורב צמח ורב עמרם (דלא כסדר שלפנינו). ארחות חיים הל' ליל פסח סי' כ"א.

4 חידושי הרשב"א ברכות דף י"א א'. 6—8 ריצ"ג ח"ב ע' צט. — מעשה הגאונים ל"ד. 11—12 מנהיג שם סי' צא (דף פ"ח א'). פז, 1—5 ה"ג 144 (אפשטיין 127). ראב"ן ערבי פסחים (דף קס"ו ד'). ראבי"ה סי' תקכ"ה (ח"ב 169). מנהיג שם טור א"ח תפ"א.

סדר ר' עמרם גאון

מינה ברכה טעונה כוס. אמר ליה, ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות, כי היכא דתהוי מצוה בכל חד וחד. מכאן למדנו שארבעה כוסות חובה, חמישי רשות, אם רוצה שותה ואומר עליו הלל הגדול, ואם לאו פטור. וצריך לומר אחר הודו לאל השמים כי לעולם חסדו יהללך כו' וחותרם. וכך שדר רב כהן צדק ראש ישיבה. (שם קיח.) ולמה נקרא שמו הלל הגדול, מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. א"ר יהושע בן לוי הני עשרים וששה כי לעולם חסדו כנגד מי. כנגד עשרים וששה דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם התורה וזן אותם בחסדו.

והכי אמר רב נטרונאי בר הילאי ריש מתיבתא. ארבעה כוסות שבפסח חובה הן, ואי אפשר שלא לשתותם, ואם לא שתה, לא יצא ידי חובתו וחייב מלקות מדרבנן. ואם אינו מוצא יין בכמה פרסאות או שהיה בספינה ואין תקנה כל עיקר להביא יין, ישרה צמוקים במים ויעשה ארבעה כוסות, שכך שנו חכמים (ב"ב צז:). יין צמוקים לא יביא לקרבן, ואם הביא כשר. וכיון דלקרבן אם הביא כשר, לקדוש ולהבדלה לכתחלה כשר במקום שאי אפשר. ושם מפורש שבאו אנשי קירואן אצלנו ואמרו שיאמרו בלילי פסחים בחר בנו לרוממנו, טעות הוא בידם, מפני שקדוש אחד לכל המועדות כולן, אלא יש לכל אחד ואחד מאורע שלו. כך הוא סדר קדוש והגדה ואכילת שאר ירקות ומרור בלילי פסח.

- 11 רבנן חס' ז' דרך חירות כתבתי ע"פ התלמוד : דין חירות א' כנגד חירות מ' 12 חובה הן י
13 רוצה : לשתות הוס' (מעל לשורה) א' 14 יחלוק כו' וחותרם מ' :
יחלוק י' כל מעשיך עד תמיד לעולם ועד ז' ראש ישיבה ז' : גאון מ' 16 כ"ו כי לעולם חסדו
ככ"י א"פ (ד"ס דף קפ"ו אות ע') : שבהלל הגדול הוס' א' : כ"ו הודו תלמוד 17 כנגד מי חס' ז' ככ"י
(ד"ס שם) 18 בחסדו : וצריך לחתום כל"ח (צ"ל אחר כל"ח) הוס' א' 19 בר הילאי א' (מעל
לשורה) : חס' מ' ריש מתיבתא ז' : גאון מ' 21 מי שהיה בספינה או בדרך או במקום שאין
ל' יין... יביא צמוקים וישרה אותם במים ויעשה מהן ד' כוסות הלל ויקדש ז' 22 יין צמוקים... : כנראה
הבאה מקוצרת (ואלא למעוטי יין... של צמוקים. והא תניא בכלם לא יביא ואם הביא כשר תלמוד) 23 לקדוש
ולד' כוסות ולהבדלה אפילו לכתחילה ז' 24 ושם מפורש הניה קורנל : ושם מפורש מ' וכשפורש א'
וחותרם מנהיג קרואן מ' : אל קרואן א' ישראל קירואן ז' אצלנו חס' א' 25 ואמרו שיאמרו מ' :
וספרו ושאמרו ז' בחר בנו לרוממנו : נוסח כזה אינו ידוע, וכנראה הכוונה אל הקידוש המפויט, בחר
בנו ויגדלנו' (דוידזון, אוצר השירה והפיוט ב1499), עי' אוה"ג פסחים סי' רכ"א בידם חס' א'
26 אלא יש... של מ' : אלא של כל אחד ואחד מזכיר מעין מורע שלו א'

19—22 רי"צ"ג ח"ב ע' צט (וקודם לו : ואמר מר רב עמרם אחד האנשים ואחד הנשים חייבין בד' כוסות הלל, ובסדר שלפנינו ליתא).

19—24 מנהיג שם סי' צ"ב (דף פ"ח א'). אבודרהם דף ע"ט א' [= ע' רטז]. — מעשה הגאונים סי' ל"ב. שערי תשובה סי' קי"ז. חמדה גנוזה סי' ל"ה. — טור א"ח תפ"ג (בשם ר' נטרונאי) ואם אין לו יין סודר הלל והגדה על הפת (אין זה הולם את הסדר שלפנינו, ועי' ס' האורה ע' 101. פרדס סי' קל"ז).

24—27 מנהיג שם סי' צ"ג.

סדר של פסח

כ"י מז

כ"י א

פח ובשחרית מתפללים ובשחרית כי מסיימי צבורא ברכותיהו אומר החזן ברוך שאמר עד כמו בערבית. מהולל בתשבחות, ופתח טוב להודות לה', וענו צבורא טוב להודות לה' וכו' פסוקי זמרה כדרבנן. ואומר חזן גשמת, ויושע עד כי אני ה' רופאך, והוא רחום, קדיש עד דאמירן בעלמא. ופתח ברכו, וענו ברוך ויוצר כולו כדרבנן, עד גאל ישראל. ומצלי צבורא בלחש כמו בערבית ונחית שליח צבורא ואומר אבות וגבורות וקדושה, אתה בחרתנו, יעלה ויבא, והשיאנו, רצה ומודים וסלקי כהני, מודים ופרסי כהני ידיהו.

ומברכי כולא צבורא בא"י אמ"ה אקב"ו לגמור את ההלל. וגומרין אותו. ואומר יהללוך כדכתיבנא ואומר החזן קדיש כולו.

10 ובמוסף מוציאין ספר תורה וקורין בפרשת בא אל פרעה מן והיה היום הזה לכם לזכרון עד מארץ מצרים על צבאותם. וקורין חמשה, אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם. ומוציאין ס"ת אחר, וקורא המפטיר בפרשת פינחס ובחדש הראשון בארבעה עשר יום, ומפטיר ביהושע

כ"י מז

כ"י א

15 מן בעת ההיא עד ויריחו סוגרת ומסוגרת. ועוד מוסיף ויהי ה' את יהושע. וביום השבת מוסיף שני פסוקים ויאמר יהושע אל העם התקדשו. ויאמר יהושע אל הכהנים. 20 ביום השני קורין שור או כשב או עז כי יולד עד וידבר משה את מועדי ה', ומפטיר קורא כאתמול, ומפטיר במלכים וישלח המלך עד ואחריו לא קם כמוהו.

פט ועומדין בתפלת מוסף. ואומרין אבות וגבורות וקדושת השם ואומרים אתה בחרתנו מכל העמים עד זכר ליציאת מצרים כמו שכתבנו למעלה. ואומרין

פח, 10 ומוציאין ס"ת במוסף א 11 אבל מוסיפין : ואין (1) מוסיפין מ 15 נוסח ברכות המפטיר לפי כ"י א הוא נוסח הגאונים, ועי' סדר רס"נ ע' שסו, שסח 20 קורין חס' ז כי יולד... מועדי ה' חס' ז 21 ומפטיר קורא כאתמול חס' מ : קורא חס' א : ומפטיר קורא ובחדש הראשון ז וישלח חמלך : ויאספו אליו הוס' ז

פט, 1 ועומדין : ומסדר צלותא שליחא לקמי צבורא ואומר קדיש עד דאמירן בעלמא הקדים א 2 כמו שכתבנו למעלה ז : חס' מ : הנוסח בשלימות א (כשינויים פעוטים כלפי הנוסח דלעיל סי' ע"ז : ... וקרבנתנו

פח, 12 ומוציאין ס"ת אחר : תוס' מגילה דף ל' ב' ד"ה ובשאר ימות החג. רא"ש מגילה פ"ד סי' ט'.

13 ומפטיר ביהושע : ריצ"ג ח"ב ע' קה ואמר רב עמרם מן ויאמר יהושע אל העם התקדשו (עי' כאן התוספת שבכ"י א).

21 ומפטיר במלכים וישלח המלך : ריצ"ג ח"ב ע' קו ואמר רב עמרם בן שמונה שנה יאשיהו במלכו... ומנהגנו מן וישלח המלך.

סדר ר' עמרם גאון

אלהינו ואלהי אבותינו. מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו. ואין אנו יכולים לעלות ולראות ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני ה' שנסתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים ותבנהו מהרה ותגדל כבודו. אבינו מלכנו אלהינו. גלה כבוד מלכותך עלינו במהרה. והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלם עיר מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. ומוסף יום חג המצות הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך. כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור. ובחדש הראשון וכו' עד שבעה תמימים. ומנחתם ונסכיהם כמדובר וכו'. אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו. טוב ומטיב הדרש לנו. שובה אלינו בהמון רחמיך בגלל אבות שעשו רצונך. בנה ביתך כבתחלה וכונן מקדשך על מכוננו. והראנו בבנינו ושמחנו בתקוננו. והשב כהנים לעבודתם ולוים לשירה ולזמרה והשב ישראל לנויהם. ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך בשלוש פעמי רגלינו בכל שנה ושנה. ככתוב בתורתך. שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר. בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא יראה את פני ה' ריקם. איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך.

והשיאנו ה' אלהינו וכו' וחותם בא"י מקדש ישראל והזמנים. ואומר עבודה והודאה ושים שלום. זו היא תפלת מוסף של שני ימים הראשונים.

צ' [קודם סימן זה חסר פרק על ספירת העומר בכל כ"י הסדר, ונשמר לנו רק קטע בס' העיטור (י' ברכות, סוף הל' פסח, דף נ"ה א') ובס' ארחות חיים (הל' ספירת העומר ד')]: היכי דאשתלי ולא מנה ליליא קדמאה תו לא מני בשאר לילותא, משום דבעי תמימות וליכא. [והענין מובא בשם ר' יהודאי גאון בהלכ' ריצ"ג ח"ב ע' קח].

צ' ביום השלישי של פסח, שהוא חולו של מועד, קורין קדש לי כל בכור עד ויהי בשלח פרעה. ביום הרביעי קורין מן אם כסף תלוה את עמי עד לא תבשל גדי בחלב אמו. ביום חמישי קורין מן פסל לך עד לא תבשל גדי בחלב אמו. ביום ששי קורין מן וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית עד ולגר ולאזרח הארץ. ובאלו ארבעה ימים של חולו של מועד בכל יום מוציאין שתי תורות וקורין באחת שלשה בענינו של יום ובאחת קורין בפרשת פינחס מן והקרבתם אשה עולה ליי של פסח עד סוף פיסקא.

(מלכנו חס') לעבודתך... ויום חג המצות הזה יום טוב מקרא קדש) ואומ' מ' : חס' א' 3 או"א חס' ז' 4 ולהראות א' בבית בחירתך : ובנוה הדרך הוס' מ' 5 ואלהי אבותינו חס' ז' 6 ותגדל כבודו : כימינו הוס' א' 7 אלהינו חס' ז' והופע חס' ז' 8 כנס מ' : קבץ ז' 9 עיר מקדשך : בית מקדשך מ' ושם : אנא אלהינו הקדים מ' 11 על ידי... כאמור חס' מ' מפי כבודך... 12 כמדובר וכו' חס' ז' ובחדש הראשון : הפסוקים בשלימותם מ' התחלות הפסוקים (כו') א' 14 ושמחנו בתקוננו : והשב שכינתך לתוכנו הוס' א' 15 לשירה ולזמרה מ' : לשירים ולזמרים א' (ועי' אבוד') 16 בכל שנה ושנה חס' ז' בתורתך חס' ז' 19 והשיאנו ה' אלהינו וכו' ז' : הנוסח השלם מ' כדלקמן : והשיאנו יי אלהינו את ברכת (כ' א') מועדיך לחיים בשמחה ולשלום (ולששון מ') כאשר רצית ואמרת לברכנו. קדשנו כמצותיך ותן חלקנו בתורתך ושבענו משובך ושמח לבנו בישועתך וטחר לבנו לעבדך באמת. והנחילנו יי אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך (ותרצה לפניך תפלת עמוסיד כתמידי יום וקרבן מוסף הוס' מ', והנוסח ידוע ממחזור רומא) בא"י מקדש ישראל והזמנים והודאה : וברכת כהנים הוס' ז'

צ, 5 שתי תורות מ' : שני ס"ת א' 6 שלשה חס' א' קורין א' : קורא מפטיר (המפטיר ז') (!) מ' ז'

סדר של פסח

ובחולו של מועד אומרין קידושא דסדרא כמנהג חול גמור, ואח"כ מתפללין תפלת מוסף. ובאלו ארבעה ימים של חולו של מועד אומר מגן ומחיה והאל והקדוש ואו' אתה בחרתנו כולו ומפני חטאינו. ומתחיל מן והקרבתם אשה עולה עד סוף פסוקא, ומנחתם וגסכיהם כולי. מלך רחמן רחם עלינו. והשיאנו, עד מקדש ישראל והזמנים. רצה ומודים ושים שלום.

ושבת שחלה להיות בחולו של מועד קורין מן ראה אתה אומר אלי העל עד לא תבשל גדי בחלב אמו, ומפטיר קורא מן והקרבתם דפסח ומפטיר ביחזקאל מן היתה עלי יד ה' עד סוף פיסקא. ומתפללין תפלת מוסף מגן ומחיה והאל הקדוש אתה בחרתנו מכל העמים וכולי, עד ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה חגים וזמנים לששון ויום המנוח הזה ויום חג המצות הזה וכו' עד זכר ליציאת מצרים. ואומר או"א מפני חטאינו וכו' כמו שכתבנו למעלה ואומר רצה ומודים ושים שלום.

צא בשביעי של פסח מתפלל כתפלת יום ראשון של פסח, ומוציאין ס"ת וקורין מן ויהי בשלח פרעה עד כי אני ה' רופאך, ומפטיר קורא בפינחס מן והקרבתם דפסח עד סוף פיסקא, ומפטיר בשמואל מן וידבר דוד לה' עד סוף השירה.

צא 1, במקום בשביעי ש"פ מתפלל כתפלת יום ראשון ש"פ באה בכ"י א תוספת זו : בשביעי של פסח יום טוב כראשון (בראשון (!) א). מקדשין על היין ואין צריך לומר זמן. ומתפללין כמו שמתפללין בימים הראשונים בין בערבית ובין בשחרית. אלא שבתפלת מוסף מוסיף על הפסוקים של והקרבתם וביום השביעי מקרא קדש וכו'.

5 ביום השמיני קורין כל הבכור עד סוף סדרא, ומפטיר בישעיה עוד היום בנוב לעמוד עד צהלי ורני יושבת ציון. וזה סדר הפרשיות שקורין בשמונה ימים של פסח, וסימן (מגלה לא). מש"ך תור"א קד"ש בכספ"א פס"ל במדבר"א של"ח בוכר"א.

בפרשת פינחס **א** : כפינחס **מז** 8 אשרי וקדושא דסדרא **א** 10 ומתחיל... 11 רחם עלינו חס' **מז**, ושמא תוספת היא פסוקא הנהתי : פסקא **א** 13 להיות חס' **א** מן חס' **א** 14 מן חס' **א** 16 וכו' חס' **מז** עד חס' **א** 17 ויום : את יום פעמיים **מ** עד זכר ליציאת מצרים חס' **א** 18 ואומר או"א... : הנוסח באריכות יתרה **א** כדלקמן : ומפני חטאינו גלינו מארצנו עד ומוספים כהלכתן ומוספי יום המנוח הזה ויום חג המצות הזה נעשה ונקריב לפניך כמצות רצונך עלינו בתורתך על ידי משה עבדך. וביום השבת שני כו' עד עולת התמיד ונסכה. זה קרבן שבת וקרבן חג המצות נזכיר לפניך. והקרבתם אשה עולה ל' כו' ומנחתם ונסכיהם כמדובר. או"א מלך רחמן רחם עלינו והשיאנו וחותם בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים. רצה ומודים ושים שלום. או"א מפני **מ** : ומפני **ז** כמו שכתבנו למעלה חס' **מ** **צא** 1, מתפלל כתפלת יום ראשון **מז** : במקומו התוספת הרשומה להלן **א** 2 דפסח **מז** : של פסח **א** 5 וזה סדר... של פסח **מז** : כך הוא סדר הפטרת והקריאת ומסורות של סדר פרשיות כך הוא **א** 6 וסימן **מא** : וזה סימן **ז**

צ, 10 אתה בחרתנו : ריצ"ג ח"ב ע' ז ורב עמרם גמי הכי אמר שאומר בחולו של מועד מקרא קדש זכר ליציאת מצרים.

סדר ר' עמרם גאון

צב והא דשדר רב נטרונאי גאון לרבנן די באספמיא. ששאלתם, יו"ט שחל להיות בשבת, במנחה באיזה ענין קורין, בענינו של יום או בענין סדר פרשה של שבת. והשיב, אין קורין בפרשה שנוהגת ביו"ט אלא בפרשה שנוהגת בלא יו"ט, שכיון שאין קריאה במנחה ביו"ט, אין זכרון ליו"ט כאן, וכדבר אחדבוי, דאמר רב אחדבוי בר רב מתנה [אמר רב מתנה] אמר רב (שבת כד.) יו"ט שחל להיות בשבת 5 המפטיר בנביא במנחה אין צריך להזכיר של יו"ט, שאלמלא שבת אין נביא במנחה ביו"ט. הכא נמי אלמלא שבת אין קריאה במנחה ביו"ט. הלכך פרשת שבת הוא דקרינן.

וששאלתם, שבת שחלה להיות בחולו של מועד דקרינן ראה אתה אומר אלי, ומתרמי 10 להיות פרשת פסל לך להיות בערב שבת או באחד בשבת, קורין אותה וכופלין אותה, או קורין פרשה אחרת? מאן דשאל הדא שאלתא לא עיין בה כלל, דפסל לך בערב שבת ובאחד בשבת לא מתרמי כלל, והכי לא מתרמי לעולם. אי בשבת הוא קביעה דפסחא, ליכא ראה אתה כלל, אי בחד בשבתא הוה פסחא, ליכא ראה אתה. [אי בשבת הוה פסחא ליכא ראה אתה] דשבת [שניה] יו"ט שני הוא וכל הבכור 15 הוא דקרינן, וראה אתה בחולו של מועד הוא דאיכא, דאמר רב חנן בר רבא (מגלה לא.) שבת שחלה להיות בחולו של מועד בין בניסן בין בתשרי מקרי קרינן ראה אתה אומר אלי. [אי בחד בשבתא הוה פסחא ליכא ראה אתה...] בתרין בשבתא לא מקלע כלל. אי בתלתא בשבתא איקלע פסחא, פסל לך בהדי ראה אתה מתרמי, דפסל לך ביום חמישי הוא, ויום חמישי שבת הוא. בארבעה לא מקלע פסחא כלל, וכן במעלי שבתא לא מתרמי כלל. פש ליה יום חמישי. כד מתרמי 20 יום חמישי קרינן משכו מן והיה היום הזה לכם לזכרון. ומסורתא לאתחולי למעלי שבתא שור, לשבתא ראה אתה אומר, לחד בשבתא קדש לי כל בכור, לתרין בשבתא אם כסף תלוה את עמי, לתלתא בשבתא במדבר סיני, ולארבעא בשבתא ויהי בשלח פרעה, ולחמשא בשבתא כל הבכור. וכך מנהג בשתי ישיבות וכל המקומות.

צג ופסח שחל להיות במוצאי שבת, או שאר ימים טובים כגון עצרת וסוכה, מתפלל כך. אתה בחרתנו... עלינו קראת.

צב, 1 והא מ' : והדא א' שבאספמיא א' 2 בענין סדר מ' : בענינו של סדר ז' 3 והשיב חס' מ' בפרשה שנוהגת ביו"ט חס' מ' 5 בר רב (רב חס' מ') מתנה אמר רב מ' : בר אמי אי' יוסף א' אי' מתנה השלמתי ע"פ כ"מ (ד"ס ע' 46 אות ר') 6 במנחה : ביו"ט חס' מ' בשבת חס' תלמוד 7 פרשה של שבת קרינן א' 11 הדא : האי מ' 12 ובאחד מ' : או באחד ז' והכי א' : הכין מ' אי מ' : אם א' 13 ליכא מ' : הא ליכא א' ראה אתה כלל חס' מ' 14 אי בשבת הוה פסחא ליכא ראה אתה ולהלן שניה השלמתי ע"פ השערה יו"ט מ' : יום א' הוא חס' מ' 15 הוא חס' א' דאי' חנן בר רבא ככ"י ל' ועור, עי' ד"ס ע' 156 אות ט' : אמר רבא כ"מ אי' הונא אמר רב תלמוד שלפנינו 17 אי בחד בשבתא הוה פסחא ליכא ראה אתה השלמתי שוב, וכנראה חסר כאן, כגון דשבת יום שביעי הוא ובשלח קרינן ביה 21 למעלי שבתא : שבתא חס' מ' 22 שור מ' : שורא א' 23 במדבר סיני מ' : מדברא א' ולד'... ולהי' (בשבתא חס' פעמיים) א'

צב, 9 ואילך : ריצ"ג ח"ב ע' קו (בקיצור).

צג, 1 ריצ"ג ח"א ע' יד ותודיענו... בברכה רביעית, ורב עמרם קבע לה בתחלתה, וראשונינו נהגו בסופה בהשיאנו. ראב"ן ערבי פסחים (דף קס"ד ג').

סדר של פסח

5 ותודיענו משפטי צדקך. ותלמדנו לעשות חקי רצונך. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים. אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ותנחילנו זמני ששון ומועדי קדש וחגי גדבה. ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל. בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. ויום השביעי מששת ימי המעשה קדשת. וקדשת והבדלת את עמך ישראל בקדושתך. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון וכו' בא"י מקדש ישראל והזמנים.

צג, 2 אתה בחרתנו... : במקום זה בא בכ"י ז הנוסח דלקמן : אתה בחרתנו יעלה ויבא וא' במקום והשיאנו ותודיענו משפטי צדקך... (הנוסח דלעיל עד) והבדלת את עמך ישראל בקדושתך. בא"י המבדיל בין קדש לקדש. [ואין לייחס נוסח זה למחבר, ע' מחזור ויטרי ע' 300 מתחילה היו אומרים ותודיענו במקום והשיאנו והיו חותמין המבדיל בין קדש לקדש, ולא יפה עושין כן שהן מדלגין ברכה שביעית (צ"ל רביעית ?), דהואיל ולא בירך ברכת היום מקדש ישראל והזמנים מעלה עליו כאילו לא התפלל כלל. עכ"ל. ועי' וידר, Journal of Jewish Studies כרך ד' (1953), 34].

10 וזהו שאמר רב יוסף (ברכות לג:) אנן תקינו לן רב ושמואל מרגניתא בבבל ותודיענו משפטי צדקך. ובהבדלה של כוס כך הוא מברך. אם יש לו יין אומר בתחלה בורא פרי הגפן. בא"י אמ"ה אשר בחר בנו מכל עם וכו' עד מקדש ישראל והזמנים. בא"י אמ"ה בורא מאורי האש. בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לגוים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. ויום השביעי מששת ימי המעשה קדשת. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך. בא"י המבדיל בין קדש לקדש. וברוך שהחיינו. וסימן יקנה"ז. י יין, ק קדוש, נ נר, ה הבדלה, ז זמן. ואם אין לו יין מבדיל על הפת. ואע"פ שכתבנו למעלה שאין מבדילין על הפת, ודאי כן הוא שבשאר ימות השנה אין מבדילין על הפת כל עיקר, וכמו שכתבנו טעמו של דבר. אבל שבת ויו"ט שיש קדוש והבדלה, אם אין לו יין, מבדיל על הפת ושפיר דמי.

20 וכך אמר בה טעם אדונינו מאור עינינו מר רב צדוק גאון זלה"ה. אילו עמדה הלכה כד שלח ליה אבא אבוה דשמואל לרבי (פסח' קג.) — ילמדנו רבינו סדר הבדלות היאך. שלח ליה, כך אמר ר' ישמעאל ב"ר יוסי, שאמר משום אביו, שאמר משום ר' יהושע בן חנניה, נהי"ק. נ נר, ה הבדלה, י יין, ק קדוש. וא"ר חנינא, משל למלך יוצא ואפרכוס נכנס, מלוין את המלך, וזו היא שבת, ואח"כ יוצאין לקראת

צג, 2 אתה בחרתנו כל הנוסח (לעיל סי' ע"ז) מא : נוסח ז ראה למטה 3 ותודיענו : יי אלהינו הוס' א באהבה חס' ז 4 ישרים חס' ז אשר יעשה אותם האדם וחי בהם חס' ז 6 וקדשת חס' מ 7 את חס' א 10 כך הוא חס' א 11 ומברך בורא מאורי האש וברוך המבדיל א 14 וקדשת את עמך : והקדשת לעמך ז 16 מבדיל מ' ז : יבדיל א 18 שכתבנו למעלה חס' ר' ודאי... 19 טעמו של דבר : זהו בשאר מוצאי שבתות (בשאר ימות השנה ר') שאין הפת עיקר ר' 20 בה חס' מ'ר גאון : ריש מתיבתא ר' זלה"ה מ' : זצ"ל א 21 אבא חס' ר' לרבי חס' ז הבדלות : הבדלה ז 22 שאמר חס' מ' שאמר משום ריב"ז חס' מ 23 כ"ר חנינא א וא"ר חנינא :

16 ואם אין לו יין... : תוס' פסחי' דף ק"ו ב' ד"ה מקדש. ראב"ן סי' קפ"ט (עי' לעיל לסי' ל"ט). אור זרוע הל' מו"ש סי' צ"א : ובמו"ש ליו"ט כתב רב עמרם פקנה"ז פת במקום יין היכא שאין לו יין (לשון זה ליתא בסדר שלפנינו). ס' אגודה פסחי' י' פ"ז (דף קס"ה ג'). שבה"ל סי' ק"ל. ר' ירוחם י"ב א' (דף ס"ה ב').

סדר ר' עמרם גאון

25 אפרכוס, וזהו יו"ט — הוה אמרינן, כיון שהבדלה קודמת, וקיימא לן דאין מבדילין על הפת, אסור להבדיל עליו אפילו ממוצאי שבת ליו"ט. עכשיו שאמרו חכמים, היכא דאיכא זמן היכי עבדינן, אביי אמר יקננה, רבא אמר יקנה"ז, והלכתא כרבא, כיון שקדוש אומר תחלה, נעשה הקדוש עיקר והבדלה טפלה לה, ומבדילין על הפת עם קדוש. הלכך יו"ט שחל להיות במוצאי שבת, מי שאין לו יין, בתחלה מברך המוציא לחם מן הארץ ואח"כ אשר בחר בנו. ואם יש לו בשמים מברך על הבשמים ואח"כ מברך על האור. ואם אין לו בשמים מברך בורא מאורי האש ואח"כ המבדיל ואח"כ שהחיינו. וביו"ט שאין בו זמן הלכה כרב דאמר יקנה"ה. י יין, ק קדוש, נ נר, ה הבדלה.

צד ובתפלת ערבית של מוצאי יו"ט מתפלל אתה הבדלת כדרך שמתפלל במוצאי שבת. וש"ץ מבדיל על היין במוצאי יו"ט כדרך שמבדיל במוצאי שבת, אבל לא על האור. וכן במוצאי יו"ט לחולו של מועד מבדיל על היין, אבל לא על האור, דאמר ר' זירא (חולין כו:) יו"ט שחל להיות באמצע שבת אומר המבדיל בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לגוים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בא"י המבדיל בין קדש לחול. מאי טעמא. סדר הבדלות הוא מונה.

[סדר חג השבועות]

צה לחג השבועות (מעריב) [...] כך אמר רב נטרונאי גאון. בלילי ימים טובים שחותמין ברוך פורש סוכת שלום עלינו ועל עדת עמו ישראל מנחם ציון ובונה ירושלם, אסור לחתום כך, שכך אמרו חכמים (ברכות מט.) רבי אומר אין חותמין בשתים.

5 ועומדין בתפלה ומתפללים אבות וגבורות וקדושת השם. אתה בחרתנו כמו בפסח

וא"ר תנחום ר' 25 קודמת : לקדוש הוס' א 26 אסור : דתנן אסור ר' ע' הפת : ע'יו א 28 כיון שקדוש אומר תחלה מ"א : כיון שיש קדוש אומר קודם נר והבדלה ר' כיון שאין קדוש הבדלה (ו) ר' נעשה הקדוש עיקר הניה קורנל ע"פ התוס' והרא"ש : נעשה הקדוש ע' הפת מ"א אומר תחלה קדוש ע' הפת ר' והבדלה טפלה (כמפלה מ) ה מ"א כתוס' ורא"ש : ואח"כ הבדלה ר' ומבדילין : ומברכיג ר' ע' חס' א 30 ואם יש לו בשמים מברך על הבשמים חס' ר' ואח"כ מברך על האור ר' ואח"כ על המאור מ' : חס' א 31 ואם אין לו בשמים מברך במ"ה חס' ר', והברכה על הבשמים נראית כהוספה, כי לא נזכרה אצל גאונים בבל, ועי' כל החומר בס' ראבי"ה סי' תקכה (ח"ב ע' 156) ובהערות 8—10 של ר"א אפטוביצר. ועי' ליברמן, תוספתא כפשוטה, זרעים, ע' 96 מברך בורא א : אומר בורא מ' 32 ואח"כ שהחיינו מ' : ושהחיינו א כרב : כרבא ר'

צד, מתפלל... 3 וכן במוצאי יו"ט חס' מ 2 במוצאי יו"ט חס' א כדרך שמבדיל במוצאי שבת חס' ר' ע' האור א : ע' ידי האור ר' 3 אבל לא מ' : ורא"ש א : ע' ידי האור מ' 5 בין ישראל לגוים חס' ר' בין יום : ובין יום א

צה, לחג שבועות מעריב מ' : מעריב לחג השבועות א : מעריב נראה למחוק כרשימת מעתיק, וכנראה חסר כאן כגון ערבית מתפללים כמו בלילי שבתות וחותמין פורש סוכת שלום עלינו ועל כל עדת עמו ישראל ועל ירושלם. ומי שחותם פורש... מנחם ציון ובונה ירושלם טעות היא בידו. וכך... אמר מ' : השיב א בלילי ימים טובים : צ"ל בלילי שבתות וי"ט ? 3 רבי אומר חס' ר' 5 כמו בפסח אלא שאומר מ' :

סדר חג השבועות

אלא שאומר ויום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. ואומר יעלה ויבא וכו' והשיאנו. ויו"ט שחל להיות בשבת אומר שבתות למנוחה ומועדים לשמחה ויום המנוחה הזה ויום חג השבועות הזה, וחותם בא"י המקדש השבת וישראל והזמנים.

10 ואמר רבא (שבת כד:) יו"ט שחל להיות בשבת ש"ץ היורד לפני התיבה בערבית אינו צריך להזכיר של יו"ט, שאלמלא שבת אין ש"ץ יורד לפני התיבה בערבית ביו"ט, דכי תקינו רבנן לא תקינו אלא בשבת מפני סכנת שדים. הילכך אינו צריך להזכיר.

צו וכדרך שמתפלל בערבית כך מתפלל בשחרית. ומוציאין שני ס"ת וקורין ביום הראשון מן בחדש השלישי עד סוף פיסקא. ומפטיר קורא מן וביום הבכורים עד סוף פיסקא, ומפטירין ביחזקאל מן ויהי בשלשים שנה עד ותשאני רוח. ויום שני קורין כל הבכור עד סוף פיסקא, וקורא מפטיר כאתמול וביום הבכורים, ומפטירין 5 בחבקוק מן וה' בהיכל קדשו עד למנצח בנגינותי.

צו ועומדים בתפלת מוסף ואומרים מגן ומחיה והאל הקדוש. ואומר אתה בחרתנו מכל העמים עד זכר ליציאת מצרים או"א מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו כו' עד כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור. וביום הבכורים... והקרבתם עולה... ומנחתם ונסכיהם כמדובר... ושני תמידין כהלכתן. 5 או"א מלך רחמן רחם עלינו... כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. והשיאנו כו'. וסודר התפלה. וש"ץ כיון שמגיע איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך מתחיל. אזהרות, וכשמסיים אומר והשיאנו כו', ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים ושם שלום. ואומר יתגדל וכו'.

צו, 1 ואומר אתה בחרתנו : במקומו בא בכ"י ז הנוסח דלקמן : ואתה בחרתנו ומפני חטאינו כמו שכתבנו בפסח אלא שאומר ויום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו. ומי שרוצה להזכיר הפסוקים יאמר וביום הבכורים כו' והקרבתם עולה וכו' ומנחתם ונסכיהם כמדובר. ומי שחושש שמא יטעה ואינו מזכיר פטור.

חס' ז : כו' ותתן לנו יי אלהינו באהבה מועדים לשמחה חנים וזמנים לששון א 7 והשיאנו : יי אלהינו כענין שכתבנו בפסח הוס' א עד מקדש ישראל והזמנים הוס' ז 8 ואומר... השבועות הזה חס' א 10 בערבית א תלמוד : במע' מ חס' ז 12 אלא בשבת מפני סכנת שדים מ' : אלא מפני תקנת (י) שדים בערב שבת א הילכך א"צ להזכיר חס' מ' ז

צו, 1 בערבית... בשחרית : ערבית... שחרית א 2 ומפטיר קורא... עד סוף פיסקא חס' א 3 ביחזקאל : בראש יחזקאל א מן חס' א 5 מן וה' בהיכל קדשו חס' א

צו, 1 ואומר אתה בחרתנו... 5 והשיאנו מ' : במקומו הנוסח הרשום למטה ז עד זכר ליציאת מצרים חס' א 2 או"א מפני מ' : ומפני א 3 כאמור מ' : ככתוב א וביום הבכורים... והקרבתם... הפסוקים בשלימות מ' 4 ומנחתם... : הנוסח השלם מ' : ומנחתם ונסכיהם כמדובר כמו בפסח א (והשאר עד והשיאנו כו' חס') 6 ופודר התפלה ז ופודר את התפלה כולה כדכתיבא לעיל מ' (ר"ל ש"ץ סודר) וש"ץ כיון שמגיע... מתחיל אזהרות ז א : עד אשר נתן לך ומתחיל אזהרות מ' אזהרות : כיום ראשון והם כתובות בסדר הוס' א (ואין אזהרות בסדר שלפנינו) 8 ואומר יתגדל וכו' ז : ואומר קדיש תתקבל חס' א

סדר ר' עמרם גאון

[סדר תשעה באב]

צח תשעה באב ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה כמו בחול, וכשמגיע על ירושלם עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בגין עולם בימינו אומר

5 רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך. ועל ירושלם עירך. ועל ציון משכן כבודך. ועל העיר הבזויה והאבלה והשוממה. הנתונה ביד ערים וצרים. הרמוסה בידי עריצים. ויבלעוה לגיונות. ויירשוה עובדי פסילים. ולעמך ישראל באהבה נתתה. ולזרע ישראל ירושה הורשת. נערה ה' אלהינו מעפרה. והקיצה מארץ דוויה. גטה עליה סוכת שלומך כנהר שלום וכנחל שוטף שלל גוים. כי אתה ה' באש הצתה. ובאש אתה עתיד לבנותה. שנאמר. ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה. בא"י מנחם ציון ובונה ירושלם.

10 זו התפלה שמתפללים ערבית ושחרית ומנחה.

צח, 3 רחם... : במקום הנוסח הניתן בפנים בא בכ"י ז נוסח זה (המקובל בסדורי האשכנזים ונמצא גם במחזור ויטרי) : נחם יי אבלי ציון ואת אבלי ירושלם ואת העיר האבלה והבזויה והשוממה. האבלה מבלי בניה (השאר חסר) היא יושבת וראשה חפוי כאשה עקרה שלא ילדה. ויבלעוה לגיונות. ויירשוה עובדי פסילים. ויטילוה (!) את עמך להרג ויהרגו בזדון חסידי עליון. על כן ציון במר תבכה וירושלם תתן קולה. לבי לבי על חלליהם. מעי מעי על הרוגיהם. כי אתה ה' וכו'.

צט ובשחרית יורד ש"ץ ומתפלל ככל התעניות, ואומר סליחות בחנון ומרבה לסלוח ועננו בין גואל לרופא, ויחיד אומרה בשומע תפלה, כמו שאומר בכל תענית. וכך המנהג בשתי ישיבות. ותשעה באב שחל להיות במוצאי שבת אין אומרים ויהי נועם (וכן סדר קדושה הכי נמי. דבכל מקום שאין אומרים ויהי נועם אין אומרים סדר קדושה). [וקורא קינות]. ולאחר שקורא קינות אומרים ובא לציון גואל ואתה 5

צח, 1 על ירושלם מ' : ולירושלם א' 3 רחם... : במקום נוסח זה נמצא הנוסח הרשום למטה ז' עלינו ו חס' א' 4 ביד ערים וצרים א' : ביד זרים מ' 10 זו התפלה מ' : וזו היא תפלה א' צט, 1 בחנון ומרבה (המרבח ז') לסלוח מ' : חס' א' 2 כמו שאומר מ' : כשאומר ז' כמו שאומרים א' 4 וכן סדר קדושה הכי נמי (נמי חס' א')... עד 2 סדר קדושה יש למחוק (כנראה הועתק מסדר מוצאי שבת, לעיל סי' ל"ז, וחדר מהנליון) ע'י אפשטיין, ציונים ע' 130 וקורא קינות (ר"ל מנילת איכה) השלמתי

צח, 1 סדר רש"י סי' תט"ז : ובסדר רב עמרם מצאתי בט' באב [ערבית] שחרית ומנחה אומרים נחם... מחזור ויטרי סי' רס"ח (ע' 229). 9—1 ריצ"ג ח"א ע' כד. מנהיג הל' ט' באב סי' כ"ו (דף ג' ב'). אבודרהם דף צ"ה א' [= ע' רנז].

צט, 1 ראבי"ה סי' תת"ץ (ח"ב 682). טור א"ח תקנ"ט. 3 ראב"ן סוף תענית (דף קפ"ג א'). ראבי"ה סי' תת"ץ (ח"ב 674). אור זרוע ח"ב סי' תט"ו. ריצ"ג ח"א ע' כג ואמר רב עמרם, לאחר תפלת ערבית בליל ט' באב שחל להיות במוצאי שבת קורין קינות, וכשמשלימין אומר שליח ובא לציון גואל ואתה קדוש וכוליה סדרא, אבל ואני זאת בריתי אין אומרים... שם [קודם להבאה הנ"ל] : ואמר מר רב האי, בבבל ובכל סביבותיה, כשחל ט' באב להיות בא' בשבת, אין אומרים ויהי נועם, אלא אומר תחתיו איכה קינות, וכן אמר מר רב עמרם. מנהיג שם סי' כ"ז כ"ח (דף ג' ב' — נ"א א'), ועי' אפשטיין, ציונים 128 ואילך. מרדכי תענית סי' תרל"ה. טור א"ח תקנ"ט. אבודרהם דף צ"ד ג' [= ע' רנז].

[קלב]

סדר תשעה באב

קדוש, וקרא זה אל זה, אבל ודאי ואני זאת בריתי אותם אין אומרים, מפני שקראו קינות, ואי אפשר לומר ואני זאת בריתי אותם שיש בסופו לא ימוש מפיו, לפיכך אומרים ובא לציון [ואח"כ ואתה קדוש] וכולי סדרא. וכך מנהג בשתי ישיבות. וכן בקדושא דסדרא דשחרית אין אומרים ואני זאת בריתי אותם כמו בערבית.

ק ומוציאין ס"ת, וקורין מן כי תוליד בנים עד סוף פיסקא, ומפטירין בירמיה מן אסוף אסיפם עד כי באלה חפצתי נאם ה'. והכי אמר רב נטרונאי בר הילאי ראש ישיבה, בתשעה באב אין קורין אלא שלשה בלבד, והמפטיר בנביא הוא יקרא השלישי, כדרך שעושים במנחה של יום הכפורים, שמי שקורא שלישי הוא מפטיר בנביא. 5 והמפטיר בתשעה באב צריך לברך לפנייה ולאחריה. אלא בתחילה מברך אחת ולבסוף מברך שלש. צדיק בכל הדורות, ורחם על ציון, ואת צמח דוד. ורביעית אין מברך.

קא ותשעה באב שחל להיות בין בשני ובין בחמישי ובין באחד בשבת ובשלישי וברביעי, בשחרית קורין כי תוליד בנים ובמנחה ויחל משה. וכך אמר רב נטרונאי גאון. תשעה באב שחל להיות בשבת להבדיל בשבת אי אפשר, שכשעשו חכמים תקנה כדרך תחליפא בר אבדימי אמר שמואל (ברכות כז:): מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס, דוקא דאין לו יין במוצאי שבת, אבל במקום שמצוי יין אין עושין כן. וזה שיש לו יין אסור בו באותה שעה, דאמר מר (תענית כו:): ערב תשעה באב לא יאכל בשר ולא ישתה יין. ולפטר מן הבדלה כל עיקר אי אפשר, שהרי לא טעם כלום משנכנס חול. הילכך אין תקנה אלא להבדיל על היין במוצאי תשעה באב. וכך אנו נוהגין, וכן ראינו רבותינו שעושין, אבל 10 לא על ידי האור.

ע"פ ריב"ז, ולפי מה שמובא שם נראה שמנהגם היה לא לקרוא מגילת איכה בערב אא"כ חל ט' באב במוצאי שבת, לפי השקפתם כדי לאחר זמן שיבת הרשעים לגיהנם (עי' לעיל סי' ל"ז) מאחר שאין ויהי נועם וקדוש' דסדרא ולאחר שקורא קינות: בערכית הוס' ז' 7 לומר ואני זאת בריתי אותם מ"א: לאמרו ז' 8 ואח"כ ואתה קדוש השלמתי אחר קורונל

פ, מן חס' מ"ז 2 ראש ישיבה ז' : ריש מתיבתא מ גאון א 4 כשלישי א 5 אלא חס' ז' 6 ואת צמח דוד מ"א : ומנן דוד ז'

קא, 2 וכך : כנראה חסר כאן, כנון וס' באב שחל להיות במוצאי שבת אין מבדילין על היין וכך : וכן א"ר 3 גאון : ריש מתיבתא מ שכשעשו : שכשתקנו מ 4 כדר' תחליפא בר אבדימי (אבדימי מ"א, הנהתי ע"פ ר"ל) כבי"מ, עי' ד"ס דף ע' אות ח' 5 דוקא : היינו דוקא ר"ל במוצאי שבת חס' א 6 כן מ' : כד ז' כ' עיקר (עי' להלן) א 6 וזה שיש לד... 7 לא ישתה יין חס' א 8 אלא חס' ז' 9 ראינו : ראיתי א 10 ע' ידי מ"ז ר"ל : ע' א

קא, 1 אגור סי' תתנ"ג : כתב רב עמרם אם חל ט' באב בשני או בחמישי בשבת אומרים אל ארך אפים ואין אומרים והוא רחום (בסדר שלפנינו ליתא, וכנראה היתה לפני בעל האגור תוספת לטכסט). 8 תוס' פסחים דף ק"ז א' ד"ה אמימר.

קב וחייבין כהנים לישא את כפיהם בין בשחרית בין במנחה. ומחייבין למנהג אבילותא בתשעה באב, דההוא יומא נשרף בית אלהינו. ותנו רבנן (תענ' ל.) כל מצות שנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב. אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה במדרש בתלמוד בהלכות ובאגדות, אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות, ושונה במקום שאינו רגיל לשנות, ותינוקות של בית רבן אינן בטליון. דברי ר' מאיר. רבי יהודה אומר אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות ואינו שונה במקום שאינו רגיל לשנות, אבל קורא הוא באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה, ותינוקות של בית רבן בטליון, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. 10 ואפילו עוברות ומניקות חייבות לישב בתענית בתשעה באב. *דדרש רבא* (פסח' נד:) עוברות ומניקות מתענות ומשלימות [בו] כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכפורים [... וכך אמרו משם ר' יוחנן].

קג ולא מבעי תשעה באב גופיה, אלא מריש ירחא דאב נמי מבעי ליה לשנויי ולא לאבדוחי נפשיה, כדתנן (תענ' כו:) משנכנס אב ממעטים בשמחה. שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין לספר ולכבס, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. ובערב תשעה באב מבעי ליה לאינש למיכל ולמשתי מבעוד יום. ובהאי סעודתא דמפסיק 5 בה אסור לאכול בה בשר ולשתות בה יין, כדתנן (שם) ערב ט' באב לא יאכל אדם שני תבשילין, לא יאכל בשר ולא ישתה יין. אמרו עליו על ר' יהודה בר אילעאי, ערב ט' באב היה יושב בין תנור וכירים ומביאין לו פת חריבה, טובלה במלח ואוכלה ושותה עליה קיתון של מים ודומה כמי שמתו מוטל לפניו. והלכתא ערב ט' באב שחל להיות בשבת אוכל אדם ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו 10 אפילו כסעודת שלמה המלך בשעתו. ובהאי סעודתא דמפסק בו, אם רצה לאכל בשר מליח ולשתות יין מגתו, הרשות בידו. (וכך אמרו משם ר' יוחנן) מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, ובכל מקום תלמידי חכמים בטליון. רשב"ג אומר [לעולם] יעשה כל אדם עצמו כתלמיד

קב, 1 וחייבין... עד 2 בית אלהינו חס' 71 3 באכילה ובשתיה חס' 72 4 ולשנות חס' א 5 בתלמוד חס' מארו הוא חס' א 6 ושונה : הוא חס' א 10 ואפילו... בט' באב : אפילו עוברתא ומיניקתא מחייבין למיתב בתעניתא בט' באב (לשון ה"ג 71 דדרש רבא כתבתי ע"פ 1 ותלמוד : דתניא 72 : מכאן עד 12 ביום הכפורים חס' א 11 בו חס' 72 כדרך שמתענות ומשלימות חס' מ ביום הכפורים : ובין השמשות שלו אסור חס' 71 12 וכך אמרו משם ר' יוחנן השלמתי ע"פ 71 : חס' 72 והועבר בטעות לסי' קג שורה 11 קג, 1 גופיה : דאסור חס' אר 2 ולא לאבדוחי נפשיה 72 : ולא לשמח נפשיה א בבדיחותא 71 כדתנן 72 : כדתניא א לכבס ולספר א ובערב ט' באב... 11 הרשות בידו חס' 71 4 לאינש חס' מא אסור לאכל בה בשר ולשתות בה יין 72 : אסור למיכל בה בשרא ולמשתי בה חס' א 7 טובלה במלח חס' מא 8 ואוכלה חס' א והלכתא... עד סוף הסימן חס' א והלכתא יש למחוק ? 10 ובהאי סעודתא דמפסק בה... הרשות בידו נראה להעביר לעיל לאחר 6 ולא ישתה יין. מ"מ מוסב הוא לערב ט' באב שחל להיות בחול, דלא כמנהיג הל' ט' באב סי' כ"ב (שבפניו היה הטכסט כלפניו). 11 וכך אמרו משם ר' יוחנן 72, ויש למחקר, ומקומו לעיל סי' ק"ב שורה 12 13 רשב"ג... כתלמיד חכם חס' מ

קג, 10 מנהיג הל' ט' באב סי' כ"ז (דף נ' א'). הלכות פסוקות (מילר) סי' קצ"ב.

סדר ראש השנה

15 חכם. וכל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה לעולם. וכל האוכל ושותה בו בודאי לא יראה בשמחת ירושלם. וכל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בנחמתה, שנאמר שמחו את ירושלם וגו' שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה.

קד תנו רבנן (שם כט:) נוהג אבל מראש חדש עד התענית. דברי ר' מאיר. רבי יהודה אומר כל החדש כולו אסור. רבן שמעון בן גמליאל אומר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד. אמר רבא הלכה כר' מאיר. ואמר רבא הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. וצריכא, דאי אשמעינן הלכה כר' מאיר לחודיה, הוה אמינא אפילו מר"ח אסור 5 לספר ולכבס, קמ"ל דהלכה כרשב"ג דאמר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד. ואי אשמעינן הלכה כרשב"ג לחודיה, הוה אמינא אפילו לאחריו נמי אסור לספר ולכבס. קמ"ל דהלכה כר' מאיר דאמר אינו אסור אלא עד התענית, אבל לאחריו מותר. וכן הלכה.

[סדר ראש השנה]

קה בראש השנה ערבית נכנסין לבתי כנסיות ומתפללין ככל השנה, וחותרמין ברוך פורש סוכת שלום עלינו ועל כל עדת עמו ישראל ועל ירושלם. ועומדין בתפלה ואומרי' בסוף מגן זכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אל חי עוזר [ומושיע] ומגן. בא"י מגן אברהם. ובסוף אתה גבור מזכיר מי כמוך 5 אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים. ונאמן אתה להחיות מתים. בא"י מחיה המתים. ואומר לדור ודור וחותרם המלך הקדוש. *כדאמרינן* (ברכות יב:) כל השנה כולה מתפלל אדם האל הקדוש ומלך אותה צדקה ומשפט. חוץ מעשרת ימים שבין ר"ה ליום הכפורים שמתפלל בהם המלך הקדוש המלך המשפט. וקודם שיחתום המלך הקדוש אומר 10 ובכן תן פחדך ה' אלהינו על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת. וייראוך כל המעשים.

14 מלאכה בתשעה באב ז : כה מלאכה מ 15 בודאי לא יראה : אינו רואה רל וכל המתאבל...

16 בנחמתה חס' רל

קד, אכל מ' : אכילות א מראש חדש : אכ' הוס' א 3 אמר רבא הלכתא כר' מאיר והלכתא כרשב"ג ז : ואמר רבא הלכתא כרשב"ג והלכתא כר' מאיר מ 4 דאי אשמעינן : דאי אמר מ 6 ואי אשמעינן : ואי אמר מ ואי אמרת א 7 דהלכתא ז לאחריו : לאחר התענית א

קה, 2 עלינו ועל כל עדת מ' : על עדת ז 3 ואומרי' : כאן ניתן נוסח העמידה השלם מ אף חס' א החיים ז : חיים מ : חיים טובים א למענך : אלהים חיים הוס' מ 4 עוזר ז : חס' מ' א ומושיע השלמתי ע"פ אבוד' 6 ואומר לדור ודור ז : ואומר אתה קדוש א : הנוסח המלא לדור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש מ (ושם הוא ממשיך ובכן תן פחדך...) וחותרם... עד 8 המלך המשפט לאחר 19 המלך המלך הקדוש מ : חס' א כדאמרינן הניה פרומקין : כרתניא ז כרתנן מ

קה, 3 זכרנו : פרדס סי' קע"ו (= ע' רל).

4 מלך אל חי : אבודרהם דף צ"ו ג' [= ע' רסא] והמון העם אומרים אל חי ומגן ואינם אומרים מלך עוזר ומושיע... בסדר רב עמרם... ישנו.

[קלה]

ושתחוּו לפניך כל הברואים. ויעשו כלם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם. כמו שידענו ה' אלהינו שהשלטון לפניך. עז בידך וגבורה בימינך. ושמך גורא על כל מה שבראת. ובכן תן כבוד לעמך. תהלה ליראיך ותקוה לדורשיך. ופתחון פה למיחלים לך. שמחה לארצך וששון לעירך. וצמיחת קרן לדוד עבדך. ועריכת נר לבן ישי משיחך במהרה בימינו. ובכן צדיקים יראו וישמחו. וישרים יעלוּו. וחסידים ברנה יגילו. ועולתה תקפץ פיה. והרשעה כלה כעשן תכלה. כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ. ותמלוך אתה ה' אלהינו מהרה על כל מעשיך. בהר ציון משכן כבודך ובירושלם עיר קדשך. ככתוב בדברי קדשך. ימלך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה. קדוש אתה וגורא שמך ואין אלוה מבלעדיך. ככתוב. ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה. בא"י המלך הקדוש.

אתה בחרתנו מכל העמים. אהבת אותנו ורצית בנו. ורוממתנו מכל הלשונות. וקדשתנו במצותיך. וקרבתנו מלכנו לעבודתך. ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה זכרון תרועה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים.

או"א יעלה ויבא יגיע יראה ירצה ישמע יפקד ויזכר זכרוננו וזכרון אבותינו וזכרון ירושלם עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך לפליטה לטובה לחן לחסד ולרחמים ביום הזכרון הזה. זכרנו יי אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה והושיענו בו לחיים בדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו והושיענו כי אל מלך חנון ורחום אתה. אלהינו ואלהי אבותינו. מלוך על כל העולם כלו בכבודך. והנשא על כל הארץ ביקרך. והופע בהדר גאון עוז על כל יושבי תבל ארצך. וידע כל פעול כי אתה פעלתו. ויבין כל יצור כי אתה יצרתו. ויאמרו כל אשר נשמה באפו. ה' אלהי ישראל מלך. ומלכותו בכל משלה. והשיאנו ה' אלהינו את ברכת מועדיך לחיים בשמחה ובשלום. כאשר רצית ואמרת לברכנו. קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ושבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך. וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו ה' אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך. ודברך אמת וקיים לעד [ומבלעדיך אין לנו מלך אלא אתה]. בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון.

ואומר רצה ומודים. ובמודים מזכיר

זכור רחמך וכבוש כעסך וכלה דבר וחרב ורעב ומשחית ומגפה ויצר הרע ושנאת חנם ועבודה זרה וחלול השם, וכל מחלה וכל תקלה וכל קטטה וכל גזרה רעה מעלינו ומעל כל בני בריתך.

(ואין כאן לא משנה ולא ברייתא) 11 כמו מ' : כמה א' 13 ותקוה : טובה הוסי' א' 16 וח' שעה כלה מ' : וכל הרשעה כלה א' כי כל הרשעה ז' 21 והקדוש חס' א' 22 מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון א' : חס' מ' ועי' לקמן סי' ק"ז. 1 את יום הזכרון הזה : את יום טוב מקרא קדש הזה הוסי' מ' זכרון תרועה : באהבה הוסי' ז' : זכרון תרועה מקרא קדש חס' מ' 24 וזכרון אבותינו : וכו' עד אל מלך חנון ורחום אתה א' 26 ביום הזכרון הזה : לרחם עלינו ולהושיענו הוסי' מ' 28 כל חס' ז' 30 ויאמרו : ויאמר א' 31 את ברכת מועדיך לחיים חס' א' 32 ואמרת לברכנו : כן תברכנו פלה הוסי' מ' 33 והנחילנו... מועדי קדשך חס' מ' 34 ומבלעדיך... אתה השלמתי, עי' לקמן סי' ק"ג, 20 ומח' רומא 36 ואומר רצה ומודים : הנוסח המלא (כתפלת חול) מ', בהוספת ותחפוז בנו ותרצנו (קודם

22 מקרא קדש : מנהיג הל' ר"ה סוף סי' ה' (דף ג"ב ב').
31 והשיאנו : הגה' מיימ' סדר תפלות, ברכות אמצעיות אות ב'. אבודרהם דף צ"ז ד' [= ע' רסה].

33 מנהיג הל' ר"ה סי' ח (דף ג"ג א') : יסוד העמרמי. ויש שחותמין בראש השנה והנחילנו בשמחה ובששון כל משפטי צדקך ובשאר מועדים והנחילנו יי אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך. ואין בזה שנוי מטבע ברכות (ואין זה נמצא בכי"י סדר רע"ג שלפנינו אלא בסדור ר' סעדיה גאון ע' רכ).

סדר ראש השנה

40 ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו לעולם ועד. ובהודאה מזכיר בסוף וכתוב לחיים כל בני ברייתך. וכל החיים יודוך סלה ויהללו לשמך. בא"י הטוב שמך ולך נאה להודות. ובשים שלום מזכיר בסוף ובספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה וישועה ונחמה נזכר ונכתב לפניך אנו וכל עמך בית ישראל לחיים ולשלום. ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום.

42 בכ"י מ בא כאן נוסח שלם של סוף העמידה בתוספת זו : שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך. וברכנו אבינו כלנו יחד ברוב עוז ושלום.

[סימן : א"ב]

היום תאמצנו. היום תברכנו. היום תגדלנו.
היום תדגלנו. היום תהדרנו. היום תועדנו.
היום תזכרנו. היום תחננו. היום תטהרנו.
היום תישרנו. היום תכתבנו לחיים

[ולא השלים את הפיוט אלא המשיך] ובספר חיים וכו'.

קו והכי אמר רב פלטוי ראש ישיבה. מנהג הוא לומר יעלה ויבא. במקום שנהגו לומר אומרים, ואם אין רגילין לומר אין צריכין, שכבר ש"ץ יורד לפני התיבה והרי הוא אומרה בזכרונות. ובמקומנו יש מחכמים שהם מזכירין, ויש מחכמים שאין מזכירין.

קז וצריך לומר ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון ויום הזכרון הזה. והכי אמר מר רב יהודאי ריש מתיבתא. יחיד צריך לומר בתפלתו בר"ה או"א מלוך על כל העולם כלו בכבודך. והשיאנו ה' אלהינו וכו'. וכהן צדק ראש ישיבה כך אמר. יחיד צריך לומר מלוך על כל העולם כלו בכבודך. וצריך לומר בכל תפלות, כמו שאמרו חכמים (ר"ה לד:) אמר להם הקב"ה לישראל המליכוני עליכם בראש השנה. וכך מנהג בשתי ישיבות.

ותחזינה) כמנהג ספרד 37 ורעב מ' : ורעה ז' חס' א' 40 ובהודאה מזכיר בסוף א' : במקומו
הנוסח המלא וכל החיים יודוך סלה. וכתוב לחיים כל בני ברייתך. האל הטוב. בא"י הטוב שמך ולך נאה להודות
(כמנהג ספרד) מ' 42 ובשים שלום א' : הנוסח השלם מ' (ראה למטה) 43 ונחמה : ונזרות טובות
הוס' מ' 44 ונכתב מ' : ונפקד א'

קו, 2 שכבר מ' : שהרי ז' 3 מחכמים שנית חס' א' 9 ריש מתיבתא א' : גאון ז' נהורא דעלמא מ'
10 בר"ה חס' מ' : בר"ה כך ז'

קז, 2 צריך לומר : בכל התפלות הוס' כאן וחס' להלן (4) מ' וצריך לומר חס' מ' 5 אמר להם
הקב"ה לישראל מ' בכי"מ : לישראל חס' א' 6 המליכוני עליכם בר"ה : אמרו לפני... מלכיות כדי
שתמליכוני עליכם תלמוד (וכנראה אין כאן הבאה מילולית)

קו, 1—3 מנהיג שם סי' ה' (דף ג"ב ב'). חמדה גנוזה סי' צט.
קז, 1 רא"ש ר"ה פ"ד סי' י"ד. מרדכי סוף ר"ה (שניהם בשם מר שר שלום).
2 ה"ג 148. חמדה גנוזה סי' קי"ט (אפשטיין, ציונים 135).

[קלז]

סדר ר' עמרם גאון

- קח ואין אומרים הלל בר"ה, דתנן (ר"ה לב:) העובר לפני התיבה ביו"ט של ר"ה השני מתקיע. ובשעת ההלל הראשון מקריא את ההלל. ומתנינן מדקתני ובשעת ההלל, מכלל דבר"ה לא אמרינן הלל. מ"ט. א"ר אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך לא בר"ה ולא ביו"ט. כ.
- 5 אמר להם הקב"ה, אפשר אני יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפני, וישראל אומרים שירה לפני. וכיון דהכי, אחד ר"ה ואחד יו"ט שחל להיות בשבת, בתר דמסיים שליחא דצבורא ז' ברכות דצלוחא דמנחה אומר צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה'. וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת.
- 10 כבשבת גרידתא. מיהו בתר דמסדר אבינו מלכנו דתקינן רבנן קמאי למימר אומר צדקתך, כמאן דסבירא ליה צדוק הדין הן. ואבינו מלכנו, דקא אמרינן, הכי מסדר ואזיל
- אבינו מלכנו חטאנו לפניך.
א"מ אין לנו מלך אלא אתה.
א"מ עשה עמנו למען שמך.
15 א"מ בטל ממנו גזרות קשות.
א"מ חדש עלינו גזרות טובות.
א"מ בטל ממנו מחשבות שונאינו.
א"מ הפר עצת אויבינו.
א"מ שלח רפואה שלמה לחולי עמך.
20 א"מ עצור מגפה מנחלתך.
א"מ כלה דבר וחרב ורעב ומשחית מבני בריתך.
א"מ זכור כי עפר אנחנו.
א"מ עשה למענך ולא למעננו.
25 א"מ קרע לנו גזר דיננו.
א"מ מחוק שטרי חובותינו.
א"מ סלח ומחל לעונותינו.
א"מ מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך.
א"מ החזירנו בתשובה שלמה לפניך.
30 א"מ כתבנו בספר חיים.
א"מ כתבנו בספר זכרון.
א"מ כתבנו בספר זכיות.
א"מ כתבנו בספר פרנסה וכלכלה.
א"מ הצמח לנו ישועה בקרוב.

קח, 2. הראשון מקריא את ההלל חס' א 5 אני יושב א"י : מלך יושב מ' תלמוד פתוחין מ' א : נפתחין ז' 6 לפני א"י : לפניו מ' שירה לפני מ' א כבי"מ (ד"ס דף מ"ט אות ד') : לפני חס' ז' תלמוד וכיון (והא כיון א) דהכי : ר"ל כיון דאין הלל בר"ה, עי מנהיג סי' ו' ור"ן ר"ה ד' ד' (דף ט' א' דפוס וילנא) 8 צדקתך כהררי... וצדקתך... צדקתך צדק... כתבתי לפי הסדר דלעיל סי' ז' : צדקתך כהררי א"י. וצדקתך צדק לעולם. וצדקתך צדק עד מרום (!) מ' צדקתך צדק... וצדקתך... צדקתך כהררי... א"י 10 דמסדר מ' : דמסיים א' רבנן חס' מ' קמאי חס' ז' למימר חס' מ' אמר ז' : ודקאמ' מ' : הכי קאמר א' 11 ליה מ' : להו א' 14 מלך חס' מ' 16 א"מ בטל... קשות חס' א' 18 בטל... שונאינו : בטל מעלינו מחשבות אויבינו א' 19 עצת : עצות א' 22 ורעב חס' מ' ומשחית : ומגפה הוסי' ז' 26 שטרי א"י : שטר מ' 27 א"מ פלח... 28 עיניך חס' א' 30 א"מ כתבנו

א"מ שמע קולנו חוס ורחם עלינו.
 א"מ קבל ברחמים וברצון את תפלתנו.
 א"מ עשה למען שמך הגדול.
 א"מ עשה למען רחמך הרבים ורחם עלינו.
 א"מ חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו.

ק' ובמוסף מוציאין ספר תורה וקורין ביום ראשון מן וה' פקד את שרה עד ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם. וקורא המפטיר ובחדש השביעי באחד לחדש עד סוף פיסקא, ומפטירין בראש שמואל ויהי איש אחד מן הרמתיים עד ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו. ביום שני קורין מן והי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם עד סוף פיסקא, ומפטיר קורא כאתמול, ומפטירין בירמיה כה אמר ה' מצא חן במדבר עד הבן יקיר לי אפרים.

ק'א וכשהן יושבין, קודם שיעמדו בתפלה, אוחו ש"ץ שופר בידו ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו לשמוע קול שופר. וברוך שהחינו. ותוקע תשר"ת תש"ת תר"ת. תקיעה שלשה שברים תרועה תקיעה שלש פעמים. תקיעה שלשה שברים ותקיעה שלש פעמים. תקיעה ותרועה ותקיעה שלש פעמים. וכמו ששנינו (ר"ה לג:) סדר תקיעות שלש של של שלש (לד.) ואתקין ר' אבהו בקסרי תקיעה ג' שברים תרועה תקיעה. שניה תקיעה ג' שברים ותקיעה. שלישית תקיעה ותרועה ותקיעה. וכל כך למה. כדי לערבב את השטן. דאמר ר' יצחק (שם טז.) למה תוקעין בר"ה. למה תוקעין. רחמנא אמר תקעו. אלא למה תוקעין ומריעין בר"ה כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין. כדי לערבב את השטן.

בספר חיים חס' א 35 א"מ שמע... עלינו חס' מ 37 שמך הגדול: הנכור והנורא שנקרא באהבה עלינו חוס' א 38 א"מ עשה למען רחמך הרבים ורחם עלינו חס' א 39 א"מ חננו... והושיענו א : חס' מ (ושמא תוספת היא)

ק'א וקורין: בו חוס' ז 5 ומפטיר קורא כאתמול ז : ומפטיר קורא ובחדש השביעי א : חס' מ 6 אפרים: כולה חוס' א

ק'א, 2 קול א: בקול מ וברוך א: ומברך מ תשר"ת...: סימנים נראפים (קו לתקיעה, ג' קוים קטנים לשברים וקו נלים לתרועה) חוס' מ. וכן להלן סי' קי"ד שו' 88, 64, 27 5 שלש שלש שלש שלש מ: שלש על שלש א ואתקין ר' אבהו בקסרי: אין כאן דברי התלמוד אלא תמציתו תקיעה ג' שברים... שנייה... שלישית תקיעה ותרועה ותקיעה א, כבה"ג ע' 148 הילד: פעם ראשונה קשר"ק. שנייה קשר"ק. שלישית קשר"ק מ 7 למה תוקעין... 8 אלא חס' א למה מ: מפני מה א

ק'א, 2 וקורא המפטיר ובחדש השביעי: ס' הישר לר"ת, חלק שו"ת ע' 98.
 ק'א, 1 וכשהן יושבין...: ראב"ן סי' ס"א.

2 לשמוע קול שופר: ריצ"ג ח"א ע' כה ובסדר רב עמרם מצינו לתקוע, וטעות סופר הוא (בסדר שלפנינו הוא גורס, לשמוע). עיטור, י' הדברות, שופר (דף מ"ג ב'). מנהיג שם סי' י' (דף ג"ה ב') וביסוד העמרמי לשמוע לתקוע (!) בשופר... — הלכות פסוקות (מילר) סי' קע"א (בשם ר' נטרונאי). אגור תתקי"ט: ור' עמרם כתב אם ברך לתקוע טעות הוא, ונוהגין לברך לשמוע. מרדכי (לשון זה אין במרדכי שלפנינו, אבל הוא נמצא בשב"ל הקצר סי' צד).

קיב ולאחר שתוקעין מחזירין ספר תורה למקומו ועומדין בתפלת מוסף ומתפללין. ותקנו חכמים בתפלת המוספין של ר"ה תשע ברכות. [כדתנן (ר"ה לב.) אומר] אבות וגבורות וקדושת השם, וכולל מלכיות עם קדושת *היום* ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע, ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים.

5 ומה (ספרי בהעלותך ע"ז) ראו לומר מלכיות תחלה ואח"כ זכרונות ושופרות, לומר לך, המליכהו תחלה ואח"כ בקש ממנו שיזכור לך. ובמה, בשופר, דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. (ר"ה לב.) אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות ומעשרה שופרות, ואם אמר שלש מכולן יצא, כנגד תורה נביאים וכתובים, וכן הלכה. מתחיל בתורה ואומר ככתוב בתורתך, ואחריו בכתובים ואומר ככתוב בדברי קדשך, ומסיים בנביאים ואומר ועל ידי עבדיך הנביאים.

10 ותנן (שם לג:) כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב. רבן גמליאל אומר ש"ץ מוציא את הרבים ידי חובתו. וא"ר הונא צפורה א"ר יוחנן (שם לד:) הלכה כרבן גמליאל. ובמקום שיש ש"ץ אין היחיד חייב, שהלכה כרבן גמליאל. והני בני עיר שאין באין לבית הכנסת חייבין, שלא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות הואיל ואניסי והני דקיימין בבית הכנסת ששומעין משליח צבור, אבל הני דעיר לא. 15 ובמקום שיש ש"ץ עומדין בתפלה ומתפללין ביחוד שבע ברכות. וכשירד ש"ץ בברכות בברכה ראשונה תוקעין קשר"ק ובשניה קש"ק ובשלישית קר"ק. ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא שלשה שברים. וכן מנהג בשתי ישיבות.

קיג ועומדין בתפלת מוסף ומתפללין. ואומרים בסוף מגן זכרנו לחיים ובסוף מחיה מי כמוך אב הרחמן ואומר לדור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש. ובכן, ובכן, ובכן. וחותם בא"י המלך הקדוש. אתה בחרתנו כו' עד זכר ליציאת מצרים.

5 או"א מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ואין אנו יכולים להקריב לפניך קרבן ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד

קיב, 2 בתפלת המוספין של ר"ה מ"ז : בתפלת מוסף ר"ה א' כדתנן אומר השלמתי 3 וכולל מלכיות עם קדושת היום הנהתי כדברי ר"ע במשנה : וכולל מלכיות עם קדושת השם מ"ז (וכן ה"נ ע' 146 הילד.) : חס' א' 4 וברכת כהנים : ושים הוס' ז' 5 ומה ראוי... עד 19 הנביאים חס' א"ז, ושם אינו שייך לחיבור הנאון 8 מתחיל בתורה... : אותו הלשון בה"נ ע' 147 הילד. 13 שהלכה כר"א חס' א' והני בני עיר א' : והני דעיר ז' והני מילי בני העיר מ' 15 הואיל ואניסי מ"א : משום דאניסי ז' והני : והני מילי (ז') מ' ששומעין מש"ץ : אינו חייבין הוס' א' 16 ביחוד מ"א : ביחיד ז' 17 תוקעין מ"א : תוקע ז' ולאחר התפלה : הענין חוזר להלן סוף סי' קי"ד 18 שלשה חס' א' קיג, 1 ומתפללין... עד 17 כהלכתן מ"א : הכל בקיצור ז' כדלקמן : מגן זכרנו לחיים מחיה מי כמוך אב הרחמן וגו' לדור ודור וכו' ובכן תן פחדך ובכן תן כבוד ובכן צדיקים. אתה בחרתנו. מפני חטאינו עד כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך ובחדש השביעי וגו' והקרבתם עולה וגו', ונוסח מפני חטאינו בא שם להלן סי' קי"ד בתפלת ש"ץ (שינויו רשומים כאן) 2 וקדוש : ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי מלך גדול וקדוש אתה הוס' מ' (חס' לעיל סי' ק"ח) 5 ונתרחק ז' יכולים : לעלות ולראות (ולראות ז') הוס' מ"ז (כנראה מחמת שגרה, ואין לייחסו לנאון, שכן בתפלת יו"כ השמיט אותו מ', ועי' אבוד' דף צ"ז ד') להקריב לפניך קרבן ז' (עי' אבוד' שם) : לעשות לפניך את קרבנות חובותינו א' : חס' מ' 6 ולהשתחוות

קיב, 13 ובמקום שיש ש"ץ : ריצ"ג ח"א ע' כח.

והני בני עיר... : מנהיג הל' ר"ה סי' י"ב (דף נ"ג ב').

17 ולאחר התפלה מריעין... : ריצ"ג ח"א ע' מב (ועי' להלן סוף סי' קי"ד).

סדר ראש השנה

שנשתלחה במקדשך. ובכן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים. ותבנהו מהרה ותגדל כבודו. אבינו מלכנו אלהינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלם עיר מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. ומוסף יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור. ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם: ועשיתם עלה לריח ניחח ליי פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים: ומנחתם ונסכיהם כמדובר. שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן:

וש"ץ כשמגיע כאן אומר עלינו לשבח לאדון הכל. אבל יחיד במקום שיש ש"ץ אומר אלהינו ואלהי אבותינו מלוך על כל העולם כלו בכבודך עד ומלכותו בכל משלה. והשיאנו עד ומבלעדיך אין לנו מלך אלא אתה. בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון ואומר עבודה והודאה. *ובמודים* אומר זכור רחמיך וכבוש כעסך. ובסוף הודאה אומר וכתוב לחיים. ושים שלום. ובסוף אומר ובספר חיים.

קיד ויורד ש"ץ לפני התיבה ואומר אבות ומזכיר זכרנו לחיים ובגבורות מזכיר מי כמוך אב הרחמן. וקדושת השם. ואומר ובכן ובכן ובכן וחותם המלך הקדוש, כשם שמזכיר היחיד, ומתחיל בקדושת היום אתה בחרתנו וכו' עד שיסיים הפסוקים. ומתחיל ואומר

5 עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית. שלא עשאנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה. שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם. שהם משתחווים להבל נריק ומתפללים אל אל לא יושיע. ואנו כורעים ומשתחווים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ ומושב יקרו בשמים ממעל ושכינת עזו בגבהי מרומים. הוא אלהינו ואין עוד אחר. אמת מלכנו ואפס זולתו. ככתוב בתורתו וידעת היום

לפניך חס' ז' ובכן חס' א' ואלהי אבותינו חס' א' 9 אלהינו חס' ז' 10 עיר מקדשך כתבתי ע"פ הנוסח דלעיל סי' פ"ט: עיר קדשך ז' עירך מ' בית מקדשך א' 12 ומוסף: את מוסף מ' 13 כאמור מ' מפי כבוד ז' 15 ומנחתם...: נוסח זה בכל כ"י, ואין בו זכר למוסף ר"ח ולשעיר עזים ש' 20 והשיאנו עד ומבלעדיך אין לנו מלך אלא אתה מ' (וכ"ה במח' רומא): והשיאנו וכו' עד וטהר לבנו לעבדך באמת ודברך אמת וקיים לעד ז' 21 ואומר... 22 וכתוב לחיים מ' ואומר עבודה. ובסוף אומר זכור... והודאה. ובסוף אומר וכתוב לחיים ז' ובמודים הגהתי ע"פ הנוסח דלעיל סי' ק"ה: ובסוף עבודה מ' א

קיד, אבות: וגבורות הוס' מ' מזכיר חס' ז' 2 ובקדושת השם אומר ובכן תן פחדך וחותם ז' וחותם: כולם (!) עד בא"י א' 3 כשם שמזכיר היחיד חס' ז' עד שיסיים הפסוקים ומתחיל ואומר מ' עד זכר ליציאת מצרים. מפני חטאינו... (כל הנוסח עד) כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך. וחדש השביעי וגו': והקרבתם וגו' ומנחתם וכו' ז' 7 עשאנו: עשנו מ' 6 להביל... ואנו כורעים מחוק מ' 7 לפני מלך מ' : למלך א' 8 יקרו מ' : כבודו א' 9 אמת הוא מלכנו ז' א

קיג, 17 כהלכתן: ראבי"ה סי' תקל"ז (ח"ב 230) ורב עמרם כתב שאומר רק מלבד עולת החדש ומנחתה ושני תמידין כהלכתן (בסדר שלפנינו ליתא), ועי' ג"כ שם ח"ב 227. מרדכי סוף ר"ה: ורב עמרם כתב שיש לומר מלבד עולת החדש (בשלפנינו ליתא). 18 מנהיג הל' ר"ה סי' כ"ג (דף ג"ב ב'). אגור סי' תתקט"ז.

סדר ר' עמרם גאון

10 והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד.

קיד, 10 לאחר אין עוד באה בכל כ"י תוספת זו, ומקדימין לה כדלקמן: ולא מצינו בסדר אוחילה. ואנו בספרד נוהגין לומר וכתבתיו בסדר מ: ולא מצאנו בסדר אוחילה אבל בספרד נהגו לומר א: ונהגו בספרד לומר ז אוחילה לאל אחלה פניו. אשאלה ממנו מענה לשון. אשר בקהל עם אשירה עזו. אביעה רננות בעד מפעליו. לאדם מערכי לב. ומיי מענה לשון. יי שפתי תפתח. ופי יגיד תהלתך. (ע"כ מז) יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי. ברוך אתה יי למדני חקיד.

על כן נקוה לך ה' אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון. לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך. להפנות אליך כל רשעי ארץ. יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון. לפניך ה' אלהינו יכרעו ויפולו. ולכבוד שמך יקר יתנו. ויקבלו כלם את עול מלכותך. ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד. כי המלכות שלך היא. ולעולמי עד תמלוך בכבוד. ככתוב 15 בתורתך. ה' ימלוך לעולם ועד. ונאמר לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו. ונאמר. ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל. ובדברי קדשך כתוב לאמר. כי ליי המלוכה ומושל בגוים. ונאמר. ה' מלך גאות לבש' לבש ה' עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט. ונאמר. שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. מי זה מלך הכבוד ה' עוזו וגבור ה' גבור מלחמה. שאו 20 שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה. ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר. כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים. ונאמר. ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. ונאמר. והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ובתורתך יי אלהינו כתוב לאמר. שמע ישראל 25 ה' אלהינו ה' אחד.

או"א מלוך על כל העולם כולו בכבודך וכו' והשיאנו ה' אלהינו כו'. ותוקע קשר"ק.

היום הרת עולם. היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם. אם כבנים אם כעבדים. אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים. ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו. ותוציא לאור משפטנו קדוש. [ארשת שפתינו יערב לפניך קול תחנונינו אל רם ונשא. מבין מביט מאזין 30 מקשיב קול תרועותינו] ותקבל ברצון סדר מלכיותינו.

אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם. לפניך נגלו כל תעלומות והמון נסתרות שמבראשית. כי אין שכתה לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך. אתה זוכר את כל

ככתוב בתורתנו מא: כמו שכתוב ז 10 ואין (ז) עוד מא 15 מהרה חס' מ 17 ונאמר: זכתי ז 18 כי ליי המלוכה... ונאמר חס' א 20 ונאמר. שאו ז 27 מלוד: הנוסח השלם מ והשיאנו יי אלהינו וכו': ודברך אמת וקיים לעד. בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון הוס' ז ותוקע קשר"ק: הסימן שלאחריו חס' א 28 היום הרת: ואומר השליח היום הרת ז 30 קדוש: מלכנו הוס' ז ארשת... תרועותינו השלמתי בהתאם לזכרונות (להלן שורה 65) וע"פ מנהיג הל' ר"ה סי' כ"ג 31 ותקבל... מלכיותינו ז: חס' מא 32 קדם: עולם ז 34 וצפוי חס' א 39 כי

27 ותוקע קשר"ק: תוס' ר"ה דף ל"ג ב' ד"ה שיעור: וכן בסדר רב עמרם (ר"ל מ' קולות)... מרדכי ר"ה סי' תש"כ. הגה' מיימ' הל' שופר ג' י' אות ח'. 30 ארשת...: מנהיג הל' ר"ה סי' כ"ג (דף נ"ה ב').

סדר ראש השנה

- 35 המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך. הכל גלוי וצפוי לפניך ה' אלהינו צופה ומביט עד סוף כל הדורות. כי תביא חק וזכרון להפקד כל רוח ונפש. להזכר מעשים רבים והמון נסתרות לאין תכלית. מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית. זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון. כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום איזו לרעב ואיזו לשובע. ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות. מי לא נפקד ביום הזה. כי זכר כל היצור לפניך בא. מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר. מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש. אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם 40 יתאמץ בך. כי דורשיך לעולם לא יכשלו ולא תכלים לנצח כל החוסים בך. כי זכר כל המעשים לפניך בא ואתה דורש מעשה כלם. וגם את נח באהבה זכרת ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם. על כן זכרנו בא לפניך ה' אלהינו להרבות זרעו כעפרות תבל וצאצאיו כחול הים. ככתוב בתורתך. 45 ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים. ונאמר. וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. ונאמר. וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכר את בריתי. ובדברי קדשך כתוב לאמר. זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה'. ונאמר. טרף נתן ליראיו יזכר לעולם בריתו. ונאמר. ויזכר להם בריתו וינחם 50 כרב חסדיו. ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר. הלוך וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך. לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. ונאמר. וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך והקימותי לך ברית עולם. ונאמר. הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד. על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה'.
- 55 או"א יעלה ויבא יגיע יראה כו' עד כי אל מלך חנון ורחום אתה.
- או"א זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקודת רחמים משמי שמי קדם. וזכר לנו ה' אלהינו את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה. ותראה לפניך עקדה שעקד את בנו על גבי המזבח וכבש רחמיו לעשות רצונך בלבב שלם. כן יקבשו רחמך את כעסך ויגולו רחמך על מדותיך ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומנחלתך. וקיים לנו ה' אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור. וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה'. כי זכר כל המעשים אתה הוא מעולם ואין שכחה לפני כסא כבודך ועקדת יצחק לזרעו תזכור. בא"י זכר הברית.

ותוקע קש"ק. היום הרת עולם היום יעמיד וכו'.

- 65 ארשת שפתינו יערב לפניך קול תחנונינו אל רם ונשא. מבין מביט מאזין מקשיב קול תרועותינו. תקבל ברצון זכר זכרונותינו.

אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עמהם. מן השמים השמעתם קולך ונגלית עליהם בערפלי טוהר. גם כל העולם כלו חל מפניך ובריות בראשית חרדו ממך. בהגלותך

זכר מו : זכר א 40 ויצרי א : וגם יצרי מ 41 בד חס' מ 42 המעשים מ : היצור ז ותפקדהו : יי אלהינו הוס' ז 47 וגם אני... ואזכר את בריתי מ (כמנהג ספרד) : וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר ז (כמנהג אשכנז) 55 או"א יעלה ויבא כו' עד כי אל מלך חנון ורחום אתה ז : הנוסח השלם מ (כמנהג ספרד) : חס' א, אבל כנראה שייך הוא לנוסח הנאון, וכ"ה בסדור רס"ג 56 או"א זכרנו... שמי קדם חס' ז 57 ותראה לפניך עקדה שעקד : כשעקד (השאר חס') מו 58 את בנו מ : את יצחק בנו ז 59 רחמך : יי הוס' ז ובטובך הגדול ישוב : וישוב ז 61 כאמור חס' ז 62 המעשים מ : הנשכחות ז 63 ועקדת יצחק : חיום הוס' ז 64 קש"ק : הסימן שלאחריו חס' א 65 תחנונינו מ : תרועתנו ז 66 תרועותינו מ :

סדר ר' עמרם גאון

- מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצות. ותשמיעם את הוד קולך ודברות קדשך
70 מלהבות אש. בקולות וברקים עליהם נגלית ובקול שופר עליהם הופעת.
ככתוב בתורתך. ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר
וקול שופר חזק מאד. ויחרד כל העם אשר במחנה. ונאמר. ויהי קול השופר הולך וחזק
מאד. משה ידבר והאלהים יעננו בקול. ונאמר. וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים
ואת קול השופר ואת ההר עשן. וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק. ובדברי קדשך כתוב לאמר.
75 עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. ונאמר. בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'.
ונאמר. תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו. כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב.
ונאמר. הללויה הללו אל בקדשו וכו' עד כל הנשמה תהלל יה הללויה. ועל ידי עבדיך
הנביאים כתוב לאמר. והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור
והנדחים בארץ מצרים. והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלם. ונאמר. כל יושבי תבל ושוכני
80 ארץ. כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו. ונאמר. וה' עליהם יראה ויצא כברק
חצו. ואדני אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן. ה' צבאות יגן עליהם.
או"א תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ נדחינו. וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו
כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם עיר מקדשך בשמחת עולם.
אנא קים לנו ה' אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך
85 כאמור. וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם
ועל זבחי שלמיכם. והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם. אני ה' אלהיכם. כי אתה שומע קול
שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך. בא"י שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים.
ויתקע קר"ק. היום הרת עולם וכו' [ארשת שפתינו וכו']. זו היא תפלת מוסף
לשני ימים. ואומר עבודה והודאה ושים שלום. ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה
90 ובלא שלשה שברים תרועה אחת גדולה כדי לערבב את השטן.

קמו ויחד במקום שאין ש"ץ מתפלל תשע ברכות ואומר עלינו לשבת. ולאחר שסיים
תפלתו תוקע תשר"ת תש"ת תר"ת. במה דברים אמורים, בשלא היה חבר עיר,
אבל היה חבר עיר שומען על סדר הברכות. דתנו (ר"ה לג:) מי שברך ואח"כ
נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים. ואמרין (שם לד:) טעמא שלא
5 היה לו שופר מעיקרא, הא הוה ליה שופר מעיקרא, כי שמע להו אסדר ברכות
שמע להו. רב פפא בר שמואל קם לצלויי. אמר ליה לשמעיה חזי כי נחירנא

תפלינו א זכר זכרונותינו חס' א 68 כל חס' ז 73 ונאמר : וכתוב ז 76 כי חק...
יעקב חס' מ 78 הפסוק והיה ביום ההוא לאחר הפסוק כל יושבי תבל ז 81 יגן עליהם : כן יגן עלינו
הוס' א : י צבאות יגן עליכם. י צבאות יגן עלינו (כמנהג ספרד) הוס' מ 83 עיר : בית ז 84 אנא
קים... שהבטחתנו (כמנהג ספרד) מא : ושם נעשה לפניך את קרבן חובותינו כמצות (ז) עלינו ז מפי כבודך
חס' מ 85 כאמור חס' ז 86 אני יי אלהיכם חס' א כי אתה שומע קול שופר מא : כי
שומע קול שופר אתה הוא מעולם ז 88 קר"ק ואחריו הסימן מ : קר"ק תקיעה תרועה תקיעה א
ארשת שפתינו וכו' השלמתי ע"פ סדר הזכרונות זו היא תפלת מוסף לשני ימים חס' מ : היא חס' מ
ואומר עבודה והודאה ז : ואומר רצה ומודים מ : וברכת כהנים הוס' ז 89 בלא תקיעה ובלא שלשה
שברים חס' ז : מריע הוס' מא 90 אחת חס' מא, ועי' לעיל סי' קי"ב

קמו, במקום שאין ש"ץ מתפלל שבע (ז) ברכות מא : מתפלל מ' ברכות במקום שאין ש"ץ שסיים ז :
שסיים א שסיים מ 2 כל תפלתו ז 3 היה : אם היה ז 4 שופר : לתקוע הוס' מ
5 הא הוה ליה שופר מעיקרא מ : אבל אם היה לו שופר מעיקרא ז : חס' א 6 חזי חס' תלמוד שלפנינו

89 ריצ"ג ח"א ע' מב. מנהיג הל' ר"ה סי' כ"ב (דף נ"ה א'). ראב"ן סי' ס"א. מרדכי ר"ה
סי' תש"כ. עיטור, י' הדברות, שופר (דף מ"ג ג'). טור א"ח תקצ"ו. אגור סי' תתק"ט,
תתקי"ט.

סדר ראש השנה

לך תקע לי. א"ל רבא לא אמרו אלא בחבר עיר. תניא גמי הכי. כשהוא שומען, שומען על הסדר ועל סדר ברכות. בד"א בחבר עיר, אבל שלא בחבר עיר כשהוא שומען שומען על הסדר ושלא על סדר ברכות. ויחיד שלא תקע, חברו תוקע לו, ויחיד שלא ברך, אין חברו מברך לו. ומצוה בתוקעין יותר מן המברכין. כיצד. שתי עיירות, באחת תוקעין ובאחת מברכין, הולך למקום שתוקעין ואינו הולך למקום שמברכין. ומשמיע צריך שיתכוין להשמיע, מדר' זירא (שם כח:): [דאמר ליה ר' זירא לשמעיה איכוון ותקע לי. אלמא קסבר משמיע בעי כוונה]. אמר ר' יוחנן (שם לד.) שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום מתשעה בני אדם כאחד יצא, ואפילו בסירוגין, ואפילו כל היום כולו, ובלבד שיהיה התוקע בר חיובא. אבל השומע מאשה ומחרש ושוטה וקטן לא יצא, דתנן (שם כט.) כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתו.

ותפלת מנחה כתפלת שחרית. ובתפלת ערבית במוצאי יו"ט אומר אתה הבדלת כדרך שאומרים במוצאי שבתות. ובר"ה שחל להיות בשבת אין תוקעין, (שם כט:): גזירה שמא יוציאנו בידו ויעבירונו ד' אמות ברה"ר. והיינו טעמיה דשופר והיינו טעמיה דלולב והיינו טעמיה דמגלה. ובתפלה של חול של כל עשרת ימי תשובה מר"ה ועד יוה"כ אומרים זכרנו לחיים ומי כמוך אב הרחמן והמלך הקדוש והמלך המשפט וזכור רחמיך וכתוב לחיים ובספר חיים, אבינו מלכנו, ונופלין על פניהם. ועומד ש"ץ ואומר אבינו מלכנו חננו ועננו, ואנחנו לא נדע וכו'.

[סדר אשמורות]

ק"ז. ועשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים בשחרית ומנחה אומר אבינו מלכנו. ומשכימין בכל יום לבתי כנסיות קודם עמוד השחר ומבקשין רחמים. וכך מתחילין: אומר ש"ץ אשרי יושבי ביתך ועונין אחריו עד תהלת ה' ידבר פי. ועומד ש"ץ ואומר קדיש ומתחיל ואומר

לך יי הצדקה ולנו בשת הפנים. מה נתאונו ומה נאמר מה נדבר ומה נצטדק: נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים.

כ"י א כ"י ז

אתאנו על שמך ה' עשה למען שמך.

בעבור כבוד שמך כי אל מלך חנון

ורחום שמך. 5

לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך. כדלים וכרשים דפקנו דלתיך.

7 כשהוא שומען חס' ז 9 ושלא חס' א 10 ומצוה בתוקעין... עד 17 ידי חובתו חס' מא, אבל כנראה שייך גם זה לחיבור 12 מדר' זירא ז, והשלמתי ע"פ התלמוד 14 שמע ט' תקיעות... כגירסת התוספתא ועוד מקורות, ועי' פירש"י

קט"ז, שחרית: יוצר מ במוצאי יו"ט חס' א ז 3 גזירה... 4 דמגלה חס' מא 4 ובתפלה ז: ותפלה מא 6 ואומר אבינו מלכנו א 7 חננו ועננו חס' מא ואנחנו לא נדע וכו': ומקדש הוס' מ

ק"ז, קודם ז: לפני א מתחילין א: מתחיל ז

ק"ז, 1 טור א"ח תקפ"א. ר' ירוחם ח' ג' דף מ"ט ד'. ארחות חיים הל' ר"ה ב'.

[קמה]

סדר ר' עמרם גאון

כ"י א

כ"י ז

דלתיך דפקנו רחום וחנון. אל תשיבנו ריקם
מלפניך. מלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו. כי
אתה שומע תפלה. שומע תפלה עדיך כל בשר
יבואו. יבואו אליך הרוחות וכל הנשמה. הנשמה
לך והגוף פעלך. חוסה על עמלך. הנשמה לך
והגוף פעלך יי עשה למען שמך. אתאנו על שמך
ה' עשה למען שמך. בעבור כבוד שמך כי אל
מלך רחום וחנון שמך.

10

15 מה נאמר לפניך יושב מרום. ומה
נספר לפניך שוכן שחקים. מה נאמר
לפניך כי בושנו במעשינו. ומה נספר
לפניך כי נכלמנו בעונינו. מה נאמר
לפניך ה' אלהינו. מה נדבר ומה
20 נצטדק. אנו בושים במעשינו ונכלמים
בעונינו.

אלהינו בושנו ונכלמנו להרים אלהינו פנינו אליך.
אלהינו בושנו במעשינו ונכלמנו בעונינו.
אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש.

25 כי עונותינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים.
כי עונותינו רבו מלמנות וחטאותינו עצמו מספר.
כי עונותינו עברו ראשנו כמשא כבד יכבדו ממנו.

אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד. כי עונינו נגיד נדאג מחטאותינו.
אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך. כי רבו פשעינו נגדך וחטאתנו ענתה בנו.
30 כי רבו משובותינו לך חטאנו.

חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו.
מה נאמר לפניך יושב מרום. ומה נספר לפניך
שוכן שחקים. מה נאמר לפניך אדון הסליחות.
ומה נספר לפניך אלוה נפלאות.

סימן : א"ב (כפול)

מנ"ל יי אלהינו. ומנ"ל כי אשמנו במעשינו.
מנ"ל בוחן לבבות. ומנ"ל כי בגדנו בעונינו.
מנ"ל גואל חזק. ומנ"ל כי גועלנו בעונינו.
מנ"ל דיין האמת. ומנ"ל כי דלנו בעונינו.
5 מנ"ל האל הנאמן. ומנ"ל כי הרענו בע'.
מנ"ל [ו] אומר ועושה. ומנ"ל כי [ו] הרשענו בע'.
מנ"ל זך וישר. ומנ"ל כי זדנו בע'.
מנ"ל חי וקיים. ומנ"ל כי חמסנו בע'.
מנ"ל טהור עינים. ומנ"ל כי טפשנו בע'.
10 מנ"ל ישר ונאמן. ומנ"ל כי יעצנו רע בע'.
מנ"ל כביר כח. ומנ"ל כי כחשנו בע'.
מנ"ל לובש צדקות. ומנ"ל כי לצנו בע'.
מנ"ל מלך מלכים. ומנ"ל כי מרדנו בע'.
מנ"ל נורא ונשגב. ומנ"ל כי נאצנו בע'.
15 מנ"ל סומך נופלים. ומנ"ל כי סררנו בע'.

[קמו]

סדר ראש השנה

כ"י א

כ"י ז

מנ"ל עונה עשוקים. ומנ"ל כי עוינו בע'.
מנ"ל פודה ומציל. ומנ"ל כי פשענו בע'.
מנ"ל צדיק וישר. ומנ"ל כי צררנו בע'.
מנ"ל קרוב לקוראיו. ומנ"ל כי קלקלנו אורחותינו
20 מנ"ל רחום וחנון. ומנ"ל כי רשענו בעונינו.
מנ"ל שוכן שחקים. ומנ"ל כי שחתנו בע'.
מנ"ל תומך תמימים. ומנ"ל כי תעבנו בע'.
מנ"ל תם וישר. ומנ"ל כי תעתענו בע'.

מה נאמר לפניך יי אלהינו. מה נדבר ומה נצטדק.
אם עונינו ענו בנו יי עשה למען שמך.
אם עונות תשמר יי מי יעמד.
אם לא תשא לעונינו מי יוכל קום בשבתך למשפט.
אל תבא במשפט עמנו כי לא יצדק לפניך כל חי.
אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו
רחמיך כי דלוננו מאד.
אל תקצוף יי עד מאד ואל לעד תזכר עון
הן הבט נא עמך כלנו.
אל תעזבנו יי אלהינו אל תרחק ממנו.
אל תרחק ממנו כי צרה קרובה כי אין עוזר.
אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך.
זכור אל תפר בריתך אתנו.
אל תשכח קול צורריך שאון קמיד עולה תמיד.
אל תתן לחית נפש תורך חית ענייך אל תשכח לנצח.
אל ישוב דך נכלם עני ואביון יהללו שמך.
כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים.

ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה ועשה אל תאחר
למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך.

אל ארך אפים אתה. ודרך תשובה הורית.
גדולת רחמיך וחסדיך. תזכור היום לזרע ידידיך.
תפן אלינו ברחמים. כי אתה בעל הרחמים.
בתחנון ובתפלה נקדם. כמו שהודעת לענו מקדם.
מחרון אפך תשוב. כמו בתורתך כתוב.
ובצל כנפיך נחסה ונתלונן. כמו וירד ה' בענן.
תעבור על פשע ותמחה אשם. כיום ויתיצב עמו שם.
תאזין שוע ותקשיב מאמר. כיום ויקרא בשם ה'
ושם נאמר.

ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד
לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקמה.

למען שמך ה' וסלחת לעוננו כי רב הוא. וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו.

1 נוסח אל מלך יושב נמצא בכ"י ז להלן ע' קנ. בשינויים אלה : 2 ומתנהג 3 ומעביר

מקוה ישראל יי מושיעו בעת צרה.

אל תבא במשפט עמנו כי לא יצדק
לפניך כל חי.

אין כמוך באלהים יי ואין כמעשיך.
35 מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע
לשארית נחלתו לא החזיק לעד
אפו כי חפץ חסד הוא.

ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך
במצולות ים כל חטאתינו.
40 תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר
נשבעת לאבותינו מימי קדם.

אל מלך יושב על כסא רחמים
מתנהג בחסידות מוחל עונות עמו
מעביר ראשון ראשון ומרבה מחילה
לחטאים וסליחה לפושעים
5 עושה צדקה עם בשר ורוח.
ולא כרעתם תגמול.
אל הוריתנו לומר שלש עשרה.
זכר לנו שלש עשרה שהודעת
לענו מקדם. וכן כתוב.
10 וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם
ויקרא בשם ה'. ושם נאמר.

[קמז]

סדר ר' עמרם גאון

כ"י א

כ"י ז

15 סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו.
כי אתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך.
כי עמך הסליחה למען תורא.

2

שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך.
שוב למען עבדיך שבטי נחלתך.
שובה ה' עד מתי והנחם על עבדיך.
שובה ה' חלצה נפשנו והושיענו.
שובה ה' רבבות אלפי ישראל.
שובה ה' את שבותנו כאפיקים בנגב.
שובה משובה ישראל נאם ה' ולא אפיל פני בכם
כי חסיד אני נאם ה' לא אטר לעולם.
שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך.
10 קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו
כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו.
וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלהיכם.
כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה.
דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב.
יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו.
15 וישוב אל ה' וירחמנו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח.
סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך.
וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה.
ויאמר ה' סלחתי כדברך.
20 הטה אלהי אונך ושמע פקח עיניך וראה שוממותנו
והעיר אשר נקרא שמך עליה.
כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך
כי על רחמיך הרבים.
ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה ועשה אל תאחר
25 למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך.
אל מלך יושב וכו' ויעבור כו'.

3

רחום וחנון ארך אפים ורב חסד.
לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו.
כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו.
כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו.
5 כרחם אב על בנים רחם יי על יראיו.
כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו.
טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו.
טוב יי למעוז ביום צרה ויודע חוסי בו.
טוב יי לקו לנפש תדרשנו.
10 טעמו וראו כי טוב יי אשרי הגבר יחסה בו.
טוב לחסות ביי מבטוח בגדיבים.
טוב וישר יי על כן יורה חטאים בדרך.
חסדך יי מלאה הארץ צדק מלאה ימינך.
צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך.

[קמח]

סדר ראש השנה

כ"י א

כ"י ז

- זכור יי חרפת עבדיך שאתי בחקי 15 זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה.
 כל רבים עמים.
 זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה.
 זכור אל תפר בריתך אתנו.
 אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו.
 זכור עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתך
 הר ציון זה שכנת בו.
 20 זכור יי חרפת עבדיך שאתי בחקי כל רבים עמים.
 זכור יי לבני אדום את יום ירושלם.

זכור יי מה היה לנו הביטה וראה את חרפתנו.

סימן : א"ב

הביטה וראה את אנחותינו.	הביטה וראה את בשתנו.
ה"ו את גלותנו.	ה"ו את דלותנו.
ה"ו את הריסותינו.	האזינה ושמע את ודוינו.
ה"ו את זלולנו.	הביטה וראה ומלא את חסרוננו.
5 ה"ו את טלטולנו.	האזינה ושמע את יללתנו.
ה"ו את כלמתנו.	הביטה ולחץ את לחצנו.
ה"ו את מכתנו.	האזינה ושמע את נאקתנו.
האזינה ושמע את שיחתנו.	האזינה ושמע את עתירתנו.
הביטה ושמע את פגיעתנו.	הביטה וראה את צרותינו.
10 הביטה ושמע את קולנו.	האזינה ושמע את רנתנו.
האזינה ושמע את שועתנו.	האזינה ושמע את תחינותינו.

הביטה וראה כי אין לנו אלוה אחר אלא אתה.
 ה"ו כי אין לנו עוזר וסומך אלא אתה.
 ה"ו כי אין לנו גואל ומושיע אלא אתה.

- 15 הביטה וראה כי אכלונו אויבים.
 ה"ו כי בלעונו צרים.
 ה"ו כי שללונו בוזים.
ה"ו כי הממונו זאבים.	ה"ו כי היינו לחרפה ולמשל.
ה"ו כי אכלונו בכל פה.	
20 ה"ו כי הכבידו עולם עלינו.	
ה"ו כי כלתה רוחנו.	
ה"ו כי נקטה נפשנו.	
ה"ו כי אין לאל ידינו.	

היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו.
 היינו משל בגוים מנוד ראש בלאומים.
 היינו שחוק לכל עמים נגינתם כל היום.

סדר ר' עמרם גאון

כ"י א

היינו כיתומים אשר אין להם אב וכאלמנות
 5 אשר אין להם רועה.
 אתה הוא מלכנו אלהים צוה ישועות יעקב
 בשמך נבוס קמינו.
 אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו
 רחמיך כי דלוננו מאד.
 10 אל תקצוף ה' עד מאד ואל לעד תזכר עון
 הן הבט נא עמך כלנו.
 עשה כמו שאמרת. וזכרתי את בריתי יעקב
 ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי
 אברהם אזכר והארץ אזכר.
 15 ועשה כמו שאמרת. וזכרתי להם ברית ראשונים
 אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני
 הגוים להיות להם לאלהים אני ה'.
 עשה עמנו כמו שהבטחתנו ואף גם זאת בהיותם
 בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים
 20 לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה'
 אלהיהם.
 ורחם עלינו כמו שכתוב. כי אל רחום ה' אלהיך
 לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את
 ברית אבותיך אשר נשבע להם.
 25 שמע את נאקתנו כמו שכתוב. וישמע אלהים
 את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את
 אברהם את יצחק ואת יעקב.
 ראה בענינו כמו שכתוב. וירא אלהים את בני
 ישראל וידע אלהים.
 30 קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך.
 אל תרחק ממנו כי צרה קרובה כי אין עוזר.
 עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו
 וכפר על חטאתינו למען שמך.
 נשא עינינו אל ההרים מאין יבא עזרנו.
 35 עזרנו מעם ה' עושה שמים וארץ.
 למען שמך ה' וסלחת לעוננו כי רב הוא.
 למען שמך ה' תחיינו ובצדקתך תוציא מצרה
 נפשנו.
 שמרה נפשנו והצילנו אל נבוש כי חסינו בך.
 40 תום ויושר יצורנו כי קוינוך.
 פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו.
 פדה ה' נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו.
 ה' חננו לך קוינו היה זרועם לבקרים אף
 ישועתנו בעת צרה.
 אל מלך יושב... ויעבר...

כ"י ז

כלימתנו נגדנו ובושת פנינו כסתנו.
 מקול מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם.
 כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו
 בבריתך.
 הלא אלהים יחקור זאת כי הוא יודע
 תעלומות לב.
 כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן
 טבחה.
 כי עליך נשאנו חרפה כסתה כלימה פנינו.
 כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות.
 כי שבעה ברעב נפשנו וחיינו לשאול הגיעו.
 כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו.
 עד מה יי תאנף לנצח תבער כמו אש חמתך.
 עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך
 לנצח.
 למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים.
 למה יי יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ
 מצרים בכח גדול וביד חזקה.
 למה יי תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה.
 למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן
 מרעיתך.
 למה יי תזנח נפשנו תסתיר את פניך ממנו.
 למה פניך תסתיר תשכח עניינו ולחצנו.
 הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך.
 אתה הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב.
 אתה יי אל תרחק אילותנו לעזרתנו חושה.
 אתה יי לא תכלא רחמיך ממנו חסדך
 ואמתך תמיד יצורנו.
 אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי
 בא מועד.
 כי בנה יי ציון נראה בכבודו.
 פנה אל תפלת הערער ולא בזה אל תפלתם.
 כי שומע אל אביונים יי ואת אסיריו לא בזה.
 כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר
 פניו ממנו ובשועו אליו שמע.
 זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה
 אלהים לא תבזה.
 עשה כמה שאמרת. וזכרתי את בריתי יעקב
 ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי
 אברהם אזכר והארץ אזכר.
 עשה כמה שאמרת. וזכרתי להם ברית
 ראשונים אשר הוצאתי אתם מארץ
 מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים
 אני יי.

כ"י ז

למען שמך יי וסלחת לעוננו כי רב הוא.
למען שמך יי תחיינו בצדקתך תוציא
מצרה נפשנו.
למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו.

5 הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם
ונשאם עד העולם.
הושיענו [יי] אלהינו וקבצנו מן הגוים
להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך.
הושיענו אלהים כי באו מים עד נפש.
10 הושיעה יי כי גמר חסיד כי פסו אמונים
מבני אדם.
יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו.
הושע יי את עמך את שארית ישראל.
ישראל נושע ביי תשועת עולמים.
15 יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה.
יי צבאות אשרי אדם בוטח בך.
אלהים צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה.
אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה
ופקוד גפן זאת.
20 שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו.
שובה יי חלצה נפשנו והושיענו למען חסדך.
שובה יי את שביתנו כאפיקים בנגב.
שובה יי עד מתי והנחם על עבדיך.
שוב למען עבדיך שבטי נחלתך.
25 שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך.
שובו שובו אמרת לנו ועל התשובה מראש
הבטחתנו.
שובה ישראל עד יי אלהיך כי כשלת בעוניך.
קחו עמכם דברים ושובו אל יי אמרו
30 אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה
פרים שפתינו.
אמר אליהם חי אני נאם יי אלהים אם
אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע
מדרכו וחיה. שובו שובו מדרכיכם
35 הרעים ולמה תמותו בית ישראל.
השיבנו יי אליך ונשובה [חדש ימינו כקדם]
(כי אתה אלהינו).
עשה כמה שאמרת. ושב יי אלהיך את
שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים
40 אשר הפיצך יי אלהיך שמה.
עשה כמה שאמרת. והביאך יי אלהיך אל
הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה
והטיבך והרבך מאבותיך.
אל מלך.

[קנא]

סדר ר' עמרם גאון

כ"י א

5 אליך נשאנו עינינו היושבי בשמים.
נשא לבבינו אל ההרים מאין יבא עזרנו.
עזרנו מעם ה' עושה שמים וארץ.
אל יתן למוט רגלנו אל ינום שומרנו.
5 הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל.
הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה
אל יד גברתה כן עינינו אל ה' אלהינו
עד שיחננו.
חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז.
10 רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז
לגאי יונים.
חננו אלהים כחסדך כרוב רחמך מחה פשעינו.

כ"י ז

עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך
והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך.
קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך.
חננו אלהים כחסדך כרב רחמך מחה
פשעינו.
הרב כבסנו מעונינו ומחטאתנו תטהרנו.
ותחטאנו באזוב ונטהר תכבסנו ומשלג
גלבין.
תשמיענו ששון ושמחה תגלה עצמות דכית.
הסתר פניך מחטאינו וכל עונותינו מחה.

עשה כמו שאמרת. מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך.
עשה כמו שאמרת. אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור.

עשה כמו שאמרת. בימים ההם ובעת ההיא
נאם יי יבוקש את עון ישראל ואיננו
ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה כי
אסלח לאשר אשאיר.

כ"י מ

רחמנא אידכר לן קיימיה דאברהם רחמנא
בדיל ויעבר

ק' דיצחק עקידא	ב"ו	רא"ל
ק' דיעקב שלימא	ב"ו	רא"ל
זכותיה דיוסף חסידא	ב"ו	רא"ל
קיימיה דמשה נביאה	ב"ו	רא"ל
ק' דאהרן כהנא	ב"ו	רא"ל
ק' דפינחס קנאה	ב"ו	רא"ל
ק' דדוד משיחא	ב"ו	רא"ל
צלותיה דשלמה מלכא	ב"ו	רא"ל

[בכ"י מ כאן פיוט רחמנא ארים ימינך (841)]

רחמנא תוב מרוגזך

ויעבר . . .

כ"י ז

ויש שמוסיפין. כי אסלח.
סלח נא לעון העם הזה.
שמע קולנו יי אלהינו וקבל ברחמים את
תפלתנו.
תבא לפניך תפלתנו הט אונך לרנתנו.
תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחנונתנו.

6 הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם
עד העולם.
הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים
להודות לשם קדשך להשתבח [בתהלתך]
הושיענו אלהים כי באו מים עד נפש.
לה' הישועה על עמך ברכתך סלה.
5 פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם.
כי שומע אל אביונים ה' ואת אסיריו לא בזה.
כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר
פניו ממנו ובשועו אליו שומע.
שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו.
10 שמעה תפלתנו ה' ושועתנו האזינה אל דמעותנו
אל תחרש.

[קנב]

סדר ראש השנה

כ"י א

כ"י ז

שמע קולנו ה' וקבל ברחמים את תפלתנו.

שמע ה' קולנו נקרא וחנונו ועגנו.

קולנו שמעה אל תעלם אזנך לרוחתנו לשועתנו.

15 כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונונו

לפניך כי על רחמך הרבים.

ה' שמעה ה' סלחה

ואם יש שהות בלילה אומר סליחות

כמו שירצה.

אל מלך.

7

כשחטאו ישראל במדבר עמד משה בתפלה לפניך לבקש רחמים על עמך. וכך אמר בתפלתו.

מלכי ואלהי סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה.

ואתה השיבות לו כדרכי טובך בשרתו ואמרת לו סלחתי כדברך. וכן כתוב בתורתך. ויאמר ה'

סלחתי כדברך. ולירושלם עירך אמרת לה הנני נשפט אותך על אמריך לא חטאתי. ואנו

5 בושים במעשינו ונכלמים בעונינו. נשחרו פנינו מפני חטאינו ונכפפה קומתנו מפני

אשמתנו. ואין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש. והיאך נעזי פנינו או נקשה ערפנו

לומר לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו

אבל אנחנו וכו'

אבל חטאנו

אשמנו בגדנו גזלנו דברנו דופי העוינו

10 והרשענו זדנו חמסנו טפלנו שקר יעצנו

רעות כזבנו לצנו מרדנו נאצנו סררנו עוינו

פשענו צררנו קשינו עורף. רשענו ושחתנו

תעינו תעבנו תעתענו. וסרנו ממצותיך

וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. ואתה

15 צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית

ואנחנו הרשענו.

אשמנו מכל עם. בושנו מכל דור. גלה ממנו משוש. דוה לבנו בחטאנו. הוחבל גוינו. ונפרע

פארנו. זבול מקדשנו. חרב בעונינו. טירתנו היתה לשמה. יופי אדמתנו לזרים. כחנו לנכרים.

ועדין לא שבנו מתעותנו. והיאך נעזי פנינו או נקשה ערפנו והיאך נאמר לפניך ה' אלהינו

20 ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו אבל אנחנו חטאנו.

לעינינו עשקו עמלנו ממשך ומרט ממנו. נתנו עולם עלינו. סבלנו על שכמנו. עבדים משלו

בנו. פורק אין מידם. צרות רבות סבבונו. קראנוך ה' אלהינו. רחקת ממנו בעונינו. שבנו

מאחריך. תעינו ואבדנו. ועדין לא שבנו מתעותנו. והיאך נעזי פנינו או נקשה ערפנו והיאך

נומר לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו אבל חטאנו.

8

ויחן אותם ה' וירחמם ויפן אליהם למען בריתו

את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם

ולא השליכם מעל פניו עד עתה.

חנונו אלהים כחסדך כרוב רחמך מזה פשעינו.

5 הרב כבסנו מעונינו ומחטאתינו תטהרנו.

כרחב אב על בנים רחם ה' על יראיו.

כרחם אב על בנים ירחם ה' עלינו.

חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו.

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד.

אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש ונורא שמו.

כי גדול אתה אלהים לבדך.

כי גדול עד שמים חסדך ועד שחקים אמתך.

כי גדול יי ומהולל מאד ונורא הוא על כל

אלהים.

[קנג]

סדר ר' עמרם גאון

כ"י א

כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו.
 כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך.
 לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה. 10
 ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה.
 היסופר בקבר חסדך אמונתך באבדון.
 היודע בחשך פלאך וצדקתך בארץ נשיה.
 חוסה ה' על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל
 בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם. 15
 יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך.

כ"י ז

עשה כמו שאמרת. למעני למעני אעשה כי
 איך יחל וכבודי לאחר לא אתן.
 שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך
 ועל הממלכות אשר בשמך לא קראו.

9

לא לנו יי לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך.
 למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם.
 ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה.

אלהינו שבשמים חוס ורחם עלינו.

א"ש	חוס וחמול על שאריתנו.
א"ש	שמע קול תפלתנו.
א"ש	יכמרו רחמיך על פליטתנו.
א"ש 5	בטל מעלינו גזרות קשות.
א"ש	חדש עלינו גזרות טובות.
א"ש	אל תבא במשפט עמנו.
א"ש	תעמוד לפניך זכות אבותינו.
א"ש	שלח ברכה במעשה ידינו.
א"ש 10	שלח רפואה לחולי עמך.
א"ש	הצמח לנו ישועה בקרוב.
א"ש	קרב קץ גאולתנו.
א"ש	אל תתנו בנפש צרינו.
א"ש	אל תתן מאויי רשעים עלינו.
א"ש 15	[אל] תפק זממם בנו.
א"ש	אל תכלה גחלת הנשאת.
א"ש	אל תדיננו כחטאותינו.
א"ש	אל תשלם לנו כגמולנו.
א"ש	קרע לנו גזר דיננו.
א"ש 20	מחוק שטר חובותינו.
א"ש	כתבנו בספר חיים טובים.
א"ש	כתבנו בספר זכרון.
א"ש	כתבנו בספר זכיות.
א"ש	כ' בספר מזונות פרנסה וכלכלה.
א"ש 25	החזירנו בתשובה שלמה לפניך.
א"ש	ברך שנה זו ופירותיה.
א"ש	זכרנו בזכרון טוב לפניך.
א"ש	זכרנו בפקודת ישועה ורחמים.

אלהינו שבשמים יהמו נא רחמיך עלינו.

א"ש	יתגלגלו רחמיך עלינו.
א"ש	חוס וחמול על שאריתנו.
א"ש	חמול ורחם על פליטתנו.
א"ש 5	כתבנו בספר חיים.
א"ש	כתבנו בספר פרנסה וכלכלה.
א"ש	כתבנו לגאולה וישועה.
א"ש	כתבנו לנחמה.
א"ש	גזור עלינו גזרות טובות.
א"ש 10	בטל מעלינו גזרות קשות.
א"ש	אל תפן לרשענו.
א"ש	אל תפרע ממנו כרוע מעללינו.
א"ש	אל תדקדק אחרינו.
א"ש	קרע לנו גזר דיננו.
א"ש 15	מחוק שטרי חובותינו.
א"ש	אל תאבדנו בארץ גלותנו.
א"ש	אל תעשה כלה לשאריתנו.
א"ש	אל תכלה פליטה הנותרת.
א"ש	אל תכבה גחלת הנשאת.
א"ש 20	המלא עלינו רחמים.
א"ש	מלא משאלותינו במדת רחמים.
א"ש	קבל תפלתנו ברצון.
א"ש	היה לנו עוזר וסומך.
א"ש	הכנע ערפנו למצותיך.
א"ש 25	מול את לבבנו ליראתך.
א"ש	הדריכנו בנתיב מצותיך.
א"ש	השיבנו בתשובה שלמה לפניך.
א"ש	שפך חמתך מעלינו.
א"ש	מלטנו מיום עברה.
א"ש 30	פדנו מכל צרה וצוקה.
א"ש	גזור עלינו שנה טובה.
א"ש	גזור עלינו שנת אורה.

סדר ראש השנה

כ"י א

כ"י ז

א"ש גזור עליו שנת שבע.
 א"ש ברך שנתנו בטל ומטר.
 א"ש 35 מלטנו מיד אויבינו.
 א"ש חלצנו מיד אדום וישמעאל.
 א"ש הראנו יום אידם.
 א"ש הסגירם כהסגרת את המן.
 א"ש הרם קרן עמך ישראל.
 א"ש 40 עשה עמנו אות לטובה [ו]יראו
 שונאינו ויבושו יחזו אויבינו
 ויכלמו כי אתה יי עזרתנו
 ונחמתנו.

10

חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו.
 ה' אלהים אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית
 בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה.
 אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד.
 5 אתה ה' אל תרחק אילותנו לעזרתנו חושה.
 חושה לעזרתנו אלהי תשועתנו.
 אתה ה' לא תכלא רחמיך ממנו חסדך ואמתך
 תמיד יצרונו.
 אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור.
 10 ואתה ה' אבינו אתה אנחנו החומר ואתה יוצרנו
 ומעשה ידך כלנו.
 כי אתה אבינו אברהם לא ידענו וישראל לא
 יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך.
 היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם.
 15 אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על
 מזבחך פרים.
 בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס.
 והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב
 אפו ולא יעיר כל חמתו.
 20 עשה כמו שאמרת. לא אעשה חרון אפי לא
 אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש
 בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר.
 רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונושעה כי תהלתנו
 אתה.
 25 בורא עולם במדת רחמים בטל גזרות מעמך
 ישראל ברחמיך הרבים.

כ"י א

11

רחום וחנון חטאנו לפניך רחם עלינו.

אב הרחמן מלא רחמים ח"ל ר"ע

סימן : א"ב

אדון הסליחות	ח"ל ר"ע	5 הדור בנפלאות	ח"ל ר"ע
בוחר לבבות	ח"ל ר"ע	ותיק בנחמות	ח"ל ר"ע
גולה עמוקות	ח"ל ר"ע	זוכר ברית אבות	ח"ל ר"ע
דובר צדקות	ח"ל ר"ע	חוקר כליות	ח"ל ר"ע

[קנה]

סדר ר' עמרם גאון

ח"ל ר"ע	עזרה בצרות	ח"ל ר"ע	טוב ומטיב לבריות
ח"ל ר"ע	פועל ישועות	ח"ל ר"ע	10 יודע כל נסתרות
ח"ל ר"ע	צופה עתידות	ח"ל ר"ע	כובש עונות
ח"ל ר"ע	קורא הדורות	ח"ל ר"ע	לובש צדקות
ח"ל ר"ע	20 רוכב ערבות	ח"ל ר"ע	מלא זכויות
ח"ל ר"ע	שומע תפלות	ח"ל ר"ע	נורא תהלות
ח"ל ר"ע	תקיף בעולמות	ח"ל ר"ע	15 סולח חטאות

כ"י מזא

אל רחום שמך. אל חנון שמך. בנו נקרא שמך. יי עשה למען שמך.

12

סימן : א"ב

עשה למען למודך.		עשה למען אמתך.	
ע"ל	מלכותך.	ע"ל	בריתך.
ע"ל	נצחך.	ע"ל	גדלך.
ע"ל	סודך.	ע"ל	דתך.
ע"ל	עוזך.	ע"ל	הודך.
ע"ל	פארך.	ע"ל	5 ועודך.
ע"ל	צדקתך.	ע"ל	זכרך.
ע"ל	קדושתך.	ע"ל	חסדך.
ע"ל	20 רחמנותך.	ע"ל	טובך.
ע"ל	שכינתך.	ע"ל	10 ישרך.
ע"ל	תורתך.	ע"ל	כבודך.

ע"ל אוהביך שוכני עפר. ע"ל אברהם יצחק ויעקב. ע"ל משה ואהרן. ע"ל דוד ושלמה.

כ"י ז		כ"י מ		כ"י א	
ע"ל	אהבת הקדמונים.	ע"ל	נביאים הראשונים.	ע"ל	שממות ירושלם.
ע"ל	מקדשך.	ע"ל	אהבת הקדמונים.	ע"ל	הריסת מזבחך.
ע"ל	משכן כבודך.	ע"ל	ציון משכן כבודך.	ע"ל	שריפת היכלך.
ע"ל	חסידך.	ע"ל	חרבן ביתך.	ע"ל	עניים ואביונים.
ע"ל	ירושלם עיר קדשך.	ע"ל	שממות היכלך.	ע"ל	5 יתומים ואלמנות.
ע"ל	אנקת העניים.	ע"ל	ירושלם עיר הקדש.	ע"ל	ישרים וצדיקים חסידים
		ע"ל	ישראל העניים.	ע"ל	ותמימים.
		ע"ל	ישראל הדלים.		
		ע"ל	ישראל השרוים בצרות.		
		ע"ל	יתומים ואלמנות.		

10

כ"י מז		כ"י א	
ע"ל	גמולי חלב.	ע"ל	תינוקות של בית רבן שלא חטאו.
ע"ל	יונקי שדים.	ע"ל	גמולי חלב שלא פשעו.
ע"ל	תינוקות של בית רבן שלא חטאו.	ע"ל	שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא
ע"ל	עשה למענך אם לא למעננו.	ע"ל	באהבה עלינו.
ע"ל	עשה למענך והושיענו.		

15

סדר ראש השנה

כ"י א	כ"י ז	כ"י מ	13
ענו אבינו ענו	ענו אבינו ענו	ענו אבינו ענו	
ע' בוראנו ע'	ע' בוראנו ע'	ע' בוראנו ע'	
ע' גואלנו ע'	ע' גואלנו ע'	ע' גואלנו ע'	
ע' דורשנו ע'	ע' דורשנו ע'	ע' דורשנו ע'	
	ע' הודנו ע'	ע' הודנו ע'	5
ע' אלהי אברהם ע'	ע' אלהי אבותינו ע'	ע' ואלהי אבותינו ע'	
ע' פחד יצחק ע'	ע' אלהי אברהם ע'	ע' זך וישר ע'	
ע' אביר יעקב ע'	ע' פחד יצחק ע'	ע' חי וקיים ע'	
ע' עזרת השבטים ע'	ע' אביר יעקב ע'	ע' טהור עינים ע'	
ע' משגב אמהות ע'	ע' עזרת שבטים ע'	ע' יושב שמים ע'	10
ע' מחיה המתים ע'	ע' משגב אמהות ע'	ע' כביר כח ע'	
ע' המלך הקדוש ע'	ע' המרחם על הארץ ע'	ע' לא חפץ ברשע ע'	
ע' הרוצה בתשובה ע'	ע' המרחם על הבריות ע'	ע' מלך המלכים ע'	
ע' המלך המשפט ע'	ע' אלהי הרוחות לכל בשר ע'	ע' נורא ואדיר ע'	
	ע' זך וישר ע'	ע' סומך נופלים ע'	15
	ע' חי וקיים ע'	ע' עוזר דלים ע'	
	ע' טוב ומטיב ע'	ע' פודה ומציל ע'	
	ע' יודע יצרנו ע'	ע' צדיק וישר ע'	
	ע' כביר כח ע'	ע' קרוב לקוראיו ע'	
	ע' לובש צדקת כשרין ע'	ע' רחום וחנון ע'	20
	ע' מלך מלכים ע'	ע' שוכן שחקים ע'	
	ע' נורא ונשגב ע'	ע' תומך תמימים ע'	
	ע' נוצר חסד לאלפים ע'	ע' אלהי אברהם ע'	
	ע' סומך נופלים ע'	ע' פחד יצחק ע'	
	ע' עונה עשוקים ע'	ע' אביר יעקב ע'	25
	ע' רחום וחנון ע'	ע' אלהי המרכבה ע'	
	ע' שוכן שחקים ע'	ע' אלהי חיות וכרובים ע'	
	ע' תומך תמימים ע'	ע' אלהי עירין קדישין ע'	
	ע' תמים דעים ע'	ע' העונה בעת צרה ע'	
	ע' תם וישר ע'	ע' העונה בעת רצון ע'	30

כ"י מ	כ"י ז	14
ענינו	ענו	כענית לאברהם אבינו בהר המוריה
ע' לעשיקי	ע' ליצחק בנו על גבי המזבח	כ' ליצחק בנו על גבי המזבח
ע' לתבירי לבא	ע' ליעקב בבית אל	כ' ליעקב בבית אל
ע' למכיכי רוחא	ע' ליוסף במצרים	כ' ליוסף במצרים
ע' לשפלי דעתא	ע' לאבותינו על ים סוף	כ' לאבותינו על ים סוף
ע' לאברהם אבינו בהר המוריה	ע' למשה ואהרן במדבר	כ' למשה ואהרן במדבר
ע' ליצחק על גבי מדבחא	ע' לפינחס בשטים	כ' לפינחס בשטים
ע' ליעקב בבית אל	ע' ליהושע בגלגל	כ' ליהושע בגלגל
ע' ליוסף בבית האסורים	ע' לעלי ברמה	כ' לעלי ברמה
ע' למשה ואבותינו על ים סוף	ע' לשמואל במצפה	כ' לשמואל במצפה
ע' לאהרן במחתה	ע' לדוד ושלמה בירושלם	כ' לדוד ושלמה בירושלם
ע' לפנחס בשיטים	ע' לאליהו בהר הכרמל	כ' לאליהו בהר הכרמל

סדר ר' עמרם גאון

כ"י ז		כ"י מ	
כ'	לאלישע ביריחו	ד'	לדוד ולשלמה בנו בירושלם
כ'	לחזקיה בחלותו	ד'	לאליהו בהר הכרמל
כ'	ליונה במעי הדגה	ד'	לאלישע ביריחו
כ'	לחנניה מישאל ועזריה בתוך	ד'	לחזקיה בחלותו
15	כבשן האש	ד'	ליונה במעי הדגה
כ'	לדניאל בגוב אריות	ד'	לחנניה מישאל ועזריה בגו
כ'	למרדכי ואסתר בשושן הבירה	ע'	אתון נורא יקידתא
כ'	לעזרא בגולה	ד'	לדניאל בגובא די אריותא
כ'	את הצדיקים ואת הישרים	ד'	לעזרא בגולה
כ'	ואת התמימים	ד'	ליהושע בגלגל
		ד'	לעלי ברמה
		ד'	למרדכי ואסתר בשושן הבירה
		ד'	לצדיקי וחסידי ותמימי
		ע'	די בכל דר ודר

רחמנא חטאן. ר' ארשען. ר' אסכלנא.	רחמנא ענינן. רחמנא חטאנא.
ר' חטאן וארשען. ר' ואסכלינך קמך.	רחמנא אסכלנא. רחמנא שזיב.
ר' לא עבדינא שפיר קומך.	רחמנא פרוק. רחמנא דמלי רחמי
ר' בכסופה לא אזילנא באורחך.	רחם עלן בדיל שמך רבא ויקירא.
ר' כעניי ומסכיני אתינא למקרי קמך מחובין.	ונופלים על פניהם ומתחננים בלחש.
ר' לא תעבד לן כחובין.	
ר' [רמי] לחובין לעמקי ימא.	
ר' עצור מינן גיזרי מותא.	
ר' עצור מינן רוגזא וחמתא.	
ר' לא תשלם לן כחטאן.	
ר' לא תפרע מינן כעובדי ידנא.	
ר' אנן עובדי ידך רחם עלן.	
ר' פתח לן תרעי דרחמי.	
ר' פתח לן תרעי דחוכמתא.	
ר' פתח לן תרעי דתיובותא.	
ר' פתח לן תרעי דמזוני ופרנסתא.	
ר' הדרינן לתיבתא שלימתא קמך.	
ר' כתבינן בספרא דחיי.	
ר' געור ביה ביצרא בישא.	
ר' געור בסטנא ואל יסטין עלן.	
ר' געור בהון במחבלי מותא ולא	
תמסרינן בידיהון.	
ר' לא תחייבינן בדינהון.	
ר' לא תדחינן מתרעך ריקם.	
ר' ענינא. ר' חוס. ר' פרוק. ר' שזיב.	
ר' דמלי רחמי רחם עלן בדיל שמך רבא.	
ר' ונופלין על פניהם ואו' רחום וחנון.	
25	

סדר ראש השנה

כ"י א

דעאני לאברהם בטורא דמוריה	ענינן	דעאני לכל צדיקי וחסידיו	ענינן
ד' ליצחק על גבי מדבחא	ע'	ד' לתבירי לבא	ע'
ד' ליעקב בבית אל	ע'	ד' למכיכי רוחא	ע'
ד' ליוסף בבית אסירי	ע'	ד' למסכיני	ע'
5 ד' לאבהתנא על ימא דסוף	ע'	ד' לעסיקין	ע'
ד' למשה בחורב	ע'	ד' ליתמי	ע'
ד' לאהרן במתייה לקדשא	ע'	ד' לארמלתא	ע'
ד' לפנחס כד קם מגו כנשתא	ע'	ד' לאילתא בעידן מולדיהון	ע'
ד' ליהושע בגלגלא	ע'	ד' לאסירי פרזלא	ע'
10 ד' לשמואל במצפיא	ע'	ד' לנחותי ימא	ע'
ד' לדוד במערותא	ע'	ד' למהלכי מדברא	ע'
ד' לשלמה בירושלם	ע'	ד' לכל מאן דעקא ליה	ע'
ד' לאליהו בהר הכרמל	ע'	ד' לכל מאן דמריר [לבא]	ע'
ד' לחזקיה בחלותו	ע'		
15 ד' לאלישע ביריחו	ע'	רחמנא ענינן.	
ד' ליונה במעי הדגה	ע'	מלכא רמא ורחמנא וחננא	ע'
ד' לחנניה מישאל ועזריה	ע'	מלכא רמא ורחמנא [וחננא]	חוס
ד' לדניאל בגובא דאריותא	ע'	מלכא רמא ורחמנא וחננא	תוב
ד' למרדכי ואסתר בשושן הבירה	ע'	מלכא רמא ורחמנא וחננא	שזיב

כ"י א

15

מכניסי רחמים הכניסו רחמינו לפני בעל הרחמים.
משמיעי תפלה השמיעו תפלתנו לפני שומע תפלה.
משמיעי צעקה השמיעו צעקתנו לפני שומע צעקה.
מכניסי דמעה הכניסו דמעוטינו לפני מלך מתרצה בדמעות.
5 השתדלו והרבו תחינה ובקשה לפני מלך רם ונשא.
הזכירו לפניו השמיעו לפניו תורה ומעשים טובים של שוכני עפר.
יזכור אהבתם ויחיה אותנו בטרם שלא תאבד שארית יעקב.
כי צאנו של רועה נאמן היה לחרפה. ישראל גוי אחד למשל ולשגינה.
מהר עננו ופדנו מגזרות קשות והושע ברחמיך הרבים משיח צדקך ועמך.

כ"י א

מחי ומסי ממית ומחיה / מסיק משאול לחיי עלמא.
ברא כד חטי אבוה לקייה / אבוה דחייס אסי לכיביה.
עבדא דמריד נפיק בקולר / למריה תאיב ותבר קולריה.
ברך בוכרך אנן וחטינן קמד / הא רויי נפשין בגידין מררין.
5 עבדך אנן ומרדנן קמד / הא בזתא ושביה הא מלקיותא.
במטו מינך דרחמך נפישין / אסי לכיבין דתקוף עלן / עד דלא גהוי גמירא בשביא.

מכניסי רחמים

4 דמעטנו ז המתרצה ז 7 ויחיה אותנו א : וירחם עלינו ז 8 צאן רועה ז ישראל חס' ז
9 והושיעה ז ברחמיך הרבים : ימינך (!) הוס' ז

מחי ומסי

2 כד מ' : כי א לקייה : מלקייה ז דחייס מ' : חייס ז 3 נפיק ז : ונפיק מ נפיק א
למריה מ' : מאריה א 4 וחטינן קמד א : דחטינן קמד מ 5 עבדך א : הא עבדך מ
קמד א : לקמד מ בזתא... במלקיותא מ הא בזתא... מלקיותא במקום 4 הא רויי... מררין
ולהיפך ז 6 דרחמך מ : ברחמך א דעא מ' : דא א

סדר ר' עמרם גאון

- מרן די בשמיא לך מתחנינו / כעבדא דמתחנן למריה.
 הב לן לבא לתיוכתא / ולא נהדר ריקם מקמך.
 מרן דבשמיא לך מתחנינו / כבר שביא דמתחנן למריה.
 כולהון בני שביא בכספא מתפרקין / ועמך בית ישראל ברחמי ובתחנוני.
 5 הב לן שאלתין ובעותין / ולא נהדר ריקם מן קמך.
 מרן דבשמיא לך מתחנינו / כעבדא דמתחנן למריה.
 עשיקי אנן ובחשוכא שרינו / מרירין נפשין מעקתין דנפיש.
 חילא לית בן לרצויך מרן / עביד בדיל קיימא דגזרת לאבהתין.
 ולא נהדר ריקם מן קמך.
 10 מתרצה ברחמים ומתפייס בתחנונים / התרצה והתפייס לדור עני ומדולדל.
 אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים / עשה עמנו צדקה למען שמך והושיענו.
 ומקדש ונפטרינ לבתיהן.

[סדר יום כפור]

- ק"ח סדר יום הכפורים כך הוא.
 ערב יום הכפורים טובל אדם או בשבע שעות או בשמונה שעות ומתפלל תפלת
 המנחה ומתודה בתפלת המנחה קודם סעודתו, כמו שאמרו חכמים (יומא פז:) מצות
 ודוי ערב יום הכפורים עם חשיכה. אבל אמרו חכמים, מתודה אדם קודם אכילה
 5 ושתיה, שמא תטרף דעתו בסעודה. הלכך חייב אדם להתודות קודם אכילה. והיכן
 אומרה, היחיד לאחר תפלתו ושליח צבור אומרה באמצע התפלה. וכיצד מתודה.
 מתפלל שמונה עשרה כדרך שמתפלל בכל יום ויום, ואחר המברך את עמו ישראל
 בשלום אומר כך:
 או"א תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחנונו. שאנו עזי פנים וקשי עורף. ואיך נאמר
 10 לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו. אבל חטאנו.

מרן די בשמיא

- 2-1 חס' א 2 ריקן מ 5-3 חס' ז 5 שאלתין ובעותין מ : לבא לתיוכתא א ריקן מ
 9-6 חס' מ 10-9 חס' ז 10 ומתפייס מ : ומתפתה א והתפייס : והתפתה א ומדולדל:
 כאן ממשיך בפיוט שזמר ישראל וכו' (לפי מנהג ספרד) מ 11 צדקה עשה עמנו (למען שמך חס') ז
 12 ונפטרינ לבתיהן ז : ונופלין על פניהם ואומרים ואנחנו לא נרע מה נעשה, והוס' ואם רצה לומר פליחות
 ופסוקים הרבה ממה שתקנו ראשונים ופזמונים ממה שתקנו הפייטנין אומר א
 ק"ח, 1 כך הוא חס' א 2 טובל אדם עצמו ר"ל בשבע : בשש ר"ל או ראשון חס' ז ומתפלל...
 קודם סעודתו א רי"ג, ובשינוי ר"ל : חס' מ 3 כמו שאמרו חכמים א : תנו רבנן מ' כדתניא ר"ל
 4 ערב חס' מ מתודה אדם קודם אכילה ושתיה א ככ"מ : מתודה אדם קודם אכילתו ר"ל : טובל אדם
 כיום (צ"ל בערב יום) הכפורים קודם שיכנס לאכול בסעודה המפסיק בה יתירה (צ"ל ויתודה?). וכל כך
 למה מ' (מקור לשון זה לא מצאתי, ושמה לשון הנאון הוא) 5 דעתו חס' מ הלכך... קודם אכילה
 חס' מ' והיכן... 6 באמצע התפלה חס' א 6 וכיצד מ' : ובאיזה צד א 7 כדרך שמתפלל בכל
 יום מ' : כדרך כל יום א ויום חס' ז 10 ואלהי אבותינו חס' ז אבל חטאנו : אנחנו

- ק"ח, 2-1 רי"ג ח"א ע' נט. מנהיג הל' י"כ סי' נ"ב (דף נ"ט א'). הגה' מיימ' סוף הל' שביתת
 עשור ד"ה ומה שנהגו. ר' ירוחם ז' א' (דף נ' ד'). אבודרהם דף ק"ג א' [= ע' רעט].
 9 שאנו... : בנוסח שלנו שונה.

סדר יום כפור

אשמנו בגדנו גולנו דברנו דופי. העוינו והרשענו זדנו חמסנו טפלנו שקר. יעצנו רע
 כזבנו לצנו מרדנו נאצנו סררנו עוינו פשענו צררנו קשינו עורף. רשענו שחתנו תעבנו
 וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת
 עשית ואנחנו הרשענו.

15 מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים. הלא הנסתרות והנגלות אתה יודע.
 אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי. אתה חופש כל חדרי בטן רואה כליות ולב.
 אין דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך.
 יהי רצון מלפניך ה' או"א שתמחול לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו
 ותכפר לנו על כל חטאתינו.

20	על חטא שחטאנו לפניך באונס.	35	עחש"ל בגשך ובמרבית.
	עחש"ל בבלי דעת.		עחש"ל בשיח שפתותינו.
	עחש"ל בגלוי.		עחש"ל בעינים רמות.
	עחש"ל בדעת ובמרמה.		עחש"ל בפתחון פה.
	עחש"ל בהרהור הלב.		עחש"ל בצעדי רגלים.
25	עחש"ל בודוי פה.	40	עחש"ל בקפיצת היד.
	עחש"ל בודון.		עחש"ל ברצון.
	עחש"ל בחזק יד.		עחש"ל בשגגה.
	עחש"ל בטומאת שפתים.		עחש"ל בתמהון לב.
	עחש"ל ביצר הרע.		על חטאים שאנו חייבים עליהם אשם.
30	עחש"ל ביודעים.	45	עחש"ע חטאת.
	עחש"ל בלא יודעים.		עחש"ע קרבן.
	עחש"ל בכחש ובכזב.		עחש"ע כרת.
	עחש"ל בלשון הרע.		עחש"ע מלקות ארבעים.
	עחש"ל במראית העין.		עחש"ע מיתה בידי שמים.

50 עחש"ע ארבע מיתות בית דין סקילה שריפה הרג וחנק. על מצות עשה ועל מצות לא תעשה.
 בין שיש בה קום עשה בין שאין בה קום עשה. בין שגלויים לנו ובין שאין גלויים לנו. את
 שגלויים לנו כבר אמרנו לפניך. ואת שאין גלויים לנו הכל גלוי לפניך. כדבר שנאמר.
 הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת.
 אלהי עד שלא נוצרתי איני כדי. ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי. עפר אני בחיי.

ואבותינו הוסי' מ' (כמנהג ספרד)	12 מרדנו : מרינו ז'	תעבנו א' : תעבנו תעתענו מ' תעינו תעבנו
תעתענו ז'	13 סרנו מ'ז	15 כל הנסתרות א' 17 ורואה... ואין א' 18 ותסלח... ע' כל
תעתענו ז'	13 סרנו מ'ז	15 כל הנסתרות א' 17 ורואה... ואין א' 18 ותסלח... ע' כל
ע' כל חטאתינו א' : ותכפר לנו ע' כל פשעינו ותמחול ותסלח לכל חטאתינו מ'ז 20 חס' א'		
22 חס' מ'	27 חס' מ'	31 חס' ז' 34—43 בסדר שונה (37, 40, 34, 35 [36 חס'], 41
42, 39, 38, 43 מ'	35 ובמרבית ז' : ובתרבית א' ובתרבית מ'	45—46 חס' א' 48 אחר 49 א'
51 קום עשה : עשה פעמיים חס' מ'	בין שגלויים לנו ובין שאין גלויים לנו מ'ז : ע' הגלויים לנו וע' שאין	גלויים לנו א' את שגלויים לנו חס' א' 52 אמרנו מ'ז : אמרנו א' גלוי : וצפוי הוסי' ז'

20 על חטא : טור א"ח תר"ז. אבודרהם דף ק"ה א' [= ע' רפד]. אגור סי' תתקכ"ו.
 50 סקילה שריפה : אבודרהם דף ק"ה ב' [= ע' רפד] ובסדר רב עמרם... כתוב סקילה
 שריפה סמוך עם מה שלפניו בלי פירוד.
 52 גלוי לפניך : אבודרהם שם [= ע' רפה] : הכל גלוי וצפוי לפניך... וחטאנו על כולם
 (עי' שינויי נוסחאות)... והנכון שלא לומר וחטאנו על כולם... וגם רב עמרם ורבינו
 סעדיה לא כתבוהו.

סדר ר' עמרם גאון

55 קל וחומר במיתתו. הריני לפניך ה' אלהי ככלי מלא בושח וכלימה. יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחטא. ומה שחטאתי מרוק ברחמיך הרבים. אבל לא על ידי יסורין. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

ק"ט ושלח צבור אומר זה הודוי לאחר שיסיים תפלתו בפני הקהל כדי להוציא את הרבים ידי חובתן, ואח"כ אומר אבינו מלכנו, ואומר יתגדל תתקבל, ואין נופלין על פניהם. וזה הוא ודוי של חמש תפלות: למנחה של חול, ושל ערבית, ושל שחרית, ושל מוסף, ושל מנחה של יום הכפורים, חוץ מתפלת נעילה שהוא מתודה 5 אתה גותן יד לפושעים וכו'.

קכ וכך אמר [...] ריש מתיבתא. מנהג שלנו ובבית רבינו שבבבל. לאחר שאוכלין ושותין וחוזרים לבתי כנסיות להתפלל תפלת ערבית, כיון שעומד ש"ץ לפרוס על שמע מברך שהחיינו, וכל כך למה. שמא יש אחד מישראל שלא בירך. אבל תלמיד חכם שרוצה לברך בפני עצמו כשהולך לבית הכנסת, הרשות בידו, שאמרנו 5 (עירובין מ:) הלכתא אומר זמן בראש השנה וביום הכפורים. ואמרנו, זמן אומרנו אפילו בשוק.

ויש שעושין כך: כשעומד ש"ץ מתחיל ואומר כך.

כ"י א	כ"י מו
כל נדרי ואסרי וחרמי ושבועי	כל נדרים ואסרים ושבועות וקיומים וחרמין
וקיומי דנדרנא ודאסרנא על נפשנא	שנדרנו ושאסרנו ושחרמנו ושנשבוענו ושקבענו
10 בשבועה	על נפשנו בשבועה
מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הזה הבא עלינו. בכלם חזרנו ובאנו לפני אבינו שבשמים. אם גדר נדרנו אין כאן נדר. אם אסר אסרנו אין כאן אסור. אם חרם חרמנו אין	

לפניך: יי אלהינו הוסי' מ: חטאנו (וחטאנו מ) על כלם הוסי' מו: כדבר א: כמו מו: 55 הריני מו: והרי אני א: יי אלהי חס' א: 56 שחטאתי: לפניך הוסי' מ: הרבים חס' ו: יהיו: ונאמר יהיו מ קיט, ו זה חס' ו: 2 אבינו מלכנו: אין לנו מלך אלא אתה כו' הוסי' א: יתגדל: קדיש מ תתקבל א: חס' מו: 3 על פניהם: והולכין לבתיהן ואוכלין הוסי' א: ושל ערבית ושל שחרית מו: ולתפלה של ערבית ולתפלה של שחרית א: 4 ושל מנחה חס' א: הכפורים חס' מ קכ, ויש מתיבתא מו: רב נטרונאי גאון א: 2 ושותין חס' מ: 3 על שמע: את שמע ו שהחיינו: ואחר זה מתחיל והוא רחום הוסי' א: שמא יש א: שמא יהא מ: שיהא ו: 4 אם רצה ת"ח ו: 5 אומר: אומרים א: ואמרנו: ואמרנו א: 8 וחרמין חס' ו: 9 ושקבענו ו: ושקיימנו מ: 10 בשבועה חס' ו: 12 אם אפר... אין כאן חרם חס' מו: 14 בטל האסר מעיקרו

קיט, 1 סדור רש"י סי' ר"ח. ריצ"ג ח"א ע' נט. מנהיג הל' י"כ סי' נ"ג (דף נ"ט א). ראב"ן סוף יומא (דף ק"ע א'). ראבי"ה סי' תקכ"ח (ח"ב 185). רא"ש יומא פ"ח סי' כ"ה. ר"ן סוף יומא. מרדכי יומא סי' תשכ"ה. עיטור י' הדברות, יו"כ (דף מ"ה ב'). אבודרהם דף ק"ג ג' [= ע' רפ].

קכ, 1-6 ראב"ן סוף יומא. ריצ"ג ח"א ע' נט. מנהיג שם סי' נ"ד (דף נ"ט ב'). רא"ש יומא פ"ח סי' כ"ח (בשם ר' סעדיה!). טור א"ח תרי"ט. אבודרהם שם. ר' ירוחם ז' א' דף נ' ד'. ארחות חיים הל' י"כ סי' כט.

7 ריצ"ג שם ע' ס. מנהיג שם. ר' ירוחם שם. רא"ש שם. טור א"ח שם. אבודרהם דף ק"ד א' [= ע' רפא]: ובסדר רב עמרם ישנו.

סדר יום כפור

כאן חרם. אם שבועה נשבענו אין כאן שבועה. אם קיום קיימנו אין כאן קיום. בטל הנדר מעיקרו. בטל האיסור מעיקרו. [בטל החרם מעיקרו]. בטלה השבועה מעיקרה. בטל הקיום מעיקרו. אין כאן לא נדר ולא אסור ולא שבועה ולא קיום. יש כאן מחילה וסליחה וכפרה. ככתוב בתורתך. ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה. ואומר ברוך שהחיינו, לפי שאין כוס ביום הכפורים לאמרו. אבל שגרו ממתיבתא הקדושה שמנהג שטות הוא זה ואסור לעשות כן.

ומתחיל והוא רחום יכפר עון כו' עד פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עדת עמו ישראל ועל ירושלם.

קבא וסדר חמש תפלות כך הוא. יחיד אומר בסוף מגן ורצה והנחיל לבניהם את יום הכפורים הזה באהבה לסליחה למחילה ולכפרה ולמחול בו את כל עונותינו. זכרנו לחיים וכו'. באתה גבור אומר מי כמוך. לדור ודור. וקודם שיחתום אומר ובכן תן פחדך. ובכן תן כבוד. ובכן צדיקים וגו'.

אתה בחרתנו מכל העמים. אהבת אותנו ורצית בנו. ורוממתנו מכל הלשונות. וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום הכפורים הזה למחילה לסליחה ולכפרה ולמחול בו את כל עונותינו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים.

אבל חטאנו, אשמנו בגדנו העוינו והרשענו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו.

או"א מחול לעונותינו ביום הכפורים הזה. מחה והעבר פשענו מנגד עיניך, כאמור, אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר. ונאמר. מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך. ונאמר. כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם. מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון. ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח

חס' מ' בטל החרם מעיקרו השלים פרומקין 17 ברוך שהחיינו : הברכה בשלימות א' לאמרו מ' :
לומר עליו, והיום' זהו מנהג ספרד א' אבל שגרו... 3 לעשות כן חס' א' 19 עלינו ועל כל עדת
חס' ז' : כל עדת חס' מ'

קבא, חמש חס' א' בסוף מגן : זכר חסדי אבות הוס' א' 2 למחילה ולסליחה א' 3 וכו' מ' :
מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר חיים טובים למענך אלהים חיים אל חי ומנו בא"י מנו אברהם א' אומר מ' :
מזכיר א' מי כמוך : אב הרחמן הוס' א' וקודם שיחתום... 9 וגו' מ' : ובכן ובכן ובכן. וחותם בא"י
המלך הקדוש א' 7 את יום הכפורים הזה : את יום מקרא קדש הזה את יום סליחת העון הזה הוס' מ'
מקרא קדש חס' מ' 9 אבל חטאנו א' : אבל אנחנו חטאנו ז' אבל חטאנו אנחנו ואבותינו מ' : וכל
התוספת עד 10 ואנחנו הרשענו, וכן גם להלן סי' קכ"ו (לפי כ"י א'), ייתכן שאינה שייכת למקור, מ"מ
ישנם גאונים שהתירו לומר וידוי באמצע תפלת יחיד, מה שרומז על מנהג נפוץ, ועי' סדור רס"ג ע' רסא
ובהערות שם. ועי' וידר, תרביץ ל"ז (תשכ"ח) ע' 138 על קטע מהגניזה, בו נמצא וידוי דומה והרשענו...
10 הרשענו א' : והרשענו וגו' מ' 11 ביום הכפורים הזה : ביום מקרא קדש הזה ביום סליחת העון הזה
הוס' מ' 14 מלך חס' ז' אלא אתה חס' א' 15 מלך חס' א' בית חס' א'

17 אבל שגרו... : מנהיג שם סי' נ"ו (דף נ"ט ב'). ר' ירוחם שם (בשם ר' נטרונאי). חמדה
גנוזה סי' מ"ד (בשם ר' נחשון).

19 ומתחיל והוא רחום : מנהיג שם (דף ס' א').

קבא, 11 או"א מחול... : ריצ"ג ח"א ע' סא... אתה בחרתנו או"א מחול יעלה ויבוא מלך על
כל העולם... ומר רב עמרם אינו אומר יעלה ויבוא ולא מלך. מנהיג שם. טור א"ח תרי"ט.
אבודרהם דף ק"ד ב' [= ע' רפב]. ארחות חיים הל' יוה"כ כ"ט.

סדר ר' עמרם גאון

15 אלא אתה. בא"י מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל. ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים. ואם חל להיות בשבת אומר מקדש השבת וישראל ויום הכפורים. ואומר רצה ומודים ושים שלום. ומתודה אתה יודע אבל חטאנו כו'. זו היא תפלת היחיד.

קכב ולאחר שמסיימין הצבור תפלת יחיד אין שם זכר ירידת שליח צבור לפני התיבה, אלא כסדר לילות שבין ר"ה ליום הכפורים לעמוד ולסדר סליחות ודברי תחינה ובקשה. וכך המנהג להתחיל באבינו מלכנו ולסדר כמו שכתבנו למעלה. ולאחר שמסיים אומר עשה למען רחמך הרבים ורחם עלינו ומתחיל ופותח בסליחות.

5 סלח לנו אבינו כי חטאנו. כי אתה ה' טוב וסלח. למען שמך ה' וסלחת לעונותינו כי רב הוא. כי עמך הסליחה. כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו. כי על רחמך הרבים אנו בטוחין וכו' וסליחות וסילוק. ואומר וכשחטאו ישראל במדבר וכו'. ולירושלם עירך אמרת לה הנני נשפט [אותך] על אמריך לא חטאתי וכו' ואנו בושים במעשינו וכו' וודוי. ויש מוסיפין כגון שובה ישראל ומי אל כמוך באלפא ביתא. אבל סיום הענין כי אסלח לאשר אשאר. ומקדש ונפטרינן לבתיכם.

10

קכג אבל יוה"כ שחל להיות בשבת לאחר סיום תפלת לחש יורד ש"ץ ואומר ויכלו ומגן אבות בדברו כסדר כל שבת ושבת וחזרתם ברוך אתה ה' מקדש השבת ותו לא. דקיימא לן הלכתא כרבא. דאמר רבא (שבת כד:) יו"ט שחל להיות בשבת ש"ץ היורד לפני התיבה ערבית אינו צריך להזכיר של יו"ט. שאלמלא שבת אין שליח צבור יורד לפני התיבה ערבית ביום טוב. ואע"ג דבנעילה דיומא דכפורי דאיכלע בשבת מדכירינן דשבתא, התם היינו טעמא יום הוא שנתחייב בארבע תפלות, אבל מגן אבות בדברו בשבת בדין הוא דלא צריך, ורבנן הוא דתקון משום סכנה דבי שמשא כדכתיבנא לעיל. וכיון דבשבת גופיה משום מלתא איתקן, בכל יומא [טבא] דאיכלע בשבתא מקדש השבת חתמינן ותו לא מידי.

קכב, 1 זכר מחקו קורונל ופרומקין 2 לילות חס' מ' סליחות מ' 3 ולסדר : כל הוס' ז' 5 כי חטאנו חס' מ' וסלחת... 6 הסליחה חס' מ' 6 אנחנו מפילים תחנונינו חס' מ' 7 וסילוק... ער 9 במעשינו חס' ז' ואומר חס' א' ישראל א' : אבותינו מ' במדבר : עמד משה בתפלה לפניך המשיך א' 8 ולירושלם עירך וכו' (וחס' ער 16 במעשינו) מ' 9 וודוי : אבל חטאנו. ודניאל וכו'. דך ה' הצדקה ולנו כושת הפנים. עזרא הסופר אמר לפניך ער כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד הוס' א' ומי מ' : וכגון מי א' באלפא ביתא חס' א' קכג, 2 כסדר של כל שבת א' 3 להיות חס' מ' 4 ערבית... 5 התיבה חס' א' 5 דאיכלע בשבת חס' מ' 6 דשבתא חס' מ' 7 בשבת מ' : דשבת א' 8 דבי שמשא חס' א' 9 טבא השלים קורונל : דאיכלע ז' : דמקלע א' דיקלע מ' חתמינן מקדש השבת א' ותו חס' מ'

15 מלך... מלך על כל הארץ : תשב"ץ ח"ב סי' קלג... במה שנהגו להזכיר מלכות ב' פעמים בחתימת ברכה אמצעית של יוה"כ... כן הוא מנהגנו וכן הוא בסדור רב עמרם... קכב, 9 וודוי : ראבי"ה סי' תקכ"ט (ח"ב 192) בסדר ר"ע כתב מנהג יש בשתי ישיבות לומר בערבית ושחרית ומנחה אתה מבין ואתה יודע ועל חטא... אור זרוע ח"ב סי' רפ"א. מרדכי יומא סי' תשכ"ז. הגה' מיימ' סדר הודוי א' (בסדר שלפנינו ליתא, וכנראה היתה לפני הראשונים הנ"ל הוספה כמו בסדור רש"י ע' 98 ובמ' ויטרי ע' 391, והפיוט, אתה

סדר יום כפור

קבר ובשחרית מתכנסין לבתי כנסיות ופוחת החזן בסדר ברכות וזמירות של שבת ומוסיפין עליהם. וכך הוא מסדרן.

כ"י מ	כ"י ז	כ"י א
אומר בתחלה הודו ליי קראו בשמו... 5 תפלה לדוד שמעה יי צדק... לדוד אליך יי נפשי אשא... לדוד משכיל אשרי נשוי פשע... 10 רננו צדיקים... למנצח... לך דומיה תהלה... למנצח... בבא אליו נתן הנביא... 15 תפלה למשה... למנצח... לך דומיה תהלה... הללויה הללו את שם יי הללו. למנצח... רצית יי את ארצך... תפלה לדוד הטה יי אונך ענני... 20 יושב בסתר עליון... למנצח בנגינות... אלהים יחננו... הללויה הללו את שם יי הללו... לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי... 25 ברכי נפשי את יי יי אלהי גדלת... שיר למעלות אשא עיני... שיר המעלות לדוד לולי יי שהיה לנו... 30 שיר המעלות ממעמקים... הודו ליי כי טוב כל"ח הודו לאלהי... וגומר כל הזמירות.	אומר בתחלה הודו ליי קראו בשמו... תפלה לדוד שמעה יי צדק... יי מלך יי מלך... לדוד אליך יי נפשי אשא... למנצח... השמים מספרים... לדוד משכיל אשרי נשוי פשע... רננו צדיקים... למנצח... לך דומיה תהלה... לדוד בשנותו... למנצח... בבא אליו נתן הנביא... תפלה למשה... תפלה לדוד הטה יי אונך ענני... יושב בסתר עליון... למנצח בנגינות... אלהים יחננו... הללויה הללו את שם יי הללו... לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי... ברכי נפשי את יי יי אלהי גדלת... שיר למעלות אשא עיני... שיר המעלות לדוד לולי יי שהיה לנו... שיר המעלות ממעמקים... הודו ליי כי טוב כל"ח הודו לאלהי...	הודו ליי קראו בשמו... יי מלך יי מלך יי מלך לע"ו תפלה לדוד שמעה יי צדק... למנצח... השמים מספרים... לדוד אליך יי נפשי אשא... רננו צדיקים... לדוד משכיל אשרי נשוי פשע... לדוד בשנותו... למנצח... בבא אליו נתן הנביא... תפלה למשה... למנצח... לך דומיה תהלה... הללויה הללו את שם יי הללו. למנצח... רצית יי את ארצך... תפלה לדוד הטה יי אונך ענני... לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי... ברכי נפשי את יי יי אלהי גדלת... שיר למעלות אשא עיני... שיר המעלות לדוד לולי יי שהיה לנו... שיר המעלות ממעמקים... הודו ליי כי טוב כל"ח הודו לאלהי...

קבר, ופוחת... 2 מסדרן מ: ופוחת החזן ואומר תחזקי די מריה (?) תחלתו בא"י אמ"ה אקב"ו על נפילת ידים. ברוך אשר יצר את האדם. אלהי נשמה... עד ויכריע ביניהם. ואומר זמירות של יום הכפורים א, ומכאן ואילך שונים כ"י בסדר הזמירות (כמו שנרשמו בפנים). והן נמצאות ברובן במילואן ובחלקן בהתחלותיהן

מבין תעלומות לב' (דוידזון, אוצר א 8820) יצירת ר' אליהו הזקן הוא שחי במאה ח' לאלף הד' (מאה י"א לספירת הנוצרים), מאתים שנה אחר רב עמרם. אפטוביצר, ראבי"ה שם הערה 8).

קבר, 1 ריצ"ג ח"א ע' סא. — ארחות חיים סדר יו"כ ל"א : ואומרים ברכות ופסוקי דזמרא... ורב עמרם מסדרן כך. הודו לה... (סדר הזמירות דומה לסדר שבכ"י ז שלפנינו).

35 ואומר ברוך שאמר ופסוקי דזמרה. ואומר נשמת והודאות ויוצר אור ואמת ויציב כדרך כל השנה כולה. ועומדין ומתפללין מגן ומחיה והתפלה כולה כמו בערבית כשם שכתוב למעלה. ומתודה אתה ידע רזי עולם כו'. זו היא תפלת יחיד.

קכה ויורד ש"ץ ואומר במגן ובמחיה ובהמלך הקדוש מעמד שיש בו רצוי וסליחה. ולא דבר של חובה הוא להרבות או למעוט. ולפנינו אין אומרים אלא דבר מועט בהללו שלש ברכות ראשונות. אבל סליחות ורחמים חובת היום הוא. וכשמגיע לפני ה' תטהרו אומר שבע סליחות ומתודה ג' פעמים ואומר אתה ידע ומסיים כי אתה 5 סולחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון וחותרם בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים. ואומר רצה ומודים ושים שלום, ואומר אבינו מלכנו ומקדש. וזו היא תפלת שחרית.

קכו ובמוסף מוציאין שתי תורות וקורין ששה בני אדם בענין אחרי מות עד ויעש כאשר צוה ה' את משה. ומפטיר קורא מן ובעשור לחדש השביעי עד סוף פיסקא, ומפטיר בישעיה כי כה אמר רם ונשא עד כי פי ה' דבר. ואומר אשרי יושבי ביתך ומחזיר ס"ת למקומו ומקדש. ועומדין ומתפללין בלחש ואומר מגן ומחיה והמלך הקדוש. 5 וקודם שיאמר המלך הקדוש אומר ובכן ובכן ובכן כמו בערבית ושחרית, וחותרם המלך הקדוש, ואומר אתה בחרתנו וכו' עד זכר ליציאת מצרים.

מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ואין אנו יכולים לעשות לפניך את קרבנות חובותינו ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני הید שנשתלחה במקדשך. ובכן יהי רצון מלפניך יי או"א מלך רחמן שתשוב 10 ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים ותבנהו מהרה ותגדל כבודו. אבינו מלכנו

34 ואומר מ' : ופותח ז' חס' א' ברוך שאמר : ויש שאומרים בו יותר ממאה ברכות ברוך ברוך ממה שתקנו ראשונים הוס' מ' (כנראה אין זה שייך למקור אלא רומז להרחבה פיוטית כעין זו הנמצאת במחזור רומניא בתפלת שבת, דף כ"ט ב') ופסוקי דזמרה מ' : מזמור שיר ליום השבת כו' יהי כבוד ה' לעולם כו' א' 35 כדרך כל השנה כולה חס' מ' מגן... בערבית חס' א' 36 כשם מ' : כמו א' למעלה : בתפלת ערבית. ואומר רצה ומודים ושים שלום הוס' א' ומתודה... עולם כו' מ' : חדוי א' קכה. מעמד שיש בו מ' : דברים שיש בהם א' ולא דבר... למעוט חס' א' 4 ומתודה... ידע חס' א' 6 אבינו מלכנו : רחם עלינו כמו שכתוב למעלה הוס' א' ומקדש חס' א'

קכו. שתי תורות מ' : ס"ת א' עד ויעש כאשר צוה יי את משה מ' : עד סוף פסקא א' 3 פי ה' דבר מ' : ובא לציון גואל ושל אחרינו ואני זאת בריתי הוס' א' (מקומו כנראה להלן ס' קכ"ט) 4 ומקדש מ' : ואומר יתגדל א' ואומר : כל נוסח העמידה מ' מנן זכרנו מחיה מי כמוך ז' 5 וקודם שיאמר המלך הקדוש יאמר חס' ז' כמו בערבית ושחרית חס' ז' 7 מפני : או"א מפני מ' לעשות : לעלות ולהראות ולהשתחוות לפניך ולעשות (ז') ז', ועי' לעיל בתפלת מוסף לר"ה סי' קי"ג 8 ולהשתחוות לפניך חס' ז' בבית בחירתך : בנוה הדרך הוס' מ' : כו' עד כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור. ובעשור לחדש השביעי הזה וגו' א', ושם הוא מוסיף ואם חל כשבת אומר מוספי שבת ומוספי יום הכפורים נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה

34 מנהיג שם סי' נ"ט (דף ס' ב') : וכתב רב עמרם ויורד ש"ץ לפני התיבה ואומר נשמת, ואם יש מנהג ביוצר אור... לומר תוספת לענין היום הרשות בידו. טור א"ח תר"ך (בסדר שלפנינו ליתא).

קכה, 1-3 ריצ"ג ע' סא. מנהיג שם. טור שם. אבודרהם דף ק"ו ב' [= ע' רפז].

סדר יום כפור

אלהינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. וקרב פזורינו מבין הגוים וגפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלם עיר מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך את קרבן חובותינו תמידין כסדרו ומוספין כהלכתן. את מוסף יום הכפורים הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור. 15

ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשותיכם. כל מלאכה לא תעשו: והקרבתם עולה ליי ריח ניחח פר בן בקר אחד איל אחד. כבשים בני שנה שבעה תמימים יהיו לכם. ומנחתם ונסכיהם כמדובר... ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן.

20 אבל אנחנו חטאנו והעוינו והרשענו ומרדנו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו.

אלהינו ואלהי אבותינו מחול לעונותינו ביום הכפורים הזה מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך. כאמור. אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך... ונאמר. מחיתי כעב פשעיך... ונאמר. כי ביום הזה יכפר עליכם... לפני ה' תטהרו. כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישראל ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. בא"י מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו ישראל ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים. 25

ואם חל יום הכפורים להיות בשבת אומר בכל תפלה בין בערבית בין בשחרית בין במוסף בין במנחה בין בגעילה ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה ואת יום המנוח הזה ויום הכפורים הזה. ובמוסף אומר ומוספי יום המנוח הזה ויום הכפורים הזה נעשה ונקריב. ומזכיר וביום השבת שני כבשים וכו'. זה קרבן שבת ובקרבן יום הכפורים נאמר. ובעשור לחדש השביעי הזה. וחותם מקדש השבת וישראל ויום הכפורים. ואומר רצה ומודים ושים שלום. ומתודה ואומר אתה יודע רזי עולם ועל חטא ועל חטאים. זו היא תפלת היחיד. 30

קבו' וש"ץ היורד לפני התיבה אומר מגן וזכרנו ומחיה ומי כמוך. ואם רצה לומר קרובה אומר במגן ומחיה וקודם קדושה. ואומר לדור ודור ובכן ובכן ובכן. ואומר בהללו

עבדך כאמור. וביום השבת... זה קורבן שבת וקורבן יום הכפורים נאמר לפניך. ובעשור לחדש השביעי הזה... ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן. 11 אלהינו חס' ז' מהרה חס' ז' 12 והביאנו: יי אלהינו חס' ז' 14 את מוסף מ' ומוסף ז' 15 כאמור וכל הפרשה חס' מ' 18 ומנחתם... א': ומנחתם סלת בלילה בשמן... כלשון התורה עד לשבעת הכבשים, ומסיים ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן ז' 20 אבא אנחנו... 21 הרשענו חס' מ' ז', ועי' לעיל סי' קכ"א: עלינו לשבת... אוחילה לא... עד ומי מענה לשון. יהיו לרצון... יי צורי ונואלי חס' מ' ז': ויש שאומרים כשמגיעין כאן עלינו לשבת. ואומר חס' ז' 22 ביום הכפורים הזה: ביום מקרא קדש הזה ביום פליחת העון הזה חס' מ' ז' 24 לפני ה' תטהרו: או"א יעלה ויבא... או"א מלך על כל העולם... כנסת העמידה לר"ה, עד וטחר לבנו לעבדך באמת חס' מ' ז' ומבלעדיך... אלא אתה ז' (ועי' לעיל סי' קכ"א): ודברך אמת וקיים לעד מ' ז' 26 ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה א' (עי' לעיל סי' קכ"א): חס' מ' ז' 27 בכל תפלה ותפלה מ' 29 אומר מ' ז': מזכיר א' 30 נעשה ונקריב... 32 ויום הכפורים חס' מ' ז' 32 ואומר פעמיים חס' א' 33 ועל חטא ועל חטאים חס' א'

קבו' היורד לפני התיבה חס' מ' ז' מגן... 2 ובכן מ' ז': מגן ואומר רצה והנחילנו כו' וזכרנו לחיים ואם רצה לומר במגן ומחיה פיוט כל מה שירצה יאמר. ובמי כמוך אב הרחמן. וכאתה קדוש ובכן ובכן ובכן כמו

קבו' 1 ריצ"ג ע' 20.

סדר ר' עמרם גאון

שלש ברכות כל מה שירצה, ולא דבר קצוב הוא, ולא חובה הוא, אלא כמו שירצה צבור להרבות או למעוט. ואומר אתה בחרתנו כמו היחיד. וכשמגיע עד לפני ה' תטהר מתחיל ואומר פסוק של יום. ולא פסוק של יום אחד הוא. יש 5 שאומרים שבעת ימים קודם יום הכפורים, ויש אומ' אזכר סלה, ויש אומרים אתה כוננת, ויש שאומרים *אצלצל* ויש שאומרים אשנן, מפני שכולן שוין ויש בהן הזאות וידויין. והן חובת היום. (וסדר עבודה) וכשמסיים את הפסוק אומר חמש סליחות בלבד מפני טורח צבור. ומתודה שלש פעמים ואומר אתה יודע רזי עולם וכו' ומסיים כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון וכו', רצה ומודים וברכת 10 כהנים ושם שלום. ואין אומר במוסף אבינו מלכנו אלא אומר יתגדל.

קכו, 9 לאחר מפני טורח צבור באה בכ"י א תוספת זו: ואלו הן חמש סליחות. כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמך הרבים כו'. אל ארך אפים אתה. וירד ה' בענן. ואומר סליחה וכך כוללן (צ"ל כולן) ואומר וכשחטאו ישראל במדבר כו' (וכנראה יש כאן ליקוי, כי אין כאן ה' סליחות).

קכח ובמנחה מוציאין ספר תורה, וקורין שלשה מן כמעשה ארץ מצרים עד קדושים תהיו, ומפטיר ועלו מושיעים ונבואת יונה ומי אל כמוך נושא עון. והקורא שלישי הוא מפטיר בנביא. והמפטיר בנביא במנחה מברך לפניו ולאחריה כל הברכות כולן כדרך שמברך בשחרית. ואומר אשרי ואין שנוי בין שחרית למנחה. ובתפלת מנחה 5 אין אומרים לפנינו לא קרובה ולא רחמים. אלא לאחר שמסיים תפלתו אומר אבינו מלכנו כדכתיב לעיל.

היחיד א 3 חובה הוא: הוא חס' א למעוט מ' : להמעיט, וחזר והוס' ואם ירצה צבור לומר קרובה אומר כמו אשען כמעט אזרחי (1) א (צ"ל אזרח, דוידזון, אוצר השירה והפיוט א 8145) 4 כמו היחיד חס' מ' עד חס' מ' פסוק של יום: ר"ל סדר עבודת יום הכפורים, ועי' בסדור רס"ג ע' רסג [ועוד], פסוק' (בערבית) כמשמעות, פיוט'. פסוק של יום מ' : של יום חס' מ' אחד הוא מ' : אחד יש א' יש ואומר י' : יש אומר מ' כי יש שאומרים א' 6 שבעת ימים... : אוצר ש 287. קודם יוה"כ חס' מ' ויש אומ' אזכר... כוננת חס' א' אזכר סלה אוצר א 2272 אתה כוננת אוצר א 8816 (8815 ?) 7 אצלצל: בלתי ידוע (שם א 7281), ושמא יש כאן טעות וצ"ל אצלצל (שם א 7263) כפי השערת אלכונן, שטוריען ע' 82. אשנן: בלתי ידוע (שם א 8142) 8 וסדר עבודה מ' : ואומר סדר עבודה א' : יש למחקר כביאור, פסוק של יום' (5) את הפסוק חס' א' 9 ומתודה ג' פעמים חס' א' ואומר: ודוי הוס' א' 10 וברכת כהנים חס' א' 11 ואין אומר: אומר חס' א' קכח, 1 מן חס' מ' 6 בנביא חס' א' 4 ואומר אשרי חס' א' 5 לא קרובה א' : לא סליחה מ' (וייתכן שיש כאן טעות או מנהג שונה ממנהג הישיבה, להלן ש' 12) 6 כדכתיב לעיל מ' : כמו שכתבנו

קכח, 1 ראבי"ה סי' תק"ל (ח"ב 197): ואחר תפלת מוסף פותח באשרי יושבי כדי להפסיק בין תפלת מוסף לתפלת מנחה, וכן כתב רב עמרם (ובסדר שלפנינו ליתא). מרדכי יומא סי' תשכ"ז. אור זרוע ח"ב סי' רפ"א. וקורין ג' מן כמעשה... : מאי טעמא כדי שיהפכו לבם לתשובה... וכן כתב רב עמרם (בסדר שלפנינו ליתא). אור זרוע ומרדכי שם. 3 מברך לפניו ולאחריה... : ראב"ן סוף יומא. ראבי"ה שם. אור זרוע שם. מרדכי שם. מנהיג סי' ס"ג (דף ס"א ב'). הגה' מיימ' סוף הל' שביתת עשור, ד"ה המפטיר.

סדר יום כפור

והכי אמר רב נטרונאי גאון מחסיה. במנחתה של יום הכפורים אין אומר ש"ץ אתה כוננת וסדר עבודה ולא בשחרית, אלא במוסף בלבד, שמוזכיר סדר עבודות והזאות והודאות בשעת עבודת כהן גדול. וכיון שהזכיר במוסף, למה הוא חוזר ומזכיר במנחה. הלכך לא יזכיר. וכך מנהג בשתי ישיבות. ואם רצה לומר במנחה סליחה הרשות בידו, שיום סליחה הוא, ובכל תפלה ותפלה ראוי לומר. ומנהג של ישיבה בשחרית אומר שבע ובמוסף חמש במנחה ובנעילה שלש שלש, ואם יש פנאי אומר חמש.

וסדר תפלת מנחת כסדר תפלת שחרית. ויורד ש"ץ לפני התיבה ואומר מגן זכרנו מחיה מי כמוך והמלך הקדוש ואם רצה לומר קרובה הרשות בידו. ואומר אתה בחרתנו עד שמגיע עד לפני ה' תטהרו. ומתחיל ואומר ג' סליחות ומתודה שלש פעמים ואומר אתה יודע וכו' וחותם כי אתה סלחן לישראל. רצה ומודים ושים שלום. ואומר אבינו מלכנו, ואומר יתגדל. אבל במוסף אינו אומר אבינו מלכנו.

ובתפלת נעילה פותח באשרי ובא לציון גואל ואני זאת בריתי ואתה קדוש וכולא סדרא, ומקדש. ועומדין ומתפללין ואומרים מגן וחתמנו בספר החיים וכו' מחיה מי כמוך לדור ודור ובכן ובכן ובכן וכו' עד המלך הקדוש, ואומר אתה בחרתנו מחול לעונותינו כדכתיב לעיל, רצה ומודים וכל החיים וחתום לחיים כל בני בריתך, ברוך הטוב שמך. ואומר שים שלום ובספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה וישועה ונחמה בזכר ונפקד ונחתם לפניך אנו וכל עמך ישראל לחיים ולשלום.

5 מעלה א' 7 גאון מחסיה חס' מ' 8 עבודות מ' : עבודה א' 9 ומזכיר חס' א' 10 ואם רצה לומר א' : ולומר מ' 12 בשחרית אומר ו' א' (ועי' לעיל סי' קכ"ה) : בשחרית אומר חמש מ' ובמוסף חמש הנהתי (עי' לעיל סי' קכ"ו) : ובמוסף ו' א' ובמוסף שבע מ' 13 חמש : סליחות הוס' א' 14 כסדר מ' : כדרך א' תפלת שחרית : אומר אשרי מגן מחיה המלך הקדוש ואתה בחרתנו כמו בשחרית ואומר וידוי אחר תפלתו מה נאמר לך ואתה יודע הוס' א' זכרנו חס' א' 15 מי כמוך חס' א' ואם רצה... ואומר חס' א' 16 עד חס' מ' ומתחיל : כי לא על צדקותינו כי על רחמיך הרבים הוס' א' ואומר ג' סליחות : ואח"כ וכשחטאו ישראל במדבר וכו' הוס' א' ומתודה... רזי עולם וגוי חס' א' : וגוי חס' ז' 17 וחותם מ' : ומסיים א' קכט, וכולא סדרא מ' : ומקבלין ותשאני רוח ונשאלתני רוחא וכו' א' 2 ועומדין ומתפללין ז' : חס' מ', ושם העמידה השלימה : ועומדין חס' א' וחתמנו : זכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים וחתמנו ז' מחיה מי כמוך ז' : ובמחיה מי כמוך אב הרחמן חותם יצוריו ברחמים א' 3 עד המלך הקדוש חס' ז' 4 מחול לעונותינו חס' א' כדכתיב לעיל ז' : כמו בשחרית א' : וחותם ברוך מקדש ישראל ויום הכפורים הוס' ז' כל בני בריתך : וכל החיים יורוד סלה הוס' א' (עי' לעיל סי' ק"ה) 5 ואומר שים שלום ז' : ובסוף שים אומר א' 6 וישועה ונחמה א' : וגזרות טובות ז' 7 ונפקד חס' ז' לחיים... 8 את

7—13 ריצ"ג ע' סג. מנהיג שם סי' ס"ד (דף ס"א ב). ראבי"ה סי' תק"ל (ח"ב 193). הגה' מיימ' סדר התפלות, ודוי א'. אור זרוע סי' רפ"א. שבה"ל זי' קכ"ט.
10 רא"ש יומא פ"ח סי' כ'. טור א"ח תר"כ. אגור סי' תתקמ"ז.
11 ר' ירוחם ז' ג' (דף נ"ב ב').
קכט, 1 ריצ"ג ע' סד. מנהיג שם. הגה' מיימ' סוף הל' שביתת עשור, ד"ה כשאומר. טור א"ח תרכ"ג. ארחות חיים הל' יו"כ סי' מ"ב.
2 ריצ"ג שם. טור שם : ורב עמרם כתב במקום זכרנו חתמנו (אין לפנינו). אגור סי' תתקמ"ט.

סדר ר' עמרם גאון

בא"י המברך את עמו ישראל בשלום. ומתודה ג' פעמים. מה נאמר לפניך יושב מרום וכו'. ובמקום אתה יודע [אומר]

10 אתה נותן יד לפושעים. וימינך פשוטה לקבל שבים. ותלמדנו ה' אלהינו להתודות לפניך על כל עונותינו. למען תקבלנו בתשובה שלמה לפניך כאשים וכניחוחים. למען דבריך ודברי פה אל פה בעבור אמרת. אין קץ לאשי חובותינו. ואין מספר לניחוחי אשמותינו. אתה ידעת שאחריתנו רמה לפיכך הרבית סליחתנו. מה אנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקנו מה ישענו מה מעשינו מה כחנו מה גבורתנו. מה נאמר לפניך ה' אלהינו. הלא הגבורים כאין לפניך. ואנשי השם כלא היו. וחכמים כבלי מדע. ונבונים כבלי השכל. כי כל מעשינו תהו, וימי חיינו הבל לפניך. ומותר האדם מן הבהמה אין, כי הכל הבל.

15 אתה הבדלת אנוש מראש. ותכירהו לעמוד לפניך. כי מי יאמר לך מה תפעל. ואם יצדק מה יתן לך. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום הכפורים הזה קץ סליחה ומחילה לכל עונותינו. למען נחדל מעושק ידינו. ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם. ואתה ברחמך הרבים רחם עלינו. כי לא תחפוץ בהשחתת עולם. שנאמר. דרשו ה' בהמצאו. קראוהו בהיותו קרוב. יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו. וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ואמת ומרבה להטיב. רוצה אתה בתשובתן של רשעים. ואין אתה חפץ במיתתן. שנאמר. אמור אליהם חי אני נאום ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה. שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל. ונאמר. החפץ אחפוץ מות רשע. נאום ה' אלהים הלא בשובו מדרכיו וחיה. ונאמר. כי לא אחפוץ במות המת נאום ה' אלהים והשיבו וחיו. 25 כי אתה סלחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון. ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. אלהי עד שלא נוצרתי וכו'.

קל וש"ץ אומרה באמצע התפלה, במקום שאומר אתה יודע רזי עולם, ומסיים כי אתה סלחן לישראל וחיותם. אבל יחיד אסור לו לחתום בברכה בודוי.

וש"ץ יורד לפני התיבה בתפלת נעילה, ואומר מגן ומחיה לדור ודור ובכן ובכן ובכן וחיותם המלך הקדוש, ואומר אתה בחרתנו, וכשמגיע עד לפני ה' תטהרו 5 אומר אבן מעמסה. ואם יש שהות ביום אומר אחר אבן מעמסה ג' סליחות. ומסיים

עמו ישראל חס' א ומתודה ג' פעמים ז' : ואומר זה הודוי או"א תבא לפניך תפלתנו וכו' א יושב מרום : ומה נספר לפניך שוכן שחקים הלא הנסתרות והנגלות אתה יודע ומבין (!) הוס' א (המלים האחרונות רומזות כנראה לפיוט, אתה מבין תעלומות לב', אוצר א 8820) 8 ובמקום אתה יודע חס' א 9 פשוטה א' : פרוסה מ' יי אלהינו חס' א 11 לאשי מ' : לניחוח א' 12 מה צדקנו... מה כחנו חס' א : מה מעשינו חס' ז' 14 כי מ' : הלא א' 16 ואם יצדק מה יתן לך חס' ז' 17 הזה חס' א : את יום מקרא קדש הזה את יום סליחת העון הזה הוס' מ' סליחה חס' מ' 18 חוקי חס' א 21 ורב חסד ואמת : ונחם על הרעה הוס' מ' 24 מות רשע... לא אחפוץ חס' א' 26 כי אתה... אלא אתה חס' א : בא"י המלך הסולחן הוס' יד מאוחרת מ'

קל, 2, 5, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 27, 30, 33, 36, 39, 42, 45, 48, 51, 54, 57, 60, 63, 66, 69, 72, 75, 78, 81, 84, 87, 90, 93, 96, 99, 102, 105, 108, 111, 114, 117, 120, 123, 126, 129, 132, 135, 138, 141, 144, 147, 150, 153, 156, 159, 162, 165, 168, 171, 174, 177, 180, 183, 186, 189, 192, 195, 198, 201, 204, 207, 210, 213, 216, 219, 222, 225, 228, 231, 234, 237, 240, 243, 246, 249, 252, 255, 258, 261, 264, 267, 270, 273, 276, 279, 282, 285, 288, 291, 294, 297, 300, 303, 306, 309, 312, 315, 318, 321, 324, 327, 330, 333, 336, 339, 342, 345, 348, 351, 354, 357, 360, 363, 366, 369, 372, 375, 378, 381, 384, 387, 390, 393, 396, 399, 402, 405, 408, 411, 414, 417, 420, 423, 426, 429, 432, 435, 438, 441, 444, 447, 450, 453, 456, 459, 462, 465, 468, 471, 474, 477, 480, 483, 486, 489, 492, 495, 498, 501, 504, 507, 510, 513, 516, 519, 522, 525, 528, 531, 534, 537, 540, 543, 546, 549, 552, 555, 558, 561, 564, 567, 570, 573, 576, 579, 582, 585, 588, 591, 594, 597, 600, 603, 606, 609, 612, 615, 618, 621, 624, 627, 630, 633, 636, 639, 642, 645, 648, 651, 654, 657, 660, 663, 666, 669, 672, 675, 678, 681, 684, 687, 690, 693, 696, 699, 702, 705, 708, 711, 714, 717, 720, 723, 726, 729, 732, 735, 738, 741, 744, 747, 750, 753, 756, 759, 762, 765, 768, 771, 774, 777, 780, 783, 786, 789, 792, 795, 798, 801, 804, 807, 810, 813, 816, 819, 822, 825, 828, 831, 834, 837, 840, 843, 846, 849, 852, 855, 858, 861, 864, 867, 870, 873, 876, 879, 882, 885, 888, 891, 894, 897, 900, 903, 906, 909, 912, 915, 918, 921, 924, 927, 930, 933, 936, 939, 942, 945, 948, 951, 954, 957, 960, 963, 966, 969, 972, 975, 978, 981, 984, 987, 990, 993, 996, 999, 1002, 1005, 1008, 1011, 1014, 1017, 1020, 1023, 1026, 1029, 1032, 1035, 1038, 1041, 1044, 1047, 1050, 1053, 1056, 1059, 1062, 1065, 1068, 1071, 1074, 1077, 1080, 1083, 1086, 1089, 1092, 1095, 1098, 1101, 1104, 1107, 1110, 1113, 1116, 1119, 1122, 1125, 1128, 1131, 1134, 1137, 1140, 1143, 1146, 1149, 1152, 1155, 1158, 1161, 1164, 1167, 1170, 1173, 1176, 1179, 1182, 1185, 1188, 1191, 1194, 1197, 1200, 1203, 1206, 1209, 1212, 1215, 1218, 1221, 1224, 1227, 1230, 1233, 1236, 1239, 1242, 1245, 1248, 1251, 1254, 1257, 1260, 1263, 1266, 1269, 1272, 1275, 1278, 1281, 1284, 1287, 1290, 1293, 1296, 1299, 1302, 1305, 1308, 1311, 1314, 1317, 1320, 1323, 1326, 1329, 1332, 1335, 1338, 1341, 1344, 1347, 1350, 1353, 1356, 1359, 1362, 1365, 1368, 1371, 1374, 1377, 1380, 1383, 1386, 1389, 1392, 1395, 1398, 1401, 1404, 1407, 1410, 1413, 1416, 1419, 1422, 1425, 1428, 1431, 1434, 1437, 1440, 1443, 1446, 1449, 1452, 1455, 1458, 1461, 1464, 1467, 1470, 1473, 1476, 1479, 1482, 1485, 1488, 1491, 1494, 1497, 1500, 1503, 1506, 1509, 1512, 1515, 1518, 1521, 1524, 1527, 1530, 1533, 1536, 1539, 1542, 1545, 1548, 1551, 1554, 1557, 1560, 1563, 1566, 1569, 1572, 1575, 1578, 1581, 1584, 1587, 1590, 1593, 1596, 1599, 1602, 1605, 1608, 1611, 1614, 1617, 1620, 1623, 1626, 1629, 1632, 1635, 1638, 1641, 1644, 1647, 1650, 1653, 1656, 1659, 1662, 1665, 1668, 1671, 1674, 1677, 1680, 1683, 1686, 1689, 1692, 1695, 1698, 1701, 1704, 1707, 1710, 1713, 1716, 1719, 1722, 1725, 1728, 1731, 1734, 1737, 1740, 1743, 1746, 1749, 1752, 1755, 1758, 1761, 1764, 1767, 1770, 1773, 1776, 1779, 1782, 1785, 1788, 1791, 1794, 1797, 1800, 1803, 1806, 1809, 1812, 1815, 1818, 1821, 1824, 1827, 1830, 1833, 1836, 1839, 1842, 1845, 1848, 1851, 1854, 1857, 1860, 1863, 1866, 1869, 1872, 1875, 1878, 1881, 1884, 1887, 1890, 1893, 1896, 1899, 1902, 1905, 1908, 1911, 1914, 1917, 1920, 1923, 1926, 1929, 1932, 1935, 1938, 1941, 1944, 1947, 1950, 1953, 1956, 1959, 1962, 1965, 1968, 1971, 1974, 1977, 1980, 1983, 1986, 1989, 1992, 1995, 1998, 2001, 2004, 2007, 2010, 2013, 2016, 2019, 2022, 2025, 2028, 2031, 2034, 2037, 2040, 2043, 2046, 2049, 2052, 2055, 2058, 2061, 2064, 2067, 2070, 2073, 2076, 2079, 2082, 2085, 2088, 2091, 2094, 2097, 2100, 2103, 2106, 2109, 2112, 2115, 2118, 2121, 2124, 2127, 2130, 2133, 2136, 2139, 2142, 2145, 2148, 2151, 2154, 2157, 2160, 2163, 2166, 2169, 2172, 2175, 2178, 2181, 2184, 2187, 2190, 2193, 2196, 2199, 2202, 2205, 2208, 2211, 2214, 2217, 2220, 2223, 2226, 2229, 2232, 2235, 2238, 2241, 2244, 2247, 2250, 2253, 2256, 2259, 2262, 2265, 2268, 2271, 2274, 2277, 2280, 2283, 2286, 2289, 2292, 2295, 2298, 2301, 2304, 2307, 2310, 2313, 2316, 2319, 2322, 2325, 2328, 2331, 2334, 2337, 2340, 2343, 2346, 2349, 2352, 2355, 2358, 2361, 2364, 2367, 2370, 2373, 2376, 2379, 2382, 2385, 2388, 2391, 2394, 2397, 2400, 2403, 2406, 2409, 2412, 2415, 2418, 2421, 2424, 2427, 2430, 2433, 2436, 2439, 2442, 2445, 2448, 2451, 2454, 2457, 2460, 2463, 2466, 2469, 2472, 2475, 2478, 2481, 2484, 2487, 2490, 2493, 2496, 2499, 2502, 2505, 2508, 2511, 2514, 2517, 2520, 2523, 2526, 2529, 2532, 2535, 2538, 2541, 2544, 2547, 2550, 2553, 2556, 2559, 2562, 2565, 2568, 2571, 2574, 2577, 2580, 2583, 2586, 2589, 2592, 2595, 2598, 2601, 2604, 2607, 2610, 2613, 2616, 2619, 2622, 2625, 2628, 2631, 2634, 2637, 2640, 2643, 2646, 2649, 2652, 2655, 2658, 2661, 2664, 2667, 2670, 2673, 2676, 2679, 2682, 2685, 2688, 2691, 2694, 2697, 2700, 2703, 2706, 2709, 2712, 2715, 2718, 2721, 2724, 2727, 2730, 2733, 2736, 2739, 2742, 2745, 2748, 2751, 2754, 2757, 2760, 2763, 2766, 2769, 2772, 2775, 2778, 2781, 2784, 2787, 2790, 2793, 2796, 2799, 2802, 2805, 2808, 2811, 2814, 2817, 2820, 2823, 2826, 2829, 2832, 2835, 2838, 2841, 2844, 2847, 2850, 2853, 2856, 2859, 2862, 2865, 2868, 2871, 2874, 2877, 2880, 2883, 2886, 2889, 2892, 2895, 2898, 2901, 2904, 2907, 2910, 2913, 2916, 2919, 2922, 2925, 2928, 2931, 2934, 2937, 2940, 2943, 2946, 2949, 2952, 2955, 2958, 2961, 2964, 2967, 2970, 2973, 2976, 2979, 2982, 2985, 2988, 2991, 2994, 2997, 3000, 3003, 3006, 3009, 3012, 3015, 3018, 3021, 3024, 3027, 3030, 3033, 3036, 3039, 3042, 3045, 3048, 3051, 3054, 3057, 3060, 3063, 3066, 3069, 3072, 3075, 3078, 3081, 3084, 3087, 3090, 3093, 3096, 3099, 3102, 3105, 3108, 3111, 3114, 3117, 3120, 3123, 3126, 3129, 3132, 3135, 3138, 3141, 3144, 3147, 3150, 3153, 3156, 3159, 3162, 3165, 3168, 3171, 3174, 3177, 3180, 3183, 3186, 3189, 3192, 3195, 3198, 3201, 3204, 3207, 3210, 3213, 3216, 3219, 3222, 3225, 3228, 3231, 3234, 3237, 3240, 3243, 3246, 3249, 3252, 3255, 3258, 3261, 3264, 3267, 3270, 3273, 3276, 3279, 3282, 3285, 3288, 3291, 3294, 3297, 3300, 3303, 3306, 3309, 3312, 3315, 3318, 3321, 3324, 3327, 3330, 3333, 3336, 3339, 3342, 3345, 3348, 3351, 3354, 3357, 3360, 3363, 3366, 3369, 3372, 3375, 3378, 3381, 3384, 3387, 3390, 3393, 3396, 3399, 3402, 3405, 3408, 3411, 3414, 3417, 3420, 3423, 3426, 3429, 3432, 3435, 3438, 3441, 3444, 3447, 3450, 3453, 3456, 3459, 3462, 3465, 3468, 3471, 3474, 3477, 3480, 3483, 3486, 3489, 3492, 3495, 3498, 3501, 3504, 3507, 3510, 3513, 3516, 3519, 3522, 3525, 3528, 3531, 3534, 3537, 3540, 3543, 3546, 3549, 3552, 3555, 3558, 3561, 3564, 3567, 3570, 3573, 3576, 3579, 3582, 3585, 3588, 3591, 3594, 3597, 3600, 3603, 3606, 3609, 3612, 3615, 3618, 3621, 3624, 3627, 3630, 3633, 3636, 3639, 3642, 3645, 3648, 3651, 3654, 3657, 3660, 3663, 3666, 3669, 3672, 3675, 3678, 3681, 3684, 3687, 3690, 3693, 3696, 3699, 3702, 3705, 3708, 3711, 3714, 3717, 3720, 3723, 3726, 3729, 3732, 3735, 3738, 3741, 3744, 3747, 3750, 3753, 3756, 3759, 3762, 3765, 3768, 3771, 3774, 3777, 3780, 3783, 3786, 3789, 3792, 3795, 3798, 3801, 3804, 3807, 3810, 3813, 3816, 3819, 3822, 3825, 3828, 3831, 3834, 3837, 3840, 3843, 3846, 3849, 3852, 3855, 3858, 3861, 3864, 3867, 3870, 3873, 3876, 3879, 3882, 3885, 3888, 3891, 3894, 3897, 3900, 3903, 3906, 3909, 3912, 3915, 3918, 3921, 3924, 3927, 3930, 3933, 3936, 3939, 3942, 3945, 3948, 3951, 3954, 3957, 3960, 3963, 3966, 3969, 3972, 3975, 3978, 3981, 3984, 3987, 3990, 3993, 3996, 3999, 4002, 4005, 4008, 4011, 4014, 4017, 4020, 4023, 4026, 4029, 4032, 4035, 4038, 4041, 4044, 4047, 4050, 4053, 4056, 4059, 4062, 4065, 4068, 4071, 4074, 4077, 4080, 4083, 4086, 4089, 4092, 4095, 4098, 4101, 4104, 4107, 4110, 4113, 4116, 4119, 4122, 4125, 4128, 4131, 4134, 4137, 4140, 4143, 4146, 4149, 4152, 4155, 4158, 4161, 4164, 4167, 4170, 4173, 4176, 4179, 4182, 4185, 4188, 4191, 4194, 4197, 4200, 4203, 4206, 4209, 4212, 4215, 4218, 4221, 4224, 4227, 4230, 4233, 4236, 4239, 4242, 4245, 4248, 4251, 4254, 4257, 4260, 4263, 4266, 4269, 4272, 4275, 4278, 4281, 4284, 4287, 4290, 4293, 4296, 4299, 4302, 4305, 4308, 4311, 4314, 4317, 4320, 4323, 4326, 4329, 4332, 4335, 4338, 4341, 4344, 4347, 4350, 4353, 4356, 4359, 4362, 4365, 4368, 4371, 4374, 4377, 4380, 4383, 4386, 4389, 4392, 4395, 4398, 4401, 4404, 4407, 4410, 4413, 4416, 4419, 4422, 4425, 4428, 4431, 4434, 4437, 4440, 4443, 4446, 4449, 4452, 4455, 4458, 4461, 4464, 4467, 4470, 4473, 4476, 4479, 4482, 4485, 4488, 4491, 4494, 4497, 4500, 4503, 4506, 4509, 4512, 4515, 4518, 4521, 4524, 4527, 4530, 4533, 4536, 4539, 4542, 4545, 4548, 4551, 4554, 4557, 4560, 4563, 4566, 4569, 4572, 4575, 4578, 4581, 4584, 4587, 4590, 4593, 4596, 4599, 4602, 4605, 4608, 4611, 4614, 4617, 4620, 4623, 4626, 4629, 4632, 4635, 4638, 4641, 4644, 4647, 4650, 4653, 4656, 4659, 4662, 4665, 4668, 4671, 4674, 4677, 4680, 4683, 4686, 4689, 4692, 4695, 4698, 4701, 4704, 4707, 4710, 4713, 4716, 4719, 4722, 4725, 4728, 4731, 4734, 4737, 4740, 4743, 4746, 4749, 4752, 4755, 4758, 4761, 4764, 4767, 4770, 4773, 4776, 4779, 4782, 4785, 4788, 4791, 4794, 4797, 4800, 4803, 4806, 4809, 4812, 4815, 4818, 4821, 4824, 4827, 4830, 4833, 4836, 4839, 4842, 4845, 4848, 4851, 4854, 4857, 4860, 4863, 4866, 4869, 4872, 4875, 4878, 4881, 4884, 4887, 4890, 4893, 4896, 4899, 4902, 4905, 4908, 4911, 4914, 4917, 4920, 4923, 4926, 4929, 4932, 4935, 4938, 4941, 4944, 4947, 4950, 4953, 4956, 4959, 4962, 4965, 4968, 4971, 4974, 4977, 4980, 4983, 4986, 4989, 4992, 4995, 4998, 5001, 5004, 5007, 5010, 5013, 5016, 5019, 5022, 5025, 5028, 5031, 5034, 5037, 5040, 5043, 5046, 5049, 5052, 5055, 5058, 5061, 5064, 5067, 5070, 5073, 5076, 5079, 5082, 5085, 5088, 5091, 5094, 5097, 5100, 5103, 5106, 5109, 5112, 5115, 5118, 5121, 5124, 5127, 5130, 5133, 5136, 5139, 5142, 5145, 5148, 5151, 5154, 5157, 5160, 5163, 5166, 5169, 5172, 5175, 5178, 5181, 5184, 5187, 5190, 5193, 5196, 5199, 5202, 5205, 5208, 5211, 5214, 5217, 5220, 5223, 5226, 5229, 5232, 5235, 5238, 5241, 5244, 5247, 5250, 5253, 5256, 5259, 5262, 5265, 5268, 5271, 5274, 5277, 5280, 5283, 5286, 5289, 5292, 5295, 5298, 5301, 5304, 5307, 5310, 5313, 5316, 5319, 5322, 5325, 5328, 5331, 5334, 5337, 5340, 5343, 5346, 5349, 5352, 5355, 5358, 5361, 5364, 5367, 5370, 5373, 5376, 5379, 5382, 5385, 5388, 5391, 5394, 5397, 5400, 5403, 5406, 5409, 5412, 5415, 5418, 5421, 5424, 5427, 5430, 5433, 5436, 5439, 5442, 5445, 5448, 5451, 5454, 5457, 5460, 5463, 5466, 5469, 5472, 5475, 5478, 5481, 5484, 5487, 5490, 5493, 5496, 5499, 5502, 5505, 5508, 5511, 5514, 5517, 5520, 5523, 5526, 5529, 5532, 5535, 5538, 5541, 5544, 5547, 5550, 5553, 5556, 5559, 5562, 5565, 5568, 5571, 5574, 5577, 5580, 5583, 5586, 5589

סדר יום כפור

- את התפלה ואומר רצה ומודים וברכת כהנים ושים שלום. ונופלין על פניהם ואומרים רחמנא חטאנא אסכלנא ויושבין. ואומר ש"ץ אבינו מלכנו ואנחנו לא נדע מה נעשה עשה למען שמך הגדול שיתקדש ויתקדש בעולם וכו'.
- ובמנחה אין נושאים הכהנים את כפיהם, אבל בנעילה חייבין הם לישא את כפיהם. ואף ש"ץ מזכיר בנעילה פעמים באהבה כמו במוסף, אבל בשחרית ומנחה אין צריך לומר.
- ואם חל יוה"כ להיות בשבת, ש"ץ יורד בערבית ואומר ויכלו השמים וקדושת שבת ומגן אבות בדברו וחותרם מקדש השבת, ואין צריך להזכיר יום הכפורים. ואח"כ אומר אבינו מלכנו וכו' על הסדר. אבל בתפלת שחרית אומר במגן ורצה והנחיל לבניהם שבתות למנוחה ויום הכפורים הזה באהבה. ובמוסף אומר את מוספי יום השבת הזה ויום הכפורים הזה ואין צריך להזכיר שבת יותר מאת מוספי שבת, אבל בחתימה חותרם מקדש השבת וישראל ויום הכפורים.
- וכן כל מועדות שחלו להיות בשבת, כך הוא סדרן, שאין ש"ץ היורד לפני התיבה בערבית מזכיר של יו"ט, שאלמלא שבת אין ש"ץ יורד לפני התיבה בערבית ביו"ט ולא ביוה"כ. וזה טעמו ופרושו.
- ובאלו ארבע עבודות ערבית שחרית מנחה ונעילה צריך שליח צבור לומר אבינו מלכנו, אבל במוסף אין אומרים אותו.
- קלא ולאחר שמסיים תפלת נעילה מתחיל ש"ץ מיד והוא רחום כו' ברכו אשר בדברו וגו', כדרך שמתפללים בחול, ואומר אתה הבדלת בחונן הדעת, כמו שאומרים במוצאי שבתות. ובמוצאי יוה"כ שחל להיות באמצע השבת ובמוצאי יו"ט אין אומרים ויהי נועם, שמתחלה שקבעוה אבות הראשונים לא קבעוה אלא למוצאי שבת לחול, ובמוצאי שבת גופה ליו"ט אין אומרים ויהי נועם כמו שכתוב למעלה. ולאחר עושה שלום תוקעין בשופר קשר"ק פעם אחת והולכין לבתיהם לשלום.
- הוס' א ומסיים את התפלה ואומר חס' א 6 וברכת כהנים חס' מ' : לאחר שים שלום א 7 חטאנא מ' (עי' לעיל ע' קנח) : חטאן א רחמנא אסכלנא חס' א : וכו' הוס' ז 6 שיתגדל ויתקדש בעולם חס' א 9 בנעילה חס' א 10 פעמים באהבה : אומרים שמע ישראל... אחד הוס' א 11 לומר : לאמרו ז 15 שבתות חס' א ואת יום א 16 מוספי יום השבת ומוספי יוה"כ"פ חזה מ' : מוספי שבת ומוספי יוה"כ"פ חזה ז : מוספי יום השבת חזה ויום הכפורים א 21 ארבע : ארבעה א שלש מ' ערבית חס' מ' ונעילה חס' מ' שליח צבור חס' א 22 אותו א : אבינו מ' קלא, והוא רחום מיד א כו' ברכו אשר בדברו וגו' חס' א 2 כדרך : ומתפללים כדרך א בחונן הדעת מ' : באתה חונן א 4 כשקבעוה מ' 5 לחול חס' מ' דיו"ט : גופה הוס' א ויהי נועם חס' מ' כמו שכתוב למעלה חס' א 6 עושה שלום מ' : הקדיש א 9 ואיכא
- 6 ונופלין על פניהם : ריצ"ג ע' סד. מנהיג סי' ס"ו (שם).
- 9 ובמנחה... ריצ"ג שם. מנהיג סי' ס"ז. טור א"ח תרכ"ב. אגור סי' קע"ז, תחקמ"ח.
- 10 ואף ש"ץ... : ריצ"ג שם. מנהיג שם.
- קלא, 6 ריצ"ג ע' סה. ראבי"ה סי' תק"ל (ח"ב 198). אור זרוע ח"ב סי' רפ"א. מרדכי יומא תשכ"ז. הגה' מיימ' סוף הל' שביתת עשור, ד"ה מה שנהגו לתקוע. מנהיג סי' ס"ט (דף ס"ב א').

סדר ר' עמרם גאון

ומבדילין על היין כדרך שמבדילין במוצאי שבת, ואע"פ שחל להיות בחול מבדילין על האור, מפני שאסור להשתמש בו ביוה"כ. שכך אמרו חכמים (פסח' נד.) אמר ר' חייא בר אבא [ואיכא דמתני א"ר בנימין בר יפת] א"ר יוחנן מברכין על האור במוצאי שבת ומוצאי יוה"כ. וכן עמא דבר, וכן הלכה. מיהו משונה יום הכפורים משבת בדבר זה, שבשבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים, וביום הכפורים מברכין על האור באור ששבת בלבד, אבל לא באור היוצא מן העצים ומן האבנים, שאין מברכין בו אלא במוצאי שבת בלבד.

קלב ובערב יוה"כ"פ אינן רשאים להטמין את החמין כמות שעושין בערבי שבתות, מפני שאין טומנין את החמין אלא לכבוד שבת, וזה נמצא אוכלו בחול במוצאי יוה"כ"פ, הילכך אין בר ישראל רשאי להטמין בערב יום הכפורים, כדי שלא ימצא מטמין לכבוד החול. וכבר הפליגו בדבר זה אנשי אספמיה ועשו סמיכה שאין טומנין. אבל רב נטרונאי גאון הכי קאמר. להטמין תבשיל מערב יום הכפורים למוצאי יום הכפורים, למה הוצרך לכך. בשלמא להטמין בערב שבת משום דקבעי למיכל בשבת תבשיל, אלא למוצאי יוה"כ"פ חול הוא, למה הוצרך להטמין מערב יום הכפורים, ימתין למוצאי יום הכפורים ויעשה כל צרכיו. אבל איסור אין בה, והעושה אין ממחין בו ואין מונעין אותו.

[סדר של סוכות]

קלג בחג הסוכות ערבית שחרית ומנחה אומר אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר אתה בחרתנו מכל העמים ויום חג הסוכות הזה זמן שמחתנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים וכו'. והשיאנו ה' אלהינו וכו' וחזתם בא"י מקדש ישראל והזמנים. רצה ומודים ושים שלום. ואומר יתגדל ותולכין לבתייהם. ונכנסין בסוכה ואוכלין ושותין בה.

5 וחייב כל בר ישראל לעשות סוכה לעצמו ולברך ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, ולברך ברוך אקב"ו לישב בסוכה, דתנו רבנן (סוכה מו.) העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. נכנס לישב בה אומר ברוך

דמתני א"ר בנימין בר יפת השלמתי ע"פ התלמוד, ועי' לעיל סי' מ"ב 10 מיהו חס' א 11 מן העצים...
12 היוצא חס' א מברכין על האור חס' ז בלכד חס' מ 13 שאין מברכין בו חס' מ
קלכ, 1 כמו מ: 1 : כמות א 4 אנשי אספמיה בדבר זה א 6 בערב שבת : בשבת מ 7 הוצרך מ:
הוא צריך א 8 ימתין ו' שבה"ש ורא"ש : יטמין מ 9 כמוצאי א : כמוצאי ז 9 בו מ 10
ושבה"ש : בידו א רא"ש

קלג, 2 אתה בחרתנו... : נוסח העמידה השלם (דומה לדלעיל סי' ע"ז) מ 3 וחזתם חס' א 4 ואומר
יתגדל א: וקדיש מ ואוכלין ושותין בה מ: ואוכלין בסוכה א 6 בר א: בית מ 7 דת"ר מ א:

קלב, 1 רא"ש יומא פ"ח סי' כ"ו. מרדכי שם. ריצ"ג ע' סה. מנהיג סי' מ"ו (דף ג"ח א'). הגה' מיימ' סוף הל' שביתת עשור, ד"ה להטמין. טור א"ח תר"ט. אגור סי' תתקל"ב.

[קעב]

סדר של סוכות

10 אקב"ו לישיב בסוכה. ובכל פעם ופעם צריך לברך, אלא כיון שאין לה קביעה
אלא בישיבה בסעודה ויש קדוש וסעודה וכוס לפניו סודרן על הכוס. ומנין שעל
הכוס הוא סודרן. שכך אמרו חכמים (שם גו.) רב אמר סוכה ואח"כ זמן. ורבה
בר בר חנא אמר זמן ואח"כ סוכה. והילכתא סוכה ואח"כ זמן. וזמן על כוס של
קדוש היום סודר.

וכך מקדשין על הכוס. אומר

15 בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן. בא"י אמ"ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון
וקדשנו במצותיו. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את
יום חג הסוכות הזה זמן שמחתנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת
ואותנו קדשת מכל העמים. ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחתנו. בא"י מקדש ישראל
והזמנים. בא"י אמ"ה אקב"ו לישיב בסוכה. בא"י אמ"ה שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה.

20 ובברכת המזון מזכיר בבונה ירושלם אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא.

קלד ובשחרית הולכין לבתי כנסיות ומתפללין כתפלת ערבית. ולאחר שמתפללין מברכין
בא"י אמ"ה אקב"ו על נטילת לולב. ואח"כ מברך בא"י אמ"ה אקב"ו לגמור את
ההלל. ואם יבא חג הסוכות בשבת אין נוטלין את הלולב, (סוכה מב:) גזרה שמא
יוציאונו בידו לרשות הרבים וילך אצל הבקי לצאת בו ידי חובתו, והיינו טעמיה
5 דלולב והיינו טעמיה דשופר והיינו טעמיה דמגילה. ומנענעים את הלולב בהודו לה'
תחלה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא, ומוליך ומביא ומעלה ומוריד. ואמר ר' חייא בר
אבא א"ר יוחנן (סוכה לז:) מוליך ומביא למי שהרוחות שלו, מעלה ומוריד למי
שהשמים והארץ שלו. ואמר רבא, לולב בימין ואתרוג בשמאל. מ"ט, האי תלתא
מצות והאי חדא מצוה. ואמר רבא, הדס של מצוה אסור להריח בו, אתרוג של
מצוה מותר להריח בו. 10

והכי אמר רב פלטוי בן אביי ראש ישיבה. מי שנוטל לולב לצאת בו, חייב לברך
על נטילתו, שהלכת רוחת היא, כל המצות כולן אדם מברך עליהם עובר לעשייתן,
חוץ מטבילה. ולענין נענוע אם שלא בשעת תפלה נטלו, מברך עליו ומנענעו
ומחזירו למקומו. ואם רוצה לעשות כאנשי ירושלם, יישר כחו, כדתניא (סוכה מא:)
15 א"ר אלעזר בר צדוק, כך היה מנהגן של אנשי ירושלם, אדם יוצא [מביתו ולולבו

דתנין ז צריך לברך חס' א קביעה מ"ז: קבע א 10 וסעודה וכוס מ"ז: וכוס וסעודה א
12 זמן ואח"כ סוכה (י) א 17 חג הסוכות הזה: אם יום טוב מקרא קדש הזה הוסי' מ באהבה חס' ז
קדש, 4 יוציאנו: יטלנו תלמוד בידו חס' א בקי א לצאת בו מ: לצאת ז להוציא א:
59 תלמוד ויעבירנו ד' אמות ברה"י תלמוד שלפנינו, והיינו טעמיה... דמגילה אין בתלמוד, והלשון לקוח מר"ה כט:
6 וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן ככ"מ ועוד מקורות (ד"ס דף נ"ט אות ס') 8 רבא ככ"מ ועוד מקורות
(ד"ס ע' 116 אות ד'): רבה תלמוד שלפנינו 12 ע' א: עם מ"ז 13 מטבילה א: מטבילה הגר מ
בשעת א: בעת מ 15 א"ר אלעזר ב"ר צדוק א כניסת התלמוד ושאר מקורות: א"ר יהודה מ"ז

קלג, 9 מנהיג הל' סוכה סי' ה' (דף ס"ד א'). רא"ש סוכה פ"ד סי' ג' (בשם ר' צמח). הלכות
פסוקות (מילר) סי' קפ"ד (בשם ר' צמח). שערי תשובה סי' שט"ו.
קלד, 11—14 ריצ"ג, השמטות ח"ב ע' ה' עמודה ב'. מנהיג הל' לולב סי' ל"ג (דף ס"ח ב').
תגמו"מ סי' קי"ט (בשם ר' צמח, עי' אפשטיין, ציונים 135).

בידו, הולך] לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא ק"ש ולולבו בידו, מתפלל ולולבו בידו, קורא את ההלל ולולבו בידו. עומד לקרות בתורה ולישא את כפיו, מניחו על גבי קרקע. לבקר חולים ולנחם אבלים ולולבו בידו. נכנס לבית המדרש, משגרו ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו, ללמדך כמה היו זריזין במצות.

קלה ובמוסף מוציאין ס"ת וקורין ביום ראשון שור או כשב או עז, ומפטיר קורא ובחמשה עשר יום לחדש השביעי עד סוף פיסקא, ומפטיר ביום ראשון בזכריה הנה יום בא לה' עד סוף פיסקא. וביום השני קורין הכי כאתמול שור או כשב או עז, ומפטיר קורא ובחמשה עשר יום כאתמול, ומפטיר ותשלם כל המלאכה עד ובידו מלא במלכים. ואומר אשרי יושבי ביתך. ועומדין בתפלת מוסף [ואומר] 5 אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר אתה בחרתנו מכל העמים עד זכר ליציאת מצרים. מפני חטאינו גלינו מארצנו כמו בפסח עד כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך. ובחמשה עשר יום לחדש השביעי וכו'. אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו וכו'. והשיאנו... ואומר עבודה והודאה ושים שלום. ותפלת 10 יו"ט שני כמו יו"ט ראשון.

קלו וכל ימי חולו של מועד ערבית ושחרית ומנחה מתפללים שמונה עשרה כדרך כל השנה כולה, ואומר אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא בעבודה. ומוציאין ס"ת וקורין בקרבנות החג ארבעה בני אדם, אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם. וכיצד קורין בקרבנות החג. ביום ראשון של חולו של מועד, שהוא שלישי לחג, 5 כהן קורא וביום השני, ולוי קורא וביום השלישי, ישראל קורא וביום הרביעי, וחוזר וקורא ישראל וביום השני ענין אחד בלבד. וביום שני של חולו של מועד, שהוא יום רביעי לחג, כהן קורא וביום השלישי, ולוי קורא וביום הרביעי, ישראל קורא וביום החמישי, וחוזר וקורא ישראל וביום השלישי ענין אחד בלבד.

היה חס' א מביתו ולולבו בידו. הולך השלמתי ע"פ התלמוד 16 קורא ק"ש ולולבו בידו. מתפלל ולולבו בידו א: קורא ק"ש ולולבו בידו (מתפלל ולולבו בידו חס') מ קורא ק"ש ומתפלל ולולבו בידו תלמוד 17 עומד (עמד א נעמד I) לקרות בתורה ולישא: קורא בתורה ונושא תלמוד 18 ולולבו בידו נכנס לבית המדרש חס' מ: קלה, ביום ראשון: וביום שני חס' א 3 קורין הכי I: קורין הם הכי מ קורין א שור... 4 כאתמול חס' א 5 במלכים I: דמלכים מ וזאת ההפטרות היא במלכים א ועומדין בתפלת מוסף מ: ועומדין ומתפללין I ואומר השלמתי 6 אבות וגבורות וקדושת השם א: נוסח העמידה השלם (רומה לדלעיל סי' פ"ט) מ 8 ובחמשה עשר יום לחדש השביעי וכו' I: כל הפרשה (בשניאות) א או"א חס' I 9 מלך רחמן רחם עלינו וכו' I: כל הנוסח עד אשר נתן לך (לעיל סי' פ"ט) א 10 כמו יו"ט מ: כיו"ט א

קלו, 2 כולה חס' מ: בעבודה או"א יעלה ויבא א ומוציאין ס"ת חס' א 4 וכיצד מ: ובאיזה צד א שלישי מ: יום שלישי א 7 של חולו של מועד כאן ולהלן חס' א 9 ענין

קלו, 4 ואילך: ראב"ן סוכה (דף קפ"א ג'). מנהיג הל' אתרוג סי' מ"ח (דף ע' ב').

סדר של סוכות

10 וביום שלישי של חולו של מועד, שהוא יום חמישי לחג, כהן קורא וביום הרביעי, ולוי קורא וביום החמישי, ישראל קורא וביום הששי, וחוזר וקורא ישראל וביום הרביעי ענין אחד.

וביום רביעי של חולו של מועד, שהוא יום ששי לחג, כהן קורא וביום החמישי, לוי קורא וביום הששי, ישראל קורא וביום השביעי, וחוזר וקורא ישראל וביום החמישי ענין אחד.

וביום חמישי של חולו של מועד, שהוא יום שביעי לחג, שהוא יום הושענא רבה, כהן קורא וביום הששי, ולוי קורא וביום השביעי, ישראל קורא וביום השמיני וחוזר וקורא ישראל וביום הששי ענין אחד.

והכי אמר רב יהודאי ריש מתיבתא. יומא תמינאה דהוא יומא טבא דמתבעי לן למקרי ביום השביעי, קא דחינן ליה וקא קרינן ביום השמיני. דאתמר (סוכה גה.) אביי אמר שני נדחה. רבא אמר שביעי נדחה. והלכתא כוותיה דרבא דקא מדחי שביעי. לכל יומא קרינן שני בשלישי, שלישי ברביעי, רביעי בחמישי, חמישי בששי, ששי בשביעי, ושביעי בשמיני לא קרינן, דקא מדחי לגמרי. אתקין אמימר בנהרדעא דמדלגי. דביומא שביעאה דחגא דהוא יומא דערבה סלקינן ביום הששי.

קלז וכשתזדמן שבת בחולו של מועד של תשרי קורין שבעה מן ראה אתה אומר אלי העל עד לא תבשל גדי. וקורא מפטיר בענינו של יום שנזדמנה לו שבת. אם חלה ביום ששי, מפטיר קורא שני ענינן, ביום החמישי וביום הששי. ואם חלה להיות ביום חמישי, מפטיר קורא וביום הרביעי וביום החמישי. ואם חלה להיות ביום שלישי מפטיר קורא וביום השני וביום השלישי. ומפטיר ביחזקאל בן אדם שים פניך אל גוג ארץ המגוג עד סוף הענין. וזה שקורין בכל יום שני ענינן, מפני שספק הוא לנו, אי יום שני אי יום שלישי. כל יום ויום מסתפק לנו זה הענין, אם היום צריך לקרות או למחר, לפיכך קורין בשני ענינן. ובתפלת מוסף אומר מגן ומחיה והאל הקדוש ואתה בחרתנו וכו' ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה, ויום המנוח הזה ויום חג הסוכות הזה וכו'. מפני חטאינו גלינו מארצנו כו' עד ומוספין כהלכתן. ומוסף יום המנוח הזה ומוסף יום חג הסוכות הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך. וביום השבת כו'. זה קרבן שבת וקרבן יום חג הסוכות נאמר לפניך, כל הפסוקים וכו' וחותם בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים. רצה ומודים ושים שלום.

אחר בלבר מ' : לבדו א' 12 ענין אחד כאן ולהלן 15 חס' מ' 16 רבה חס' ז' 19 יהודאי מ' : נטרונאי א' תמינאה מ' : קמא א' 20 דאתמר חס' מ' קלז, שבעה מן חס' א' 2 15 מ' : בו חס' א' 3 ואם חלה... וביום החמישי חס' מ' 6 א' 5 גוג ארץ המנוח ז' : אל ארץ גוג מ' אל ארץ גוג ומנוח א' עד סוף הענין חס' מ' 7 יום שלישי... 8 לפיכך קורין חס' ז' 8 צריך : 15 חס' מ' 9 ותתן לנו... באהבה חס' מ' 10 מפני חטאינו... 14 כל הפסוקים וכו' חס' מ'

16 מנהיג שם.

סדר ר' עמרם גאון

קלח וכל ימי חולו של מועד גומרין את ההלל כולו דאמרין תשעת ימי החג, כמו שכתבנו למעלה. ולאחר שגומרין את ההלל אומר קדיש וקורין בספר תורה כמו שפירשנו. ולאחר שקורין בס"ת אומר יתגדל, ואומר קדושא דסידרא ומקדש, ועומדין בתפלת מוסף, ומתפללין שבע ברכות מגן ומחיה והאל הקדוש. ואומר 5 אתה בחרתנו וגו' כמו במוסף יום טוב. אבל הפסוקים אומר בכל יום שני עניינים. ביום הראשון של חולו של מועד וביום השני פרים בני בקר שנים עשר וגו' וביום השלישי פרים עשתי עשר, ומנחתם ונסכיהם וכו'. רצה ומודים ושים שלום. מוסף יום שני של חולו של מועד מתפלל כמו ביום ראשון של חולו של מועד ואומר וביום השלישי פרים עשתי עשר, וביום הרביעי, ומנחתם ונסכיהם וכו' רצה ומודים ושים שלום. וכן כל יום של חולו של מועד. ביום שלישי של חולו של מועד 10 אומר וביום הרביעי וביום החמישי רצה ומודים ושים שלום. מוסף יום רביעי של חולו של מועד אומר וביום החמישי וביום הששי רצה ומודים ושים שלום. מוסף יום החמישי של חולו של מועד, שהוא יום שביעי לחג ויום הושענא רבה, אומר וביום הששי וביום השביעי וכו'. ומנחתם וכו' רצה ומודים ושים שלום. ובאתה 15 בחרתנו בחולו של מועד אינו משנה מימים טובים הראשונים דבור אחד, אינו פוחת ואינו מוסיף, אלא הפסוקים שאומר בכל יום, כמו שפירשנו למעלה.

קלח והעושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו, והעושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו, ואם תלה בה מיני מגדים אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג. ואם התנה עליהם, הכל לפי תנאו, כדתניא (ביצה ל:) סככה כהלכתה עטרה בקרמים ובסדינים המצויירים ותלה בה אגוזין אפרסקין שקדים ורמונים פרכילי 5 ענבים ועטרות של שבילים יינות שמנים וסלתות, אסור להסתפק מהן עד מוצאי יו"ט האחרון של חג, ואם התנה עליהם, הכל לפי תנאו. והוא דאמר איני בודל מהם כל בין השמשות.

קמ והושענא ששאלתם איך חוזרין בהושענא. כך מנהג של נשיאים וגאונים ואבות בית דין, שמוציאין לולב ואתרוג, ומברך מי שמתפלל לפניו, וכל אחד ואחד נוטלו בידו ומברך על נטילת לולב, ומכניסין את הלולב. אבל קודם גאונות כך. אומר

קלח, וכל ימי... עד 9 ומנחתם ונסכיהם וכו' חס' ז' וכל ימי חולו של מועד : בתפלת שחרית הוס' מ' 2 שכתבנו מ' : שכתוב א' 3 ומקדש : ואומר יתגדל א' 5 וגו' חס' א' בכל יום שני עניינים חס' א' 6 של חולו של מועד : בשני ענייני הוס' כאן א' וגו' מ' : אלים שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימים. ומנחתם ונסכיהם כמדובר כו' המשיך א' (בשאר ימי חוה"מ אין, ומנחתם נרשם לאחר הפרשה הראשונה) 8 מתפלל (מתפלל חס' מ') כמו ביום ראשון של חולו של מועד מ' : מגן ומחיה והאל הקדוש אתה בחרתנו כו' ומפני חטאינו כו' א' (וכן בכל יום) רצה ומודים ושים מ' : חס' ז' א' פרים עשתי עשר א' : חס' מ' רצה ומודים ושים שלום (שלום חס' ז') מ' : חס' א' וכן בכל יום 10 ביום ג' של חולו של מועד חס' מ' 11 של חולו של מועד חס' מ' 13 של חולו של מועד שהוא יום שביעי לחג ויום הושענא רבה חס' מ', ושםא תוספת היא ע"פ סי' קל"ו דלעיל 15 אינו משנה : מיום טוב הוס' מ' 16 אלא הפסוקים שאומר בכל יום חס' א' שפירשנו מ' : שאמרנו ז' למעלה חס' מ' קט"ו, מיני חס' א' עד מוצאי... 3 לפי תנאו חס' א' 3 כדתניא מ' : ששנו רבותינו א' קמ, ששאלתם : מלפנינו הוס' א' איך מ' : אין (י) א' חוזרין : כנראה ר"ל איך חוזרין ואומרים

סדר של סוכות

ש"ץ הושענא ועונין צבור אחריו, ואומר ש"ץ הושיענו ורחם עלינו ה' אלהינו
5 למען שמך הגדול הגבור והנורא שיתגדל ויתקדש בעולם. ככתוב על ידי חוזה.
והתגדלתי והתקדשתי וגודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה'.

והושענא במקומות הללו נוהגין לומר כי האי גוונא. כל שבעת הימים לאחר שמסיים ש"ץ
תפלת המוספין אומר הושענא אלפ"א בית"א או שנים, וביום השביעי אומרים הרבה.

קמא ובשמיני ספק שביעי אינו צריך לברך לישיב בסוכה, כשם שאמרו חכמים (סוכה
מז.) מיתב יתבינו, ברוכי לא מברכינן. אבל שהחיינו צריך לברך בקדוש היום,
מפני שרגל בפני עצמו הוא. ומברך בורא פרי הגפן ואשר בחר בנו ושהחיינו.

ביום שמיני עצרת ערבית ושחרית ומנחה תפלה אחת היא, ומתפלל אבות וגבורות
5 וקדושת השם, ואומר אתה בחרתנו מכל העמים וכו' ויום שמיני חג עצרת הזה
זמן שמחתנו מקרא קדש וזכר ליציאת מצרים. או"א יעלה ויבא והשיאנו רצה
ומודים ושים שלום.

ובמוסף מוציאין ס"ת וקורין ביום ראשון כל הבכור עד סוף פיסקא, ומפטיר קורא
ביום השמיני עצרת עד סוף פיסקא, ומפטיר במלכים מן ויהי ככלות שלמה עד
10 סוף פיסקא.

קמב וביום שני קורין וזאת הברכה עד סוף פיסקא, ומפטיר קורא כאתמול ביום השמיני
עצרת עד סוף פיסקא, ומפטיר במלכים ויעמוד שלמה. ויש שמפטירין בראש
יהושע ויהי אחרי מות משה עד רק חזק ואמץ.

ועומדין בתפלת מוסף, ואומר מגן ומחיה ומוזכיר במחיה יום ראשון משיב הרוח
5 ומוריד הגשם במוסף ובמנחה. כמו ששנינו (תענית ב.) העובר לפני התיבה ביו"ט

בכל יום הושענא בהקפת הכימה ש"ץ: כ"א חס' מ 4 אחריו הצבור א 5 שיתקדש ויתגדל
שמך א 7 חס' מ: האלו א כי האי גוונא חס' מ 5 הימים מ: ימי החג א 8 אומרים
הרבה: קטע הנניח ג מתחיל כאן בפיוטי הושענות (שאינם שייכים לגוף החיבור)
קמא, 1 אינו צריך לברך מ: אין מברך א 2 יתבינו: בסוכה חס' ג שהחיינו: זמן ג
3 הוא חס' מ 4 שמיני עצרת ג: שני (1) עצרת מ: כי עתרת א מתפלל מ: 5 מכל העמים
וכו': עד חגים וזמנים לששון חס' א עד ותתן לנו חס' ג עצרת מאג: העצרת 6 זמן שמחתנו:
באהבה חס' ג יעלה ויבא: חג עצרת הזה זכרנו כול' חס' ג והשיאנו: כול' עד מקראש
ישראל 9 והזמנים חס' ג ביום ראשון חס' מ קורא... 9 ומפטיר חס' 9 מן חס' ג
קמב, 1 כדאתמול ג 2 ומפטיר במלכים ויעמוד (ויעש 1) מ שלמה. מ: חס' א ויש שמפטירין מ: 3
ומפטיר א 3 רק חס' אג 4 ומחיה: והאל הקדוש חס' ג יום ראשון חס' אג 5 במוסף

קמ, 7 ריצ"ג ע' קטז. מנהיג שם סי' מ"ג (דף ע' א').

קמא, 8 מנהיג שם סי' נ"א (דף ע"א א').

קמב, 4 ראבי"ה סי' תתמ"ד (ח"ב 585) ובסדר רב עמרם כתב שלאחר שהזכיר ש"ץ במוסף
מתחילין העם בתפלת המנחה משיב הרוח ומוריד הגשם (ובסדר שלפנינו ליתא). אור
זרוע ח"ב סי' שצ"ח. רא"ש תענית פ"א סי' ב'. הגה' מיימ' הל' תפלה א' אות ט'.
ר' ירוחם ג' ד' (דף כ"ה ב').

סדר ר' עמרם גאון

האחרון של חג, האחרון מזכיר והראשון אינו מזכיר. ואמרו חכמים (שם ד:): ואנן דאית לן תרי יומי היכי עבדינן. אמר רב, מתחיל במוספין ופוסק במנחה בערבית ושחרית וחזור ומתחיל במוספין. אמר להו שמואל פוקו ואמרו ליה לאבא לאחר שעשיתו קדש תעשהו חול? אלא אמר שמואל, מתחיל במוספין ומנחה, ופוסק בערבית ושחרית [וחזור ומתחיל במוספין. רבא אומר] כיון שהתחיל שוב אינו פוסק. 10

קמב, 1 במקום וביום שני קורין וזאת הברכה עד סוף פסקא באה בכ"י מז תוספת זו: וביום שני שהוא יום כ"ג בתשרי מוציאין ס"ת וקורין בו עשרה בזאת הברכה והגומר נוטל שכר כנגד כלם. שכך אמרו חכמים (מגלה לב). עשרה שקראו בתורה הגדול שבהם גולל [מהם ז מהן מ, ויש למחקר] ספר תורה (תוספת זו היתה גם בפני ריצ"ג). 3 לאחר חזק ואמץ באה בכ"י מז תוספת זו: ולאחר שמפטירין בנביא מברכין ברוך אתה ה' אמ"ה אשר בגלל אבות בנים גדל (בגלל... גדל, חס' ז) וכו' עד פתחו כלם פיהם ואמרו ה' ימלך לעולם ועד. ברוך נותן התורה. ויש שמסיימין אלפא ביתא זו, אלא שאדונינו סעדיה אמר לא נכון לסיימה, שיש בה תוספת דברים שאין (שאינם מ) ראויין לאמרן. [כנראה היה קיים מנהג מוזר לברך ברכה זו אחר ההפטרה, כי הפיוט, אשר בגלל אבות מעיקרו הוא נוסח מפוייט של ברכת המסיים את התורה, עי' מחזור ארם צובה. תחילת התוספת (עד ה' ימלוך לעו"ו) היתה כבר לפני ריצ"ג, וכולה מובאת בס' המנהיג, עיי"ש].

קמב וזו היא תפלת מוסף של שני ימים, אתה בחרתנו מכל העמים ויום שמיני חג עצרת הוזה זמן שמחתנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. ומפני חטאינו, ואומר וביום השמיני עצרת וגו' מלך רחמן רחם עלינו וכו' והשיאנו כו' ואומר עבודה והודאה ושים. והכי אמר רב שר שלום גאון. בשמיני של חג אומרים במוסף מלך רחמן 5 ושלש פעמים בשנה. מפני שרגל בפני עצמו הוא לענין שלש רגלים. דקא אמרינן (ר"ה ד:): אימר דאמרו רגל בפני עצמו הוא לענין פז'ר' קי"ב. אבל לענין תשלומין תשלומין דראשון הוא, דתנן, מי שלא חג יו"ט הראשון של חג, חוגג את כל הרגל ויו"ט האחרון של חג. וכך הלכה, וכך מנהג בשתי ישיבות ובכל מקומות.

ובמנחה למחוק? 10 וחזור... רבא אומר השלמתי ע"פ התלמוד וכיון שמתחיל כ"י: וכיון דמתחיל ג' קמב, 1 מוסף מ"ז: המוספין א' מוספין ג' ימים: טובים הוסי' אג' מכא העמים: עד חגים וזמנים לששון א' העצרת אג' 2 זמן שמחתנו: באהבה הוסי' ג' ואו' וביום השמיני עצרת וגו' ז: חס' מא: עד ומוספין כהלכתן. ומוסף יום שמיני עצרת הוזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורי על ידי משה עבדך כאמור. ביום השמיני [...] מנחתם ונסכיהם כמדובר כול' ג' 3 מלך רחמן רחם עלינו חס' א: מלך רחמן כול' ג' והשיאנו חס' מ' ואומר... ושים חס' א' 4 שר חס' א' גאון: ריש מתיבתא הוסי' ג' 5 שלש רגלים... 6 לענין חס' א' 6 דאמרו: דאמרינן ג' תלמוד 7 יו"ט: ביום טוב ג' (כבתלמוד הנדפס, יומא ג.) 8 כל הרגל: כולו הוסי' ג' (ועי' יומא, שם) וכך: וכן פעמיים א'

קמב, תוספת אחר 3: ריצ"ג ע' קיה. מנהיג שם סי' ס (דף ע"ב א'). אבודרהם דף קי"א ג' [= ע' ש].

[סדר ערובין]

קמ"ד ערוב של שבת. עביד לחמא ומברך עליו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ערוב.

ואומר. בדין יהא לן שרי לטלטולי ולאפוקי ולעיולי מבית לבית ומחצר לחצר מבית לחצר ומחצר לבית מבית לבור ומבור לבית מעילית לתחתית ומתחתית לעילית 5 ומזוית לזוית מרשות לרשות משבת זו לשבת אחרת לנו ולכל ישראל שבמדינה הזאת.

וכד מקלע יומא טבא במעלי שבתא, בחמשא בשבתא מתקן בישולא ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ערוב. ואומר. בדין יהא לן שרי למיפא ולבשולי ולתקוני ולמיעבד מיומא טבא לשבתא לנו ולכל ישראל שבמדינה הזאת.

[סדר המילה]

קמ"ה וברכת המילה ששאלתם כך היא: המל אומר. ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו על המילה. ואבי הבן מברך בא"י אמ"ה אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. והעומדין אומרין כשם שהכנסתו לברית כן תכניסנו לתורה ולחופה ולמעשים טובים.

ומוזגין כוס ומברך בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן. בא"י אמ"ה אשר קדש ידיד מבטן 5 וחק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש. על כן בשכר זאת אל חי חלקנו צורנו צוה להציל ידידות שארנו משחת. למען בריתו אשר שם בבשרנו. בא"י כורת הברית.

תשתלח אסותא דחיי ודרחמי מן קדם מימרא דשמיא. לאסאה לרביא הדין ויתקרי שמיא פלוני בישראל. ויתסי כמה דאיתסיאו מי מרה על ידי משה וכמיא דירחו 10 על ידי אלישע כן יתסי בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן.

קמ"ו זה עירוב א"ג 3 בדיון: ערובא הו"ו ז' 5 שרי מ"ז: שרי זנא א' ישתרי ז' ג' 6 במעלי שבתא בחמשא (בשבתא חס') מ"ז: בחמשא בשבא וממעלי בשבא ג' בישול מ"ז 7 שרי זנא א' קמ"ה, המל חס' ז' 2 אבי מ"ז 3 לברית חס' מ' תכניסו ג' לתורה חס' ג' ולחופה: ולמצות הו"ו מ' ולמעשים טובים חס' ג' 5 זאת: זו מ' 10 יתסי: תתסי ג' ואמרו אמן חס' א' 11 תשתלח... 13 אמן חס' ג', וכן חסרה התפלה על אם הילד גם בסדור רס"ג ע' צט ובאבודרהם דף קל"ט ד', ומה הסיק נינצבורג, צייטשר. פ.ה. ביבליאנר. ט', 106. נאזניקא, 142, מסקנא שאינה שייכת לסדר רע"ג. מאידך ניסא היא מובאת בשם ירושלמי [ספר ירושלמי, ע"י אפסטיביצר, מכוא לס' ראבי"ה 275 ואילך]

קמ"ה, 8 מנהיג (תשלום המנהיג, הו"ל א"ח פריימן, ס' היובל לר' יעקב פריימן, תרצ"ז, חלק עברי, 111) וכן כתב רב עמרם... שצריך להזכיר בעשיית העירוב ולהדלוקי שרגא (בסדר שלפנינו ליתא).

9—11 אבודרהם דף קל"ט ד' (= ע' שנב).

- תשתלח אסותא דחיי ודרחמי מן קדם מימרא דשמיא לאסאה לאמיה דרביא הדין
דהיא צריכה אסו. ותיתסי כמה דאיתסו מי מרה על ידי משה וכמיא דירחו על ידי
אלישע כן תיתסי בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן.
- 15 ומשגרין את הכוס לאמו של התינוק. ולמה לאמו של תינוק, שכיון שנאמר עליו
שירה ובקשו הצבור רחמים על התינוק ועל אמו במה שרגילין לומר כשם שהכנסתו
לברית כן תכניסוהו לתורה ולחופה ותשתלח אסותא. ואמו חולה היא וצריכה לרחמים
ולרפואה, לכך שותה אותו אמו של תינוק.
- 20 והכי אמר רב שר שלום גאון. כשמברך אבי הבן להכניסו בבריתו של אברהם אבינו,
אין מברך אלא לאחר המילה. ואע"פ שאמרו חכמים כל המצות כולן מברך עליהם
עובר לעשייתן, מילה שאני, דחיישינן שמא תתקלקל המילה ונמצא מוציא שם
שמים לבטלה. ואם תאמר אם כן שחיטה ותקיעה נמי ליחוש, לא דמי. הגך תרתין
בידו שלו, ואיכא למימר דמצי מקיים להו, מילה ביד אחר הוא, מי יימר דמקיים
לה, הלכך לאחר המילה מקומה, וכך מנהג בשתי ישיבות. ואשר קדש כך אמורה
בתלמוד (שבת קלז:) תנו רבנן... המברך אומר אשר קדש ידיד מבטן וכו' וכיון
דהכי גרסינן בגמרא, אין לשנותה ואין להוסיף עליה.
- 25 וכך אמר מר רב צדוק גאון ז"ל. מביאין לפניו מים ובהם הדס ומיני בשמים שריחן
נודף יפה יפה, ומוהלין את התינוק על המים שיפול דם המילה לתוך המים, ורוחצין
בהם ידיים כל הנועדים, כלומר זה דם הברית שבין המקום לאברהם אבינו.
והכי אמר מר רב יהודאי גאון, ב"ד שמלו במקום שאין אב, הכל מברכין להכניסו
בבריתו של אברהם אבינו.
- 30 המל את הגרים אומר בא"י אמ"ה אקב"ו על המילה. המברך אומר ברוך אתה ה'
אמ"ה אקב"ו למול את הגרים ולהטיף מהם דם ברית. שאלמלא דם ברית לא
נתקיימו שמים וארץ. שנאמר. אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי.
בא"י כורת הברית.
- 35 המל את העבדים אומר בא"י אמ"ה אקב"ו על המילה. המברך מברך בא"י אמ"ה
אקב"ו למול את העבדים ולהטיף מהם דם ברית. שאלמלא דם ברית לא נתקיימו

בראבי"ה סי' רפ"ט (ע' 360) ובמהרי"ל הל' מילה דף ס"ו ב' וזכרת בס' חמדה ננוזה סי' קי"ח והועתקה
במד' שכל טוב ע' 19 ממקור נאונים, וסיגנונה דומה לתפלה הקודמת לה : לכן נראה שגם היא שייכת לתיבוב
13 ובזמן קריב חס' מז 14 ולמה לאמו (של תינוק חס') זג שכיון חס' מ 15 במה : כמו ג
שחכניסו ג 16 חכניסו ג 18 רב חס' מזג 19 לאחד : אחד ז חכמים חס' ז
20 תתקלקל ז תיקלקל מז 21 אם כן חס' מא ליחוש מז : ליחוש א ג הנך : הך ג
23 לה חס' זג חמילה חס' מז : שמז ג בשתי מז : שתי א 24 וכיון דהכי : והכי ג
26 מר חס' ז רב : רבי ז צדוק מזג : יצחק א ז"ל חס' א לפניו : לפניו מג
ומיני : וממיני ז 27 שיפול : שנופל ג 29 מר חס' אז גאון : ריש מתיבתא ג 30 ש
אברהם אבינו מזג 31 בא"י... 32 אקב"ו חס' ג חגרים נמחק כאן ולהלן (32) מ שנאמר...
וארץ חס' א 35 אומר אג : חס' מז בא"י... המברך חס' מזא מברך א : חס' מז

18 ה"ג 106 (אפשטיין, ציונים 127). מנהיג הל' מילה סי' קכ"ג (דף צ"ח א').

29 מנהיג שם (דף צ"ח ב').

31 מנהיג שם סי' קכ"ד (שם). אבודרהם דף ק"מ ד'.

סדר אירוסין ונשואין

שמים וארץ. שנאמר. אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתני.
בא"י כורת הברית.

מי שמל גר או עבד גדול יכסה ערוה ויברך על המילה ואח"כ ימול. אמר
40 רב פפא (שבת קלג:) האי אומנא דלא מייץ סכנתא היא ומעברין ליה.

[סדר אירוסין ונשואין]

קמו ברכת אירוסין [כתוב' ז:]

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות ואסר
לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקידושין. בא"י מקדש
ישראל על ידי חופה וקידושין.

5 וברכת חתנים ששאלתם. אין לה זכר בברכת המזון כל עיקר, אלא שאומר תחלה
ברוך שהשמחה במעונו. ואלו הן שבע ברכות שמברכין כל שבעת ימי חופה.
בתחלה אומר ברוך אתה ה' אמ"ה בורא פרי הגפן.
ברוך אתה ה' אמ"ה שהכל ברא לכבודו.
בא"י אמ"ה יוצר האדם.

10 בא"י אמ"ה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו. והתקין לו ממנו
בנין עדי עד. בא"י יוצר האדם.

שוש תשיש ותגל עקרה בקבוץ בניה לתוכה בשמחה. בא"י משמח ציון בבניה.
שמח תשמח רעים אהובים כשמחך יצירך מקדם בגן עדן. בא"י משמח חתן וכלה.
ברוך אתה ה' אמ"ה אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה ורנה דיצה אהבה
15 ואחוה ושלום ורעות. מהרה ה' אלהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלם קול
ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה. קול מצהלות חופות חתנים ממשחה ונערים
מנגינתם. בא"י משמח חתן וכלה.

ודוקא הוא שיש שם פנים חדשות שאומר כל שבע ברכות, אבל אם אין שם פנים
חדשות, אין אומרים שבע ברכות אלא יום ראשון בלבד, מכאן ואילך מברך
20 שהשמחה במעונו ואשר ברא [...] משבעה ועד שלשים, אע"ג דאיכא פנים חדשות

39 גר מ' : את הנר א גוי זג	יכסה מזג : מכסה א	ערוה מזג : את הערוה א
קמו, ברכת אירוסין : בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן הוס' זג	2 ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את	
הנשואות מזא : ואסר לנו את כל הקרובות ואת כל הרחוקות הארוסות והנשואות והתיר לנו את הפנויות		
הרחוקות וצונו לישא ג	4 ישראל : עמו ישראל ז	5 וברכת חתנים מז : וברכת המזון של חתן אג
אין לה מזא : אין לחתן ג	שאומר : שאומרים זג	6 ברוך מ' : בא"י א חס' ז
פרי הגפן חס' א	10-11 חס' ג	13 ואהובים ז
חתן וכלה : חתן עם הכלה ג	14 חתן וכלה חס' א	ורנה מא : וחרוה ז
הוס' ג אחוה ואהבה א	15 שלום ז	16 וקול : קול פעמיים א
17 חתן וכלה מז (זכה בסדור רס"ג) : חתן עם הכלה אג	18 שם מז : בה א	חדשים כאן ולהלן אג
הברכות ז	אם חס' מז	19 בלבד חס' מזג
	20 ואשר ברא : כנראה חסר כאן ולהלן, ויש	

[קפא]

סדר ר' עמרם גאון

[...] אי אמר [להו] מחמת הלולא מברך שהשמחה במעונו, ואי לא לא. וכי אמר להו מחמת הלולא, עד כמה. א"ר פפי משמיה דרבא, עד תריסר ירחי שתא. ומקמי הלולא מאימת. מכי רמי שערי באסינתא.

קמו, 17 לאחר הברכות באה בכ"י מז תוספת זו : כהיום הזה בירושלם ירבו שמחות בישראל (וינוסו אנחות מישראל, הוס' מ) ירבו בשורות טובות בישראל ירבו ישועות בישראל. ירבו נחמות בישראל. (מכאן ואילך ע"ס א"ב) תרבה אהבה בישראל. תרבה ברכה בישראל. תרבה גילה (דיצה ז) בישראל. תרבה זכות בישראל. ירבה חתן בישראל. ירבו ימים טובים בישראל. (ירבו מעשים טובים בישראל, הוס' ז.) אליהו הנביא במהרה יבא אלינו. המלך המשיח יצמח בינינו. יצליחו חתן וכלה. ישמחו שניהם זה עם זה. ויעלצו שניהם זה עם זה. ויעמידו בנים ויאריכו שנים כשבי יהודה (כסאבי יהודאי ז). בנים מצליחים וכלכם ברוכים. ישמח חתן בכלה וכלה תשמח בחתן. בבנים ובנות בעושר ובנכסים. בבנים עוסקים בתורה ומקיימי מצות בישראל.

לאחר סימן קמו באה בכ"י א תוספת זו :
וכד מפיק ליה לסודרא מחייב לברוכי. אי איכא כסא ואסא מברך עליהו בורא פה"ג ועצי בשמים. והדר זה אומר. ברוך אתה ה' אמ"ה אשר צג אגוז בגן עדן שושנת העמקים כל ימשול זר במעין חתום. על כן אילת אהבים שמרה בטהרה חק לא הפרה. בא"י הבוחר בזרעו של אברהם אבינו.

קמו

קמו והכי אמר רב צמח גאון. שמח תשמח, כך מנהג בשתי ישיבות ובכל מקומות שחותמין בה משמח חתן וכלה, ואשר ברא ששון ושמחה פותח בה בברוך. והכי אמר רב שר שלום גאון. ברכת חתנים כל שבעה, יום ראשון בשעת כניסתן לחופה, מכאן ואילך בשעת סעודה על כוס של ברכה בכל סעודה וסעודה, אם יש עשרה, 5 וחתנים מן המנין. וכן מנהג בשתי ישיבות.

[תפלות וברכות פרטיות]

קמו הנכנס לבית הכנסת אומר : מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל. ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחות אל היכל קדשך ביראתך. כשיוצא אומר : ה' נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכך.

להשלים [כמו ששנינו (כתובות ח.) רב אשי איקלע לבי רב כהנא. יומא קמא בריך כולהו. מכאן ואילך אי איכא פנים חדשות בריך כולהו ואי לא אפושוי שמחה בעלמא הוא. מברך שהשמחה במעונו ואשר ברא] אע"י דאיכא פנים חדשות אין בתלמוד שלפנינו, ואחריו יש להשלים [כין אמר להו מחמת הלולא ובין לא אמר להו מחמת הלולא מברך שהשמחה במעונו. מכאן ואילך] 21 אמר [להו] השלמתי ע"פ התלמוד : אם אמר הלולא ג' וכי אמר להו כתבתי ע"פ התלמוד : וכי אמר ליה א' וכי אמר מזג 22 ומקמי הלולא : ומעיקרא תלמוד שלפנינו 23 מכי : עד כי א' באסינתא מזג : באסינתא ז' באסינתא א' קמח, צמח גאון : הוא ר' צמח בן פלטי גאון פומבדיתא מקומות : מקום ז' 2 שחותם ז' 3 רב חס' מז' גאון : ריש מתיבתא ג' ברכת : בברכת מ' 4 יש : שם הוס' א' קמח, 3 כשיצא א'

קמו, תוספת אחר 17 : אבודרהם דף קמ"ד ד' [= ע' שסה].

[קפכ]

תפלות וברכות פרטיות

קנ הנכנס לכרך, בכניסתו אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום. בקש לצאת אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוציאני מכרך הזה לשלום. יצא לשלום אומר: מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום. וכשם שהוצאתני לשלום כך תכניסני לביתי לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום 5 ותצילני מכף אויב ואורב בדרך ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי. בא"י שומע תפלה.

קנא (ברכות כט:) אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, לא תרוי ולא תרתח דלא תחטא, וכשאתה מבקש לצאת לדרך, המלך בקונך וצא. ומאי ניהו, תפלה של דרך. מאי תפלה של דרך. א"ר יעקב א"ר חסדא, יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום ותצילני מכף כל אויב 5 ואורב על הדרך. בא"י שומע תפלה. אמר אביי לעולם לישתף אינש נפשיה בהדי צבורא. דלימא בלשון רבים שתוליכנו לשלום. אימת מצלי לה. אמר רב יעקב אמר רב חסדא משעה שהחזיק בדרך מכי נפיק ומסגי. ועד כמה, עד פרסה. דאפילו נפיק לארחא דחד פרסה צריך לצלויי תפלת הדרך. היכי מצלי לה. רב חסדא אמר מעומד, ורב ששת אמר אפילו מהלך. רב חסדא ורב ששת הוו קאזלי באורחא. קם רב חסדא 10 וקא מצלי תפלת הדרך. א"ל רב ששת לשמעיה מאי קא עביד רב חסדא. א"ל קאי ומצלי תפלת הדרך. א"ל אוקמן לדידי נמי. הוי מהיות טוב אל תקרא רע.

קנב והמהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה. אחרים אומרים, צרכי עמך ישראל מרובין ודעתן קצרה. יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה. והטוב בעיניך עשה. בא"י שומע תפלה. א"ר הונא הלכה כאחרים. ומאן דבעי לצלויי הבינו, בדוכתא דאיכא דחלתא טפי מצלי תפלה 5 קצרה כאחרים. ואע"ג דלייט אביי (שם כט.) אמאן דמצלי הבינו, הני מילי במתא,

קנ, יהי רצון... 2 אומר חס' מז אלהי חס' א מכרך הזה ג: חס' א 4 שהוצאתני: שיצאתי ג קנא, לא תרוי: דלא תחטי הוס' ג דלא תחטא: ולא תחטי ז תלמוד: לא תרתח דלא תיחטי ולא תירוי דלא תיחטי ר כל' התלמוד 2 ומאי ניהו זו תפלה של דרך: זהו קיצור נוסח התלמוד 3 מאי תפלה של דרך מזג: מאי הימלך בקונך וצא (לשון התלמוד) ר: חס' א: מאי תפלת הדרך תלמוד שלפנינו מאי מצלי כ"מ (ע"י ד"ס דף ע"ז אות מ') א"ר יעקב א"ר חסדא: א"ר חסדא כ"מ: חס' תלמוד שלפנינו 4 ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום (ותצעידני לשלום חס' ג) ... שומע תפלה (אמן הוס' ג) אג: ותסמכני לשלום וכו' מז 5 על הדרך: בדרך תלמוד (חס' כ"מ): ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותחזירני לשלום הוס' ג (ותחזירני לביתי לשלום שמח וטוב לב כי אתה שומע תפלת כל פה כ"מ) לישתף מז: לשתתף א כ"מ ישתתף ג 6 דלימא מ: דלימא ז דלימא א היכי נימא תלמוד בלשון רבים: משמע ליה הוס' א מצלי לה מז ככ"מ: מצלי משמע ליה א 7 שהחזיק ככ"מ: שמהלך תלמוד מכי נפיק ומסגי אין בתלמוד, וכנראה פירוש הנאון הוא 8 תפלת הדרך כאן ולהלן (11) חס' תלמוד 10 אוקמן א: אוקי מזג לדידי נמי ככ"מ: נמי לדידי ואצלי תלמוד מהיות חס' זג קנב, ישראל חס' מז 2 כרי מז: כפי א 3 והטוב בעיניך עשה אין כאן בתלמוד אלא נמצא לעיל מזה בסוף תפלת ר' אליעזר 4 הלכה: הלכתא מג ומאן דבעי... 5 כאחרים מזג: ומאן דמצלי הבינו בדוכתא דאיכא דחלתא טפי עדיף מצלויי תפלה קצרה כאחרים א (כנראה בשינוי פסק המחבר, וכן להלן)

קנא, 3 ע"י תורתן של ראשונים ח"ב ע' 22.

אבל בארחא דאיכא דחלתא הבינונו צריך לצלויי. אבל [...] מצלי תפלה קצרה דאחרים. וזו היא תפלת הבינונו (שם).

הבינונו ה' אלהינו לדעת דרכיך. ומול את לבבנו ליראתך ותורתך. לסלוח לנו. ולהיות גאולים. ורחקנו ממכאוב. ודשנונו בגאות ארצך. ונפוצים מארבע תקבץ. והתועים בדבר משפט בדעתך ישפוטנו. ועל הרשעים תניף ידך. וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך. ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת גר לבן ישי משיחך. טרם נקרא אתה תענה. בא"י שומע תפלה.

(שם ל.) ומאי איכא בין הבינונו לתפלה קצרה דאחרים. איכא, דהבינונו בעי תלת קמייתא ותלת בתרייתא, וכי עייל למתא לא בעי לצלויי שמונה עשרה. תפלה קצרה לא בעי תלת קמייתא ותלת בתרייתא, וכי עייל למתא בעי לצלויי שמונה עשרה. הבינונו מעומד, תפלה קצרה אפילו מהלך.

כשיוצא אדם בלילה בלא שעה אומר: מימיני אל ומשמאלי עזיאל ומלפני נמואל ומאחורי שעשואל. שכינת אל על ראשי. הצילני ה' מפגע רע ומשטן רע.

קנג וכל שעה שהאדם נצרך לנקביו, כשנכנס לבית הכסא (שם ס:) קודם כניסתו אומר. התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון. תנו כבוד לאלהים. שמרוני שמרוני. עזרוני עזרוני. סמכוני סמכוני. המתינו לי המתינו לי עד שאכנס ואצא. שזה דרכן של בני אדם.

5 כשנפנה ויוצא נוטל ידי, ואינו צריך לברך על נטילת ידי, אלא מברך: ברוך אתה ה' אמ"ה אשר יצר את האדם בחכמה וכו' כמו שכתוב למעלה (עי' לעיל, ח"א א'). והנפנה אינו מקנח אלא בשמאל. שכך אמרו חכמים (ברכות סב.) תניא אמר ר' עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו שלשה דברים. למדתי שאין נפנין מזרח מערב אלא צפון ודרום. ולמדתי שאין נפנים מעומד אלא מיושב. ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל. א"ל בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך. א"ל תורה היא וללמוד אני צריך. ומפני מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל. מפני התורה שנתנה בימין. שנאמר מימינו אש דת למו. רבה בר חנה א"ר יוחנן מפני שקרובה לפה. ר' שמעון בן לקיש אומר מפני שקושר

6 הבינונו צריך לצלויי (לצלויי חס' מ) מזג, והוס' אבל [בדוכתא דאיכתא דחלתא טפי נראה להשלים] מצלי צלותא דאחרים מ: הבינונו עדיף מצלויי תפלה קצרה דאחרים א 8 ליראתך ותורתך מ: לתורתך וליראתך אג ליראתך (ותורתך חס') תלמוד לספוט לנו א: לספוט מ ולספוט ו וספוט (!) ג ותספוט לנו תלמוד 10 והתועים: והמתעים ג בדבר משפט חס' ו תלמוד בדעתך ישפוטנו: מדעתך תשפוט ו על דעתך ישפוט תלמוד 11 עבדך חס' מזג 12 וטרם אג 13 איכא (שנית) חס' ג 16 אפילו מהלך מ: מהלך זג מיושב ואפילו מהלך א בין מעומד בין מהלך תלמוד 17 בליה בלא שעה מזג: יחירי בליה א מימיני: בל אמוט הוס' א עזיאל: עדאל א 18 שעשיאל א קנג, וכל שעה מ: וכך מנהג שכל שעה אג נצרך: צריך ו 2 לאלהים א 3 המתינו לי המתינו לי חס' מ: לי שני חס' א 6 וכו' כמו שכתוב (שפירשנו ג) למעלה מזג: וברא בו נקבים חלולים כו' בא"י רופא כל בשר ומפליא לעשות א 9 ולמדתי... מיושב חס' א 10 נפנים: נפרעין זג 5 א"ל בן עזאי... 12 בשמאל חס' א 12 מפני התורה (תורה מ) שנתנה בימין (בה א) מזא ככ"מ: מפני שהתורה נתנה בימין תלמוד שלפנינו 13 מפני שקושר... 14 אומר חס' א

קנג, 1 עי' תורתן של ראשונים ח"ב ע' 23.

תפלות וברכות פרטיות

בה קשר של תפילין. רב נחמן בר יצחק אומר מפני שמראה בה טעמי תורה. א"ר
15 תנחום כל הצנוע בבית הכסא ניצול משלשה דברים, מן הנחשים ומן העקרבים ומן
המוזיקים, ויש אומרים אף חלומותיו מיושבים עליו.

קנר (שם ס.) הנכנס לבית המרחץ אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לשלום
ותוציאני לשלום ותצילני מזו וכיוצא בה לעתיד לבא. ותצילני משריפת אש
ומשקיעת מים וממפולת אבנים. ואל יארע בי דבר קלקלה ועון מעתה ועד עולם.
כשיצא מאי. אמר רב אחא בר יעקב: מודה אני לפניך ה' אלהי שהצלתני מן האור.
5 הנכנס להקין דם אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה
ותרפאני. כי רופא חנם אתה. וכשיצא אומר: ברוך אתה ה' רופא חנם.

אמר שמואל (שבת קכט:) פורסא דדמא בחד בשבתא, בארבעה ובמעלי שבתא,
אבל שני וחמישי לא, דאמר מר, מי שיש לו זכות אבות יקין דם בשני ובחמישי,
מפני שב"ד של מעלה ושל מטה שוין כאחת. בתלתא דשבתא מ"ט לא. משום דמקים
10 מאדים בזווי. מעלי שבתא נמי קאי מאדים בזווי. כיון דדשו ביה רבים שומר פתאים
ה'. אמר שמואל, ארבעה דהוא ארבעה, ארבעה דהוא ארביסר, ארבעה דהוא עשרים
וארבעה, ארבעה דליכא ארבעה בתריה, כולהו סכנתא. ר"ח ושני לו חולשא,
ושלישי סכנתא, ומעלי יומא דעצרתא סכנתא. וגזרו רבנן בכל מעלי יומא טבא
משום מעלי יומא דעצרתא דנשיף ביה זיקא דשמיה טבות, ואי לא דקבילו ישראל
15 אורייתא, הוה טבחינתו לכלהו גרמיהו. רב ושמואל, דאמרו תרוויהו, האי מאן
דעביד מלתא לשהי פורתא והדר ליקום. דאמר מר, חמשה דברים קרובים למיתה יותר
מן החיים, ואלו הן. אכל ועמד, שתה ועמד, ישן ועמד, הקין דם ועמד, שמש מטתו
ועמד. הקין דם (נדרים נד: ע"ז כט.) לא יאכל ח'ג'ב'ש', סימן חלב גבינה ביצים
שחליים. אמר שמואל (נדרים נד: מעילה כ:) הדין איניש דסובר ואכיל בשרא
20 דצפורא, פרח לביה כצפורא. ותניא (שם) אין מקיזים דם לא על עופות לא על דגים
ולא על בשר מלות. אמר שמואל, הקין דם, שתייה לאלתר ואכילה עד חצי מיל.

15 דברים חס' ג

- קנר, 1 שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ככ"מ: חס' תלמוד שלפנינו (עי' ד"ס דף קע"ב אות נ')
2 ותצילני... 3 אבנים חס' תלמוד ירע (כי חס') ג קלקלה מזאג תלמוד: תקלה א כ"מ
4 כשיצא מאי. א"ר אחא בר יעקב מ: כשיצא מאי אומר. רב אחא בר יעקב אמ' ג: כשיצא אומר א
שהצלתני: שתצילני ג 5 הנכנס חס' א לחקות דם א וכשיצא ג רופא חנם: רופא
חיים א 7 בחד בשבתא: בחד בשבא אג 8 שני שלישי וחמישי ג 9 מפני חס' א תלמוד
של מעלה ושל מטה מזאג תלמוד: של מעלה וב"ד של מטה א של מטה ושל מעלה ז בשבתא חס' מזאג
דמקים מאדים מ: דקאי מאדים א דמאדים קאי ג דקיימא ליה מאדים תלמוד 10 מאדים קאי ג
אלא כיון ג 11 ארביסר א תלמוד: ארבעה עשר מזאג 11 עשרים וארבעה: ארבעה ועשרים ג
12 דליכא חס' ג כולהו מ: ככ"מ: כולהו אג חולשא זג: שלישי חולשא מ חולשא או (!) א
13 ושלישי סכנתא הניה קורונל לפי התלמוד: ושלישי חולשא מזאג ושלישי חולשא וסכנתא ג: חס' א
13 וגזרו מ בככ: עכ כג ג 14 דנשיף: דנפיק תלמוד זיקא: מזיקא א דשמיה
טבות: ושמיה טבחה ג ישראל חס' ז 15 מאן חס' א 16 דברים ג תלמוד: חס' מזאג
17 ישן ועמד חס' א שמש מטתו ועמד חס' ג 18 סימן...: אלו הן ח' חלב ג' גבינה ב' ביצים
ש' שחליים ג 19 דסובר: דסוכר א (עי' לוי, מלון תלמודי ג', 529) ואוכל ג 20 כצפורא ג

סדר ר' עמרם גאון

(שבת קכט.) רב ושמואל דאמרו תרוויהו, כל המקיל בסעודת הקזה, מקילין לו מזונותיו מן השמים, אומרים הוא לא חס על נפשו, ואנו נחוס עליו. א"ר חייא בר אשי אמר רב, לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקנה מנעלים לרגליו. הקיז דם ואין לו מה יאכל, ימכור מנעלים שברגליו ויעשה מהן צרכי סעודה. מאי צרכי סעודה. רב אמר בשר, ושמואל אמר יין. רב אמר בשר, נפשא חלף נפשא. ושמואל אמר יין, סומקא חלף סומקא. (ע"ז כט.) תחלי וסוברי סכנתא, אישתא וסוברי סכנתא. שני לדם דג, ושני לדג דם.

קנד, 4 לאחר מן האור באה בכ"י מז תוספת זו : כדרב [א] בהו כי הוה אעיל לבני בני הוי סמכין ליה תרין עבדין. איפחות בי בני מתותיה. אתרמי קם אתרי שישי. ואצלינהו לתרין עבדי ואציל מאה וחד גברי בחד איבריה ומאה וחד באידך איבריה. אמר היינו דרב פפא (ברכות ס. בשינויים).

קנה (ברכות נח:) העובר על קברי ישראל אומר : ברוך אתה ה' אמ"ה אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין. ויודע מספר כולכם והוא עתיד להקימכם בדין ולהחיות אתכם לחיי העולם הבא. ברוך אתה ה' מחיה המתים. 5 העובר על קברי אומות העולם אומר : בושא אמכם מאד חפרה יולדתכם. הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה. ואומר. מתים בל יחיו רפאים בל יקומו לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו.

קנו לאחר זכר למו באה בכ"י א תוספת זו : צדוק הדין על המת. הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. הצור תמים בכל פועל. ומי יאמר לו מה תפעל. השליט בתחת ובמעל. ממת ומחיה מוריד שאול ויעל. הצור תמים בכל מעשה. ומי יאמר לו מה תעשה. גזור ועושה. חנם לנו תעשה. ובזכות הנעקד כשה. הקשיבה ועשה. צדיק בכל דרכיו הצור תמים. ארך אפים ומלא רחמים. חמל נא חוס על אבות ובנים. כי לך אדון סליחות ורחמים. דיין אמת. שופט בצדק ואמת. ברוך דיין האמת. כי כל מעשיו צדק ואמת. ראש דבריו אמת המתים להחיות והחיים להמית. יתעלה ויתנשא שמו כי הוא האל אלהים אמת. וכל דרכיו צדק ומשפט ואורחותיו חסד ואמת. צדק ומשפט כל דרכיו. חסד ואמת ואורחותיו. משוא פנים אין לפניו. עלינו יהמו רחמיו. כי כלנו מעשה ידי. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. הנה מקום הנה מלון. הנה מנוחה והנה נחלה. אשרי כל אשר יאמר לו באסיפתו שלום בואו. מלאכי השלום הממונים על שערי שלום. הם יצאו לקראתו ויאמרו לו שלום בואו. מלאכי הרחמים הממונים על שערי הרחמים. הם יצאו לקראתו ויאמרו

לא על עופות חס' א' הרגים ג' 22 הקזה בכ"י מ' : הקזה דם תלמוד שלפנינו (ד"ס דף קמ"ט אות ל')
23 לא חס על נפשו מ' : לא חס על עצמו I לא חס (על נפשו חס') א' על חיו לא חס תלמוד ואנו נחוס
ככ"י מ' : ואני אחוס תלמוד (ד"ס שם אות מ') א"ר חייא בר אשי ככ"י מ' : א"ר יהודה תלמוד (ד"ס שם אות ב')
24 אדם... 25 מה יאכל חס' I ויקנה : ויקח תלמוד 25 רגליו חס' א' 25 ויעשה
מהן : ויספיק מהן תלמוד מאי צרכי סעודה חס' א' 26 בשר : בשרא א' 27 חלף סומקא :
דהיינו דם חס' א' וסוברי : וסוברי א' 28 דג : דם א'
קנה, העובר על : הרואה תלמוד 2 וכלכל אתכם בדין : ופרנס אתכם בדין חס' ג' ויודע מספר
כלכם חס' א' והוא עתיד להקימכם בדין חס' א' 3 ולהחיות אתכם חס' ג' : והחיה אתכם א'
לחיי העולם הבא : בדין א'

תפלות וברכות פרטיות

לו שלום בואו. יבא שלום ינוחו על משכבו. יבא שלום וינוחו במנוחתו. יבא שלום וינוחו בבית עולמו.

בכ"י ג באה במקומה תוספת זו : צדוק הדין שאומרים על המת. הצור תמים פעלו... הצור תמים בכל פועל... הצור תמים בכל מעשה. צדיק ויוצר כל מעשה. וחסיד בכל אשר תעשה. שליט חפצו עושה. ומי יאמר לו מה תעשה : דין אמת... כי כל משפטיו חסד ואמת : אדם אם יחיה אלף שנים. ושלטון משלו לצד ופנים. מבלי עשרו ירד באשמים. ובדין יעמד לפני אל אשר לא ישא פנים : צדק ומשפט בכל דרכיו. חסד ואמת אורחותיו. משוא פנים אין לפניו. [כי] כלנו מעשי ידיו : מלאכי שלום צאו לקראתו. ושערי גן עדן פתחו לו. [ותאמרו לו שלום] בואו. יבא שלום וינוחו על משכבו. יבא שלום וינוחו על קבורתו. [יבא שלום וינוחו על] מנוחתו. יבא שלום וינוחו על משכבו.

קנז וכשמסיימין לקבור את המת לאחר שאומר צדוק הדין אומר השליח יתגדל ויתקדש שמה רבא. בעלמא דהוא עתיד לחדתא ולאחאא מתיא ולמבני קרתא דירושלם ולשכללא היכלא ולמיעקר פולחנא נוכראה מארעיה ולאחאא פולחנא קדישא דשמיא לאתריה וימליך קב"ה מלכותיה ויקריה בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב. ועונין. יהא שמה רבה מברך לעלם ולעלמי עלמיא. ויתברך. אמן. וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתקלס שמה דקודשא בריך הוא לעילא מן כל ברכתא שירתא תושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן. יהא שלמא רבא מן שמיא וחיי ושיזכותא על כל ישראל ואמרו אמן. עושה שלום במרומיו הוא ברחמי יעשה שלום עלינו [ו] על כל ישראל.

קנח ברכת אבלים :

ברוך אתה ה' אמ"ה דיין הרחמים שופט אמונות שדננו בדיני אמתו. ככתוב. הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדק וישר הוא. בא"י מנחם אבלים.

5 ברכת המזון לאבלים : נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו. ברוך אתה ה' אמ"ה הזן את העולם כלו בחסדו ומטיב לכל. כי על הכל גברו רחמי וחסדיו ועל ישראל תחלה וסוף. ככתוב. פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. והכין מזון לכל בריותיו. בא"י הזן את הכל.

קנז, וכשמסיימין... השליח מ : ולאחר שקוברין את המת אומרים א ולאחר שאומרים [צדוק הדין קוברין, השלים מרכס] את המת ואומ' ג 2 שמה רבא : אמן הוס' אג לחדתא : לאתחדתא ג 3 ולשכללא היכלא ולמבני קרתא דירושלם א : ולשכללא היכלא חס' ג 4 פולחנא א מארעיה מ : מארענא א מאר [...] ג ולאחאא פולחנא קדישא (קדישא חס' א) דשמיא מ : חס' ג וימליך קב"ה מלכותיה ויקריה מ : וימליך מלכותיה א ויצמח פורקניה ויבע משחיה וישכללא היכליה ג וביומיכון חס' א 5 ובזמן קריב : אמן הוס' א ואמרו אמן הוס' ג ועונין חס' אג 6 ויתברך אמן מ : יתברך שמה דקב"ה ג אמן... ויתקלס חס' א שמה דקודשא בריך הוא חס' ג בריך הוא חס' א 7 לעילא לעילא ג מן כפ : מכפ א 8 רבא חס' ג דחיי ושיזכותא א : וחיים ג וחיים ושובע וישועה נחמה והצלחה והצלחה (מ) מ עפ כפ אג : כפ מ קנח, הרחמים : אמת א אמונות מ : האמונות מ צדק ואמונות א 4 אבלים א : לב אבלים מ 5 משלו : וכטובו חיינו הוס' א 6 בחסדו א : בטוב א חס' מג 7 כאמור מ : ככתוב א

[קפז]

סדר ר' עמרם גאון

- על ארצנו נחדה לך ה' אלהינו שהנחלת את אבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון. ועל שהוצאתנו מארץ מצרים. על הכל יי אלהינו אנו מודים לך ומברכין את שמך תמיד אלהי ישענו. בא"י על הארץ ועל המזון.
- נחם ה' אלהינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלם ואת האבלים המתאבלים באבל הזה. נחמם מאבלם ושמחם מיגונם. כאמור. כאיש אשר אמו תנחמנו. כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנוחמו. בא"י מנחם אבליים ובונה ירושלם. אמן.
- בא"י אמ"ה אבינו מלכנו אדירנו קדושנו קדוש יעקב המלך הטוב והמטיב שבכל יום הוא מטיב עמנו. אל אמת דיין אמת שופט בצדק שליט במעשיו. שאנחנו עמו ועבדיו. וחייבים אנו בכל להודות לו ולברכו. גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת מבית זה ומעלינו ומעל כל עמו ישראל לחיים ולשלום. והוא יגמלנו לעד חן וחסד ורחמים וכל טוב. הרחמן ישתבח וכו'.

והכין א : והתקין זג : והכין... בריותיו חס' מ 9 שהנחלת את אבותינו מז : שהנחלתנו אג
 10 על שהוצאתנו מארץ מצרים חס' אג אנו מודים לך יי אלהינו ג : יי אלהינו חס' א 11 תמיד
 חס' מז 12 נחם : רחם יי אלהינו על ישראל עמד ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך ועל הבית
 הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו הקדים (והמשיך ונחם) אג את אבלי ציון ואת א : את המתאבלים
 את מז המתאבלים חס' מ 13 הזה מז : זה א כאמור חס' א 16 יום : ויום הוס' ג
 במעשיו : בעולמו מ שאנחנו מא : ואנחנו ז 17 וחייבין אנחנו ג בישראל חס' מז
 הוא חס' א 18 מבית זה חס' מז עמו חס' מג ולשלום חס' אג 19 לעד חס' ג
 לחן ג וכך טוב... חס' מ ישתבח : לדור דורים עושה שלום וכו' הוס' ז : הרחמן כול' הרחמן
 הוא ישים עלינו שלום. עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום על כל ישראל הוס' ג, ואחריו החתימה
 נשלם הסידור שלתפלות שלברכות שלכל השנה שלעמרם [בר] ששנא ריש מתיבתא

מפתחות *

הספרים המביאים את פרע"ג (וטקסטים מקבילים לפרע"ג)

הגה(ות) מיימ(וניות) לר' מאיר הכהן מרוטנ-
בורג, תלמיד מהר"ם
ח"א ב, ו, יח, לט, סג. — ח"ב יג, יז, כח,
לא, לט, סב, סה, ע, עו, פב, פו, קה, קיח,
קכב, קכח, קכט, קלא, קלב, קמב.
חדושי רמב"ן
ח"א נח. — ח"ב פו.
חדושי הרשב"א
ח"ב פו.
טור א"ח
ח"א א, ב, ז, יא, יד, יז, יח, יט, כא, כב,
כו, מג, סא, סג, סה, סו, סח, סט, פב, צג,
צז, קב. — ח"ב ד, י, יד, טו, יז, כה, כז,
כח, לא, לז, לח, לט, מט, נו, נז, נט, ע,
עא, עב, פא, פב, פג, פה, פו, פז, צט, קיג,
קיו, קיח, קכ, קכא, קכד, קכה, קכח, קכט,
קל, קלב.
ס' יראים לר' אליעזר ממין (מובא לפי דפוס
זאלקווא תקס"ד)
ח"א ג.
ס' הישר לרבנו תם (חלק החדושים, מהד'
שלזינגר, ירושלים תשי"ט; חלק התשובות
מהד' רוזנטל, ברלין תרנ"ח)
ח"א כח. — ח"ב א, כו, עה, קי.
לקוטי פרדס (מובא לפי דפוס מונקאטש תרנ"ז)
ח"א יח, עז. — ח"ב לז, לט.
מהר"ם חלאוה לפסחים (דפוס ירושלים תשי"ד)
ח"ב פו.
מחזור ויפרי (רק במקומות שמצוטט בו סדר
ר' עמרם בפירוש)
ח"א נז, סה, סו. — ח"ב יז, צח.
ס' המכריע לר' ישעיה מטראני (דפוס ליוורנו
תקל"ט)
ח"ב עה.
מנהיג (= ספר המנהיג לר' אברהם בן נתן
מלונל, מובא לפי דפוס ברלין תרט"ו)

אבודרהם (= פירוש התפלות לר' דוד ב"ר
יוסף אבודרהם), מובא לפי דפוס ויניציאה
שכ"ז ולפי דפוס תשכ"ג)
ח"א א, ו, ט, יד, יז, יח, יט, כ, כז, סד,
סט, צא, קב. — ח"ב י, יג, יט, כז, כח,
כט, לג, לד, ס, סא, סה, סט, עב, עה, פב,
פז, צח, צט, קה, קיח, קיט, קכ, קכא, קכה,
קמב, קמה, קמו.
ס' האגודה לר' אלכסנדר זוסלין הכהן (מובא
לפי דפוס קרקא של"א)
ח"א צא. — ח"ב סט, צג.
אגור לר' יעקב ב"ר יהודה לנדא (דפוס אחרון
ירושלים תש"ך)
ח"א ב, ו, כא, סט, עד, צ, צג, צד. —
ח"ב יז, לז, לט, מג, מד, נז, נח, סא, סט,
ע, עא, עב, פא, פב, פה, קא, קיא, קיג,
קיח, קכח, קכט, קל, קלב.
אור זרוע לר' יצחק ב"ר משה מוינה (דפוס
זיטאמיר תרכ"ב)
ח"א ח, עג. — ח"ב יט, לה, מה, סט, ע,
פו, צג, צט, קכב, קכח, קלא, קמב.
ארחות חיים לר' אהרן הכהן (דפוס פירנצי
תק"י, ירושלים תשי"ז)
ח"א ב, יח, כד, כח, סח, צה, קב. —
ח"ב מט, נה, נט, פו, קיז, קכ, קכא, קכד,
קכט.
אשכול (= ס' האשכול ר' אברהם ב"ר יצחק
מנרבונא, מובא לפי מהד' אלבעק, ירושלים
תרצ"ה—צ"ח)
ח"א כא, כב, צג, צה. — ח"ב פו.
בית יוסף (לר' יוסף קארו על טור א"ח)
ח"א א, ב, נח.
ה"ג (= הלכות גדולות, מהד' הילדסהיימר,
ברלין תר"ן)
ח"א מט, סז, קב. — ח"ב א, יט, מט, נה,
סא, עג, פה, פו, פז, קז, קמה.

* המפתחות מסודרים לפי סימני מהדורה זו המתאימים לסימני מהדורת פרומקין.

מפתחות

ראב"ן (= ס' אבן העזר לר' אליעזר בן נתן,
מובא לפי מהד' אלבעק, ורשא תרס"ה)
ח"ב לט, סב, ע, פב, פה, פז, צג, צט, קיא,
קיג, קיט, קכ, קכח, קלו.
רא"ש (= רבנו אשר בן יחיאל לתלמוד בבלי)
ח"א ו, צה, קב. — ח"ב סט, עה, פח, קז,
קיט, קכ, קכח, קל, קלב, קלג, קמב.
רבנו חננאל לתלמוד בבלי
ח"ב ע.
רבינו ירוחם (= ס' תולדות אדם וחווה לר'
ירוחם ב"ר משולם מפרובינצא, מובא לפי
דפוס ויניציאה שי"ג)
ח"א ו, קב. — ח"ב לה, סט, עה, צג, קיז,
קית, קכ, קכח, קל, קמב.
רד"ק ס' השרשים (מהד' ביונטל-לברכט,
ברלין 1847)
ח"א יט.
הרוקח לר' אלעזר מגרמיזא (דפוס ורשא
תר"מ, ירושלים תש"ך)
ח"א מג. — ח"ב פו.
ריצ"ג (= הלכות ר' יצחק ב"ר יהודה אבן
גיא), מהד' במברגר, פירטה תרכ"א
ח"ב יג, יד, יז, לח, לט, מא, מג, מה, ע,
פב, פה, פז, פח, צ, צב, צג, צח, צט,
קיא, קיב, קיג, קיח, קיט, קכ, קכא, קכד,
קכה, קכז, קכח, קכט, קל, קלא, קלב, קלד,
קמ, קמב.
ר"ן (להלכות הרי"ף)
ח"ב קיט.
רש"י (פירוש לתלמוד)
ח"ב כח.
שבה"ל (= שבלי הלקט לר' צדקיה בר אברהם
הרופא, מהד' בובר, וילנא תרמ"ז)
ח"א א, ג, ח, נז, נח, נט, סז, צג. —
ח"ב ד, ה, יד, כח, כט, ל, לא, לז, לט, נה,
נט, ע, עג, פה, צג, קכח.
שבלי הלקט הקצר
ח"ב קיא.
שו"ת מהר"ם ב"ר ברוך דפוס פראג (= מהד'
בלאך, בודאפעסט תרנ"ה)
ח"ב פג.
תוספות לתלמוד בבלי
ח"א ח, כא, כח, עז, צא. — ח"ב א, י, יז,
לה, פח, צג, קא, קיג.

ח"א סי' א, ב, ה, ו, יג, יד, טז, יח, כא,
כב, כו, כז, מג, נז, סח, סט, עג, צג. — ח"ב
ג, ה, ז, ח, י, יב, יג, יד, יז, יט, כה, כו,
כח, כט, ל, לה, לו, לז, לט, מה, נה, נז,
נז, נח, נט, ע, עא, עב, עג, עט, פ, פב,
פג, פד, פז, פח, צח, צט, קג, קה, קו, קיא,
קיב, קיג, קיח, קיט, קכ, קכא, קכד, קכה,
קכח, קכט, קל, קלא, קלב, קלג, קלד, קלו,
קמ, קמא, קמב, קמה.
מעשה רוקח (דפוס סאניק תרע"ב)
ח"ב פב, פג, פה.
מרדכי (על הלכות הרי"ף)
ח"א צא. — ח"ב ח, לט, נט, סב, סט, עה,
פב, פז, צט, קז, קיא, קיג, קיט, קכב, קכח,
קלא, קלב.
סדור קדמון (אסף, מספרות הגאונים א')
ח"ב א-ב, ד, ה, יט-כא, נה.
סדור רש"י (רק במקומות שמצוטט בהם סדר
ר' עמרם בפירוש)
ח"א נז, סה, סו. — ח"ב צח, קיט.
סמ"ג = ספר מצות הגדול לר' משה מקוצי
(מובא לפי דפוס ויניציאה ש"ז)
ח"א ו, ח, כא. — ח"ב כח, לא.
עטור (= ס' העטור לר' יצחק בן אבא מארי,
מובא לפי דפוס למברג 1860)
ח"א צה. — ח"ב כח, כט, מה, פז, קיא,
קיג, קיט.
עין חיים לר' יעקב חזן מלונדרץ, מהד' ברודי,
ירושלים תש"ב-תש"ז
ח"א ו, כא, סא, סב. — ח"ב ה, י, יג,
לט, נה.
עתים (= ס' העתים לר' יהודה ב"ר ברזילי
הברצלוני, מהד' שור, ברלין תרס"ג)
ח"ב ג, ד, ה, ז, ח, ט, י, יב, יג, יד, יז,
יט, לא.
פרדס (= ס' הפרדס המיוחס לרש"י, מובא
לפי סימני דפוס ורשא 1870 ולפי עמודי
מהד' עהרענרייך, בודאפעסט תרפ"ד)
ח"א יח, עז. — ח"ב ד, ח, יז, יט, לה, לז,
לט, מב, נה, סא, פז, קה.
ראב"ן לר' אליעזר ב"ר יואל הלוי, מהד'
אפטוביצר, ברלין-ירושלים תרע"ד-תרצ"ה
ח"א א, ו. — ח"ב א, לט, נט, עה, עח, פה,
פז, צט, קיג, קיט, קכב, קכח, קלא, קמב.

מפתח הענינים

מעשה הגאונים כולל תשובות ופסקי דינים
מחכמי שו"ם... (מהד' אפשטיין—פריימאן,
ברלין תר"ע)
ח"ב עג, פה, פו, פז.
שערי תשובה (שו"ג תשובות הגאונים, מהד'
לייטער, נ. י. תש"ו)
ח"ב יז, ס, פה, פז, קלג.
תנחומי (= תשובות גאוני מזרח ומערב, מהד'
יואל מילר, ברלין תרמ"ח=ירושלים תשכ"ז)
ח"ב ג, ד, יד, ס, עז, קלד.
תה"ג ליק (= תשובות הגאונים, מהד' מוסא-
פיה, ליק תרכ"ד)
ח"א נח, סז. — ח"ב י, יד, יז, לט.
תורתן של ראשונים (שו"ת הגאונים, מהד'
חיים מאיר הורוויץ, פרנקפורט ענ"מ תרמ"ב)
ח"א נח, סז, סח, קב. — ח"ב קנא, קנב.

ס' התרומה לר' ברוך ב"ר יצחק מגרמייזא
(דפוס ויניציאה רפ"ג)
ח"א ו.
תשב"ץ (= ס' התשב"ץ לר' שמעון בר צמח
דוראן, דפוס אמ"ד תצ"ח)
ח"א א. — ח"ב קכא.

*

הלכות פסוקות (מילר) = הלכות פסוקות מן
הגאונים, מהד' יואל מילר, קרקא תרנ"ג
ח"ב י, כה, נה, קג, קיא, קלג.
חמדה גנוזה (תשובות הגאונים, ירושלים
תרכ"ג—תשכ"ז)
ח"א נט, עט, קב. — ח"ב יט, לט, נז, פז,
קו, קז, קכ.

מפתח הענינים

מוצאי יו"כ, קלא
יום שני וחמישי, ח"א צז—ק
תחנונים, צז—צח
קריאת התורה, צט—ק
יעלה ויבא,
בתפלה בר"ח, ח"ב מד
בברכת המזון, ח"א עט
כל נדרי, ח"ב קכ
כריעות,
בקדיש, ח"א יח
בתפלה, ח"א לח, מ, נב
לולב, ע"י גטילת לולב
לחם משנה, ח"ב יח—יט
מאה ברכות, ח"א א—ה
מגילה, ע"י פורים
מודים, ח"א מ
מודים דרבנן, ח"א ס
מוסף,
שבת, ח"ב לג
ר"ח, ח"ב מז
שבת ור"ח, מז
פסח, פט
שבועות, צז
ר"ה, קיג—קטו
יו"כ, קכו—קכז

הלל,
בר"ח, ח"ב מה
בליל פסח, ח"ב פו
ביו"ט, ח"ב פח, קלד, קלח
בחנוכה, ח"ב סא
הפטרה, ח"ב לב
ותודיענו, ח"ב צד
זמני התפלה, ח"א טו, לא, צ
חול המועד, ח"ב צ, קלו—קלח
חנוכה, ח"ב סא—סד
נוסח על הנסים, ח"ב סא
קריאת התורה, ח"ב סב
הדלקת נר חנוכה, ח"ב סג,
סד
טל ומטר, ח"א לט
יום כפור, ח"ב קיח—קלב
ערב יו"כ, קיח—קיט
שהחיינו וכל נדרי, קכ
נוסח עמידה, קכא
סדר ליל כפור, קכב
שחרית, קכד—קכה
קה"ת, קכו
מוסף, קכו—קכז
מנחה, קכח
נעילה, קכט—קל

אבינו מלכנו, ח"ב קט
אבלות, ח"ב קנז
אמן, ח"א פב—פג
ארבע פרשיות, ח"ב עה—עו
אשמורות, ע"י סליחות
ברכה מעין שבע, ח"ב ו, קכג
ברכו, ח"א יז, סט
ברכות, ח"א א—ג, ח"ב קנ—קנה
ברכות השחר, ח"א א—ז
ברכות שמונה עשרה,
ח"א מא, מב
ברכת הלבנה, ח"ב מח
ברכת המזון, ח"א עח, עט
בשבת ויו"ט, ח"א עט
ברכת כהנים, ע"י נשיאת כפים
הבדלה,
בתפלה, ח"ב לו
על הכוס, ח"ב לח—מב
בקידוש של יו"ט, ח"ב צג
במוצאי יו"ט, ח"ב צד
הגדה של פסח,
ע"י סדר של פסח
הושענא רבה, ח"ב קלו,
קלח, קמ
הושענות, ח"ב קמ

מ פ ת ח ו ת

בפסח, פח, צ, צא	ערבית,	סוכות, קלד
בשבועות, צו	בחול, ח"א צא	שבת חוה"מ, קלז
בט' באב, ק	בשבת, ח"ב ג—יא	מילה, ח"ב קמה
בר"ה, קי	עשרה בטבת, ח"ב מט	מים אחרונים, ח"א עד, עו
ביו"כ, קכו	עשרת ימי תשובה, ח"ב קיז	בסדר ליל פסח, ח"ב פג
בסוכות, קלה	פורים, ח"ב סה—עד	מלכיות זכרונות ושופרות,
ראש חדש, ח"ב מד—מו	על הגסים, סו	ח"ב קיב
נוסח יעלה ויבא, מד	קריאת המגילה, סז—עא	מנחה,
הלל, מה	נפילת אפים, עב	בחול, ח"א פה—פו
קה"ת ומוסף, מו	קה"ת, עג	בשבת, ח"ב לד
שבת ור"ח, מז	פטום הקטורת, ח"א סו	מנין עשרה, ח"א נט
ראש השנה, ח"ב קה—קטז	פסוקי דזמרא, ח"א ט—יד	מעריב, עי' ערבית
נוסח העמידה, קה—קז	שלא לאמרם לאחר התפלה,	משיב הרוח, ח"א לח. ח"ב קמב
קה"ת, קי	ח"א קב	נטילת ידיים,
תקיעת שופר, קיא	בשבת, ח"ב כ—כא	ברכה, ח"א א
מוסף, קיג—קטו	פסח, ח"ב פא—צד	לסעודה, ח"א ע—עב
שבועות, ח"ב צה—צז	סדר ליל פסח, פא—פז	לפני התפלה, ח"א פד
שבע ברכות, ח"ב קמו	צדוק הדין, ח"ב קנו	בליל פסח, ח"ב פג
שבעה עשר בתמוז, ח"ב מט	צום גדליה, ח"ב מט	נטילת לולב, ח"ב קלד
שבת, ח"ב א—מג	קדושה,	נישואין, ח"ב קמו
נר שבת, א	בברכת יוצר, ח"א כ	נעילה, ח"ב קכט—קל
תפלות שבת, ערבית, ג—יא	בעמידה, ח"א נו	נפילת אפים, ח"א נ, סה, צג
שחרית, כ—כג	במוסף שבת ויו"ט, ח"א נו	בשני וחמישי, ח"א צח
מוסף, לג	קדושה דסידרא, ח"א סה,	נר חנוכה, ח"ב סג—סד
מנחה, לד	סז, סח, קג	נר שבת, ח"ב א
מוצאי שבת, לו—לז	קדיש, ח"א יז—יט	נשיאת כפים, ח"א סא—סד
שחרית בחול, ח"א א—סה	קידוש,	סדר של פסח, ח"ב עח—פז
בשבת, ח"ב כ—כב	בליל שבת, ח"ב יב—יז	סוכות, ח"ב קלג—קמג
שליח צבור, ח"א נח.	בליל סוכות, ח"ב קלג	נוסח עמידה וקדוש, קלג
ח"ב נד—נה, ס	קידוש לבנה,	שחרית ונטילת לולב, קלד
שמונה עשרה, עי' ברכות	עי' ברכת הלבנה	קה"ת ומוסף, קלה
שמונה עשרה	קריאת שמע וברכותיה,	חוה"מ, קלו—קלח
שמחת תורה, ח"ב קמב	שחרית, ח"א כ, כט—ל	הושענות, קמ
שמיני עצרת, ח"ב קמא	ערבית, ח"א צא	ש"ע, קמא—קמב
תחנונים, עי' נפילת אפים	שבת, ח"ב כב	סליחות ל' ימי תשובה,
תענית, ח"ב מט—ס	דיני ק"ש, ח"א טו, יז,	ח"ב קיז
דיני תענית יחיד, ז—נג	כא—כח, צ	סעודה, ח"א ע—פא
סליחות, נו	ק"ש על המטה, ח"א צד—צו	ספירת העומר, ח"ב קודם ס"י צ
קריאת התורה, נז—נח	קריאת התורה,	עבודת יוה"כ, ח"ב קכו
ענו, ס	בחול, ח"א צט—קא	על הגסים,
נשיאת כפים, נט	בשבת, ח"ב כה—ל	בחנוכה, ח"ב סא
תענית אסתר, ח"ב סה	במנחה בשבת, ח"ב לד, צב	בפורים, ח"ב סו
תפלה, עי' עמידה	בר"ח, ח"ב מו—מז	עירוב, ח"ב קמד
תפלה קצרה במקום סכנה,	בתענית, ח"ב נב	עמידה,
ח"ב קנב	בחנוכה, סב	דיני עמידה, ח"א ל—מב,
תפלת הבינון, ח"ב קנב	בפורים, עג	מד—נד

מפתח המקורות

ט' באב שחל במו"ש, קא
דיני ט' באב ושכוע שחל
בו, קב—קד

תשעה באב, ח"ב צח—קד
נחם, צח
תפלה וקריאת הקינות, צט
קריאת התורה, ק

תפלת הדרך, ח"ב קנא
תרגום לקריאת התורה,
ח"ב לא

מפתח המקורות

קכט א"ב ח"ב קנד
קלג ב ח"ב קמה
קלז ב " קמה
קנ ב " מג
ערו בי
מ ב ח"ב קכ
סה א ח"א לב
פסחים
ו א ח"ב עו
לט א " פב
נג א " מב
נד א " מב, קלא
נו א ח"א כב, כו
צט ב ח"ב עח
קא א " יב
קא ב " לט
קג א " צג
קה ב " ב, לה
קו א " יז, יח, מ
קז א " יג, טו, מ
קח א " פא
קיד א " עח, פז
קיד ב " פא
קטו א " פא, פב
קטו ב " פג, פה
קטז א " פ, פב
קטז ב " פו
קיו ב " עח, פד, פה, פו, פז
קיח א " פד, פז
קיט ב " פב
יומא
יט ב ח"א כז
ל א " פ
נג ב " מט
סו א ח"ב עו
פז ב " קיח

לד ב ח"א מ, נ
לה א " עג
לח ב " פא
לט ב ח"ב פב, פה
מ ב ח"א עג, עה
מב א " ל, סט
מג א " עו
מג ב ח"ב י
מד ב ח"א עב
מה א " נט, ח"ב ל, לא
מה ב " פא
מו א " פג
מו ב " נט
מח א"ב " פא
מט א ח"ב צה
מט ב ח"א עז, ח"ב פא
נא ב " כא, ח"ב לט
נב ב " כא
נה ב " סג
נח ב ח"ב קנה
ס א " קנג, קנד
סב ב " קנג
שבת
ט ב ח"ב ז
יא א ח"א טז
כא ב ח"ב סד
כב א " סד
כג א " א, סג, סד
כד ב " סב
כה ב " א
לד א " א
לה ב ח"א צ
מ א " כא
סב ב " ע, עא
קיו ב ח"ב פה
קיח ב " ב
קיט ב ח"א פג

תלמוד בבלי
ברכות
ב ב ח"א צ
ד א " סט
ד ב " יב, צב, צד, קג
ה א " צד
ה ב " לו
ו ב " לד
ח א"ב ח"ב כד
ט ב ח"א טו
י ב " כא, ל, לז, מז, מח
יא א " ג, כא, ח"ב ד
יא ב " ח
יג א " כה, סט
יג ב " כא, כג
יד א " טז, כח, סט, ח"ב נג
טו א " כה, כו, פד
טו ב " כה, כו
טז א " כח
טז ב " סה
יז א " סה
יט א " ע
כ ב ח"ב טו
כא א ח"א פז, ח"ב ה
כא ב " נט, סח, פח
כד ב " מד
כז א " מו, נ
כז ב ח"ב ד, קא
כח ב ח"א מא, מו, נא, נב
כט א " נד, ח"ב קנב
כט ב ח"ב מד, קנא
ל א " קנב
ל ב ח"א לד, פט, ח"ב מד
לא א " לא
לב א " קב
לב ב " סא, פט, ח"ב נג
לג א " ב, ח"ב לו
לג ב ח"ב צג

מפתחות

בבא בתרא
טא ח"ב עו
יגא " עו
כה ב ח"א לו
צזא ח"ב טז
צזב " עו, פז

סנהדרין
מא ב ח"ב מח
מבא " מח

מכות
ידא ח"ב נג

שבועות
טוב ח"א צו

עבודה זרה
זב ח"א קב
כטא ח"ב קנד

עדיות
איב ח"א כא
הו " ע

מנחות
מא ב ח"א כא
מגב " א, ג, ד

ערכין
יא ח"ב סא

בכורות
נגא ח"ב עו

מעילה
כב ח"ב קנד

כריתות
וא ח"א סה

חולין
כדב ח"א נח
כוב ח"ב צד
צאב ח"א סח
קהא ח"ב פג
קהב ח"א עד, ח"ב פג
קוא ח"ב יז, פג

יזב ח"א מב
יחא ח"ב ע, עא, עו
יטא " עא
כאא-ב " כו, סז-סט
כבא " כו, מו
כבב ח"א נ
כגא ח"ב כו, כח
כגב " לב
כדב ח"א סא, ח"ב לא
כטא ח"ב עה
לב " עה
לאא " נז, עו, צא, צב
לאב " עו
לבא " ל, נז

מועד קטן
כבב ח"ב לה

חגיגה
יחב ח"ב יז

כתובות
זב ח"ב קמב

נדרים
לזב ח"ב לא
נהב " קנד

סוטה
דב ח"א ע, עד
כדא ח"ב צב
כדב " צה
לחא-ב ח"א סב
לטא " סב, ח"ב כה
לטב " סב, " לא, לב
מא " ס, סב
מחא " סז
מטא " סז

גטין
נטא-ב ח"ב כז-כח

קדושין
לגב ח"ב כה

בבא קמא
טזא ח"א נג

סוכה
גא ח"א כא
לזב ח"ב קלד
לחא " לט
מאב " קלד
מבב " קלד
מוא " סג, קלג
מזא " קמא
נהא " קלו
נוא " קלג

ראש השנה
טזא " עו, קיא
יזב " נז
כטא ח"א נח, ח"ב פה, קטו
כטב ח"ב קטז
לאא " עו
לאב ח"א סב
לבא ח"ב קיב
לבב " קח
לגב " קיא, קיב, קטו
לדא " עא, קיא, קטו
לדב " קז, קיב, קטו

תענית
גא ח"ב קמב
דא " קמב
וב ח"א ט
יא " לט
יאב ח"ב נ
יבא " נא
יבב " נב
טוא " נד
טזא-ב " נג-נד
כהב " נד
כוב ח"א סא, ח"ב קא, קג
כחב ח"ב סא
כטב " קד
לא " קב, קג

מגילה
בא ח"ב עה
גב " לא
דב " סז, עד, עו
הא " סט, עד
טא " ע
טזב " סט

מפתח המקורות

מכילתא	פסחים	תלמוד ירושלמי
בשלח דויסע ד' ח"ב יט	ד ט ח"א כב	ברכות
ספרי	שקלים	א א ח"א ל, לו, צ
בהעלותך עז ח"ב קיב	א א ח"ב עז	א ז "
פרקי ר' אליעזר	ג ב "	א ח "
כ ח"ב לט	ח ח "	א ט "
מגילת תענית	תוספתא	ב א "
פ' בתרא ח"ב מט		ד ב "
תנחומא	ברכות	ד ד "
כי תשא לג ח"ב לז	ג ו ח"א ל, לב	ח ו ח"ב מב
מדרש תהלים	ג כה "	ט ב ח"א ה
לא ח ח"א פב	מגילה	ט ט "
צא א "	א ד ח"ב עז	שבת
		א ב ח"א כז
		א ג "

מקום המצאם של סימני סדר רע"ג בסדור רש"י ומחזור ויטרי

מחזור ויטרי	סדור רש"י	סדר רע"ג
		חלק א'
ע' 3	א	א
ע' 3, ע' 4	א	ג
ע' 3	א	ד
ע' 4, ע' 5	ב	ה
ע' 5	ג	ו
ע' 5	ד	ח
ע' 5, ע' 6	ה	ט
ע' 6	ו	יא
ע' 6	ו	יב
ע' 6, ע' 7	ז, ח	יד
ע' 7	ח, ט	טו
ע' 7	ט	טז
ע' 7, ע' 8	י	יז
י	יב	יח
י (ע' 9)	יב	יט
י, יא	יג	כא
יב (ע' 10)	יד	כב-כג
יב (ע' 11)	טו, טז	כו
יב (ע' 11, ע' 12)	טז, יז	כז
יג, יד, טו	יח-כ	כח
יז (ע' 13)	כ	כט
יז	כ, כא	ל

מפתחות

מחזור ויפרי	סדר רשמי	סדר רשמי
יז	כב, כג	לא
יח (ע' 14), יט	כ, כג	לב
כ	כד	לג
כ, כא	כה, כו	לד
כא	כו, כז	לה
כא	כז	לו
כא	כח	לז
כג	לב	לח
כד	לג	לט
כו	לה	מ
כז (ע' 18)	לז	מא
כט	מ	מב
כז (ע' 18)	לה	מג
ל	מא	מד
ל, לא	מא, מב	מה
לב	מג	מז-מז
לג	מד	מח
כח	לט	מט
כט, לג	לט, מה	נ
כז	לז	נא
כז	לו	נב-נג
כה	לד	נד
קכח	תקד	נו
לט	נג	נח
לט	נד	נט
כו	לה	ס
קל	תקז	סא
קל (ע' 100)	תקז, תקח, תקט	סב
קל (ע' 102)	תקי	סג
ע' 5		סו
מו	ס	סז
מו	סא	סח
מח	סג	ע
נ	סו	עא
נד	עה	עב
נד	עה, עז	עג
נד, נה	עז, עז	עד
נב, נג	ע, עג	עה
נה	עז	עו
סא	צ	עז
נו, נז, סב	עט, פ, צב	פא
לז	נא	פב
לח	נב	פג
עה	קכח	פד
לד	מו	פז-פח
לה	מז	צג

מקום המצאם של סימני סדר רע"ג בסדור רש"י ומחזור ויטרי

סדר רע"ג צד-צו קב	סדר רש"י תכט נה	מחזור ויטרי עח (ע' 47) מ
ח ל ק ב'		
א	תעג	קב
ב	תעד	קב
ד	תעה	קב
ה	תעח	קג
ו	תעט	קד
ח	תפ	קה
ט-י	תפא	קו
יא-יב	תפב	קו
יג	תפה, תפז	קז, קח
יד	תפו	קח
טו	תפז, תפט	קט, קי
טז	תפט	קי
יז	תצ	קי
יח	תצא	קיא
יט	תצב	קיא
כ	תצד	
כד	תצג	קיו, קכא
כה	תצה	קכא
כו	תצז, תצז	קכא
כז	תצז, תצח	קכב, קכג
כח	תצט	קכג
כט	תק	קכד
ל	תקא	קכו, קכז
לא	תקב	קכז
לב	תקג	קכו, קכז
לד		קצט
לה	תקטז	קמא, קמג, קמא
לו	תקיו—תקיט, תקכא	קמה, קמו, קמז
לז	תקכא, תקכב	קמז, קמט
לח	תקכג	קמט, קנ
לט	תקכה, תקכו	קנא
מ	תקכז	קנב
מא	תקכט	קנג
מב	תקל	קנג, קנד
מג	תקלא	קנה
מד	תקלט	רכה
מו	תקלו	קלא
מח		רב
מט	תקמא	רעא
נ	תקמב	רעא (ע' 230)
נא	תקמג	רעא (ע' 231)
נב	תקמד	רעא (ע' 231)

מפתחות

מחזור ויטרי	סדר רשמי	סדר רשמי
רעא (ע' 231)	תקמד—תקמו	נג
רעא (ע' 232)	תקמו, תקמח	נד
רעא (ע' 233)	תקמט	נה
רעא (ע' 233)	תקמט	נו
רעא (ע' 233)		נז
רעא (ע' 233)	תקנ	נח
רעא (ע' 230, ע' 232)	תקמד, תקמה	נט
רעא (ע' 232)	תקמד	ס
רלח (ע' 202)	שיח	סא
רלח (ע' 202), רלט, רלה	שיט, שכא, שכ, שט	סב
רלה, רלו	שי	סג
רלו	שיא—שיד	סד
רמב	שכח	סה—סו
רמב, רמו (ע' 213), רמג (208)	שכח, שלו, שלד	סז
רמו (ע' 214)	שלו	סח
רמו (ע' 214), רמה (ע' 211)		סט
רמו (ע' 213), רמד (ע' 210)	שלג, שמא	ע
רמו (ע' 212)		
רמג (ע' 208), רמו, רמג (209)	שלד, שלה, שלח	עא
רנב	של	עב
רמב	של, שכח	עג
רמג (ע' 207, 208)	שלב	עד
רמ (ע' 205, 206), רנו, רנז	שכה, שמו, שמח, שמש	עו
שנ (ע' 387)		
קו (ע' 303)		צ
קו (ע' 304)	תמג	צא
שעח (ע' 439), שעט	רכ	צג
שפ		צד
רסג	תיג	קא
רסו (ע' 227, 228)	תי	קב
רסו (ע' 228)	תיא, תיב	קג
שיז (ע' 356)		קיב
	קפו	קיד
שיז (ע' 355)		קטו
שמג (ע' 374, 375)	רח, רי	קיח
	רח	קיט
שנא (ע' 391)	ריב	קכג
	ריג, ריד	קכו
	ריד	קכח
	ריב	קל
שמא		קלב
	ריז	קלג
שעו	ריח	קלד—קלה
שפ (ע' 442)	רכב	קלו
	ריט	קלח

מקום המצאם של סימני סדר רע"ג בסדור רש"י ומחזור ויטרי

מחזור ויטרי	סדור רש"י	סדר רע"ג
	רמו	קלט
	שו—שז	קמא
רפג (ע' 249), רפד (ע' 252)	תעב, תריט	קמד
	נו	קנא
	נח	קנב